

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

ВИСТАВКОВО-МУЗЕЙНИЙ ЦЕНТР

До 85-річчя університету
та 35-річчя музею ХНТУСГ

STUDIA SLOBOZHANICA

Вісник виставково-музейного центру

Випуск 1

Матеріали міжнародної науково-методичної конференції
«Слобожанський гуманітарій – 2014»
31 жовтня 2014 р.

ХАРКІВ

ББК: 71.1
УДК: 009 (06)
С 48

*Друкується за рішенням Вченої ради ХНТУСГ
від 25 вересня 2014 р. протокол №1*

С 48 STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2014» (Харків, ХНТУСГ, 31 жовтня 2014 р.). – Харків: КП «Міськдрук», 2015. – 356 с.

ISBN 978-617-619-161-2

У збірнику наукових праць представлені матеріали науково-методичної конференції, присвяченої 85-річчю ХНТУСГ та 35-річчю музею університету «Слобожанський гуманітарій – 2014». Наукові праці висвітлюють актуальні проблеми історичного, економічного та політичного розвитку України, м. Харкова і Харківської області, питання лінгвістичних студій, теоретичної та практичної філософії, методики викладання гуманітарних дисциплін та виховання студентської молоді.

ББК: 71.1

Відповідальний за випуск: Москальова Н. П.

ISBN 978-617-619-161-2

©Автори, 2015

©Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка, 2015

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I

Історичне краєзнавство, Слобожанщина і проблеми політології 10

Москальова Н. П.

**ВИСТАВКОВО-МУЗЕЙНИЙ ЦЕНТР ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУСПІЛЬНОГО ВИЗНАННЯ
ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ ДОСЯГНЕНЬ КОЛЕКТИВУ ХНТУСГ ІМЕНІ П.ВАСИЛЕНКО 10**

Москальова Н. П.

ХАРКІВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ І САЙМОН КУЗНЕЦЬ 17

Бондар Н. О.

**ХАРКІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА В ПОДІЯХ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ВІЙНИ (1917 – 1918 рр.) 22**

Москалев Б. Г.

**ИЗ ИСТОРИИ СОВЕТСКОЙ РАЗВЕДКИ. (ДВЕ СУДЬБЫ БЫВШИХ
СТУДЕНТОВ ХИМЭСХ) 27**

Скубій І. В.

**ПЕРШІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ В ХАРКОВІ.
КООПЕРАТИВНА ШКОЛА ІМЕНІ А. Н. Головчанського (1917 – 1921 рр.) 34**

Салтан Н. Н.

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЖИТЕЛЕЙ ХАРЬКОВА
В 20-х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ 41**

Мокроменко О. В.

**ПРИВАТНА ІНІЦІАТИВА, ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Й БЛАГОДІЙНІСТЬ
В ЕЛЕМЕНТАРНІЙ ОСВІТІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ХІХ СТ. 47**

Чумак М. П.

**ЕЛЕМЕНТИ ЕТНОКУЛЬТУРИ І СИСТЕМА АДАПТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ (ЗА
МУЗЕЙНИМИ ТА ЕКСПЕДИЦІЙНИМИ МАТЕРІАЛАМИ) 55**

Бажинова О. А.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 64

Воронянський О. В.

МОДЕЛЬ «СОЦІУМ – ДЕРЖАВА – НАЦІЯ – ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА» В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ДОСТУП ДО РЕСУРСІВ 73

Цирфа Ю. А.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СВІТЛІ КОНСТРУКТИВІСТСЬКИХ ТА РЕАЛІСТСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ 84

Жуков В. П.

СЛАВЕТНИЙ ХАРКІВ'ЯНИН І. І. СЛАТІН 94

РОЗДІЛ II

Культурологія і соціальні комунікації⁹⁸

Мазоренко М. О.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 98

Грабарь Н. Г.

О ЗНАЧЕНИИ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ 103

Линецкий Л. М.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ 110

Пилипенко С. Г.

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ПЛИННОЇ СУЧАСНОСТІ 116

Пиреева Г. И.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК 122

Сук О. Є.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛЮДИНИ 126

РОЗДІЛ III

ЕФЕКТИВНА БІБЛІОТЕКА: ФУНКЦІЇ ТА МОДЕЛІ РОЗВИТКУ 134

Новікова Т. В.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ 134

Жукова В. П.

ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ В БІБЛІОТЕКАХ ЯК ТРАНСФЕР ЗНАНЬ 139

Лупика Л. И.

ЗАДАЧИ ОБЩЕДОСТУПНОСТИ БИБЛИОТЕК НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ 143

Мамаева О. С.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛА, ЗНАЧИМОСТЬ И ВОСТРЕБОВАННОСТЬ УНИВЕРСАЛЬНЫХ И УЗКОПРОФИЛЬНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ 146

Погорелова О. В.

БУДУЩЕЕ БИБЛИОТЕК 150

Соколовська Т. Б.

БІБЛІОТЕКА У ПРОТИСТОЯННІ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ 154

РОЗДІЛ IV

Актуальні проблеми викладання гуманітарних дисциплін
у вищих навчальних закладах 160

Абдулгалімов Р. М., Абдулгалімова Г. Н.

КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СПЕЦИАЛИСТА МЕДИЦИНСКОГО ПРОФИЛЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 160

Бабічев Є. Р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ 167

Бородина А. И.

**ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ В ЧТЕНИИ КАК ПОДГОТОВКА
К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ** 173

Ємельянова Є. С.

**ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
І ТЕНДЕНЦІЇ** 178

Везиров Т. Г.

**ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К СЕТЕВОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ БУДУЩИХ МАГИСТРОВ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ** 183

Данченко І. О.

**МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ** 188

Омельченко Г. Ю.

РОЛЬ ЦЕНТРУ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ В ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ 197

Скиданова Н. В.

МЕЖКУЛЬТУРНИЙ ПОДХОД К ОБУЧЕННЮ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ 202

Скубій І. В.

**ВИКЛАДАННЯ «ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» В ЄВРОГРУПАХ
(ДОСВІД ХНТУСГ ім. ПЕТРА ВАСИЛЕНКА)** 208

Спольнік О. І., Волчок І. В., Каліберда Л. М.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ 213

Тарасов В. В.

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ УЧНІВ З ІСТОРІЇ 217

Тарасова Ю. В.

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА УРОКАХ ІСТОРІЇ** 228

Фирсова Л. В.

КОММУНИКАТИВНЫЕ КУРСЫ В ИНЖЕНЕРНОМ ВУЗЕ 234

РОЗДІЛ V

Теоретична і практична філософія 238

Моїсєєва Н. І.

ФІЛОСОФІЯ СПІЛКУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ КАФЕДРИ ЮНЕСКО «ФІЛОСОФІЯ ЛЮДСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ» ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ХНТУСГ ім. П. Василенка 238

Пономарьов О. С.

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНУ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ 245

Голозубов А. В.

ФИЛОСОФСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ КАК ПРОСТРАНСТВО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФИЛОСОФИИ И РЕЛИГИИ 251

Гончаров Г. М.

ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В РІЗНИХ ФОРМАХ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ 257

Дорошкевич А. С.

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ 267

Ільницька Л. В.

"ФОРМОВИЯВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ МОВИ" У ПРОСТОРІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СТИЛІСТИКИ МАРІЇ БАШКИРЦЕВОЇ 271

Кобелева Д. Л.

МУЗЫКА КАК ПРЕДМЕТ ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА 279

Мокрецова Н. Я., Овчаренко В. М.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ 282

Морозова И. И.

К. Н. ЛЕОНТЬЕВ И Ф. НИЦШЕ: PRO ET CONTRA 288

Тетерич О. М.

МОВНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ 295

Байрачний В. О.

**СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ УЧАСТІ
ОСОБИСТОСТІ У РЕФОРМУВАННІ СУСПІЛЬСТВА** 305

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 313

РОЗДІЛ I

Історичне краєзнавство, Слобожанщина і проблеми політології

УДК 378:1

Москальова Н. П.

(м. Харків)

ВИСТАВКОВО-МУЗЕЙНИЙ ЦЕНТР ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУСПІЛЬНОГО ВИЗНАННЯ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ ДОСЯГНЕНЬ КОЛЕКТИВУ ХНТУСГ ІМЕНІ П.ВАСИЛЕНКО

Висвітлено питання важливості створення виставково-музейного центру університету та активного використання досягнень науково-педагогічного колективу у формуванні іміджу навчального закладу, вихованні молодого покоління

Ключові слова: виставково-музейний центр, досягнення, імідж університету.

Освещены вопросы значимости создания выставочно-музейного центра университета и активного использования достижений научно-педагогического коллектива в формировании имиджа учебного заведения, воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: выставочно-музейный центр, достижения, имидж университета.

The questions of importance of creating the exhibition and museum center of the university and the active use of scientific and pedagogical staff's achievements in forming the image of the scientist institutions, education the younger generation.

Keywords: exhibition and exhibition center, achievements, image of the university.

Харківщина – земля особливої долі і особливих людей. За три з половиною століття Харків став центром економічного, духовного, освітнього, мистецького розвитку України. Наша земля подарувала світу тисячі визначних просвітителів, учених, митців, громадських діячів. Харківщина відома своїми освітніми новаціями, науковими досягненнями. Саме з нашою землею пов'язані імена лауреатів Нобелівської премії І. І. Мечникова, Л. Д. Ландау, С. Кузнеця.

В ряду провідних навчальних закладів не тільки Слобожанщини, України, а і світу стоїть ХНТУСГ. ХНТУСГ – єдиний і провідний ВНЗ в Україні

інженерно-технічного сільськогосподарського профілю, навчально-науковий виробничий комплекс IV рівня акредитації. До складу університету зараз входять 6 навчально-наукових інститутів, 2 науково-дослідних інститути, факультет по роботі з іноземними студентами, 2 внз I-II рівня акредитації, навчальний центр з підготовки та перепідготовки кадрів для АПК. У 2013 р. Університет підписав Велику Хартію Університетів. З 2011 р. в університеті впроваджена і використовується Система Управління якістю, яка відповідає Міжнародним стандартам якості ISO 9001:2008 та сертифікована міжнародним центром DQS (ФРН). Університет за рейтингом ТОП-200 за підсумками 2014 р. посів 1 місце серед 17 аграрних внз України.

Університет (тоді він називався Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства) було утворено у 1930 р. На той час він був в Україні єдиним спеціалізованим навчальним закладом по підготовці фахівців інженерів-механіків для сільськогосподарського виробництва. За 85 років університет підготував понад 50 тисяч фахівців для сільськогосподарського виробництва. Зараз в нашому навчальному закладі навчається майже 8 тисяч студентів, навчальний процес здійснюють на 28 кафедрах майже 400 викладачів. З визначеною місією ХНТУСГ – просвітництво; визначення і формування сфер нових знань; генерація соціально і суспільно значимих ініціатив, заходів; пошук і реалізація інтеграційних форм інноваційної діяльності аграрної освіти, науки і виробництва; виховання успішної, конкурентноздатної, національно свідомої особистості; забезпечення високопрофесійною освітою протягом життя громадян України та іноземців; розвиток академічної мобільності студентства; утвердження провідного місця університету в світовому освітянському просторі – наш науково-педагогічний колектив успішно справляється. Про це свідчать і останні події та зміни в структурі університету. Це пов'язано з необхідністю висвітлити свої різноманітні досягнення в усіх сферах університетського життя. Мова йде про відкриття виставково-музейного центру університету.

Із історії. Музеї, музейні комплекси, виставки, виставково-музейні центри є унікальною лабораторією збереження наступництва поколінь, історико-культурних традицій суспільства. Характерною рисою сучасних цивілізованих держав є збереження та використання з метою виховання, освіти, організації дозвілля населення, туризму пам'яток матеріальної і духовної культури. Цю місію в значній мірі виконують музеї та виставково-музейні центри різного спрямування – краєзнавчі, історичні, історико-художні, етнографічні,

сільськогосподарські, науки і техніки. Музеї науки і техніки в час науково-технічної та інформаційної революції переживають справжній бум і в деяких країнах (США, Велика Британія) їх кількість значно збільшилася. Ряд технічних музеїв Європи та Америки стали предметом національної гордості (Чикагський музей науки і промисловості щорічно відвідують до 5 млн. чоловік, Німецький музей в Мюнхені – майже 4 млн. чоловік). Музеї мають новітнє обладнання, в своєму складі мають наукові установи, бібліотеки, кінотеатри, обсерваторії та інші складові. Оскільки основний контингент відвідувачів – молодь, то для них при музеях та музейних центрах створюються клуби, школи, кафе, експедиції тощо. Музеї є потужним засобом профорієнтаційної роботи. В таких музеях вивчається і пропагується історія та досягнення перш за все національної науки і техніки, розповідається про національних інженерів і конструкторів. Більшість музеїв фінансується із бюджету держави, регіонів або муніципалітетів.

Музейно-виставкова справа нараховує тисячолітню історію. Промисловий розвиток європейських країн у ХІХ ст. супроводжувався формуванням перших промислових колекцій. Нормою стало проведення всесвітніх виставок промислових та сільськогосподарських товарів. При навчальних закладах різноманітні колекції одержують своє правове закріплення в університетських Статутах. Музеї включились в сферу наукової та освітньої роботи, стали публічними установами, формується суспільна думка про високу культурно-історичну цінність музейних колекцій. Наприкінці ХІХ ст. в нашій країні виникли земські музеї як структури, які повинні були допомогти державі у проведенні аграрної реформи, зокрема здійснювати просвітницьку діяльність серед селян. Концепція земського музею передбачала навчання селян основам агрономічних та агротехнічних знань, необхідних для успішного ведення господарства, забезпечення його доходності. Значну роль у виникненні та визначенні земських музеїв відіграв видатний вчений В. В. Докучаєв. Музейне будівництво не обійшло і Слобідську Україну, м. Харків. Харків на рубежі ХІХ і ХХ ст. ст. перетворився у великий промисловий і залізничний вузол, стає центром торгівлі. 80 днів на рік м. Харків жив ярмарками. Розвиток вищих та середніх навчальних закладів у цей час актуалізували потребу у формуванні колекцій матеріальної і духовної культури Слобідської України. У 1880-ті роки в м. Харків виникає історичний музей, значну роль у формуванні якого відіграли учені Харківського відділення «Російського технічного товариства». У Статутних документах цього та інших наукових та громадських товариств було відзначено звання по збереженню

культурної спадщини через формування колекцій, проведення виставок, створення музеїв. Так, у Статуті Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (1912 р.) відмічалось: § 1 «Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості має за мету сприяти розвитку всіх галузей сільського господарства та сільськогосподарської промисловості у Харківській, Полтавській, Курській, Воронізькій, Катеринославській, а також в інших суміжних з ними губерніях...; §2. Для досягнення цієї мети Товариство: 1) проводить обговорення питань, що відносяться до сільського господарства...; 2) сприяє місцевим господарям в одержанні ними потрібних відомостей та вказівок з окремих господарських питань, в пошуку досвідчених людей для устроювання різних частин господарства..., допомозі у виписуванні, купівлі та продажу сільськогосподарських машин та знарядь, насіння, племінної худоби тощо. § 65 в розиток §2 визначає завдання «Для здійснення мети... Товариство засновує бюро сільськогосподарських консультацій... 3) піклується про розповсюдження теоретичних та практичних відомостей з усіх галузей сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, проводячи та створюючи з цією метою: а) бесіди та публічні читання з сільськогосподарських питань; б) сільськогосподарські бібліотеку та музей; в) виставки, виставки-базари та змагання; г) випробувальні станції ... » [1, с. 3-4].

У Статуті Харківського товариства розповсюдження в народі грамотності (1911 г.) підкреслювалась нагальна необхідність організації музеїв (наряду з організацією вечірніх та недільних класів, бібліотек, читален, книжкових складів, народними читаннями та бесідами, систематичних курсів та лекцій, виставок [2, с. 1-2]. Про значну роль музеїв і виставок йде мова і у Статуті артілі російських інженерів у м. Харкові [3, с. 1-2].

Тобто, завдання збереження пам'яток культурної спадщини народу через створення колекцій, організацію виставок і музеїв ставилася практично всіма товариствами, які існували у м. Харкові на початку ХХ ст. Утворення навчальних закладів різного рівня також передбачало утворення поряд з різноманітними лабораторіями бібліотек, виставок, музеїв. Так, у проекті Статуту Харківського комерційного інституту у п. 9, де мова йде про навчально-допоміжні установи, відзначається необхідність утворення музею товарознавства та технології [4, с. 3].

Значне музейне будівництво відбувалося в радянські часи. Зокрема, певний розвиток одержують відкриті ще в дореволюційні часи музеї

сільськогосподарської техніки. Перші музейні колекції сільгосптехніки стали формуватися на першій в країні машинно дослідній станції, створеній проф. К. Г. Шиндлером у 1901 р. при Київському політехнічному інституті. Коли у 1926 р. ця колекція і музей в Грушках були передані Київському сільськогосподарському інституту, вона нараховувала майже двісті унікальних експонатів. Інший музей аналогічного профілю було створено при Акимівській машинно випробувальній станції, яка була відкрита ще у 1912 р. з ініціативи Бюро з сільськогосподарської механіки Департаменту землеробства. У Харкові перший спеціалізований музей сільськогосподарської техніки було створено під час проведення більшовицької технічної модернізації на базі УНДІМ, відкритого у 1930 р. Музей розміщувався на вул. Свердлова (Полтавський шлях).

Значних втрат зазнали музеї під час Великої Вітчизняної війни. Перестали існувати музеї сільськогосподарської техніки в Києві і Харкові. Після війни було закрито Державний сільськогосподарський музей в Ленінграді. Незначна частина машин і стендів музею була передана навчальним закладам аграрного профілю. А більша частина була втрачена або просто знищена, зокрема і знаменитий трактор «Фордзон – Путиловець», а також значна частина унікальної колекції проф. К. Рау, яка була куплена свого часу царським урядом у Лондоні і нараховувала майже 200 зразків землеобробних знарядь. В Україні найдовше протримався вкрай цікавий музей під відкритим небом в Акимівці.

На початку 1990-х років в Україні нараховувалося майже 6 тис. музеїв, більшість із яких відносилася до категорії музеїв науки і техніки, що діяли на підприємствах (витоки більшості науково-технічних музеїв відносяться до 1930-х років, коли за покликом О. М. Горького почалося вивчення історії фабрик і заводів і масове створення таких музеїв). Як правило, в таких музеях працювали тисячі ентузіастів історії науки і техніки, патріоти своїх підприємств і організацій. Їм часто вдавалося зібрати унікальні колекції предметів матеріальної культури, які свідчили про видатні досягнення вітчизняних вчених, інженерів і конструкторів. Музеї відігравали значну роль у здійсненні концепції національно-громадянського виховання молодого покоління. Проте, нажаль, у 1990-ті роки в умовах переходу до ринкової економіки музеї часто повторювали долю своїх підприємств: переходили до нових господарів, їх приватизували і просто ліквідували. Фонди, унікальні колекції міняли господарів, часто пропадали безслідно. Такої долі зазнали багато цінних зразків техніки: трактори, автомобілі, паровози, літаки. В металобрухт були

відправлені зразки сільськогосподарської техніки. Значно постраждали колекції сільськогосподарської техніки у м. Харкові. Так, в різних руках опинилася колекція тракторів ХТЗ, заводський музей закрито, така ж доля і музею заводу «Серп і Молот», та і сам завод зник. Указ Президента України Л. Кучми від 22 березня 2000 р. «Про невідкладні заходи по розвитку музеїв в Україні» дещо загальмував процес розвалу музейної індустрії. Проте питання збереження та використання історичної спадщини, історичної пам'яті в сучасному українському суспільстві вирішується вибірково і непослідовно, відсутня програма розвитку і фінансування науково-технічних музеїв, що не дозволяє здійснювати їх модернізацію.

Тим приємніше, що в нашому навчальному закладі керівництво, незважаючи на важкі фінансові проблеми, знайшло можливим визначити модернізацію музею у 2014 р. пріоритетним. Була проведена значна робота всього університетського колективу по збору документальних матеріалів, які свідчать про досягнення університету в науковій, педагогічній, виховній, міжнародній діяльності. Саме такі документальні матеріали стали основою створення виставки досягнень науково-педагогічного колективу університету.

Документальні матеріали ще потребують свого науково-інформаційного супроводження, проте з впевненістю можна сказати, що представлена виставка виконує важливу роль легітимації наших досягнень, вона слугує базою для ознайомлення молодого покоління студентів з науково-освітніми технологіями навчального закладу, формування у них гордості за свою *alma mater*. В університеті ще у 1980 р. було створено музей історії ВНЗ, який завжди був унікальною лабораторією по вихованню студентства в дусі любові до свого навчального закладу, хліборобської професії, національного патріотизму.

1 вересня 2014 року в День знань в ХНТУСГ відбулося урочисте відкриття виставково-музейного центру. У центрі працюють виставкова зала і музей історії навчального закладу. Виставка досягнень концептуально побудована так, щоб виділити, підкреслити місце і роль ХНТУСГ в планетарній місії України. Зібрано значний документальний матеріал про освітянські новації, наукові досягнення, міжнародні зв'язки навчального закладу, значний внесок науково-педагогічного колективу університету в розбудову єдиної української держави.

У церемонії урочистого відкриття взяли участь Тіщенко Леонід Миколайович – в. о. ректора ХНТУСГ ім. П. Василенка, Заслужений працівник

освіти України, доктор технічних наук, професор, академік НААНУ; Балюк Іван Махтейович – Герой України, Заслужений працівник сільського господарства, директор агрофірми «Україна» Великобагачанського району Полтавської області, випускник ННІ МСМ 1968 року; Байбакова Ніна Прокопівна – Заслужений працівник сільського господарства, Голова обласної профспілки працівників АПК, кавалер ордена «Княгині Ольги II ступеня»; Погребняк Вадим Анатолійович – Генеральний директор ТОВ «Хлібопекарський комплекс «Кулиничівський», випускник ННІ ЕКТ 1997 року; Косолапов Анатолій Григорович – Заслужений юрист України, Голова Харківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, випускник ННІ МСМ 1988 року; Красовський Віктор Леонідович – депутат Обласної ради, випускник ННІ ЕКТ 1969 року; Рагімова Світлана Олексіївна – начальник управління адміністративно-організаційної роботи департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної держадміністрації, Шакін Микола Іванович – директор фірми «Печенігігазсервіс», випускник ННІ МСМ 1977 року; викладачі, студенти.

Директором виставково-музейного центру призначено професора кафедри ЮНЕСКО Москальову Надію Петрівну.

Представлені матеріали на виставку свідчать про значний потенціал нашого колективу. В подальшому вони стануть базою для проведення організаційно-виховних, історико-пізнавальних заходів. Про важливість здійснення цієї роботи свідчить той факт, що 27 жовтня питанню подальших напрямків роботи виставково-музейного центру буде присвячено засідання ректорату університету.

Література

1. Устав Харьковского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. – Х., 1912. – 16 с.
2. Устав Харьковского общества распространения в народе грамотности. – Х., 1911. – 7 с.
3. Устав артели русских инженеров в г. Харькове. – Х., 1915. – 16 с.

4. Устав Харьковского Коммерческого института. Проект. – Х., 1914. – 22 с.

УДК 378:1

Москальова Н. П.

(м. Харків)

ХАРКІВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ І САЙМОН КУЗНЕЦЬ

Розглянуто питання побудови корпусу Харківського Комерційного інституту, організацію навчального процесу, навчання в ньому Саймона Кузнеця – Лауреата Нобелівської премії з економіки

Ключові слова: Комерційний інститут, Лауреат Нобелівської премії, Бекетов О. М.

Рассмотрен вопрос строительства корпуса Харьковского Коммерческого института, организация учебного процесса, отмечена учеба в нем Саймона Кузнеця – Лауреата Нобелевской премии по экономике

Ключевые слова: Коммерческий институт, Лауреат Нобелевской премии, Бекетов А. Н.

The question about the construction of Kharkiv Commercial Institute and the organization of the educational process are considered. It is noted that Simon Kuznets, Laureate of Nobel Prize in Economics, had been studied there.

Keywords: Commercial Institute, Nobel Prize winner, Beketov A. N.

Вступ. Головний корпус Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка знаходиться в будівлі, яка була побудована на початку ХХ ст. для Харківського комерційного інституту. Студентів, науковців, викладачів завжди цікавила проблема будівництва корпусу для комерційного інституту та питання, хто з відомих науковців, громадських діячів працювали або навчалися в ньому.

Виділимо ряд досліджень останніх років, в яких піднімається питання навчання С. Кузнеця в Харківському комерційному інституті, питання становлення комерційної освіти у м. Харкові, розвиток недержавних вищих навчальних закладів в Україні, розвиток у м. Харкові підприємництва на початку ХХ ст. [1].

Харківський комерційний інститут – це вищий навчальний заклад економічного профілю у м. Харкові, який існував у 1912-1919 рр. Його було організовано з ініціативи академічних та комерційних верств м. Харкова у 1912 р. Спочатку він діяв як Вищі комерційні курси Харківського купецького товариства. 29 березня 1916 р. спеціальним законопроектом Державної Думи

курсам було надано статус Комерційного інституту з правами вищих урядових навчальних закладів. Директором інституту у 1912-1919 рр. був представник харківської наукової школи фізичної хімії, організатор науки і освіти, доктор хімії Володимир Федорович Тимофеев. Кількість студентів у 1917 р. складала понад 1226 чол. та 186 вільних слухачів. У цьому ж році викладачів в інституті працювало 58 [2]. Інститут діяв на основах автономії та академічного самоврядування.

28 вересня 1914 р. відбулася закладка будівлі ХКІ по вул. Єпархіальній, 52. Проект будівлі розробив архітектор Олексій Миколайович Бекетов. Цей проект передбачав ряд технічних новацій і використання найсучасніших на той час інженерних систем і комунікацій: залізобетонні конструкції, гідроізоляція фундаменту, звукопоглинаючі та теплоізолюючі перекриття, були використані пожежобезпечні стандарти будівництва та оздоблення. Вперше в російській імперії використано метод англійського інженера Ф. Уатсона, що дозволяв поліпшити акустику, придушуючи відбиті звуком хвилі, що спотворюють мовлення лектора. Спеціально створена інженерними фірмами ефективна система обігріву, що базувалася на нагнітанні у приміщення підігрітого повітря, дозволяла з мінімальними затратами підтримувати взимку комфортну температуру в аудиторіях заввишки 5,35 м та 7,82 м.

Навчальний корпус було витримало в стилі «Palladio», він мав характерні для творчості О. М. Бекетова просторний хол та широкі мармурові східці з бронзовими світильниками. У приміщенні знаходилися дві лекційні аудиторії на 400 місць кожна і ряд малих аудиторій, приміщення для семінарів, навчального музею, навчальних кабінетів, лабораторій, наукової бібліотеки, вестибюль з гардиробом, навчальне комерційне бюро, зал засідань Навчального Комітету, актові зала. Для нової будівлі були виготовлені спеціальні меблі та професійне обладнання [3]. Джерела фінансування будівництва були різними. Найбільший внесок зробила Харківська міська дума. 20 лютого 1914 р. було прийнято рішення про виділення субсидії в 75 тис. крб. Ссуду в 50 тис. крб. виділило Харківське купецьке товариство, 10 тис. крб. – Зїзд гірнопромисловців Півдня Росії, 3 тис. крб – Харківський земельний банк, 2 тис. крб – Харківське губернське земство та 25970 крб. – різні особи та установи. Всього до початку будівництва вдалося зібрати 165970 крб. Збір коштів продовжувався і надалі. Остаточна вартість будівлі склала майже 525 тис. крб. [4].

Будівництво закінчилося восени 1916 р.

У 1918-1919 роках у Харківському комерційному інституті навчався Семен Кузнець, майбутній Лауреат Нобелівської премії з економіки (1971

рік) [5]. 29 квітня 2011 року на базі Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка відбулися урочисті заходи, присвячені 110-й річниці з дня народження лауреата Нобелівської премії з економіки 1971 року Саймона Кузнеця, нашого земляка, який є одним із трьох представників Слобожанщини, що одержав як вчений найвищу нагороду. Він є одним із засновників емпіричної економіки та кількісної економічної історії. Ініціативна група у складі проф., д.г.н. Московкіна В. М., доц., к.і.н. Божко Л. Д., директора Центру краєзнавства к.і.н. Куделко С. М., к.е.н. Ковриги О. В., к.і.н. Михайличенко Д. Ю., доц., к.і.н. Москальової Н. П. та Воловик Л. Ф. провела значну роботу по організації заходу, збору матеріалів як про Кузнеця С., так і про комерційний інститут. Під час урочистих заходів було відкрито меморіальну дошку на історичній будівлі Харківського комерційного інституту, проведено наукову конференцію та круглий стіл, на яких було розглянуто творчу спадщину Лауреата Нобелівської премії С. Кузнеця, обговорено сучасні проблеми розвитку світової економічної системи та перспективи формування нових об'єктів дослідження та управління. Була представлена виставка документів, яка характеризувала епоху початку ХХ ст. та розвиток м. Харкова в цей час, виставка документів Центрального державного науково-технічного архіву України щодо будівництва корпусу Харківського комерційного інституту. Були представлені юридичні документи комерційного інституту, зокрема проект Статуту навчального закладу, виданий у 1914 р. в типографії М. Сергєєва і К. Гальченка (вул. Московська, 10) Саме із Статуту можливо одержати досить цікаву інформацію про умови формування майбутнього вченого С. Кузнеця [6]. Статут визначає навчальні курси, що викладалися в той час в інституті: богослов'я, історія господарського побуту та економічних вчень, теорія політичної економії, економічна політика, наука про фінанси, економічна географія, загальна теорія права, державне право, адміністративне право, міжнародне право, цивільне право, торгівельне право, історія, бухгалтерія, вища математика, фінансові розрахунки, іноземні мови, кредит, грошовий обіг, етнографія, педагогіка тощо. Інститут мав свою бібліотеку (загальну і з окремих предметів), лабораторії (загальної хімії і товарознавства), музей, кабінети.

Студентами комерційного інституту (слухачами за Статутом) могли бути особи, які мали свідоцтва про закінчення курсу наук в комерційних та реальних училищах з додатковим при них класом, гімназіях та інших середніх навчальних закладів, курси яких визнані Міністром Торгівлі та Промисловості, та узгоджених з відповідними відомствами. Прийом дійсних слухачів та

слухачок проходив перед початком кожного навчального півріччя. Статут відмічав, що особи іудейського віросповідання приймаються до інституту з таким розрахунком, щоб їх кількість не перевищувала 5% загальної кількості студентів. До відвідування окремих лекцій і занять з окремих предметів допускалися вільні слухачі за наявності достатніх вільних місць в аудиторії (допускалися і жінки). Студенти та вільні слухачі вносили плату на користь інституту за кожне півріччя наперед. Статут (п.30) визначав «Институт предоставляет принятым в число слушателей все зависящие от него способы к наилучшему усвоению преподаваемых в институте наук; никаких других обязательств по отношению к слушателям на институте не лежит».

Студентам надавалося право (за Статутом) створювати різноманітні організації, Статути яких повинні бути затверджені навчальним комітетом інституту. Але всі такі організації повинні були проводити збори та свою діяльність лише поза межами інституту. У вільний від основних занять час у приміщенні інституту з дозволу директора можлива була діяльність лише наукових гуртків під керівництвом професорів та доцентів.

Права інституту були досить широкими. Інститут мав право: 1. мати печатку із зображенням державного гербу і написом «Харківський комерційний інститут»; 2. виписувати із-за кордону безмитно наукові та навчальні посібники та навчальні предмети, що відповідали наукам, які викладаються в інституті, зразки товарів, а також машини і інструменти для обладнання навчально-допоміжних установ, за умови безпосередньої виписки цих речей керівництвом інституту та у відповідності з митним Статутом; 3. пересилати пакети, посылки вагою до півпуда без плати вагових грошей; 4. закупати за кордоном для інституту книги, рукописи та часописи без розгляду їх комітетом іноземної цензури; 5. видавати посвідчення для пільгового проїзду слухачам в інститут на залізничний транспорт; 6. видавати періодичні видання і окремі твори наукового змісту; 7. присуджувати медалі та премії студентам за наукові роботи; 8. створювати випробувальні станції для виконання робіт на запит громадських установ та приватних осіб; 9. проводити публічні виставки кращих робіт та зразків товарів; 10. засновувати при інституті наукові товариства.

Документом, що регламентував діяльність ХКІ, було «Положення про Харківський Комерційний інститут», що діяло від 27 червня 1916 р. до кінця 1919 р.

В інституті працювали відомі вчені: курси статистики, історії і теорії кооперації, кооперативного кредиту викладав доктор політичної економії і

статистики, професор Олексій Миколайович Анциферов; історію економічних вчень викладав доктор політичної економії, професор Володимир Фастович Левитський; курс богослов'я – доктор богослов'я, протоієрей, професор Микола Семенович Стеллецький; вищу математику читав професор Сергій Натанович Бернштейн; загальну теорію права викладав професор Аркадій Михайлович Фатеев; курс економічної політики вів професор Михайло Миколайович Соболев; курси політекономії і економічної географії читав приват-доцент Петро Іванович Фомін [7], та інші.

У 1920 році комерційний інститут був об'єднаний з юридичним факультетом Харківського університету і виник Харківський інститут народного господарства з економічним, торговим, фінансово-банківським, статистичним, правовим, промисловим, кооперативним та робітничим факультетами. С. Кузнець ще два роки працював у Харкові статистом у відділі праці Південбюро ВЦРПС, де опублікував свою першу роботу «Грошова заробітна плата робітників та службовців фабрично-заводської промисловості м. Харкова у 1920 р». У 1922 р. він емігрував до США і його становлення як вченого проходило в ряді університетів, очолював Комітет з економічного росту в Раді по дослідженням в області соціальних наук тощо. Найважливішим внеском в економічну науку стали його дослідження по підрахунку національного доходу та створення «циклів Кузнеця» (за загальним визнанням економістів), циклів економічного росту.

Центральний державний науково-технічний архів України має в своїх фондах значний документальний матеріал із історії будівництва Харківського комерційного інституту. Щороку на початку навчального року в музеї ХНТУСГ проводиться виставка експонатів (документів) ЦДНТА, присвячена історії будівництва корпусу Комерційного інституту. Деякі з цих документів є досить актуальними для сьогодення [8].

1. Договір щодо проведення будівельних робіт Харківського комерційного інституту, заснованого Харківським купецьким товариством. 1914 р.
2. Ескізний проект будівлі Харківського комерційного інституту. 1914 р.
3. Лист-заява Франческо Катто О. М. Бекетову щодо поставок мармуру для декоративного оздоблення сходів будівлі Харківського комерційного інституту . 1914 р.
4. Лист представника контори «Братя Аскеріо» О.М.Бекетову щодо кошторису на роботи. 1915 р.

Таким чином, вивчаючи історію будівлі навчального закладу, ми зрозуміли, що в ньому працювали видатні вчені і педагоги, громадські діячі, які прославили не тільки комерційний інститут, а і м. Харків. Теперішнім поколінням студентів (в головному корпусі ХНТУСГ по вул. Артема, 44 знаходиться і навчально-науковий інститут бізнесу і менеджменту) є в кого навчатися ретельному відношенню до справи, брати приклад в своєму професійному становленні.

Література

1. Нариси з історії Харківського національного економічного університету / Д. Ю. Михайличенко, В. Є. Єрмаченко, О. А. Сахно / Під заг. ред. В. С. Пономаренка. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2005; Павлова Т. Г. Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века: Монография. – Харьков: «Издательство Сага», 2012.
2. Нариси з історії Харківського національного економічного університету / Д. Ю. Михайличенко, В. Є. Єрмаченко, О. А. Сахно / Під заг. ред. В. С. Пономаренка. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2005. – С. 41-43.
3. Здание высших коммерческих курсов в Харькове // Зодчий. – 1914. – С. 463. Ігнаткін І. О. Олексій Миколайович Бекетов. – К.: Вид-во Академії Архітектури УРСР, 1949. – С. 15, 16, 27.
4. Павлова Т. Г. Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века: Монография. – Харьков: «Издательство Сага», 2012. – С. 224.
5. Московкин В. М. Неизвестный Семен Кузнец: учеба в Харькове / В. М. Московкин // Universitates: наука и просвещение. – 2010. – №1. – С. 52-65.
6. Устав Харьковского Коммерческого института (Проект). – Х.: Типография М. Сергеева и К. Гальченка. – 1914.
7. Кузнец С. Экономическая система д-ра Шумпетера, излагаемая и критикуемая; Перлман М. Две фазы заинтересованности Кузнеця Шумпетером / Сост. д-р геогр. наук, проф. В. М. Московкин, канд. ист. наук Д. Ю. Михайличенко, перев. Е. Е. Перчик; Под ред. д-ра экон. наук, проф. В. С. Пономаренко. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2013. – 128 с.
8. ЦДНТА, ф.Р-47, оп.2, од.зб.17, 18.

УДК 94: 329 (477.54) «1917/1921»

Бондар Н. О.

(м. Харків)

**ХАРКІВСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА В ПОДІЯХ РЕВОЛЮЦІЇ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1917 – 1918 рр.)**

Стаття присвячена аналізу діяльності Харківської губернської ради, яка була одним з органів місцевої влади, який створили патріотично настроєні політичні сили. В статті окреслено основні напрями роботи ради, її склад та завдання на різних етапах діяльності.

Ключові слова: Харківська губернська рада, органи місцевої влади, громадянська війна.

Статья посвящена анализу деятельности Харьковской губернской рады, которая являлась одним из органов местной власти, созданным патриотическими политическими силами. В статье выделены основные направления работы рады, ее состав и задания на разных этапах деятельности.

Ключевые слова: Харьковский губернский совет, органы местной власти, гражданская война.

This article analyzes the activities of the Kharkov province council that was one of the local authorities, created a patriotic political forces. The article highlights the main areas of council work, its composition and tasks at different stages of activity.

Keywords: Kharkiv gubernia council, local authorities, civil war.

На сучасному етапі розвитку України як самостійної держави на одне з перших місць виходить визначення формату діяльності, сфери впливу та розміру повноважень місцевих органів влади, які в свою чергу виступають дзеркалом політичної, національної, економічної та культурної складової регіону. Досвід діяльності регіональних органів влади за різних часів є багатим і корисним, адже він показує особливості регіону, виділяє його першочергові проблеми і завдання. Особливий інтерес представляє історія Харківщини і Харкова зокрема в період національно-демократичної революції та громадянської війни 1917-1921 років, коли різноманіття політичних поглядів, позицій по національному, культурному, економічному питаннях досягло свого піку. Дослідити Харків в плані політичного розвитку, становлення та розвитку в місті національних ідей стає можливим саме в контексті вивчення національного руху через діяльність місцевих органів влади.

Харків періоду революції та громадянської війни 1917-1921 років представляв собою розвинутий індустріальний центр України, який також став і центром політичного руху. Захист інтересів різних верств населення був представлений в діяльності місцевих органів влади, якими були Харківська міська дума, Рада робітничих та селянських депутатів та Харківська губернська рада.

Харківська губернська рада – це витвір українських політичних та громадських об'єднань на Харківщині. Саме її діяльність є цікавою й першочерговою в оцінці рівня політичної боротьби та національного самовизначення в регіоні в період 1917-1921 років.

Історія діяльності Харківської губернської ради не стала темою окремого дослідження. Так, наприклад, в роботах Гавриленко О. А., Логвиненко І. А. йдеться про перебіг революційних подій на Харківщині та формування органів влади. В статті відмічаються позитивні моменти (рівновага політичних сил) та недоліки (безвладдя) існування на Харківщині одночасно кількох структур, зокрема й Харківської губернської ради. [1, с. 49] В деяких статтях, зокрема І. Л. Михайлина, робота Харківської губернської ради згадується в зв'язку з дослідженням постаті Гната Хоткевича, який був одним з ініціаторів заснування цього органу. [2] Головним джерелом при написанні статті стали газети «Рідне слово», «Нова Громада», які були органами Харківської губернської ради.

16 квітня 1917 р. на першому Харківському Губернському з'їзді представників «організованого Українського народу Слобожанщини» була висунута пропозиція, щодо створення Харківської губернської ради – українського органу, який би об'єднав національно-патріотичні сили для проведення широкої просвітницької роботи. Так, в результаті виборів, проведених на цьому з'їзді, від місцевої організації Української партії соціалістів-революціонерів до ради увійшли: Калиниченко, Г. Михайличенко, О. Соколовський, О. Олесіюк; від Української соціал-демократичної робітничої партії – Я. Довбищенко, Лукашевич, Єфименко; від Української партії соціалістів-федералістів – Волосенко, О. Синявський, Т. Олексіюк, М. Плевако та інші. Українська Радикально-Демократична партія була представлена Бузькевичем, Ткаченком, Доленком, а Союз українських автономістів-федералістів – Мороховцем, Сердюком та Росторгуєвим. [3, 22 квітня, 13 травня 1917 р.; 4, арк. 47]. Три останні партії, які представляли ліберальний напрямок в політичному русі Харківщини, опинились у раді на початку її діяльності у відносній більшості.

Поряд з українськими партіями до ради ще увійшли по 5 чол. від різних верств: селянства, робітництва, учительства, студентства; від повітів по 3 чол.; від окремих харківських організацій по 1 чол.; від об'єднаного українського

жіноцтва – 3 чол.; від усіх „Просвіт” Слобожанщини – 2 чол. Таким чином, в цьому органі були представлені політичні, соціальні верстви і повіти Слобожанщини. Це був орган здатний представляти інтереси українського народу [2, с. 59].

В структурі Харківської губернської ради був виділений постійний комітет, який складався зі шкільної, агітаційної, просвітницької, юридичної, фінансової й редакційної комісій [5, 1 червня 1917 р.]. Рада займалася виданням газети „Рідне слово” й брошур на політичні й економічні теми, а також брала активну участь в заснуванні культурно-просвітницьких товариств. За участю Української губернської ради було засновано „Просвіту” в селі Миколо-Камишувате Валківського повіту на Харківщині в червні 1917 року [6, арк. 16 – 17].

Але й політичні процеси на залишалися поза увагою ради. Так, наприклад, нею була організована особлива комісія, яка займалася підготовкою до виборів в Міську думу. Члени ради в цей час наголошували, що ними «...додаються всі зусилля до того, щоб українське населення Харкова під час виборів до Міської Думи не забуло своїх національних інтересів й голосувало тільки за українські списки» [6, арк. 8]. За ініціативою Харківської губернської ради на виборах до Міської думи був створений Український демократичний блок, куди увійшла міська українська інтелігенція ліберального спрямування на чолі з Г. Сердюком, Г. Хоткевичем, Д. Багалієм. За цей блок на виборах проголосувало 1042 виборці – 1,3% [7, с. 246]. Це було набагато менше ніж у українських есерів та соціал-демократів, що пояснюється великим впливом останніх на Харківщині.

Восени 1917 року відбуваються зміни в складі губернської ради. Більшість в ній отримують УПСР та УСДРП, в наслідок чого змінюються характер та цілі діяльності ради. 3 жовтня 1917 року губернська рада припинила своє існування і на її місці була утворена Рада Слобожанщини – нова організація [8, арк. 18]. Ця зміна стосувалась не лише назви, але й характеру діяльності. Рада з аполітичного органу, який головну увагу приділяв

культурній діяльності, перетворилась на соціалістичну політичну організацію, яка підтримувала та пропагувала соціалістичні гасла та вела політичну боротьбу. До ради Слобідської України від Харкова входило 15 чоловік: С. Тимошенко, Доленко, Я. Довбищенко, Г. Михайличенко, Калиниченко та інші [4, арк. 47; 8, арк. 4]. Таким чином, діяльність українських соціалістичних партій в раді Слобідської України мала велике значення для розвитку українського руху, бо це був самобутній український соціалістичний орган, в якому були представлені тільки українські партії.

Радою Слобідської України видавалася газета „Нова Громада”. До співробітництва в газеті були запрошені видатні українські соціалістичні сили: Д. Антонович, С. Веселовський, В. Винниченко, М. Ковалевський, М. Порш, М. Ткаченко та інші – переважно соціал-демократи і соціалісти-революціонери [10, 10-11 січня 1918 р.]. Українські соціалістичні партії, представляючи раду Слобідської України, виступали на мітингах, вечорах, влаштовували лекції для українського робітництва та селянства по питанням щодо політичної ситуації в країні, губернії тощо [9, арк. 9].

Як орган, що підтримував діяльність Центральної Ради, та вважаючи себе її філією, рада Слобідської України привернула до себе праві елементи соціалістичного руху. Більшість серед них склали українські соціал-демократи, які на кінець 1917 р. зайняли в раді лідируючі позиції. Діяльність ради Слобідської України тривала недовго через прихід до Харкова більшовиків та проголошення радянської влади. Вже через три місяці існування ради Слобідської України – 2 січня 1918 р. – було заарештовано редактора газети „Нова Громада” Я. Довбищенко. Переслідувань зазнала й газета, що видавалася радою та була органом місцевих організацій УСДРП та УПСР, „Нова Громада”, яка 24 січня 1918 року була закрита.

Таким чином, діяльність Харківської губернської ради, перейменованої згодом у раду Слобідської України відобразила основні тенденції, які відбувались у політичному й національному рухах на Харківщині в 1917 – 1921 роках: намагання створити потужний національний соціалістичний блок з

одного боку та протистояння українських соціал-демократів та есерів з українськими харківськими лібералами з іншого боку. Ідея утворення місцевого національного органу влади мала велике значення для розвитку національного руху на Харківщині, бо була створена своєрідна рівновага сил, яка забезпечувала рівні можливості представникам усіх політичних партій та напрямів.

Література

1. Гавриленко О.А., Логвиненко І.А. Більшовицький переворот у Харкові: як це було // Наукові записки кафедри українознавства Хар. ун-ту. – Вип. 1. – 1994. – С. 48-55.
2. Михайлин І.Л. Гнат Хоткевич у 1917 році // Наукові записки кафедри українознавства Харківського університету. – Вип. 1. – 1994. – С. 55-67.
3. «Рідне слово». – Харків, 1917.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО). –Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2.
5. Харківський вісник. – Харків, 1917.
6. ЦДАВО. –Ф 1409. – Оп. 1. – Спр. 11.
7. Донченко С.П. Ліберальні партії України (1900-1919 рр.) / Дніпродзержинський державний технічний ун-т. – Дніпродзержинськ: Видавничий відділ ДДТУ, 2004. – 379 с.
8. ЦДАВО. –Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 10.
9. ЦДАВО. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 8.
10. «Нова Громада». – Харків, 1917.

УДК 378:1

Москалев Б. Г.

(г. Харьков)
ИЗ ИСТОРИИ СОВЕТСКОЙ РАЗВЕДКИ. (ДВЕ СУДЬБЫ БЫВШИХ
СТУДЕНТОВ ХИМЭСХ)

В фондах музея и архиве Харьковского национального технического университета сельского хозяйства им. Петра Василенко, а также в областном государственном архиве содержится немало интересных материалов о студентах, выпускниках и преподавателях нашего университета, основываясь на которых историки университета участвуют в реализации двух государственных программ по Харьковской области: «Реабилитированные историей. Харьковская область» и «Книга памяти. Харьковская область». В 2014 году подготовлен к изданию очередной третий том многотомной серии книг «Книга памяти. Харьковская область» «Победители», в котором рассказывается о студентах и выпускниках нашего университета, воевавших на фронтах Великой Отечественной войны, и вернувшихся домой после победы. В этой статье я расскажу о двух бывших студентах ХИМЭСХ – Иване Иосифовиче Проскурове и Макаре Митрофановиче Волосюке, имена которых хорошо известны историкам военной разведки. Однако деятельность их исследовалась без взаимосвязи, без учета многолетней дружбы, повлиявшей на их судьбу.

В фондах музея университета есть фотография двух молодых людей в военной форме, вчерашних студентов – Ивана Проскурова и Макара Волосюка – призванных в армию в 1931 году после первого курса института и направленных в Сталинградскую школу военных летчиков.

Оба одногодки – 1907 года рождения, оба украинцы, из простых рабочих семей. Они встретились в Харькове осенью 1927 года, куда приехали для учебы на рабфаке Харьковского сельскохозяйственного института. Здесь вступили в ряды ВКП(б), были активными членами партии.

В архивных документах сохранились протоколы партчистки 1929 года, в которых фамилии рабфаковцев И. Проскурова и М. Волосюка стояли рядом и оба они были отмечены, как успешно прошедшие партчистку [1]. В 1930 году в связи с началом коллективизации и массовым созданием МТС для обслуживания колхозного движения в Харькове был открыт институт механизации и электрификации сельского хозяйства. Студентами первого набора нового института стали И. Проскуров и М. Волосюк. В экспозиции музея ХНТУСХ есть фото комитета комсомола ХИМЭСХ 1930 года, секретарем которого был М. Волосюк. И можно с уверенностью утверждать, что именно по его инициативе друзья откликнулись на призыв комсомола «Комсомолец, на самолет!». Первый из них – Иван Иосифович Проскуров после окончания Сталинградской школы военных летчиков прославился в Испании, где командир первой интернациональной бомбардировочной

эскадрильи «Испания», старший лейтенант Иван Проскуров участвовал в уничтожении эшелонов с боеприпасами и горючим, в разгроме колонн мятежников, двигавшихся на Мадрид, в нанесении ударов по линкору «Дойчланд». В июне 1937 года И. И. Проскуров был отозван на родину. В представлении наркома обороны К. Е. Ворошилова И. В. Сталину о присвоении И. И. Проскурову звания Героя Советского Союза подчеркивалось, что во всех многочисленных боевых операциях И. И. Проскуров обнаружил исключительное мужество, спокойствие и выдержку. И. В. Сталин, ознакомившись с представлением, вычеркнул слова «старший лейтенант» и вписал «майор». В музее университета имеется копия газеты «Правда» от 22 июня 1937 года с сообщением ВЦИК СССР о присвоении майору Проскурову Ивану Иосифовичу звания Героя Советского Союза. Дальнейшая военная карьера И. И. Проскурова развивалась очень быстро. Этому способствовали и массовые чистки руководства Красной армии. Он командовал авиационной бригадой, 2-ой авиационной армией особого назначения. В апреле 1939 года комдив И. И. Проскуров назначается начальником 5-го (разведывательного) управления наркомата обороны. Это назначение было совершенно неожиданным для 31-летнего комдива, никогда не работавшего в разведорганах. Если считать с 1937 года он стал уже пятым начальником Разведупра, предыдущие были расстреляны в ходе чисток, в т.ч. и фактический создатель Разведупра армейский комиссар 2-го ранга Я. К. Берзин, с которым И. И. Проскуров познакомился в Испании. Работать И. И. Проскурову пришлось в нелегкой ситуации. Были репрессированы более половины сотрудников центрального аппарата, начальники отделов и подразделений, военные атташе и их помощники во многих странах. В 1996 году в «Общей газете» были опубликованы воспоминания бывшей разведчицы Марины Иосифовны Поляковой, работавшей в центральном аппарате Разведупра в предвоенные годы: «...После Берзина Проскуров больше всех подходил к своей должности. Он изо всех сил старался вникнуть в дело. Никогда никого не обрывал, всех выслушивал и каждую минуту учился. И не боялся начальства. Это было самое главное» [2].

Его заслугой стало восстановление кадров управления, военных атташе и их помощников. На работу пришло много молодых офицеров, не имевших опыта разведработы. Проскурову в целом удалось сохранить и зарубежную нелегальную сеть. Он категорически противился отзывам ценных работников, в т.ч. и Рамзая – (Р. Зорге) из Японии, на которых настаивал НКВД. Тяжелым испытанием для разведки стала финская война, показавшая неготовность

Красной Армии к серьезной войне. Не были исключением и разведорганы РККА. В апреле 1940 года в ЦК ВКП(б) в присутствии И. В. Сталина состоялось совещание высшего командного состава армии, обсудившее итоги боевых действий против Финляндии. На нем разведорганы попытались обвинить во всех неудачах финской войны. И. И. Проскуров резко возражал против такой оценки деятельности разведки. Все это, судя по протоколам совещания, очень не понравилось И.В. Сталину (протоколы этого совещания впервые были опубликованы в книге «Зимняя война. 1939-1940») [3]. И. В. Сталин сказал И. И. Проскурову: «У вас душа не разведчика, а душа очень наивного человека в хорошем смысле слова. Разведчик должен быть весь пропитан ядом, желчью, никому не должен верить..., но душа у вас слишком честная». И хотя в июне 1940 года по итогам финской кампании И. И. Проскуров был награжден орденом Красной Звезды, 27 июля 1940 года он был снят с должности начальника Разведуправления РККА.

Дэвид Мерфи – резидент ЦРУ в Западном Берлине в 1950 –1960-е годы в своей книге «Что знал Сталин? Загадки плана Барбаросса», напечатанной издательством Рейтер в 2009 году, вторую главу своей книги назвал «Искренний генерал: Иван Иосифович Проскуров», заголовки подразделов в которой говорят сами за себя: «Проскуров поправляет Сталина», «Советские границы двигаются на Запад», «Финны сражаются: Проскурова делают козлом отпущения», «Увольнение Проскурова» [4].

В сентябре 1940 года И. И. Проскуров назначается командующим ВВС Дальневосточного фронта. Однако через месяц становится заместителем начальника Главного Управления ВВС РККА по Дальней бомбардировочной авиации.

Этой работе, которая была хорошо знакома И. И. Проскурову, он отдавал все свои знания и силы. Однако начавшееся перевооружение ВВС новыми, скоростными самолетами породило много проблем. Новая техника часто имела серьезные конструктивные недостатки, переучивание летного состава проходило в скоростном режиме и привело к большому количеству аварий и жертв. 27 мая 1941 года генерал-лейтенант И. И. Проскуров был освобожден от занимаемой должности с формулировкой «за аварийность в частях дальней бомбардировочной авиации». Лишь 19 июня 1941 года накануне войны он получил новое назначение: командующим ВВС 7-ой армии, дислоцированной в Карелии. Перед отлетом на новое место работы он зашел в Разведупр и, ознакомившись с обстановкой на наших границах, срочно передал приказ начальнику штаба ВВС в г. Петрозаводск о незамедлительной

переброске самолетов на запасные аэродромы. Это помогло сохранить авиацию 7-ой армии от уничтожения в первые дни войны. 27 июня 1941 года И. И. Проскуров был арестован в Петрозаводске и доставлен на Лубянку. Его обвинили в том, что он являлся участником военной заговорщической организации и проводил работу, направленную на поражение Республиканской Испании, снижение боевой подготовки ВВС Красной Армии и увеличение аварийности в ВВС. В октябре 1941 года вместе с другими участниками военного заговора он был отконвоирован в г. Куйбышев. 28 октября 1941 года в поселке Барбыш под городом Куйбышев (спецдача НКВД) по личному предписанию наркома НКВД Л. П. Берия без суда И. И. Проскуров и другие участники заговора (всего 20 чел.) были расстреляны в песчаном карьере близ ж/д станции. Вместе с ним погибли еще 4 Героя Советского Союза, в т.ч. Я. В. Смушкевич – дважды, пять заместителей наркома обороны – генералы, в т.ч. генерал-полковник Г. М. Штерн, генерал-полковник А. Д. Лактионов, генерал-лейтенант Я. В. Смушкевич, генерал-лейтенант П. В. Рычагов, генерал-лейтенант Ф. К. Арженухин и др.; конструкторы и научные работники. Среди погибших и бывший главный арбитр СССР при СНК Ф. И. Голощекин – один из главных организаторов убийства царской семьи в Екатеринбурге. Место захоронения их не найдено [5]. Специалисты до сих пор не могут дать рационального объяснения убийству в тяжелые для страны дни такого количества заслуженных военачальников и знаменитых на всю страну летчиков.

В 1954 году И. И. Проскуров был реабилитирован, было отменено постановление ЦИК СССР о лишении его звания Героя Советского Союза, ордена Ленина, ордена Красного Знамени, двух орденов Красной Звезды и медали «20 лет РККА».

Судьба однокурсника И. И. Проскурова по ХИМЭСХ Макара Митрофановича Волосюка сложилась иначе. После окончания Сталинградского училища военных летчиков он служил в ВВС до 1939 года.

В 1939 году майор М. М. Волосюк – помощник командира 30-й скоростной бомбардировочной авиабригады был срочно вызван в Москву. И. И. Проскуров, став начальником Разведупра, вспомнил о своем друге. В справке-докладе, направленной наркому обороны 13.08.1939 года Разведупром, говорилось: «Предназначен на должность помощника военного атташе по авиации в Англию или Германию. Лично заместитель народного комиссара обороны комдив Проскуров с ним беседовал, считает кандидатуру подходящей. Просит зачислить майора Волосюка в распоряжение 5-го Управления для

предварительной подготовки на должность помощника военного атташе» [6]. После 3-х месячной подготовки в школе разведки М. М. Волосюк был направлен во Францию. Фактически он был помощником легального резидента советской разведки во Франции военного атташе генерал-майора И. А. Суслопарова, также осенью 1939 года направленного на работу в Париж. Основной целью работы М. М. Волосюка («Рато») было поддержание связи нелегальных групп с Москвой. М. М. Волосюк организовал подготовку радистов для нелегальной резидентуры на конспиративных квартирах. Для связи с нелегалами и получения от них информации и документов он привлек и свою жену Галину Петровну. В это время Леопольд Треппер («Отто») перебрался из Бельгии в Париж, оставив в Бельгии своего заместителя Анатолия Гуревича («Кента») и начал налаживать новую нелегальную резидентуру в Париже. Через группу Треппера – фактического руководителя «Красной капеллы», т.е. всей сети советской резидентуры в Германии и европейских странах, в Центр, главным образом через посольство, направлялась информация различных групп, в т.ч. Шульце-Бойзена (Германия), Шандора Радо, группы К. Ефремова и др. Роль М. М. Волосюка не сводилась только к передаче сведений «Красной капеллы». Он и сам участвовал в агентурной разведке и направлял ценные данные в Центр [7]. 21 июня 1941 года он и военный атташе И. А. Суслопаров передали в Центр информацию группы Шульце-Бойзена о начале войны 22 июня 1941 года. На телеграмме И. Сталин написал, что необходимо разыскать и наказать авторов этой дезинформации. Начавшаяся на другой день война прекратила расследование. Вместе с посольством М. М. Волосюк возвратился на родину. В сентябре 1941 года он назначается начальником второго отделения (агентурная разведка) разведотдела Брянского фронта, а с октября 1941 года начальником разведотдела 14-ой армии Карельского фронта. В 1943 году он вновь направляется за границу. Полковник М. М. Волосюк («Доксан») становится помощником военного атташе посольства СССР в Стамбуле. Ему удалось завербовать шифровальщика в посольстве одной из стран, входивших в блок фашистских государств. Этому агенту, согласившемуся продать шифр и секретную почту своего военного атташе в Центре был присвоен псевдоним «Карл». В 1943-1944 годах от «Карла» было получено значительное количество секретных материалов, крайне важных для советской разведки [8]. Были у М. М. Волосюка и другие удачные вербовки. Еще один очень ценный агент, завербованный им в Стамбуле, передал в период битвы за Кавказ и особенно на завершающей стадии войны материалы, оказавшие большую помощь

советскому командованию. За боевые заслуги М. М. Волосюк был награжден орденом Красного Знамени, орденом Отечественной войны 1-й степени, медалями.

После окончания войны генерал-майор М. М. Волосюк продолжал службу в Советской армии. Он работал заместителем заведующего кафедрой, начальником факультета академии им. проф. Н. Е. Жуковского. Умер М. М. Волосюк в 1982 году и был похоронен на военном кладбище в поселке Монино под Москвой. Там же был установлен памятный знак «кенотаф» и его другу И. И. Проскурову.

Таковы судьбы двух товарищей, дружба которых зародилась в стенах ХИМЭСХ. В условиях тоталитарного строя эти судьбы сложились по-разному. Сталинская система вознесла очень высоко И. И. Проскурова, видимо, более талантливого, сделала его одним из известнейших стране людей, и так же легко расправилась с ним, невзирая на заслуги, должности, звания. М. М. Волосюку повезло в жизни больше. Лишь в июне 1941 года он мог повторить судьбу друга. И только начавшаяся война спасла ему жизнь.

Литература

1. Госархив Харьковской области (ГАХО), Ф.20, опись 2А, ед.хр.41, л.69.
2. Горбачева Ю., Селютин С. Мне удалось недорого купить автоматическую пушку (интервью с Марией Иосифовной Поляковой). «Общая газета», 5-11.05.1996.
3. Зимняя война. 1939-1940. Книга вторая: «И. В. Сталин и финская кампания» (Стенограмма совещания при ЦК ВКП(б). – М.: Наука, 1998.
4. Дэвид Мерфи. Что знал Сталин? Загадки плана Барбаросса. – Рейтер, 2009.
5. Валерий Дорофеев. Расстрел в запасной столице. «Волжская коммуна». 30.10.2009.
6. Лурье В.М., Кочик В.Я. ГРУ: дела и люди. – СПб.: Изд.Дом «Нева» и «ОЛМА ПРЕСС», 2002, 224 с.
7. Энциклопедия военной разведки России. – М.: Изд. АСТ, Астрель, ВЗОИ, 2004, С.442-443.
8. Там же. С.418-419.

УДК 94(477.54)«1917/1921»

Скубій І. В.

(м. Харків)

ПЕРШІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ В ХАРКОВІ. КООПЕРАТИВНА ШКОЛА ІМЕНІ А. Н. ГОЛОВЧАНСЬКОГО (1917 – 1921 рр.)

У статті розглядаються події, які пов'язані з відкриттям у Харкові першої в Україні кооперативної школи імені А. Н. Головчанського у 1917 р. Досліджено особливості будівництва системи кооперативної освіти. Висвітлено характерні риси навчального процесу в кооперативній школі, склад викладацького колективу.

Ключові слова: кооперативна школа імені А. Н. Головчанського, кооперативна освіта, Харків.

В статье рассматриваются события, связанные с открытием в Харькове первой в Украине кооперативной школы имени А. Н. Головчанского в 1917 г. Исследованы особенности строительства системы кооперативного образования. Освещены характерные черты учебного процесса в кооперативной школе, состав преподавательского коллектива.

Ключевые слова: кооперативная школа имени А. Н. Головчанского, кооперативное образование, Харьков.

The article deals with the events devoted to the first Ukrainian cooperative school named after A. N. Golovchanskyi, which was opened in Kharkiv in 1917. The features of the construction of the cooperative education's system are investigated. The characteristics of the educational process in the cooperative school, the composition of the teaching staff are highlighted.

Keywords: cooperative school named after A. N. Golovchanskyi, cooperative education, Kharkiv.

Сьогодні, в добу відродження кооперативних принципів і цінностей історичний досвід розвитку освіти важливий для підвищення якості підготовки фахівців, духовного та морального виховання сучасної студентської молоді. Виникнення і розвиток перших кооперативів у Харківщині ще в другій половині ХІХ ст. поставило перед піонерами нової форми суспільно-економічних відносин завдання створення закладів освіти, які б виховували для неї спеціалістів. З початку ХХ ст. в українських губерніях кількість різних кооперативних товариств стала стрімко зростати. На початку 1914 р. кількість споживчих товариств досягла 3280, а 1917 р. – 4873. Мережа споживчої кооперації Наддніпрянської України об'єднувала складала близько 1,4 млн. членів [1]. Навіть після Лютневої революції 1917 р. кількість споживчих кооперативів та їх об'єднань продовжувала зростати. У 1920 р. кількість споживчих спілок досягла 134 [1]. Очевидно, що існування такої мережі різних кооперативних установ відразу ставило питання щодо необхідності організації спеціальної системи освіти для підготовки фахівців кооперативної справи.

В українській історіографії вивченню зародження кооперативної освіти не приділялося достатньої уваги, оскільки науковці головним чином займалися дослідженням її становлення, розвитку мережі та іншими питаннями з галузі

економічної історії [2, 3, 4]. Певною мірою ця проблема була вирішена дослідницею вітчизняної кооперації Т. В. Оніпко у роботі, присвяченій співробітництву споживчої кооперації та профспілок у підготовці кадрів у роки непу [5]. Разом з тим, нез'ясованим залишаються інші не менш важливі: чи мали кооператори професійну освіту, яким чином вони її здобували, в яких закладах, яким чином влаштовувався учбовий процес у них тощо.

Історія заснування першого в Україні кооперативного навчального закладу бере свій початок 21 червня 1917 р., коли Міністерством торгівлі і промисловості було затверджено статут Харківського трьохкласного комерційного училища (кооперативної школи) імені А. Н. Головчанського [6, арк. 4]. Організатори заснування нового навчального закладу обрали його ім'я не випадково, оскільки він був представником місцевого кооперативного товариства, приймав активну участь у розвитку кооперації Харківської губернії, зокрема Ізюмського повіту. Ініціаторами відкриття першого у Слобожанщині кооперативного закладу освіти було Споживче товариство Півдня Росії [7] та Харківський союз товариств дрібного кредиту. 29-30 серпня ними були проведені спільні збори, під час яких було вирішено створити спеціальний фонд для фінансування новоствореної школи, який формувався із 5% щорічних внесків інших товариств, що входили в їхню мережу [8, арк. 1].

27 листопада 1917 р. Харківська кооперативна школа була відкрита і розпочала підготовку фахівців кооперативної справи [9, арк. 1]. Директором закладу було призначено Д. Г. Панадіаді [10]. Приміщення школи знаходилося в центрі міста за адресою вулиця Сумська, будинок 34 [11].

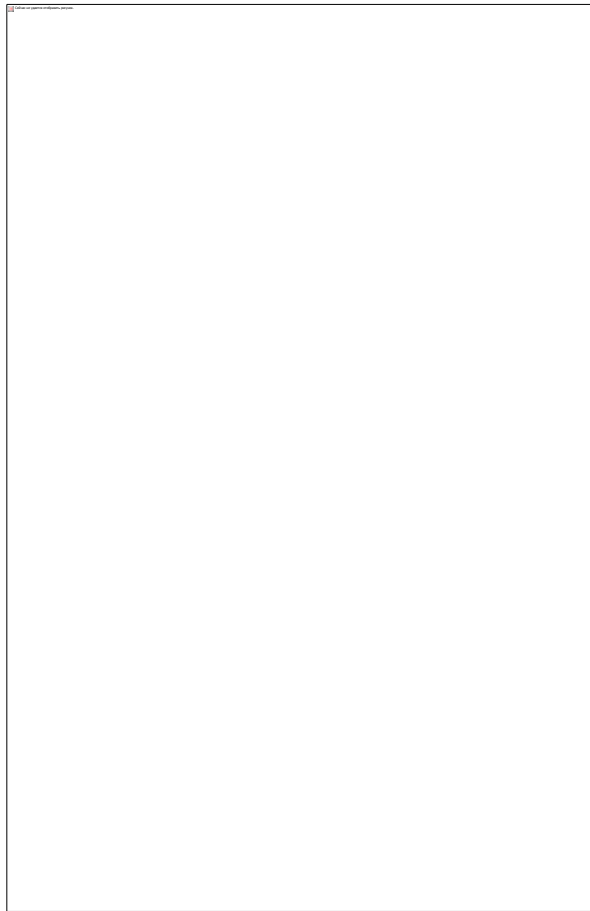

Рис. 1. Д. Г. Панадіаді [12]

Перший набір школи нараховував 122 слухача. Курс був розрахований на 3 роки. Вік учнів, які вступили до першого класу школи, був від 17 до 30 років [13, арк. 7 – 7 зв.], хоча на навчання приймалися особи обох статей не молодших 15 років, мали свідоцтва про закінчення курсів вищих початкових училищ або ж ті, які витримали при школі відповідне випробування [8, арк. 10]. До закладу вступали здебільшого ті, хто мав уже дворічну освіту або був випускником нижчого сільськогосподарського училища. Поширеним також було, коли пошукач уже працював, був службовцем Споживчого товариство Півдня Росії або ж будь-якого іншого об'єднання [14, арк. 1]. Дуже показовим був випадок, коли одне з товариств Катеринославської губернії звернулося до керівництва школи з проханням прийняти на навчання його співробітника з таким поясненням необхідності цього: «Зустрічаючи на кожному кроці перепони, які гальмують ще молодий кооперативний рух і за наявності повної відсутності інтелігентних та знаючих кооперативну справу сил, які можуть зовсім заглухнути, Камарське товариство споживачів просить прийняти члена свого кооперативу С. С. Ольмазова... у школу»[15, арк. 11]. У той же час траплялися випадки, коли майбутній учень школи вже мав і престижну професію, і досвід роботи, але все ж висловив бажання отримати саме

кооперативну освіту. «Бажаючи присвятити себе справі кооперації, маю честь якнайпокірніше просити Педагогічну раду кооперативної школи імені А. Н. Головчанського, про прийняття мене, – писав у своєму проханні випускник 1910 р. Харківської земської фельдшерської школи Г. Є. Вербенко, – в цьому році в перший клас кооперативної школи» [14, арк. 11].

Навчання у школі було небезкоштовним, плата за нього складала 50 крб. щорічно. У зв'язку з цим деякі кооперативні товариства України надавали стипендії для її обдарованих учнів. Так, у червні 1918 р. правління Єлисаветградського Союзу Споживчих Товариств «Загальна справа» влаштувало дві таких стипендії [15, арк. 5]. Очевидно, що така увага до діяльності школи пояснювалася не лише її престижністю, а у більшій мірі зацікавленістю кооперативних товариств у якісних спеціалістах та фахівцях. Іншим варіантом вирішення питання плати за навчання було надання одноразової допомоги учням, які її потребували. Характерними були випадки, коли вони зверталися до керівництва кооперативних товариств з такими проханнями, а останні в свою чергу надсилали листа школі про те, що бажають її надати, «але тільки по встановленню Вами [у тексті звернення до правління] ступеня потреби» [15, арк. 9].

Про успішність закладу і затребуваність професії, яку отримували слухачі школи, свідчило те, що вже через рік після відкриття було відкрито підготовче відділення та ще один перший паралельний клас [8, арк. 10].

Одним із перших завдань його керівництва була організація проходження практики у місцевих кооперативах, тому відразу ж наприкінці листопада 1917 р. директор школи звернувся до Товариства споживачів «Автодопомога» при Південноросійського автомобільному клубі з проханням влаштувати в їхніх харківських крамницях одного-двох учнів школи для ознайомлення з посадою прикажчика і працівника складу. Передбачалося, що вони будуть відвідувати ці торгівельні заклади кожного тижня по 3 години [8, арк. 2]. Подібні листи-прохання були надіслані ще 14 споживчим товариствам міста [8, арк. 2 зв.].

Важливою умовою виховання якісних спеціалістів з кооперативної справи у Харківській кооперативній школі ще від самого початку її заснування стало залучення високоосвічених та досвідчених фахівців з різних галузей знань, які вони викладали. Більша частина з них була випускниками фізико-математичного, юридичного, історико-філологічного факультетів Харківського університету. Зокрема, одним із викладачів кооперативної школи був Микола Макарович Пакуль (1880 – 1953) [13, арк. 16], видатний медієвіст та в

майбутньому декан історичного факультету, який після закінчення університету поїхав у Німеччину для роботи над вивченням джерел та літератури для підготовки наукової роботи, але початок Першої світової війни у 1914 р. порушив його дослідницькі плани. У післяреволюційний час Микола Макарович працював у різних навчальних закладах міста, але особливий інтерес складає період його діяльності у Харківській кооперативній школі, який залишився ще невисвітлений дослідниками [16, с. 160 – 162]. Варто також відзначити, що одну із провідних дисциплін «Споживчу кооперацію» викладав досвідчений теоретик і практик кооперативного руху В. М. Целларіус, який також був випускником юридичного факультету Харківського університету [13, арк. 16].

Особливу увагу керівництво школи звертало на необхідність залучення не лише фахових теоретиків, а й практиків кооперативної справи, тому до проведення лекцій запрошувалися члени Південного товариства споживачів Півдня Росії, Комітету сприяння сільській кооперації, завідувачі відділом статистики Союз-банка і Народного банка та інші співробітники цих установ [13, арк. 3].

Склад викладацького колективу кооперативної школи, підібраний її директором Д. Г. Панадіаді, свідчив про те, що до навчального процесу були залучені не лише досвідчені практики, а й теоретики своєї справи, які мали високий рівень освіти, займалися науковою діяльністю, що, безумовно, забезпечувало високий рівень та якість підготовки вихованців цього закладу.

Учні школи у процесі навчання вивчали велику кількість різних загальноосвітніх та спеціальних дисциплін. В атестаті, який вони отримували, їх вказувалося 29 [14, арк. 4, 6, 9]. Втім, це був далеко не весь перелік тих предметів, які вивчалися її вихованцями. Перелік дисциплін, який пропонувався для слухачів 1-го класу в 1920 р., був дуже широким і вимагав достатнього рівня попередньої підготовки для сприйняття та засвоєння такого матеріалу: історія народного господарства, історія соціальних рухів, розвиток соціальної думки, економіка індустріального та сільського господарства, енергетика, хімія з технологією (товарознавство), економічна географія, господарські розрахунки, основи вимірювання та креслення, діловодство та мови [17, арк. 1]. В цілому ж, як вказувало керівництво школи, об'єм загальноосвітніх дисциплін, які тут вивчалися, відповідав закінченій середній освіті [9, арк. 1].

Рис. 2. Атестат Бездідько Г. М. [14, арк. 6].

Наприкінці 1920 – на початку 1921 років у зв'язку з реформуванням кооперативного апарату, постало питання про подальшу долю кооперативної школи, яка була залежною у фінансовому відношенні від інших організацій. Встановити точну дату реорганізації школи не вдалося, але вже в документах 1920 – 1921 навчального року в назві закладу використовувався «кооперативно-продовольчий технікум» [17, арк. 1, 22]. Для проведення успішного переходу від однієї форми закладу до іншого був розроблений учбовий план на друге півріччя 1920 – 1921 років [17, арк. 51]. Очевидно, що поступово в нових політичних умовах, коли радянська влада остаточно утвердилася і почав формуватися її державний апарат колишні форми існування багатьох освітніх закладів потребували реформування, оскільки мали відповідати новим суспільним потребам та державному курсу. Тому розробкою плану занять в технікумі стали спільно займатися представники Народного комісаріату просвіти (рос. мовою – Наркомпрос) (А. П. Машкін), Вукоопспілки (В. Л. Брук, В. І. Марко, Н. І. Попов) та президії цього учбового закладу [9, арк. 1]. У свою чергу також постало питання про необхідність подальшого використання ім'я А. Н. Головчанського у назві кооперативу, але комітет слухачів та рада технікуму звернулася до Наркомпросу та Укрпрофобру [18] з проханням зберегти його, оскільки воно «дороге всім працівникам технікуму, як ім'я

людини, яка все життя віддала служінню селу, на захист інтересів бідного селянства та організацію широких народних мас» [13, арк. 3].

Література

1. Пантелеймоненко А. Споживча кооперація України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.academia.edu/4096701/>.
2. Оніпко Т. В. Торговельна діяльність споживчої кооперації України в період непу (історико-економічний аспект) : монографія / Т. В. Оніпко. — Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. — 345 с.
3. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика : монографія / А. О. Пантелеймоненко. — Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. — 347 с.
4. Фареній І. А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: монографія / І. А. Фареній. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 432 с.
5. Оніпко Т. В. Сотрудничество потребительской кооперации и профсоюзов Украины по подготовке хозяйственных кадров в период нэпа [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6166-spivpratsja-spozhychoyi-kooperatsiyi-ta-profspilok-ukrayini-schodo-pidgotovki-gospodarskih-kadriv-u-period-nepu.html>.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф.Р.4405. – Оп.1. – Спр.4.
7. Більш відома російська назва цього товариства – Потребительское общество Юга России (ПОЮР).
8. ДАХО. – Ф.Р.4405. – Оп.1. – Спр.1.
9. ДАХО. – Ф.Р.4405. – Оп.1. – Спр.33.
10. Панадіаді Дмитро Георгійович народився у 1877 р. Походив із грецької родини. Народився у місті Ізмаїл у Бессарабії. Отримав вищу освіту, був професором педагогіки. Був членом редакційної ради «Книгоспілки». 24 грудня 1937 р. був заарештований і звинувачений як «член грецької контрреволюційної націоналістичної шпигунської організації». 15 лютого 1938 р. був розстріляний. 24 жовтня 1958 р. було реабілітовано.
11. Зайцева С. Наша колыбель / С. Зайцева // Кооператор Харьковщины. – 2006. – №3.
12. Наш Баку. История Баку и бакинцев. Панадиади Мирра Дмитриевна – театральний художник [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ourbaku.com/index.php5/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Panadiady_5.jpg.
13. ДАХО. – Ф.Р.4405 – Оп.1. – Спр.10.

14. ДАХО. – Ф.Р.4405. – Оп.1. – Спр.2а.
15. ДАХО. – Ф.Р.4405. – Оп.1. – Спр.9.
16. Головки А. Б. Харьковский мидеевист Николай Макарович Пакуль (1880 – 1953) / А. Б. Головки // Вестник Удмуртского университета. Серия: История и филология. – 2014. – Вып.1.
17. ДАХО. – Ф.Р.4405 – Оп.1. – Спр.32.
18. Укрпрофобр (рос.) – Український відділ професійної освіти.

УДК 323''19''/316.454.3(477.54)

Салтан Н. Н.

(г. Харьков)

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЖИТЕЛЕЙ ХАРЬКОВА В 20-х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

Трансформация ценностных ориентаций жителей Харькова в 20-х гг. XX ст. Статья посвящена проблеме ментальных трансформаций жителей Харькова в 20-е годы XX ст. Доказывается, что попытки создания коллективистской морали в этот период, успеха не имели. В повседневных практиках большинство людей, продолжало пользоваться моделями поведения, основанными на индивидуализме, унаследованного от прошлой эпохи.

Ключевые слова: индивидуализм, коллективизм, социалистическая мораль.

Transformation of value orientations residents in Kharkiv in the 20s of XX-th century. The article deals with the mental transformations residents in Kharkiv in the 20s of XX-th century. It is proved that attempts to create a collectivist morality in this period, were not successful. In everyday practice, most people continued to use the patterns of behavior based on individualism inherited from a bygone era.

Keywords: individualism, collectivism, socialist morality.

Трансформація ціннісних орієнтацій мешканців Харкова у 20-х рр. XX ст. Стаття присвячена проблемі ментальних трансформацій жителів Харкова у 20-ті роки XX ст. Доводиться, що спроби створення колективістської моралі в цей період, не мали успіху. У повсякденних практиках більшість людей, продовжувало користуватися моделями поведінки, заснованими на індивідуалізмі, що були успадковані з минулої епохи.

Ключові слова: індивідуалізм, колективізм, соціалістична мораль.

Актуальность данной тематики обусловлена почти полным отсутствием идеологически незаангажированных, правдивых исследований посвященных формированию мировоззрения рядовых граждан в период становления советской власти.

Активизация исследований по истории ментальных трансформаций проходит в рамках истории повседневности, которая стала методологической

основой для данной работы. Новейшая украинская историография только начинает изучение этой темы. Исследованию личности как субъекта общественных отношений посвящены научные труды Н. Т. Гогохии, О. Л. Рябченко, В. И. Прилуцкого [1, 8, 9]. Их работы позволили увидеть обыкновенного человека, освободиться от доминировавшей в советской историографии традиции описания индивида как социально сознательного субъекта, руководствующегося в своих действиях исключительно общественными интересами.

В условиях формирования в нашей стране новой системы ценностей, влияющей на процесс социализации человека, изучение данной темы, позволяет учесть опыт прошлого, накопленный в 20-е годы прошедшего века. Следовательно, целью данной статьи, является стремление выявить, как соотносилось коллективное и индивидуальное в поведенческой мотивации жителей Харькова в 20-х гг. XX ст.

В Советском Союзе была искусственно создана квазиэтическая система, которая опираясь на идеи марксистской этики, проповедовала идеи всеобщего равенства, приоритета коллективного над индивидуальным, добросовестный труд на благо общества, нетерпимость к нарушению социальных норм и т.п.

Был разработан комплекс мероприятий, направленных на формирование определённого культурного уровня: введено обязательное 7-летнее образование, создана сеть рабочих клубов, осуществлялась пролетаризация высшей школы. Целая пропагандистская система была направлена на формирование общественного сознания. Средствами воспитания, кроме разного рода собраний, становились радио, пресса, культурные и образовательные учреждения. Так, в учебных заведениях вводился обязательный социально-политический минимум. Направлениями деятельности рабочих клубов стали разъяснение задач, стоящих перед советской властью, а также пропаганда идей марксизма–ленинизма.

Причиной пристального внимания большевиков к вопросам формирования новых ценностных ориентиров стали низкий культурный уровень рабочих и крестьян, а также особая роль морали как одного из столбов советской системы, цементирувавшего сознание человека в определённых рамках.

Между тем, в обществе глубоко укоренились определённые моральные устои и стереотипы поведения, которые десонировали с новыми идеями. От мелких, незначительных проявлений, порождённых элементарной

невоспитанностью, до таких форм девиантного поведения, которые попадали под статьи уголовного кодекса.

Например, в городе была создана сеть библиотек, которые активно посещались как харьковчанами, так и приезжими, работающими на городских предприятиях. Но многие рабочие, а особенно крестьяне, так и не научились обращаться с книгами. Месяцами задерживали или возвращали с вырванными листами («на цыгарки»), измятыми переплётками и т.п. [3, с. 64]. Молодые девушки часто просто-напросто вырезали из книг, понравившиеся им стихотворения. Поэтому значительную часть литературы приходилось изымать из обращения.

К серьёзным нарушениям норм общественного поведения относились коррупция, факты занятия проституцией, массовый алкоголизм и т.п. Известный литературовед и общественный деятель Сергей Ефремов в своём дневнике 5 декабря 1925 г. сделал такую запись: «Уже второй месяц в Харькове тянется судебное дело над судьями-взяточниками. Около сотни обвиняемых, почти все партийные, заслуженные перед революцией люди. Страшная картина упадка и деморализации» [4, с. 306]. В 1928 г. в газете «Харьковский пролетарий» была напечатана серия статей, резко критиковавшая установленную практику приёма в ВУЗы по письменным просьбам чиновников.

Постулаты коммунистической этики, несмотря на все старания власти, в этот период, так и не смогли стать внутренней мотивацией в отношениях человека к окружающей действительности. Честность, взаимопомощь, моральная чистота и патриотизм резко контрастировали с моральными характеристиками рядового обывателя.

Индивидуализм, позиционировавшийся основной характеристикой буржуазной морали, в завуалированном виде всегда присутствовал в советском обществе. Как свидетельствуют архивные источники второй половины 1920-х гг. выходцы из села отличались аполитичностью и прагматичностью. Они не принимали участия в производственных собраниях, прежде всего их, интересовал собственный заработок. [2, л. 141 об.]. Украинский историк В. И. Прилуцкий считал, что такие же взгляды были присущи и для молодёжи, которая была занята в кустарно-ремесленной промышленности. [8, с. 97].

А. В. Луначарский ещё в 1929 году в своём докладе «Культурная революция и общественность» подчёркивал: «Наш враг – это наше азиатское варварство, наша отсталость ... Передовые люди, передовые силы и передовые дела наши окружены промозглой обывательщиной. Эта промозглая

обывательщина с её собственническими и религиозными предрассудками, с её пьяным бытом, с её развратным семейным укладом, с её шипением против советской власти отравляет наши действия, отравляет наши массы» [5, с. 59]. Отбросив пафосность советской риторики, мы можем определить главную причину неудач пропагандистской машины – привычные для человека модели повседневного поведения.

Большое количество материально-бытовых проблем для решения, которых надо было «поработать локтями», не способствовало установлению приоритета коллективного над индивидуальным.

На формирование сознания оказывали влияние возрождение принципов рыночной экономики в годы Новой экономической политики, а также близкая к НЭПу индивидуалистическая психология сельских жителей. Активный рост городского населения во второй половине 1920-х годов происходил за счёт сельских мигрантов, приезжавших в город сначала на сезонные заработки, а потом и на постоянное место жительства. Приспосабливаясь к условиям городской жизни, они не спешили менять свои узкособственнические взгляды.

Одной из наименее изученных сфер проявления индивидуализма, выступает отношение советских граждан к возможности получить общеобразовательные и специальные знания.

Большевики рассматривали знание как необходимое условие общественного прогресса. На протяжении 1920-х гг. проводилась развёрнутая кампания «Долой неграмотность!». Для обеспечения растущих промышленных потребностей была создана разветвлённая сеть профессиональных учебных заведений.

Советская историография обуславливала мотивы деятельности рядового гражданина, исключительно, изменением его сознания, выдвинув на передний план гражданский и производственный патриотизм. Между тем, как стремление к карьерному росту и повышению собственного благополучия зачастую становились более весомыми стимулами для приобретения определённой специальности или повышения собственного профессионального уровня.

Российские исследователи С. П. Постников и М. А. Фельдман в монографии «Социокультурный облик промышленных рабочих России в 1900–1941 гг.» предложили следующую классификацию мотивов. Профессиональное образование рассматривалось, как способ выйти в люди, как своего рода развлечение (речь шла о детях состоятельных родителей - прим. авт.), наиболее

сознательные связывали процесс овладения знаниями с заданиями социального переустройства общества [7].

Не менее весомым стимулом выступала и материальная выгода. Экономисты и статистики 1920-х гг. однозначно считали, что квалификация работника влияла на его заработок, хотя существовала уравнительная тенденция к распределению заработной платы [10].

Более высокая заработная плата служащих, стремление к «лёгкому и чистому труду», а также доступность образования для выходцев из социальных низов, обусловили популярность индустриально-технического образования. В институтах и техникумах технического профиля стипендии были выше, что существенно влияло на их популярность среди абитуриентов.

В условиях крайне низкого общеобразовательного уровня подготовки населения знания становились своеобразным культурным капиталом, который ставил их обладателя в привилегированное положение. Диплом автоматически способствовал карьерному росту его обладателя.

Как с государственной, так и с обывательской позиции формирование новой элиты носило резкий классовый характер. Советский специалист противопоставлялся старой царской интеллигенции. Об этом свидетельствуют советские неологизмы, где пренебрежительное отношение к старой интеллигенции нашло выражение в слове «интеллигентяйничание».

Низкие культурные, в том числе и образовательные стандарты нового времени, гиперболизация классового подхода и приоритет партийности над образованностью привели к тому, что изменилось отношение к знаниям. Это констатировала учительница Е. Мигулина в своём письме к наркому образования Н. А. Скрыпнику (1927 г.): «Послушайте старую беспартийную учительницу. Я готовлю к вузам комсомольцев, партийцев, детей рабочих и крестьян ... На меня всегда ужасное впечатление производит отношение современной молодёжи к вопросу поступления в вуз... Они говорят: это от буржуазии требуют знаний, а мы и так пройдем по классовому признаку. Я, рабочий или комсомолка, с меня нечего спрашивать ... Вы проходите со мной только то, что спрашивают на экзамене; всё другое мне не надо ... Пролетарскую молодёжь разбаловали. Это не стремление к знанию, это преимущественно тяга к образованию ...» [6, с. 58].

Инструментальный характер образования, когда оно становилось не так целью, а больше способом для достижения цели, негативно отразился на экономическом и культурном развитии советского общества.

В условиях формирования тоталитарной системы, где отклонение от норм каралось не только общественным порицанием, но и было уголовно наказуемым, люди стали декларировать заданные партией моральные принципы, что привело к появлению феномена двойной морали.

Таким образом, для советского общества характерным стало усиленное внимание к моральному воспитанию граждан. В условиях, когда сознание большинства харьковчан формировалось под влиянием старых порядков, новые ценности, стандарты поведения и мышления внедрялись достаточно медленно. Коррозийные процессы, связанные с коренным преобразованием общества изменяли сознание большей частью молодых людей. Несмотря на негативное отношение к индивидуалистической морали капитализма, во многих бытовых ситуациях человек пользовался старыми моделями поведения.

Литература

1. Гогохія Н. Т. Українське радянське місто 1929–1938 рр.: історико-соціальний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Гогохія Нані Тамазівна. — Луганськ, 2003. — 20 с.
2. Государственный архив Харьковской области. — Ф. Р1010. — Оп.1. — Д. 1542. — 245 лл.
3. Ефимов Н. Что читает рабочий? Книги и журналы / Н. Ефимов // Рабочий клуб. — 1925. — №11. — С. 62–64.
4. Єфремов С. Щоденники : 1923–1929 / Сергій Єфремов. — К. : Рада, 1997. — 848 с. — (Серія «Мемуари»).
5. Луначарский А. В. О коммунистическом воспитании / А. В. Луначарский; сост. Е. В. Квятковский, О. Д. Кавашкина. — К. : Рад. школа, 1977. — 142 с.
6. Мірошніченко М. І. До початків формування робітничо-селянської інтелігенції в Україні в 20-ті роки / М. І. Мірошніченко, В. І. Мірошніченко // Український історичний журнал. — 1993. — № 10. — С. 65–68.

7. Постников С. П. Социокультурный облик промышленных рабочих России в 1900–1941 гг. / С. П. Постников, М. А. Фельдман. — М. : РОССПЭН, 2009. — 367 с.
8. Прилуцький В. І. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.) / В. І. Прилуцький. — К. : Ін-т історії НАН України, 2001. — 249 с.
9. Рябченко О. Л. Студенти радянської України 1920–1930-х рр. : практика повсякденності та конфлікти ідентифікації : монографія / О. Л. Рябченко — Х. : ХНАМГ, 2012. — 456 с.
10. Тер-Гевондян А. Вивчення кваліфікаційних пересунень робітників на підприємстві / А. Тер-Гевондян // Робітнича освіта. — 1931. — № 1–2. — С. 110–120.

УДК [373.31(410)]«18»

Мокроменко О. В.

(м. Харків)

**ПРИВАТНА ІНІЦІАТИВА, ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
Й БЛАГОДІЙНІСТЬ В ЕЛЕМЕНТАРНІЙ ОСВІТІ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ХІХ СТ.**

У статті висвітлюється питання приватної ініціативи, благодійності та просвітницької діяльності в елементарній освіті Великої Британії ХІХ ст. Визначено роль приватної ініціативи та просвітницької діяльності у процесі становлення та розвитку елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Ключові слова: приватна ініціатива, просвітницька діяльність, елементарна освіта.

В статье освещается вопрос частной инициативы, благотворительности и просветительской деятельности в деле элементарного образования Великобритании ХІХ в. Определена роль частной инициативы и просветительской деятельности в процессе становления и развития элементарного образования в Великобритании ХІХ в.

Ключевые слова: частная инициатива, просветительская деятельность, элементарное образование.

The article deals with the issue of the private initiative and the educational activities and charity in the elementary education of Great Britain in the 19th century. The contribution of private initiative and educational and charity activities made for the formation process and elementary

education development in Great Britain in the 19th century has been investigated.

Key words: private initiative, educational activities, elementary education.

Постановка проблеми. Світова педагогічна громадськість визнає, що сучасна вища школа повинна відповідати усім вимогам безперервного виховання людини. Педагогічна практика підтверджує неможливість навчання без виховання громадянина. У сучасних умовах набуває актуальності проблема пошуку технологій розвитку громадянської активності й ініціативності молодого покоління [1].

Система освіти втілює надбання педагогічної думки, поглядів відомих просвітян та практичний досвід наукових та освітніх організацій різних країн. Отже, вивчення та критичний аналіз становлення та розвитку національних освітніх систем країн світу дозволить якісно збагатити українське шкільництво на етапі реформування.

Аналіз актуальних досліджень. Історіографія педагогічних джерел, присвячених історії освіти, окремим фактам організації елементарної освіти Великої Британії ХІХ ст., дозволяє дійти висновку, що ґрунтовно досліджували просвітницьку діяльність та інші напрями вияву приватної ініціативи у становленні та розвитку елементарної освіти Британії в ХІХ ст. у вирішенні проблеми заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти британські вчені: Г. Бернард, Д. Вордл, Дж. Девіс, Дж. Гріноу, Дж. Маккі, Р. Оуен та ін.

Мета статті – визначити роль приватної ініціативи, благодійності й просвітницької діяльності у процесі становлення та розвитку елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Перекоаний у могутності двох принципів громадського і приватного життя в Британії, таких як ініціативність та самоуправління – британський уряд найкращим гарантом успіху будь-якої справи вважав сильне бажання тих осіб, кого ця справа стосувалася, і завжди приходив на допомогу кожній окремій людині чи закладу, якщо помічав чіткі докази бажання працювати для досягнення загальнокорисної мети. Так, Б. Дізраелі, великий державний й політичний діяч Великої Британії ХІХ ст., надавав приватній ініціативі у сфері елементарної освіти вирішальну роль, а державі – другорядну. Він наполягав на тому, що урізування обов'язків громадян у сфері освіти скривджує права особистості [3, с. 28].

У ході аналізу матеріалів з теми дослідження віднайдено численні приклади, що підтверджують характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії ХІХ століття. Наприклад, власник газети у

Глочестері Роберт Рейкс ініціював відкриття недільних шкіл; вихідець з народу, швець з Портсмута Дж. Паундс відкрив школу для сиріт; представник чартистського руху в британському парламенті У. Ловетт відкрив недільну школу денного типу у Лондоні (1843, 1848 р. р.); відомі педагоги Ен. Белл, Дж. Ланкастер ініціювали відкриття національних й британських шкіл; власник фабрики Р. Оуен був фундатором Нового інституту формування характеру для працівників своєї фабрики (2-3 тис. людей) та їх дітей на базі н'ю-ленаркських шкіл у 1816 р.

Аналіз першоджерел дозволяє стверджувати, що у Великій Британії XIX століття активною просвітницькою діяльністю відзначалися благодійні громади (засновані з приватної ініціативи до XIX ст.): громада поширення християнських знань англіканської церкви, громада покращення становища бідних, громада для запровадження та підтримки недільних шкіл; благодійні громади (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): громада шкіл для сиріт, громада для заснування шкіл; народоосвітні громади (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): національна громада народної освіти у дусі панівної церкви, громада для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей.

Установлено, що просвітницька діяльність благодійних громад протягом XIX століття спрямовувалася на фінансову підтримку та масове відкриття елементарних шкіл у Великій Британії. Із звітів громад за 1804 р. з'ясовано, що громада поширення християнських знань англіканської церкви (заснована наприкінці XVII ст.) за 20 років відкрила та надавала матеріальну підтримку 1000 школам (120 з них у Лондоні, решта в різних частинах Англії та Уельсу). Громада покращення становища бідних (заснована наприкінці XVIII ст.) на початку XIX ст. ініціювала відкриття індустріальних або робітничих шкіл при робітних будинках та парафіях за проектом Дж. Локка, в яких навчалася лише 1 дитина з 9, що отримували державну грошову допомогу для бідних. Власник газети у Глочестері Роберт Рейкс започаткував рух за недільні школи та у 1785 р. заснував громаду для запровадження та підтримки недільних шкіл. Громадою були сформовані місцеві комітети наполовину з церковних служників в різних графствах країни. Так, у 1801 р. громада заснувала 3 тис. недільних шкіл, кількість яких збільшилася в 7 разів за наступні 50 років [4, с. 29; 7, с. 727; 8, с. 18].

Виявлено, що у 1844 р. за ініціативою лорда Шефтсбері було створено благодійну громаду шкіл для сиріт. Так, із звіту громади відомо про заснування 132 шкіл у Лондоні у 1852 р. та 250 – у 1870 р. У 1846 р.

засновано з приватної ініціативи благодійний фонд, при матеріальній підтримці якого було відкрито в Лондоні 4 школи У. Ловетта в 1848 р. [6; 7, с. 633; 8; 9].

У ході наукового пошуку виділено такі напрями просвітницької діяльності Британської та Національної народоосвітніх громад протягом ХІХ століття: відкриття у Лондоні центральних шкіл Ен. Белла і Дж. Ланкастера, в яких розроблено моніторну методику навчання; створення при центральних школах інститутів для підготовки вчителів для шкіл і забезпечення елементарних шкіл вчителями; розповсюдження британських і національних шкіл по всій країні; ознайомлення широкого кола педагогічної громадськості з новою системою навчання; видавнича діяльність; введення методів Дж. Ланкастера и Ен. Белла у класичні та граматичні школи Великої Британії та за її межами [4; 7, с. 520; 11, с. 50].

Важливим напрямом просвітницької діяльності Р. Оуена зазначеного періоду було пропагування у публічних промовах ідеї необхідності загальної та безкоштовної освіти для всіх дітей країни, відкриття семінарій для підготовки вчителів, заснування та поширення шкіл у національному масштабі. Оуен надрукував четверті «Дослідження з формування нового характеру» (1813-1814), адресуючи їх головним чином державі та уряду Великої Британії, в яких намагався переконати їх у необхідності створення національної системи виховання, введення національного плану виховання характеру, що вміщував би новітні розробки в області виховання. Отже, громадська і просвітницька активність Р. Оуена була спрямована насамперед на привернення уваги громади, у першу чергу – британського уряду, на проблеми створення і діяльності народних шкіл, практичної реалізації ідеї всезагальної освіти. Визнаючи питомий внесок просвітницької діяльності двох британських педагогів у постанову шкільної справи у Великій Британії до останньої третини ХІХ ст., Р. Оуен надавав матеріальну підтримку Дж. Ланкастеру та Ен. Беллу у справі відкриття народних шкіл. Слід зазначити, що просвітницька діяльність Р. Оуена – власника текстильної фабрики – н'ю-ленаркського періоду була спрямована також на покращення умов праці і життя робітників власної фабрики. Перш за все, Р. Оуен запровадив технічне вдосконалення у справі поділу праці; заборонив на своїй фабриці працю дітей до 9 років та скоротив робочий день для підлітків і жінок до 10 годин 45 хвилин; організував фонд взаємодопомоги робітникам у випадках каліцтва, хвороби, старості [2].

Соціальний захист робітників та нововведення у виробництві зробили можливим поселенцям Н'ю-Ленарку здобувати освіту, оскільки розвиток

промислових потужностей країни передбачав і підвищення освітнього цензу працівників. На це наголошував Р. Оуен, закликаючи інших власників фабрик здійснити відповідні зміни на виробництві у своїх публічних промовах. Результатом активної громадської позиції просвітянина щодо заборони праці дітей на фабриках країни стала участь Р. Оуена в розробці британським урядом відповідних фабричних законодавчих актів (1802-1819 рр.), які увійшли складовою частиною у законодавчу базу становлення національної системи освіти Великої Британії XIX століття. Таким чином, Р. Оуен долучився до реалізації права всіх дітей країни здобувати освіту [8].

Р. Оуен, як теоретик-практик, спробував реалізувати свою ідею формування нового характеру в масштабах школи, відкривши у 1816 р. Новий інститут формування характеру для працівників своєї фабрики на базі н'ю-ленаркських шкіл. У промові на відкритті інституту Р. Оуен визначив перспективні цілі цього навчального закладу, які практично виявилися в тому що: інститут став провідником освіти та виховання доброчесності серед поселення 2-3 тисяч людей у 1825 році, починаючи з 759 – у 1816 році; інститут фактично приймав на навчання дітей місцевих фермерів та поселян на вільні місця.

Р. Оуен уважав, що Інститут стане зразком наслідування серед інших бізнесменів-фабрикантів по всій країні. Отже, Інститут став відкритим для відвідувачів та викликав зацікавлення у сучасників та отримувал відгуки у публікаціях [2].

Вивчення джерел з означеної теми аргументує, що Р. Оуен був засновником дитячого садку у Великій Британії в 1816 році завдяки відкриттю Інституту, до структури якого входила дитяча школа з двома відділеннями для дітей у віці від 1 до 6 [2].

Слід зазначити, що для успішної організації освітньо-виховного процесу в Інституті Р. Оуен вивчав практичний досвід інших педагогів-практиків у їх книгах та відвідуючи їх навчальні заклади.

Доведено, що просвітницька діяльність благодійних та народоосвітніх

громад, Р. Оуена, Дж. Ланкастера, Ен. Белла та ін. спрямовувалася передусім на привернення уваги широких громадських кіл, у першу чергу – британського уряду до проблеми створення і діяльності елементарних шкіл; практичної реалізації ідеї всезагальної освіти; підтверджувала характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії у ХІХ ст. та виконання просвітянами основних положень законодавчого акту 1803 р. про накладання обов'язків на заможних осіб щодо заснування благодійних елементарних шкіл по всій країні.

Установлено, що серед ініціаторів проведення реформ у галузі освіти, зачинателями елементарної освіти були Прем'єр-міністри Великої Британії В. Гладстоун і Б. Дізраелі, секретарі Відомства у справах освіти Дж. Кей, В. Форстер.

Завдяки приватній громадській, політичній, законодавчій ініціативі представників різних політичних сил парламенту і уряду Великої Британії вдалося сформувати нормативну базу освітньої галузі цього рівня.

Наприклад, А. Роубак, У. Ловетт, суспільні і політичні діячі, ініціювали розробку проектів організації елементарної освіти у першій третині ХІХ ст., теоретична частина яких склала основу законодавчого акту 1870 р.

З ініціативи С. Уайтбрета, Г. Брума, У. Уільямса британським парламентом були організовані комісії для дослідження стану елементарної освіти в різних частинах країни.

З ініціативи Дж. Кея, секретаря Комітету з питань освіти, у 1846 р. було поширено голландську систему «учнів-практикантів» для підготовки вчителів та засновано перший педагогічний коледж у Лондоні, було організовано інспектування шкіл.

Дж. Рассел ініціював розроблення законодавчих актів 1853, 1856 рр. про основи надання школам державних дотацій, з метою стимулювання забезпечення навчальних закладів елементарної освіти дипломованими учителями.

З ініціативи відомих політичних діячів Дж. Чемберлена і Г. Діксона в 1869 р. була заснована Ліга національної освіти. Політичний рух ініціював розробку законодавчого акту «Про забезпечення народної освіти в Англії та Уельсі».

За підтримки В. Форстера у 1870р. розроблений законодавчий акт затверджується і набуває законодавчої ваги і запроваджує обов'язкову елементарну освіту у Великій Британії.

З ініціативи лордів Сендона, Манделли та інших були розроблені законодавчі акти 1872, 1876, 1878, 1880, 1891, 1893, 1899 рр., що остаточно унормували впровадження повної і відносно завершеної системи загальної обов'язкової і безкоштовної елементарної освіти у Великій Британії [5; 8; 9].

Королева Вікторія активно займалася благодійністю, продовжуючи традицію започатковану ще королівською династією Тюдорів в 1601 р. законодавчим актом Про використання благодійних коштів. Цілі, які переслідував законодавчий акт про надання допомоги школам для навчання, безкоштовним школам і вченим в університетах були актуальними у справі благодійності і в ХІХ ст. Саме за часів правління Тюдорів благодійність із справи церковної перетворилася у справу світську. Королева Вікторія сприяла створенню національної політики благодійності, підтримавши заснування Комісії для нагляду за благодійними організаціями в 1853 р. Гуманітарії, вчені, громадські діячі активно пропагували благодійність. Газета The Times стверджувала, що прибуток лондонських благодійних організацій перевищував прибуток деяких європейських урядів. До благодійності були залучені не тільки аристократи, а й середній клас. У справі становлення елементарної освіти у Великій Британії вирішальну роль відігравали меценати – представники різних релігійних конфесій, політичних партій, що впливало на формування змісту елементарної освіти. Дослідження свідчить про те, що це було зумовлено усвідомленням громади факту про те, що допомога незахищеним верствам населення можлива лише за участі широких кіл громадськості [7, с. 496].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Доведено, що початок шкільної справи в процесі становлення і розвитку елементарної освіти був покладений зусиллями приватних осіб, до яких незабаром приєдналися благодійні релігійні та народоосвітні громади, політичні й громадські рухи, які проводили активну просвітницьку діяльність, спрямовану на заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії ХІХ століття.

Підтверджено, що виявлення політичної, законодавчої ініціативи в

галузі елементарної освіти сприяло проведенню освітніх реформ, формуванню законодавчої бази освіти цього рівня.

Література

1. Невская Светлана Сергеевна. Гражданское воспитание личности в творчестве А.С. Макаренко: автореф. дис...доктора пед. наук:13.00.01 [Электронный ресурс]: Научная библиотека диссертаций и авторефератов / С. С. Невская. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/grazhdanskoe-vospitanie-lichnosti-v-tvorchestve-makarenko#ixzz28oA7M2m6>
2. Оуэн Р. Образование характера. Новый взгляд на общество / Роберт Оуэн; [По 3 изд. 1817 г. С объяснениями проф. Освальда Колльмана; пер. С. К. под ред. В.В. Битнера.]. – С.-П. : Вестник знаний, 1909. – 64 с.
3. Флейшнер Л. История народного образования в Англии / Л. Флейшнер. – Одесса, 1894. – 40 с.
4. Barnard H. C. A History of English Education from 1760 / H. C. Barnard. – London : University of London Press, 1961. – 150 p.
5. Bedarida F. A Social History of England 1851 –1990. / F. Bedarida; [translated by A.S. Forster]. – London, New York: Rontlege, 1991. – 200 p.
6. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London : Penguin Books, 1993. – 500 p.
7. Gardiner J., Wenborn N. The history today companion to British history. – London, Collins б Brown, 1995. – 839 p.
8. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension / A. F. Leach. – London: published for the British Academy, 48 p.
9. Mackie J. D. A History of Scotland / J. D. Mackie. – London : Penguin Books, 1991. – 414 p.
10. The New Universal Library. Volume V / London: Corporation Limited, 1927. – 2000 p.
11. Wardle D. English popular education 1780-1970 / D. Wardle. – Cambridge : CUP, 1976. – 197 p.

УДК 378:1

Чумак М. П.

(м. Київ)

ЕЛЕМЕНТИ ЕТНОКУЛЬТУРИ І СИСТЕМА АДАПТАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ (ЗА МУЗЕЙНИМИ ТА ЕКСПЕДИЦІЙНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

У статті проаналізовано на основі експозиції музею історії та залізничної техніки Південної залізниці, а також польових матеріалів автора елементи етнокультури та її трансформацію у середовищі працівників залізниці – вихідців із села, позитивні патріотично спрямовані тенденції, які спроможні актуалізувати і підкреслювати музейний колектив у тісному контакті з фахівцями магістралі – представниками різних поколінь.

Ключові слова: етнокультура, музей, експозиція, трансформація, Південна залізниця.

В статье проанализировано на основе экспозиции музея истории и железнодорожной техники Южной железной дороги, а также полевых материалов автора элементы этнокультуры и ее трансформацию в среде работников железной дороги – выходцев из села, позитивные патриотически направленные тенденции, которые способны актуализировать и подчеркивать музейный коллектив в тесном контакте со специалистами магистрали – представителями разных поколений.

Ключевые слова: этнокультура, музей, экспозиция, трансформация, Южная железная дорога.

In the article it is analysed on the basis of display of museum of history and railway technique of the South railway, and also field materials of author elements of ethnic culture and its transformation in the environment of workers of railway – from a village, positive patriotically directed tendencies which are able underline a museum collective in a close touch with the specialists of highway – representatives of different generations.

Keywords: ethnic culture, museum, display, transformation, South railway.

В умовах формування в Україні господарської еліти та нівелювання ролі представників економічно важливих професій, зокрема, залізничників Південної магістралі, важливо зосередити інтерес етнологів, культурних антропологів та музеєзнавців на традиційних цінностях та етнокультурних орієнтирах даних учасників становлення в нашій державі ринкової економіки, що супроводжується не тільки руйнуванням ідеологічних міфів, а й підміною багатьох споконвічних духовних орієнтирів. Звернення саме до залізничного середовища актуальне у зв'язку з важливими місцем і роллю саме цих транспортників в економічному й культурному житті Слобожанщини як геополітично важливого регіону, починаючи від 60-х рр. XIX століття і до наших днів. Важливо враховувати, що за часів Російської імперії та в

радянський період територія Південної залізниці фактично дублювала регіональні межі Слобожанщини, включаючи Белгородський і Сумський відділок. Зрозуміло, що за часів проголошення незалежності України белгородські залізничники змінили своє підпорядкування, працюють уже в структурі іншої держави – Російської Федерації.

Українська історіографія на сьогодні фактично не має спеціальних узагальнюючих праць стосовно заявленої теми, проте існує певна література, у якій розглядаються окремі аспекти цієї проблеми. Ю. Романенко, М. Харенко більше зосереджувалися на історії Південної залізниці, її етапах становлення. А. Прохоров як директор відомчого музею (спершу історії Південної залізниці, а з 2014 року – історії та залізничної техніки) приділив увагу в публікаціях кількісній характеристиці фондів, екскурсійній роботі, оновленню закладу, що змінив не тільки приміщення, а й доповнився майданчиком під відкритим небом. Він наголосив, що «стан наукової розробки історії Південної залізниці, поки що, є недостатнім. Незадовільне ведення фондової документації у минулому, загальний стан зібрання, відсутність науково-допоміжного апарату та специфіка історичного матеріалу – суттєво ускладнювали роботу зі створення нової експозиції» [11, с.84].

Натомість російські історики розглядають ще й тематику повсякдення залізничників, соціальні та культурні зміни в житті села і міста в районі залізниць, джерелознавчі аспекти з використанням кількісних методів у розгляді вище зазначених питань. Об'єктом наукового інтересу стають залізничні музеї близького і далекого зарубіжжя (С. Махрачов), поштові листівки транспортної тематики (С. Лімін, В. Орлова). Досліджується залізниця в російській художній культурі XIX – початку XX ст. (А. Іванов), а також образ «человеческой тоской гонимого железа», тобто образ залізниці в романах Л. Леонова [6].

Отже, спираючись на такий міждисциплінарний досвід, маючи практику польових досліджень для накопичення матеріалу з повсякдення залізничників-українців, можемо звернутися до заявлених нами регіональних студій, що спираються саме на музейну практику та етнокультурний зріз. Аналізуючи музейні фонди СРСР напередодні його розпаду, В. Фомін робить такий

висновок: «Оскільки людина не може оглянути навіть за допомогою сучасних технологій і третини фондів пострадянського простору, які в середині 80-х рр. налічували понад 52 млн. музейних предметів, музеї все частіше акцентують увагу відвідувачів на темах, близьких для них професійно» [15, с.23].

Музейний бум значно відстав від технічного поступу. Залізничний транспорт України почав розвиватися в другій половині XIX ст. Перша залізниця Одеса – Балта була закладена в 1863 р.

Тоді вже існувала гостра потреба в розгалуженій мережі залізниць. У проекті 1862 р. південна лінія Москва-Курськ-Харків-Крим (протяжністю 1440 верст) посідала перше місце в переліку «самонужнейших дорог» [12, с.19].

Роботи почалися 5 травня 1868 р. на лінії Белгород-Харків. У жовтні того ж року відбулася закладка першого харківського вокзалу на Тюремній (Архієрейській) леваді, котра являла собою величезне болото, поросле очеретом.

Селяни нерідко не хотіли продавати землю, оскільки залізниця перетинала їхні наділи, і щоб дістатися від однієї частини до іншої, доводилося робити великі об'їзди. Втім, будівництво залізниці давало можливість заробити місцевій бідноті. На великі відстані селяни перевозили ґрунт на кінних возах-грабарках. Так будувалася залізниця до Харкова [12, с.23].

Як виглядали ті, хто прокладав незвичну нову дорогу? Ю. Романенко наводить спогади про підрядника залізниці від Лозової до Севастополя. П. Губонін, який проявив себе ще при будівництві Курсько-Харківсько-Азовської залізниці, був сином кріпака-муляра, успадкував від нього невеликий заклад з обточування каменю. Спершу тільки постачав кам'яні блоки, а потім почав брати підряди на кам'яні роботи. Ходив він, зазвичай, «в картузе, длиннополем сюртуке и в сапогах «бутылками» [12, с.30].

Влаштуватися працювати на залізниці наприкінці XIX ст. було важко. Необхідно було мати протекцію, рекомендацію досвідченого залізничника, витримати своєрідний конкурс. Але той, хто приходив на залізницю, уже не шукав кращого місця. Залежність від керівника магістралі була повна. Навіть одружитися залізничник міг лише з дозволу начальства [12, с.42].

До 1899 р. тарифи на залізничному транспорті встановлювалися довільно, кожна залізниця вводила плату на свій розсуд. Закон про тарифи згаданого року поставив і приватні, і казенні залізниці у повну і безпосередню залежність від уряду. Першою в Російській імперії казенною залізницею стала Харківсько-Миколаївська [12, с.60].

Вже у 1913 р. довжина українських залізниць становила 10,9 тис. км. Нині вона дорівнює 228 тис. км. [14, с.179]. Розквітом у спорудженні залізниць

називають період від межі ХІХ- ХХ ст. до початку Першої світової війни. Що ж стосується музейних закладів, то «на Україні в 1914 р. налічувалося лише 18 музеїв» [4, с.10]. Залізнична галузь була ще настільки молода, із стрімкими для того часу змінами, що в її музеях не виникало потреби.

Музейне будівництво зробила своїм ідеологічним інструментом радянська влада, але найактивніше воно велося у 60-х рр. Так, у 1964 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про підвищення ролі музеїв в комуністичному вихованні трудящих», що визначала головні напрями музейної справи. Вказувалося, зокрема, на необхідності зміцнення зв'язків музейних установ з промисловими підприємствами, зборі матеріалів з їх історії. Протягом 1963-1965 рр. відбулися три всесоюзні наради, присвячені проблемам поліпшення роботи музеїв на громадських засадах. Дві з них – на території України, одна з яких – у Харкові [4, с.21]. Завдяки контактам музейних активістів з сім'ями старих кадрових робітників, представниками трудових династій експонувалися матеріали, що характеризували не лише виробництво, але й побут робітників в дореволюційний час, а також старий інструмент, домашнє начиння [4, с.80]. На громадських засадах щороку створювалося в радянській Україні кілька десятків музеїв у різних організаціях і установах.

Саме в цей період, до 50-річчя проголошення Радянської влади, тобто 1967 року, було відкрито музей історії Південної залізниці, який розмістили у Палаці культури залізничників. «Це унікальна будова, фасад якого нагадує міхи гармоні, занесено до реєстру архітектурних пам'яток Харкова» [9]. Серед залізничників старшого покоління, так званих паровозників чимало вправних гармоністів.

Анатолій Павлович Теличко, мешканець мерешанської околиці, устиг попрацювати на Південній магістралі і в паровозній бригаді, і в моторовагонному депо «Харків», яке обслуговує приміські електропоїзди з 1961 р. Автором статті зафіксовано такі спогади (наводимо фрагмент із збереженням лексико-фонетичних особливостей мовлення): «Після паровоза працював на електровозі. В депо «Октябрь», на скорих ЧС-2. А потім

перевівся в моторовагонне депо на електричку. Вобщем електричка – це так: сів, пііі, й поїхало. А от на паровозе – ето моц`а була. Моца! Їде – чувствуєш: там шипить, там пихтить, заложив топочку – і токо димок чорненький. Токо подавай. Подкинув, їдеш, чувствуєш себе – я хазяїн положенія. Я вже пацаном грав на гармошке, на баяні. А вже ж баяніст, який пригласонний, там він грає за гроші, зна, шо я тоже граю. Ото побачить, шо я стою. Толя, йди сюда, на, підміни. Токо підмінив, сів, уже виносять на блюдечку стаканчик, пирожочок, кусочок катлетки чи м`яся. Всьо це дирболизнув і сижу граю обратно по новой. Тоді грали гопаки, барині, польки, фокстроти. Вальс, канешно, рідко грали. Танго – це вобщє, тут на вулиці воно нік`оли, холодно дуже було. Так ото бистрі, плясові вєщі грали.

А днище коровая на свадьбі – це одрізалося і оддавали музиканту. Вєсь коровай ділят, ріжуть там, угощають, а низ, шкураток оцей нижній, оцей корж, ето оддавалось музиканту.

Послє войни дуже пам`ятаю, каждую хату строїли, клинцювали і глину місили ногами, і ліпити, ззивали всїх людєй. Жили весело. Скрутно, туго було, але якось люди чувствовали локоть друг друга. Одне одному помагали, не було цієї тяги до грошей, как оно шічас» [2].

Фонотека музею історії Південної залізниці формувалася не на спогадах ветеранів магістралі, її складали «зразки ретро-записів (професійні марші та пісні залізничників радянського часу). Тоді музей мав назву історико-революційного. Протягом наступних років експозиція музею змінювалася кілька разів, хоча концептуальних змін не відбувалося. З нагоди 140-річчя виникнення Південної залізниці 6 липня 2009 року було відкрито нову експозицію «Шляхом нових звершень» та відновлено роботу музею для відвідувачів» [11, с.81].

Відтоді музей складався з трьох залів, розділених за хронологією: Зелений зал (дореволюційний період будівництва та становлення Курсько-Харківсько-Азовської дороги), Червоний зал (радянський період розвитку Південної залізниці) і Синій зал (історія розвитку за часів незалежної України) [10].

Загальна кількість зібрання становила близько тисячі музейних предметів. У зв'язку із 145-річчям магістралі влітку 2014 року відкрито нові експозиції – у окремій споруді та на майданчику під відкритим небом. Нині це

найбільший за кількістю експонатів музей в Укрзалізниці. Три зали змінили свій політичний колір, і сама експозиція спирається на дореволюційну структуру магістралі. Тоді вона стояла на трьох китах: служба шляхів і споруд, служба тяги і рухомого складу, служба руху. Загалом колекція налічує близько півтори тисячі предметів, у трьох залах – понад 800 експонатів, а на відкритому майданчику – 36 одиниць техніки. Для порівняння, найбільший в СНД музей залізничної техніки в Санкт-Петербурзі (на Варшавському вокзалі) має 180 зразків, у деяких з них – до 90 років пробігу. Серед експонатів – трофейний німецький паровоз-танк ТТ-1770, перевезений з Харкова до Ленінграда на реставрацію в 70-х рр. [3, с.19].

В Україні існують кілька залізничних музеїв. Вони стосуються як історії певного транспорту загалом (музей залізничної техніки на станції «Київ-Пасажирський»), так і конкретних залізниць: Львівської, Донецької, Південно-Західної та Південної [13].

Природно, що музей Південної магістралі – найбільший серед згаданих. Історію техніки як наукову дисципліну вперше не тільки в Україні, а й загалом в СРСР почали вивчати в Харкові, коли з ініціативи В. Данилевського 1928 р. була заснована відповідна кафедра в технологічному інституті, який готував кадри і для залізниць (нині НТУ «Харківський політехнічний інститут»). Майбутній академік В.Данилевський 1925 року очолив «комісію у справі створення Українського технічного музею. Згодом цей заклад розмістився у приміщенні Постійної промислової виставки, займав коридор другого поверху, поділений тонкими перегородками на чотири кімнати. Музей не мав приміщення для зберігання експонатів. 1932 р. перевірка засвідчила: музеєм досі не використані виділені йому 90 га землі в одному із найкращих районів міста (територія між парком і лісопарком). Було тільки зроблено ескізний проект, планування ділянки. В. Данилевський переїздить до Ленінграда. Його починання було втілено у відкритті в 70-90-х рр. ряду галузевих технічних музеїв», – зазначає В. Константинов [8, с.373].

Найціннішими реставраторами Санкт-Петербурзькі музейники-залізничники вважають майстрів, які працюють з деревом, і покривельників. «Для історичної достовірності надзвичайно важливо, щоб теслярські і слюсарні

роботи виконувалися суворо за кресленнями і технологіями відповідної епохи. Тільки при нагальній потребі замінюємо один вид деревини на інший», – пояснює директор музею в Санкт-Петербурзі І. Тимофєєв у статті «Рельсовий Эрмитаж» [3, с.19].

Дерево називають одним з «найпрацьовитіших» матеріалів, «деревообробка – одна з найрозвиненіших галузей матеріальної культури України» [5, с.6].

Старожил Зачепилівки на Харківщині Анастасія Іванівна Орда згадувала: «І ходили ж ми у дерев'яному видовбаному, ноги покорчені, подавлені... Були дерев'яні ложки й миски. Один дід колупав ополоники, насипати. З дерева» [1]. Етнографами зафіксовано низку вірувань у магічні сили того чи іншого дерева: «миска (чашка) з вільхи зарядить продукти в ній бадьорістю, оптимізмом, впевненістю в своїх силах. Горіхова – розвиває дар ясновидіння, інтуїції, робить їдця обережним. Осикова – чудово зберігає лікувальні властивості лікарських рослин. Липова – постачає додаткову енергію привабливості, доброти, милосердя. Дубовий посуд сприяє виникненню нових ідей, допомагає знайти вихід із скрутного становища» [5, с.5].

В новому музеї історії та залізничної техніки Південної залізниці теж можна побачити дерев'яні, але вони пов'язані з харчуванням тільки опосередковано, асоціативно. Для раннього періоду розвитку Південної залізниці до кінця ХІХ ст. були актуальні такі інструменти як махові шпалопідбійники. Вони нагадують експонати етнографічного музею, де зберігається дерев'яне хатнє начиння минулих століть. Ті, хто прокладав залізничні колії у ХІХ ст., були здебільшого вчорашніми селянами пореформеної, щойно розкріпаченої Російської імперії. Безземелля змушувало чоловіків із сіл, що потрапили в радіус прокладання нової незвичної дороги із «сталевими кіньми», братися за важку фізичну роботу без застосування недоступної їм техніки. Підбивати шпали вони бралися, за нашими припущеннями, такими ж дерев'яними лопатами, якими їхні дружини, матері й доньки виймали хліб з печі. Дерево було доступніше й дешевше, аніж металевий заступ, тому будівельники залізниці користувалися саме такими знаряддями, схожими на хлібопекарські.

Перші мости, залізничні станції були дерев'яними. Щити для захисту від снігових переметів – теж. Мало пройти майже сто років, щоб остаточно витіснити дерев'яний шпалопідбійник, схожий на селянську лопату для хліба.

У залізничну лексику переходили слова – «башмак» (гальмівна металева колодка, яка досі підкладається під колеса поїзда і дійсно нагадує великий видовжений черевик), «костиль» (елемент скріплення рейок), «шарманка» (скринька паровозника для інструменту й особистих речей).

Залізниця, при всій відмінності від землеробської праці, як і патріархальне село, налаштовувала на династійність, спадкоємність занять. Приваблювала стабільність, майже армійська чіткість (звідси й назва житла – досить теплого, з міцними цегляними стінами і схожим стриманим декором фасадів, своєрідним знаковим цегляним мереживом, що ніби перегукувалося з дерев'яним оздобленням селянських віконниць). Пізніше важливим плюсом стала й доступність для паровозників вугілля, яким було значно опалювати хату, аніж дровами, соломою, хвоєю і сушеними кізяками. Як згадував А. П. Теличко про початок 60-х рр., «на роботу ходили – металіческа називалася «шарманка». Железний ящикок. Туда положиш, сальця там, бутылочку з молочком, шманделик м'яся, свининки – мама відріжуть, положуть. Ото воно так гарно було, нічого. А потом додому їдеш – у ту шарманочку влазило відерце уголька. Відро – це протопить можно цілий день хатку. Грудочка в грудочку вибереш на паровозі. Ганяли. Ну, жить то хотілось» [2].

У музеї представлено і масивний стіл на різьблених ніжках з левиними головами – зразок кабінетних меблів, закуплених для управління залізниці 1914 р., а в наші дні врятований від утилізації та переданий музею. Інтер'єри помешкань простих залізничників – у планах закладу. Відтворити їх вже цього року не дозволяють фонди, які ще необхідно накопичувати, влаштовуючи відповідні експедиції. На думку керівника музею А. Прохорова, до наступного ювілею магістралі зможуть експонувати і такі масштабні ілюстрації повсякдення залізничників.

Таким чином, наведені вище дані підтверджують, що сконцентрованість залізничників на своїй професії, гордість за неї, зокрема, за техніку, з якою доводиться працювати не обірвала культурних традицій, не зруйнувала ментальності, сформованої специфікою історичного розвитку краю.

Література

1. Польові матеріали автора (ПМА). Орда Анастасія Іванівна, 1920 р.н., смт Зачепилівка Харківської обл., 2013 р.
2. ПМА. Теличко Анатолій Павлович, 1938 р.н., м. Мерефа Харківської обл., 2013 р.

3. Белов, Д. Рельсовый Эрмитаж / Белов Дмитрий // Магістраль. – №44. – 2013. – 15-21 червня. – С.19.
4. Буланый, И.Т. Народные сокровищницы: О деятельности народных музеев Украинской ССР / Буланый И.Т., Явтушенко И.Г. – Киев: Мистецтво, 1984. – 188 с. (Библиотечка культпросвет. работника)
5. Деревина в побуті України. Довідник / Уклад. Д.Д.Льовшина, О.В.М'ячиков. – Харків: ХДУХТ, 2008. – 125 с.
6. Железные дороги и процессы социальной модернизации (середина XIX – начало XX вв.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://udorogi.blogspot.com/>. Доступ 23.08.2014
7. Залізничні музеї України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://museum.kpi.ua/ukraine/>. Доступ 15.04.2013
8. Константинов, В. О. Данилевський – ініціатор створення українського технічного музею / Константинов В.О. Акалемік В.В. // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура» (наукові доповіді та повідомлення). Ч.І. – Київ-Харків: Рідний край, 1997. – С.370-374.
9. Музей історії Південної залізниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://recreation.at.ua/publ/muzeji/muzej_istoriji_pivdennoji_zalznici/4-1-0-41/. Доступ 15.04.2013
10. Музей історії Південної залізниці. Харків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poiradar.com.ua/poi/Muzei_istorii_YuZhD_-12325/. Доступ 15.04.2013
11. Прохоров, А. М. До створення нової експозиції музею історії Південної залізниці / Прохоров Андрій Миколайович // Шістнадцяті Сумцовські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю із часу заснування Харківського історичного музею. 16 квітня 2010 р./ Харківський історичний музей. – Харків: Оригінал, 2010. – С.81-84.
12. Романенко, Ю.И. Взгляд сквозь годы. Южная железная дорога за 130 лет / Романенко Ю.И., Харенко М.П. – Харьков: Прапор, 1999. – 288 с.
13. Технічні музеї України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.kpi.ua/ukraine/>. Доступ 17.08.2014
14. Україна / Автори-упорядники В. М.Скляренко та ін. – Харків: Фоліо, 319 с.
15. Фомин, В.И. Музейные фонды как система / Фомин В. И. // Терминологические проблемы музееведения. Сб. научных трудов. – Москва: Центральный музей революции СССР, 1986. – С. 23 – 27.

УДК 35.01:328.18

Бажинова О. А.

(м. Харків)

**ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ
З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

В статті аналізується проблема взаємодії органів публічної влади з громадськістю в контексті демократизації системи державного управління. Розглядаються питання ролі комунікативної парадигми в державному управлінні.

Ключові слова: комунікація, відкритість та прозорість влади, зв'язки з громадськістю

The article analyses the problem of interaction of public authorities and the community in the context of public administration democratization. The role of communicative paradigm in public administration is being examined.

Key words: communication, openness, transparency of power, public relations

В статье анализируется проблема взаимодействия органов публичной власти с общественностью в контексте демократизации системы государственного управления. Рассматриваются вопросы роли коммуникативной парадигмы в государственном управлении

Ключевые слова: коммуникация, открытость, прозрачность власти, связи с общественностью.

Постановка проблеми. Взаємодія органів державного управління з громадськістю є необхідною умовою їх ефективною та прозорою діяльністю. Сучасна світова практика свідчить, що тільки при постійній взаємодії, органів публічної влади з громадськістю вони можуть якісно виконувати свої функції.

На сучасному етапі розвитку України до найактуальніших завдань належать питання залучення громадськості до процесу прийняття рішень і, як результат цього, досягнення ефективності та прозорості діяльності органів публічної влади. В Україні процес прийняття рішень ще не є дійсно прозорим, а діяльність влади не завжди зрозуміла для населення. Закритість влади від громадськості, особливо при прийнятті управлінських рішень є суттєвим гальмівним фактором на шляху демократичних перетворень. Сучасне

законодавство України надає певні можливості для взаємодії органів публічної влади з громадськістю, але технології та методи цієї взаємодії ще потребують свого впровадження та вдосконалення.

На думку української дослідниці Крутій О. “державне управління як система суспільних відносин існує в різних формах взаємодії влади та громадськості. Традиційним є встановлення зворотного зв’язку між суспільством і владою через загальне виборче право, що реалізується завдяки парламентському механізму. Однак на сучасному етапі суспільного розвитку вказана форма взаємодії, яка активно застосовувалася починаючи ще з ХІХ ст., вже не задовольняє вимог суспільства як у світі в цілому, так і в Україні, зокрема [1, с.9]”.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою взаємодії органів публічної влади з громадськістю в системі державного управління займалися такі вчені, як Бакуменко В., Драгомирецька Н., Колодій А., Крутій О., Почепцов Г., Литвиненко О., Нижник Н., Пухтинський М., Ребкало В., Сурмін Ю., Тертичка В., Токовенко В., Бабінова О. та ін.

Відаючи належне проведеним вітчизняними і зарубіжними науковцями дослідженням, слід зазначити, що в умовах швидкоплинних процесів глобалізації та розвитку інформаційного суспільства, великої недовіри різних соціальних спільнот до органів публічної влади, виникає потреба у розробці нових механізмів взаємодії між державою та громадськістю, які б враховували як сучасні світові тенденції так і сучасні українські реалії. Зазначене і обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Мета статті. Тому метою даної статті є спроба проаналізувати концепції взаємодії органів публічної влади з громадськістю як чинника демократизації державного управління. Визначити основні наукові категорії в цьому питанні.

Виклад основного матеріалу. Демократичне врядування є необхідною передумовою для побудови демократичної системи управління. Ефективне демократичне врядування є результатом взаємодії добре скоординованої влади, з одного боку, та обізнаного, зацікавленого та активного громадянина з іншого. Узагальнюючи сучасні погляди на проблематику демократії, відзначимо, що до основних критеріїв демократії відносять “народовладдя” чи здійснення влади (публічної) та врядування народом безпосередньо. Принцип народовладдя

закріплений ст. 5 Конституції України [2, с.], де сказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Визначення народу верховним носієм державної влади є вираженням народного суверенітету. Це означає, що народ, не поділяючи ні з ким своєї влади, здійснює її самостійно і незалежно, виключно у своїх інтересах. Право народу на встановлення і здійснення влади є його природним правом. Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічного, соціального, політичного, культурного і морального розвитку, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради загального блага. Високий рівень розвитку громадянського суспільства забезпечує демократичність держави. Становлення громадянського суспільства являє собою неперервний процес удосконалення громадянина, суспільства, влади, політики, права, які охоплює всі без винятку сфери життєдіяльності.

В Україні запропоновано курс глибоких реформ та системної модернізації країни, що охоплює усі сфери суспільного життя. У фокусі цього курсу - людина як унікальна особистість і як громадянин. Щоденна діяльність громадянського суспільства та його організацій є необхідною умовою функціонування правової держави і демократичного врядування. Слід підкреслити, що люба модернізація суспільства приречена на провал, якщо народ має неефективну владу і слабку державу. В цьому сенсі мета України – створення справжньої республіки як спільної справи громадян, об'єднаних спільним інтересом до розвитку країни та розумінням суспільства як спільного блага. В умовах побудови громадянського суспільства, на наш погляд, до процесів політичного управління має бути залучений кожен громадянин, система державних інститутів – поставлена під контроль громадян, завданням державної політики є створення політико-правових умов для зміцнення громадянського суспільства, становлення громадських організацій як повноцінних учасників у вирішенні соціально-економічних та соціокультурних питань.

Як зазначає відома українська дослідниця Драгомирецька Н. "у контексті комунікацій категоріальний апарат науки державного управління окремо не виділяється. Здебільшого простежуються опосередковані вказівки на роль і місце комунікативної діяльності, її прояви, техніки, методи прояву і впровадження. Можна говорити про те, що місце комунікаційних

взаємозв'язків у діяльності суб'єктів державного управління окреслено всіма аспектами взаємовідносин щодо реалізації державної політики. Виокремлюється ряд функцій, у яких опосередковано згадується комунікативна діяльність. Аналіз літератури дає можливість виокремити підходи зарубіжних і вітчизняних фахівців до проблеми комунікацій і комунікативної діяльності.

Сучасні системні підходи в організації державного управління особливу роль відводять інформаційно-комунікаційним аспектам. Вважається, що для побудови моделі державного управління є вагомою концепція систем з інформаційним зворотним зв'язком. Цей підхід демонструє динаміку перетворення інформації на рішення, які, у свою чергу, стають діями. Необхідно приділяти більше уваги їх взаємозв'язкам, а не окремим частинам як таким. У такому розумінні комунікація, вірогідно, розглядається як засіб, за допомогою якого в єдине ціле поєднується організаційна діяльність, модифікується поведінка, здійснюються зміни, інформація набуває ефективності, реалізуються цілі [3, с.25- 27]”.

На думку української дослідниці Бабінової О. “аналіз сучасної української літератури з питань взаємодії органів публічної влади з громадськістю призводить до висновку щодо необхідності більш чіткого формулювання та визначення різниці між таким поняттями як “відкритість влади” та “прозорість влади”, “зв'язки з громадськістю” та “взаємодія органів влади з громадськістю”, а також “участь громадськості” та “залучення громадськості [4, с.83-84]”.

Досить часто такі поняття як “відкритість” та “прозорість” ототожнюються, але це не зовсім правильно. Ці поняття тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Відкритість ще не є прозорістю, але тільки веде до неї. Так, у “Новому тлумачному словнику української мови” таке поняття як відкритість визначається як доступність, досяжність для зору, а прозорість – як просвічуваність наскрізь [5].

Як зазначається в енциклопедичному словнику з державного управління “відкритість влади – прозорість (transparency), тобто перебування під публічним контролем; доступність (accessibility) кожному у будь-який час, всюди;

чутливість до нових ідей та вимог, готовність оперативно реагувати (responsiveness). Відкритість влади визначається трьома основними чинниками. По-перше, це якість чинного нормативно-правового забезпечення, згідно з яким функціонує державний апарат. По-друге, це існування дієвих і конкретних механізмів і процедур реалізації прав доступу громадян до інформації про діяльність державної влади. І по-третє, існуючим у суспільстві, і зокрема в державному апараті, рівнем політичної культури. Забезпечення інформаційної Відкритість влади є двостороннім процесом. З одного боку, її запорукою є існування суспільного запиту на отримання об'єктивної та вичерпної інформації про діяльність владних органів, активна позиція громадянського суспільства щодо державної влади. З другого боку, рівень відкритості визначається реальною діяльністю конкретних органів державної влади з метою якомога кращого інформування громадськості про свою роботу, одним з чинників чого є бажання влади легітимізувати себе [6, с.92]”.

Важливим в цьому контексті є визначення поняття зв'язки з громадськістю в системі державного управління. На наш погляд, найбільш точним, є визначення в такій редакції “цілеспрямована взаємодія структур державного апарату (органів, організацій і установ) з громадянами і суспільними інститутами, яку можна визначити як інформаційно - комунікативну функцію публічної влади і управління, що реалізується ними і дає змогу оцінювати ставлення різних кіл громадськості до тих чи інших рішень і дій; ідентифікувати політику, що проголошується; співвідносити програми, що реалізуються, із суспільними інтересами; формувати масові уявлення з яких-небудь проблем для отримання суспільного розуміння, підтримки прийняття і виконання відповідних заходів. Для владних структур ця управлінська функція є особливо актуальною, оскільки брак інформуванню населення нерідко спричинює поширенню різних здогадок і чуток, що формують негативне ставлення до влади. Перед владними структурами постає завдання наблизити

державний апарат до громадян та їх організацій, зробити його роботу більш відкритою, зміцнити відносини з громадськістю. Зв'язки з громадськістю в системі державного управління будуються на основі загальних закономірностей формування сприятливого ставлення соціального середовища до здійснюваних дій. Для підтримки зв'язків з громадськістю існують апробовані технології – від спілкування з вузьким колом людей до масових засобів комунікації з необмеженою аудиторією” [6, с.257].

Достатньо часто в суспільних науках використовується поняття зв'язки з громадськістю (скорочено PR). Слід зазначити, що тут “існує певне непорозуміння щодо термінів та понять “залучення громадян” – citizenparticipation та “зв'язки з громадськістю” – publicrelations.

Можна погодитися з точкою зору, що “залучення громадян” – це систематичний процес ідентифікації, інформування, зацікавлення та залучення різних груп у громаді з метою розробки плану дій, що буде якнайдосконалішим у технічному відношенні. PR – це спрямовані дії направлені на вплив на громадську думку, що мають на меті створення позитивного іміджу організації. Методи PR не завжди мають на меті повне і об'єктивне інформування громади про всі сторони проблеми... [8, с.18]”.

Аналізуючи різні визначення цих понять, найбільш наближеними до дійсної ролі зв'язків з громадськістю для державно – управлінських відносин є визначення українського дослідника Колоска С. [9], на його погляд “PR – постійний комунікативний психологічний прямий та зворотній контакт органів управління будь-якої системи з громадськістю з метою створення, формування та функціонування позитивного іміджу управління, що впливає на виникнення сприятливого середовища для взаємодії обох сторін [9, с.7].

Підсумовуючи сказане, можна прийти до висновку, що “зв'язки з громадськістю” – це перш за все інформування громадськості про діяльність органу влади чи організації або установи. Це передбачає надання саме той інформації, яку орган влади чи установа, організація бажають надати про себе та свою діяльність для більш сприятливих умов співпраці та взаємодії, але це ще не є взаємодія як результат.

На сьогодні в Україні існує проблема, яка полягає в тому, що громадська думка недостатньо врахована, та недостатньо вивчається органами публічної влади, при цьому під вивченням громадської думки ми розуміємо наступне “це – опосередкована форма консультацій органів державної влади з громадськістю

щодо формування та реалізації державної політики. Вивчення громадської думки здійснюється шляхом: проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи); запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ; проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо, телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп; опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій; проведення аналізу цільової інформації, що надходить до спеціальних скриньок. Результати вивчення громадської думки враховуються органами державної влади під час прийняття рішень та їх подальшої реалізації [6, с.83]”.

Слід підкреслити, що державно-управлінські рішення не завжди відповідають проблемам та задоволенням очікувань. Нерідко громадяни намагаються впливати на процес державного управління, але більшість таких спроб є невдалими. Під впливом доволі негативного стереотипу складається оцінка громадянами України діяльності органів публічної влади. Від якості управлінських рішень, що приймають державні службовці, часто залежить не тільки ефективність та результативність відповідної державної політики, але й рівень життя населення, здоров'я і добробут громадян.

Сучасні системні підходи в організації державного управління особливу роль відводять інформаційно-комунікаційним аспектам. Вважається, що для побудови моделі державного управління є вагомою концепція систем з інформаційним зворотним зв'язком. Цей підхід демонструє динаміку перетворення інформації на рішення, які, у свою чергу, стають діями. Необхідно приділяти більше уваги їх взаємозв'язкам, а не окремим частинам як таким. У такому розумінні комунікація, вірогідно, розглядається як засіб, за допомогою якого в єдине ціле поєднується організаційна діяльність, модифікується поведінка, здійснюються зміни, інформація набуває ефективності, реалізуються цілі.

На погляд американського дослідника Г. Райта, можна виділити наступні комунікативні компоненти: процес реагування на інтереси різноманітних груп; процес розуміння інформації, укладеної в законодавчих актах, їхнє трактування і створення правил, каналів упровадження даних законів; створення внутрішніх інформаційних потоків; акцент на вивченні поведінки людей, а не управлінських структур і умов праці [10, с. 8]; підхід до комунікативної

діяльності як до потреби в особистісних і міжособистісних взаєминах, що існують поза формальними, бюрократичними відносинами: спілкування, ствердження самоповаги й особистісної цілісності індивіда [10, с.9]; процес зв'язків з численними окремими групами й окремими індивідами у забезпеченні громадянських послуг [10, с.10]; взаємини індивіда й організації із широкими масами та співвідношення з цілями суспільства [10, с.11].

Український дослідник Василенко І. виокремлює комунікації, які включені в процес прийняття рішення. До таких комунікацій відносить такі: спільне обговорення, виявлення спільності в процесі мислення при обговоренні, що і є етапом збирання інформації. Цей етап ґрунтується на статистичних матеріалах, анкетуванні, результатах інтерв'ю, на допомозі соціальних проектних груп, на результатах нарад, спостереження [11, с.103]. Вважає, що для ефективного процесу прийняття рішення необхідно використовувати прикладні методики конфліктології, правила раціональної дискусії [11, с.105]. До таких дискусій вважає за необхідне залучати також зацікавлені соціальні групи [11, с. 107].

Аналізуючи літературні джерела можна прийти до висновку, що існує тлумачення комунікацій як різновиду соціальної технології, котра спрямована на поліпшення процесу спілкування і обміну соціальною інформацією [12, 13, 14, 15].

Комунікації, також розглядаються в контексті управління за участю громадян. Міжнародний досвід демонструє як загальні підходи, так і розбіжності в розумінні комунікацій як засобу залучення громадян до прийняття державних рішень. Здебільшого акцент робиться на організаційних структурах, які спрямовані на здійснення такої діяльності. Комунікації в цьому аспекті сприяють процесу залучення громадян до державного управління.

Підводячи короткі підсумки можна констатувати, що комунікативна діяльність розглядається і як складова повсякденної діяльності, і як зовнішньо спрямована робота, що вимагає своїх правил і також має певним чином оцінюватися. При цьому, необхідно враховувати, що комунікативна діяльність спрямована на взаємодію, побудовану певним чином. Отже, не тільки самі відносини породжують необхідність комунікативної діяльності, але і спрямована комунікативна діяльність може породжувати формування і розвиток тих чи інших відносин.

Аналіз літератури свідчить, що в процесі комунікації як специфічної

трудової діяльності мотив, мотивація і поведінка відіграють значну роль і від них багато в чому залежить результат діяльності, а сама „ситуація” багато в чому взаємозалежна з умовами зовнішнього середовища.

Сучасний розвиток демократії в Україні вимагає вдосконалення механізмів взаємодії громадян і держави, її методів та форм. В контексті активізації формування громадянського суспільства в Україні найактуальнішими питаннями сьогодення є налагодження ефективної взаємодії між владою та суспільством, створення дієвих механізмів цього процесу.

Література

1. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів держаної влади та громадськості : [монографія] / О. М. Крутій. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2008. – 302 с.
2. Конституція України : Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
3. Драгомирецька Н. М. Теоретичний аналіз комунікативної діяльності державного службовця : [монографія] / Н. М. Драгомирецька – О. : Астропринт, 2005. – 280 с.
4. Бабінова О. Основні елементи, принципи та форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю / О. Бабінова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2005. – № 1(19). – С. 83–90.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т., Т. 1 (А-Э) 42000 слів / [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 1998. – 910 с.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
7. Державне управління : словн.-довід. / [уклад. В. Д. Бакуменко (кер.творчоогокол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князев, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика] / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид.во УАДУ, 2002. – 228 с.
8. Залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні // Аспекти самоврядування. Часопис українсько-американської програми “Партнерство громад”. – К. : Фондація “Україна – США”, 1999. – 56 с.
9. Колосок С. В. Зв’язки з громадськістю у формуванні іміджу органів державного управління : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / С. В. Колосок – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 20 с.
10. Райт Г. Державне управління : [пер. з англ.] / Г. Райт. – К. : Основи, 1994. –

191 с.

11. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада : США, Великобритания, Франция, Германия / И. А. Василенко. – М. : Издат. корпорация “Логос”, 2000. – 200 с.
12. Ефективна комунікація між державною службою та засобами масової інформації : [пер. з англ.] – Д. : Центр екон., 2000. – 68 с.
13. Иванов В. И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. И. Иванов, В. И. Патрушев. – М. : Экономика, 2001. – 325 с.
14. Муниципальное управление / [под ред. А. Г. Гладышевой, В. Н. Иванова, Б. С. Савченко и др.]. – М. : Муницип. мир, 2002. – 560 с.
15. Шамхалов Ф. Основы теории государственного управления / Феликс Шамхалов. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. – 518 с.

УДК 32: 001. 891.3 (075. 8)

Воронянський О. В.

(м. Харків)

МОДЕЛЬ «СОЦІУМ – ДЕРЖАВА – НАЦІЯ – ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА» В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ДОСТУП ДО РЕСУРСІВ

Пропонується модель суспільно-політичних відносин, заснована на регулюванні через механізм держави конкуренції за доступ до ресурсів. Показано, що монополізація політичною елітою процесу перерозподілу та вилучення державних ресурсів на свою користь найбільш ресурсозабезпеченими соціальними групами є системними факторами.

Ключові слова: відчуження, перерозподіл ресурсів, суспільно-політичні відносини.

Модель «социум – государство – нация – политическая элита» в условиях конкурентной борьбы за доступ к ресурсам.

Предлагается модель общественно-политических отношений, основанная на регулировании через механизм государства конкуренции за доступ к ресурсам. Показано,

что монополизация политической элитой процесса перераспределения и изъятие государственных ресурсов в свою пользу наиболее ресурсообеспеченными социальными группами являются системными факторами.

Ключевые слова: отчуждение, перераспределение ресурсов, общественно-политические отношения.

Model of "society – a nation – state – the political elite" in competition for access to resources.

A model of socio-political relations based on the regulation of the state through the mechanism of competition for access to resources. It is shown that the monopolization of the political elite of the process of redistribution and removal of public resources in their favor the most resourced social groups are systemic factors.

Keywords: alienation, the redistribution of resources, socio-political relations.

Дослідження за допомогою аналітичних моделей є одним із основних методів, що застосовуються в сучасній науці. Аналітична модель є спрощеним мінімізованим відображенням реально існуючої багатовимірної дійсності у вигляді окремої умовної системи, що включає в себе чітко визначені елементи з власними системними функціями та загальну площину комунікаційної взаємодії елементів на основі реалізації даних функцій. Теоретичний опис аналітичної моделі включає в себе опис елементів моделі, їх системних функцій та наслідків реалізації цих функцій. Опис елементів та їх функцій здійснюється у відповідності до мети аналізу, тобто виокремлюються лише ті з них, які є системоутворюючими для даної конкретної моделі.

В сфері суспільно-політичних досліджень застосовуються аналітичні конструкції, побудовані на принципах моделей класової боротьби К. Маркса – Ф. Енгельса, раціонального вибору М. Вебера, еволюції політичних організацій (базою яких є модель Р. Міхельса), політичних систем (Д. Істона та Г. Алмонда) та ін. Сучасні вітчизняні дослідження політичної реальності використовують конструкції моделей національної держави, демократичного транзиту тощо.

Однак більшість застосовуваних сучасними вітчизняними політологами моделей не враховують такого важливого фактора суспільно-політичних відносин як конкурентна боротьба за доступ до обмежених ресурсів. Тому отримані ними наукові висновки й прогнози розвитку суспільства досить часто залишаються далекими від реальності.

У даній статті пропонується опис моделі суспільно-політичних відносин, де конкурентна боротьба за доступ до ресурсів між різними групами окремого суспільства регулюється через механізм держави, а держава початково є політичною організацією більшості населення.

Елементами даної моделі дослідник визначає:

1) соціум – як населення, що проживає на території, контрольованій даною державою;

2) державу – як суверенну організацію соціальної влади, що охоплює певну територію з проживаючим на ній населенням (соціумом);

3) націю – як сукупність більшості соціуму, що має формальне (юридично закріплене за собою) право приймати участь у процесах прийняття владних рішень та формування органів соціальної влади, які приймають ці рішення;

4) політичну еліту – як меншість, що володіє здатністю позаекономічного (за допомогою застосування політичної влади) панування над суспільством. Виходячи з цього, до політичної еліти доцільно відносити не тільки суб'єктів, що володіють юридичним правом прийняття державних і найважливіших політичних рішень, а й суб'єктів, здатних здійснювати довгостроковий вирішальний вплив на цей процес. Таким чином, категорія «політична еліта» в системному плані включає в себе не тільки персональний склад органів державної влади, керівний склад вищих органів управління, керівництво парламентських партій, але і лідерів угруповань, що володіють високим ступенем концентрації ресурсів, достатним для системного впливу на прийняття державних рішень на свою користь.

Функціями соціуму в даній моделі визначено:

- господарську: освоєння ресурсів заради власного відтворення;
- організаційну: відтворення та розвиток інфраструктури, що дозволяє найбільш ефективно здійснювати освоєння ресурсів і адаптуватися до мінливих умов їх освоєння;
- культурну: генерування певної парадигми співіснування різних індивідів і соціальних груп у суспільстві, а також стандартів поведінки, заснованих на даній парадигмі.

Функціями держави в даній моделі визначено:

- забезпечення умов для освоєння ресурсів території через владну організацію праці населення;
- підтримання певного порядку соціальних відносин, заснованого на відповідному порядку перерозподілу (вторинного розподілу) освоєних ресурсів позаекономічним шляхом (оскільки первинний розподіл відбувається у сфері господарської діяльності);
- захист даної території, її ресурсів і соціуму від експансії з боку інших держав і соціумів.

Функціями нації в даній моделі визначено:

- контроль над діяльністю держави (насамперед через механізм партійної системи) та забезпечення безперервного «очищення» і «оновлення» персонального складу держапарату допомогою процедури виборів;
- формування «сукупної вимоги» соціуму до держави;
- об'єднання ресурсів окремих громадян для впливу на механізм держави (в рамках політичної системи суспільства).

Функції політичної еліти для даної моделі визначено як:

- здійснення політичної влади над соціумом з метою забезпечення його цілісності та стійкого відтворення (оскільки збереження соціуму як джерела вилучення ресурсів є вирішальною умовою збереження елітою свого елітного статусу);

- вироблення стратегії розвитку соціуму і мобілізація суспільства на її реалізацію з допомогою політичних методів і засобів впливу на населення;

- забезпечення (шляхом вилучення у соціуму на користь держави) концентрації ресурсів, необхідної для реалізації виробленої стратегії розвитку та забезпечення цілісності суспільства.

Здійснення визначених функцій елементами моделі в процесі взаємодії між собою запускає мережу причинно-наслідкових зв'язків, в якій і реалізується сам механізм моделі як умовної аналітичної конструкції. Процес цієї реалізації можна описати наступним чином.

В процесі освоєння ресурсів відбувається їх первинний розподіл серед суб'єктів господарської діяльності. В даному випадку розглядається діяльність у сфері виробництва і відтворення (в т. ч. реальних послуг, а також управлінської та контрольної діяльності, що сприяють відтворенню ресурсів та господарської інфраструктури). Первинний розподіл обумовлений, як мінімум, двома факторами, які мають системний характер:

- початковою вартістю ресурсів, доступних суб'єкту господарської діяльності для освоєння (прибутковість обробки алмазів перевищує прибутковість вирощування картоплі, а прибутковість посередницької діяльності перевищує прибутковість діяльності виробничої);

- місцем індивіда в господарській діяльності (власник засобів виробництва має можливість привласнення частини результатів праці безпосереднього виробника товарів і послуг).

Для здійснення господарської діяльності більш високого порядку необхідна більш складна інфраструктура, існування якої неможливе без підвищення рівня концентрації ресурсів. Складність управління ресурсами більш високої концентрації диктує необхідність розвитку інститутів господарського управління, які в своїй сукупності становлять інституційний сегмент господарської інфраструктури. Цей сегмент для здійснення своїх функцій володіє певними владними повноваженнями в сфері управління

господарством і розпоряджається доступними йому господарськими ресурсами. Звідси еволюція господарської діяльності йде шляхом концентрації господарських ресурсів (власності) і економічної влади в руках меншості соціуму. Відповідно, більшість соціуму відчужується від ресурсів, що викликає соціальне невдоволення, а при певних умовах і активний опір з боку значної частини соціуму. Таким чином, нерівномірність доступу до ресурсів для різних соціальних груп в процесі первинного розподілу обумовлює внутрішню нестабільність соціуму. При цьому концентрація ресурсів прямо пропорційна концентрації влади. Пільговий доступ до ресурсів для певної соціальної групи означає її більш високу здатність до їх відчуження у менш забезпеченій ресурсами частини соціуму, і відповідно – більший ступінь здійснення панування над ними. Сукупність відносин панування і підпорядкування формує соціальну ієрархію суспільства. Звідси випливає, що соціальна ієрархія обумовлена ступенем доступу до ресурсів для різних соціальних груп.

Таким чином, соціальні відносини в описуваній моделі формуються в процесі розподілу, причому нерівномірність останнього є системним фактором. Внутрішня нестабільність соціуму також є системним фактором, для компенсації деструктивного впливу якого необхідний відповідний елемент моделі.

Варіанти такої компенсації можуть бути наступними:

а) перехід до рівномірності первинного розподілу, що в рамках реально існуючої системи господарської діяльності неможливо в принципі;

б) створення системи вторинного розподілу ресурсів (перерозподіл через позаекономічні механізми, тобто за допомогою соціальної влади), яка дозволила б зняти існуючу напругу у відносинах між різними частинами соціуму.

Вторинний розподіл можливо реалізувати лише за допомогою системи примусу, що генерується державою як механізмом політичної влади над соціумом в цілому. Для здійснення своїх функцій держава здійснює вилучення

частини ресурсів на свою користь (на громадські потреби). При цьому апарат держави, в рамках якого приймаються загальнообов'язкові для всього соціуму владні рішення та забезпечується їх реалізація, сам є технологічним ресурсом влади над суспільством. При певному обсязі ресурси, сконцентровані в руках держави, стають окремим об'єктом потенційного освоєння тими соціальними групами, котрі здатні чинити вирішальний вплив на прийняття рішень щодо перерозподілу [1]. Відчужувані у держави ресурси можуть або повертатися в сферу господарської діяльності, або виводитися за її межі і ставати недосяжними для освоєння даним суспільством.

Ефективне здійснення державою своїх функцій має наслідком збільшення доступних для соціуму ресурсів, а це в свою чергу детермінує розширення соціуму. Останнє робить необхідним перехід соціуму на більш високий ступінь освоєння ресурсів і відповідно - ускладнення господарської інфраструктури і культурної сфери. Внаслідок ускладнення сфер життєдіяльності суспільства ускладнюються завдання управління ним, що викликає ускладнення і розширення державного апарату, і відповідно зростає частка ресурсів, відчужуваних державою на свою користь.

Однак обсяг частки відчужуваних державою на свою користь ресурсів залежить від наступних основних факторів:

- Загальна кількість ресурсів, доступних для даного суспільства. В результаті виникає два варіанти критичної ситуації:

а) при певному співвідношенні цього показника та показника обсягу апарату держави одиниця ресурсів на одиницю структури держапарату стає недостатньою для ефективної діяльності держави;

б) при перевищенні частки відчужуваних державою на свою користь ресурсів певної норми, частка ресурсів, що залишаються в розпорядженні соціуму, стає недостатньою для відтворення останнього. Це веде до зниження обсягу освоєння ресурсів соціумом;

- ступінь примусу при відчуженні ресурсів, на який здатна держава. У випадку а) здатність держави до примусу знижується в результаті нестачі у держапараті ресурсів влади. У випадку б) ця здатність знижується як в результаті зростання опору з боку населення, так і в результаті зниження загального обсягу ресурсів, що надходять у розпорядження соціуму в результаті господарської діяльності;

- Здатність персонального складу держапарату (функціонери) використовувати надані владні повноваження для відчуження частини державної частки ресурсів на свою користь або на користь соціальних груп, здатних здійснювати вирішальний вплив на прийняття функціонерами рішень щодо перерозподілу. При цьому виникає два варіанти взаємин між держапаратом і зацікавленими групами:

а) надання групам частини державних ресурсів в обмін на лояльність цих груп до суб'єкта прийняття відповідного рішення (тобто обсяг ресурсів у розпорядженні останнього повинен значно перевищувати обсяг ресурсів, доступних для зацікавлених груп). Суб'єкт прийняття державних рішень, що стосуються перерозподілу ресурсів, є відносно незалежним від цих груп, однак зацікавленим в їх підтримці. Він може самостійно обирати групу, якій передасть ресурси. Основним джерелом його доходів стає рента від можливості використання державних ресурсів на власний розсуд. Дана система взаємин описана теоріями патримоніалізму і неопатримоніалізму [2];

б) підпорядкування суб'єкта прийняття державних рішень зацікавленими групами і прямий контроль останніх над розподілом державних ресурсів. Суб'єкт прийняття державних рішень, що стосуються перерозподілу ресурсів, залежний від зацікавлених груп і сам демонструє лояльність до них шляхом прийняття рішень на їхню користь.

В процесі впливу на механізм прийняття владних рішень в особі держави різні соціальні групи набувають характеру суб'єктів і об'єктів політичної діяльності. Інструментами такого впливу стають політичні партії,

організації та рухи, а також «групи інтересів», що представляють інтереси окремих соціальних груп (або більш вузьких угруповань в їх складі) в конкурентній боротьбі за позаекономічний пільговий доступ до ресурсів. Враховуючи, що висока ступінь концентрації ресурсів у руках найбільш ресурсозабезпечених соціальних груп означає більш високу здатність останніх до позаекономічного (за допомогою застосування державної влади) відчуження ресурсів у решти соціуму, політичне панування ресурсозабезпеченої меншості над більшістю є системним фактором. Більшість здатна компенсувати для себе даний фактор через об'єднання в масові політичні партії (створення об'єданого мегаресурсу). Однак при цьому виникає описана «залізним законом олігархізації політичних організацій» Р. Міхельса проблема відчуження функціонерами, що складають партійний апарат, на свою користь наданих їм від імені організації повноважень і ресурсів управління [3].

Положення політичної еліти як розпорядника ресурсів, що вилучаються у соціуму на користь держави (на громадські потреби), дозволяє їй відчужувати частину цих ресурсів на свою користь. При цьому прибутковість розпорядження державними ресурсами (в тому числі технологічними - такими як держапарат, законодавча система і т.д.) істотно перевищує прибутковість від господарської діяльності. Збільшення відчужуваних у соціуму ресурсів в довгостроковому плані тягне за собою збільшення чисельності політичної еліти і зростання її запитів, а також збільшення чисельності та зростання запитів соціальних груп, що обслуговують інтереси політичної еліти і тому отримують від неї певні ресурси, управлінські та контрольні повноваження. Виникає свого роду «перевиробництво» еліти. Це, в свою чергу, веде до збільшення частки ресурсів, відчужуваних у соціуму елітою на свою користь. Зменшення ресурсів, що надходять в сферу господарської діяльності, вже в короткотерміновому плані веде до зниження обсягу ресурсів, що надходять від цієї діяльності. Відповідно, це знижує і рівень споживання основної маси соціуму, і рівень споживання ресурсів на одиницю елітарної його частини.

Результатом є виведення найменш ресурсозабезпечених сегментів еліти і обслуговуючих її груп з елітарними запитами (квазіеліта) за рамки елітарного статусу і відповідно – втрата ними звичного пільгового доступу до ресурсів. У разі використання такими групами своїх знань і навичок у сфері політичного управління, вони формують контреліти, що пред'являють претензії на вигнання існуючої еліти і заняття її місця в системі перерозподілу.

Не володіючи концентрацією ресурсів, достатніх для боротьби з існуючою елітою, контреліти змушені проводити мобілізацію більшості соціуму на боротьбу з нею. При цьому використовується технологія впливу на маси, заснована на принципі викриття несправедливого порядку розподілу на користь існуючої еліти. Для придушення опору більшості соціуму вирішальним фактором є здатність еліти до підвищення примусу. При цьому збільшується обсяг ресурсів, які відволікаються як елітою, так і контрелітою для політичної боротьби між собою. У довготерміновому плані це сприяє зниженню обсягу ресурсів, що надходять від господарської діяльності суспільства. Таким чином, політична криза провокує економічну а та у свою чергу - соціальну.

Аналіз суспільно-політичних відносин на основі даної аналітичної моделі дозволяє зробити наступні висновки.

1. Еволюція господарської діяльності йде шляхом концентрації господарських ресурсів (власності) і економічної влади в руках меншості соціуму. Таким чином, нерівномірність доступу до ресурсів для різних соціальних груп в процесі первинного розподілу обумовлює внутрішню нестабільність соціуму, для компенсації якої застосовується владний перерозподіл ресурсів через механізм держави.

2. Держава як розпорядник значного обсягу ресурсів, що вилучаються у соціуму в процесі перерозподілу, є об'єктом владного впливу з боку соціальних груп, здатних сконцентрувати достатній для цього обсяг ресурсів. Відносини між державою і даними групами визначаються співвідношенням обсягів концентрації ресурсів та ефективністю їх застосування. Вилучення державою

ресурсів на свою користь і вилучення державних ресурсів на свою користь найбільш ресурсозабезпеченими соціальними групами і угрупованнями є системними факторами описуваної моделі.

3. Нація, яка складається з конкуруючих між собою в боротьбі за доступ до ресурсів соціальних груп і угруповань, не є внутрішньо єдиним суб'єктом політики. Стан конкурентної політичної боротьби всередині нації є системним фактором. При цьому меншість нації завдяки високій концентрації ресурсів здатна підкоряти своєму пануванню більшість, завдяки чому отримує право діяти у своїх інтересах від імені цієї більшості. Таким чином, в реальності нація представлена політичною елітою — ресурсозабезпеченою меншістю, що панує над соціумом.

4. Політична еліта перетворюється на чинник дестабілізації соціуму при перевищенні критичного для відтворення соціуму порогу частки відчужуваних на свою користь ресурсів. Враховуючи, що відчуження елітою ресурсів на свою користь має системний характер, дане явище також є системним. Таким чином, політичні еліти відіграють ключову роль в утворенні криз, що супроводжують розвиток держави і суспільства.

В цілому пропонована модель дозволяє аналізувати кризові явища, що існують у політичній реальності, не як прояви позасистемного характеру, а як системні фактори, що є наслідком нормального функціонування елементів соціальної, економічної та політичної систем суспільства. Звідси завданням подальших досліджень у даному напрямі постає виявлення системних елементів та відносин, здатних виступити факторами, що компенсують генеровані системою кризові явища.

Література

1. Фисун А. Постсоветские неопатримониальные режимы: генезис, особенности, типология. / Отечественные записки. – 2007. – №6. – С. 8 – 28.

2. North D. A Neoclassical Theory of the State. // Rational Choice. / Ed. by J. Elster. Oxford: Blackwell, 1986. – P. 248 – 260; North D. Institutions, Institutional Changes, and Economic Performance. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990.

3. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Вся политика. Хрестоматия. Сост. Нечаев В. Д., Филиппов А. В. – М.: Изд-во "Европа", 2006. – 440 с. – С. 158 – 168.

УДК 327-047.27:316.3]-027.21(045)

Цирфа Ю. А.

(м. Київ)

**ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СВІТЛІ
КОНСТРУКТИВІСТСЬКИХ ТА РЕАЛІСТСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Проведено компаративний аналіз положень конструктивістської та реалістської парадигм і визначено їхнє співвідношення в процесі вивчення феномену зовнішньополітичної ідентичності. Виявлено, що онтології соціального конструктивізму більш придатні для вивчення даного явища, ніж позитивістські та постпозитивістські підходи.

Ключові слова: зовнішньополітична ідентичність, конструктивізм, реалізм, теоретичний підхід.

Проведен компаративний аналіз положень конструктивістської і реалістської парадигм і определено их соотношение в процессе изучения феномена внешнеполитической идентичности. Вывявлено, что онтологии социального конструктивизма более пригодны для изучения данного явления, чем позитивистские и постпозитивистские подходы.

Ключевые слова: внешнеполитическая идентичность, конструктивизм, реализм, теоретический поход.

Comparative analysis of the provisions of social constructivism and realism is provided. Their correlation while studying the foreign policy identity phenomenon is determined. It is revealed that the ontologies of social constructivism are more suitable for studying this phenomenon than the positivist and post-positivist approaches.

Keywords: foreign policy identity, constructivism, realism, theoretical approach.

Вступ. Оскільки сучасна наука оперує значною кількістю підходів до аналізу концепту ідентичності та логіки її формування, дослідження даного феномену стикаються з певними суперечностями, котрі виникають на основі мультидисциплінарних характеристик та різнорівневої природи останнього.

Зважаючи на те, що наука про міжнародні відносини може бути в загальному поділена на позитивістські (реалізм, лібералізм/ідеалізм,

неореалізм, неолібералізм тощо) та постпозитивістські (соціальна теорія міжнародних відносин, критичний підхід, марксистська теорія і т. д.) концепції, одразу ж після її академічного впровадження по завершенню Першої світової війни теоретизування в рамках даних підходів відбувалося шляхом реалізації своєрідних міжконцептуальних дискусій типу «реалізм – лібералізм», «неореалізм – неолібералізм» чи «позитивізм – постпозитивізм».

До кінця 80-х років ХХ століття дослідження міжнародних відносин базувалися на постулатах, вибудованих на матеріалістичному ґрунті онтології реалізму. Для неореалістів ключовою детермінантою поведінки держави виступав розподіл матеріальних благ між акторами в рамках конкретної системи міжнародних відносин. По суті, основною метою держав визначалося виживання, котре, в свою чергу, встановлювало певний баланс боротьби за владу. Визначаючи концепт державного інтересу, представники неолібералістської парадигми також надавали йому переважно матеріальних рис. І неореалісти, і неолібералісти характеризували народи й держави з точки зору їх атомістичної природи, еґоїстичного спрямування інтересів та суворого дотримання стратегічно визначеного напрямку розвитку. Відтак, обидва теоретичні підходи не фокусувалися на дослідженні соціального виміру міжнародної політики, а, отже, й зовнішньополітичної ідентичності акторів як одного з його ключових проявів.

Постановка завдання та мета дослідження. Відповідно, дана стаття має на меті висвітлення ключових положень теорії соціального конструктивізму, що стосуються феномену зовнішньополітичної ідентичності, задля проведення компаративного аналізу даного теоретичного підходу з реалістським напрямом досліджень науки про міжнародні відносини та, як наслідок, з'ясування неточностей та недоліків останнього в контексті вивчення розвитку політичних взаємодій між світовими гравцями модерного типу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана тематика доволі активно висвітлювалася науковцями Заходу. Зокрема, досліджуваного питання в своїх роботах торкалися Е. Адлер, М. Барнетт, А. Вендт, С. Гуцціні, П. Катценштайн, Р. Кеохейн та С. Краснер, Р. Прайс, Дж. Раггі, К. Реус-Сміт, М. Цефасс, Дж. Чекел та інші. Однак, розкриваючи лише окремі порівняльні аспекти, що стосувалися положень конструктивістського та реалістського

напрямів досліджень міжнародних відносин, вони сформувавши теоретичні алгоритми їх компаративного аналізу, котрі надалі можуть бути доопрацьовані й удосконалені.

Виклад основного матеріалу. Зі збільшенням критичних зауважень на адресу позитивістських теорій у 1980-х роках, представники соціального конструктивізму намагаються виробити альтернативний підхід до дослідження міжнародних відносин, котрий мав би заповнити теоретичні прогалини, що виникли на основі відмінностей позитивістської та постпозитивістської теорій, наголошуючи на пріоритетності процесу взаємодій між окремими агентами та структурою міжнародної системи, які є взаємно конституційованими феноменами.

Відповідно до положень соціального конструктивізму, міжнародні відносини виступають своєрідною «соціальною реальністю», сконструйованою на основі інтерсуб'єктних порозумінь акторів різного рівня. Конструктивізм не звертається до теоретичного аналізу зовнішньої політики, котра як даність існує в межах такої реальності. Остання ж, у свою чергу, розглядається лише під час первинного етапу досліджень. Відповідно до поглядів С. Гуцціні, конструктивізм допускає існування феноменологічного світу, котрий є екзогенним по відношенню до особистісної думки [6, с. 162-164]. Однак, така позиція не протиставляє реальність матеріальному світу: на думку Е. Адлера та М. Барнетта, конструктивістські теорії торкаються об'єктивних фактів світової політики, які набувають такого статусу лише згідно з соціальним договором, що, в свою чергу, є окремою сферою для емпіричних досліджень [1, с. 12-16].

Визнання первинного існування окремої реальності є однією з основоположних рис конструктивістської парадигми, що часто підкреслює дуалістичний характер соціального та матеріального світів. Із точки зору такого підходу, соціальні конструкти мають визначатися у відношенні до попередньо існуючої матеріальної бази. Згідно з положеннями, розробленими Е. Адлером,

матеріальний світ конструює обриси міжособистісних взаємодій та, відповідно, перебуває під впливом останніх [2, с. 322]. Дж. Чекел розглядає середовище, в якому відбуваються інтеракції між агентами/державами, як таке, що в однаковій мірі набуває соціальних та матеріальних рис [4, с. 325-327]. Подібно до нього, Р. Прайс та К. Реус-Сміт убачають конструктивістську необхідність у наголошенні на існуванні як нормативних, так і матеріальних структур [8]. Дані припущення є міцним підґрунтям для розвитку дуалістичного сприйняття соціального та матеріального аспектів міжнародних відносин, що, в свою чергу, робить існування матеріальної сфери незалежною від окремих соціальних взаємодій. П. Катценштайн, Р. Кеохейн та С. Краснер наголошують на тому, що первинно конструктивізм розглядає міжсуб'єктні структури, і це, відповідно, надає окремого значення й матеріальному світу як такому [7]. Тому наступним ключовим елементом конструктивізму може вважатися саме інтерсуб'єктність. Дж. Раггі підкреслює необхідність теоретизування з приводу інтерсуб'єктних, а не виключно індивідуалістичних поглядів [12, с. 35]. Згідно з роботами Е. Адлера, найважливішою рисою конструктивістських досліджень, котра додає їм парадигмальної ваги у рамках усієї теорії міжнародних відносин, вважається вивчення онтологічної реальності інтерсуб'єктних знань та, відповідно, епістемологічних і методологічних результатів існування такої реальності [2].

Оскільки, відповідно до позиції представників школи соціального конструктивізму, існуюча соціальна реальність не може вважатися даністю, а, відтак, – сприйматися в якості постійно існуючої константи, вагомим для її конструювання та подальшого розвитку виступають щоденні взаємодії і діяльність окремих індивідів. Базуючись на онтологічних даних соціологічної науки, теорія соціального конструктивізму допускає, що соціальні утворення, окремі індивіди, взаємодії останніх з оточуючим соціальним середовищем чи їхнє сприйняття світу не можуть отримати об'єктивної оцінки без урахування існуючого контекстуального підґрунтя та процесів, завдяки реалізації яких

відбувається їх безпосереднє сприйняття суб'єктом оцінювання. Будь-який теоретичний аналіз рішень чи діяльності суб'єкта, котрий проводиться ізольовано від контексту середовища його соціального перебування та єдиної системи підтримуваних колективних уявлень, уважатиметься незавершеним, адже не зможе повністю осягнути його справжню сутність [10, с. 3-5]. Відтак, онтологічні засади соціального конструктивізму значною мірою контрастують із відповідним підґрунтям теорії раціонального вибору, котра розглядає індивідуалістичні дії в якості базового елемента соціального існування. Із цієї точки зору, критика представників соціального конструктивізму також уключає протилежне раціоналістським положення щодо ролі соціальних структур та агентів, котру вони відіграють не лише під час взаємного визначення, а й у процесі взаємного конституювання.

Згідно з положеннями теорії соціального конструктивізму, соціальне середовище конституює сутність індивіда, а, отже, його ідентичність виступає соціальним утворенням. Конструювання ідентичностей безпосередньо визначається існуючими соціальними умовами. Перебуваючи в рамках визначених соціальних спільнот, індивіди, у той же час, намагаються створити та в подальшому відтворювати певну культурну атмосферу, наголошуючи на власній лінії поведінки та, відповідно, реалізуючи дії, необхідні для її практичного підтвердження [11, с. 159-163]. Окремими атрибутами соціального середовища також виступають існуючі уявлення членів окремої спільноти, котрі проявляються під час постійно підтримуваного процесу соціального конструювання. По суті, послуговуючись подібними теоретичними припущеннями та твердженнями, онтологічно соціальний конструктивізм займає позицію проміжної ланки, розміщеної між індивідуалістським та структуралістським підходами.

Соціальне конструювання середовища існування спільноти безпосередньо впливає з наявних типів сприйняття існуючої реальності та

сутності відповідних інтересів акторів. Формування уявлень щодо природи соціальної реальності та власних інтересів суб'єкта відбувається лише завдяки реалізації процесу його інтеракційних взаємодій з іншими суб'єктами міжнародного простору, який не тільки конституює, а й зумовлює існування згаданих категорій. У даному ключі соціальне середовище постає у вигляді окремої інтерсуб'єктної структури, в рамках якої виникають норми, правила та кордони існування певного актора. Соціальні норми виступають у ролі механізму регулювання поведінки акторів та визначального фактора під час дефініювання «Я» окремого члена соціальної спільноти [10, с. 6]. Вони сприяють виробленню правил, на основі яких мають відбуватися будь-які соціальні інтеракції. Дані правила не можуть уважатися апіорним засобом легітимізації певних суспільних змін, однак їхнє утвердження саме по собі створює передумови для загального сприйняття подібних змін у разі їхнього виникнення.

Із точки зору неореалістських припущень, міжнародна система має здатність до здійснення вирішального впливу на конструювання національних інтересів держави. На противагу даному твердженню, соціальний конструктивізм наголошує на взаємному конституюванні акторів та структур у рамках певної системи міжнародних відносин. Оскільки інтереси держави, в основному, конструюються за допомогою системних структур, котрі, у свою чергу, складаються на основі мережі соціальних взаємодій, каркас утворених соціальних структур базується на окремих державних практиках, котрі мають здатність до постійного переформатування й трансформації [13, с. 72-74]. Відтак, соціальні інтеракції постають у ролі спеціального механізму, основне завдання якого полягає у відтворенні таких структур. Оскільки міжнародні норми та ідеї здатні видозмінювати ідентичності та інтереси держав, вони не розглядаються в ролі чинників регулювання поведінки актора: конструюючи його ідентичність, норми, в той же час, набувають абсолютної залежності від

його інтересів. Відповідно, теоретики соціального конструктивізму критикують зміст позитивістських постулатів за їхню надмірну «матеріальність» та «агентоцентричність».

Дійсно, в рамках позитивістської школи міжнародні відносини постають продуктом діяльності окремих агентів, залучених до сфери міждержавних взаємодій із метою реалізації їхніх пріоритетів, котрі базуються виключно на раціоналізації максимізації міжнародного впливу. Відповідно до припущень К. Реуса-Сміта, таким чином позитивісти применшують значення соціального фактору, зводячи його до стратегічних інтеракцій; крім того, вони заперечують істотність впливу історичного процесу, сприймаючи універсальні форми раціоналізації та зводячи політику до схеми «вигідності, збільшеної розрахунками». Натомість, конструктивістський аналіз доводить конститутивність сфери соціального, наголошує на першорядності ролі історії як важливого чинника формування міжнародної системи та підкреслює варіативність політичних практик [9, с. 227]. Відповідно до положень теорії соціального конструктивізму, існуючі системи міжнародних відносин складаються з окремих держав, зміна концепції ідентичності та переорієнтація інтересів яких може призвести до видозмін самої системи. Адже, у разі приділення більшої уваги інтерактивним взаємозв'язкам, котрі виникають між окремими елементами міжнародної системи, виникає можливість покращення розуміння суб'єктності та надання динамічності концепції її структурування. Згідно з позицією позитивістської школи міжнародних відносин, соціальні інтеракції, що відбуваються між державами, можуть змінити лише зміст стратегії актора, проте ідентичність та інтереси останнього не зазнають жодних трансформацій [5, с. 396].

Із точки зору самих представників соціального конструктивізму, останній дозволяє забезпечити своєрідне підґрунтя для розуміння ширшого набору соціальних онтологій на зразок ідентичності, аніж окремі позитивістські

підходи. Хоча, по суті, соціальний конструктивізм не виступає в ролі опозиційної позитивістській теоретичної парадигми, створюючи радше додатковий сектор теоретичного знання. Так, Дж.Чекел та А.Вендт намагаються «синтезувати» постулати соціального конструктивізму із теоретичними розробками позитивістських теорій, виробивши своєрідний компромісний варіант взаємодії їхніх положень [3, с. 488; 14, с. 179-180].

Із точки зору соціального конструктивізму, постпозитивістські теорії, положення котрих є за своєю суттю абсолютно антагоністичними постулатам позитивістів, також піддаються своєрідному синтезу (особливо в рамках досліджень конвенційного конструктивізму), в основі якого лежить поєднання постулатів даних напрямів теоретичного знання. Подібно до представників критичних теорій та постмодерністів, соціальні конструктивісти доводять неможливість існування зовнішньої об'єктивної соціальної реальності, адже соціальний та політичний світи не виступають фізичними утвореннями, котрі існують поза межами свідомості людини. Відповідно, й система міжнародних відносин не може вважатися певним зовнішньо сконструйованим феноменом, оскільки існує лише як «інтерсуб'єктне усвідомлення індивідів». Із точки зору М. Цефасс, на відміну від представників постмодернізму, соціальні конструктивісти вдаються до методології та процедури соціальної науки, паралельно виступаючи опонентами окремих положень позитивістського вчення [15, с. 117].

Висновки. Згідно з положеннями теорії соціального конструктивізму, соціальний світ не виступає даністю, існуючою незалежно від уявлень та ідей окремих людей, котрі залучені до процесу його розвитку. Відповідно, формування окремої зовнішньої соціальної реальності, ключові закони розвитку якої можуть бути виведені за допомогою спеціальних досліджень та витлумачені на основі наукової теорії позитивізму, є фікцією. Соціальний та політичний ареали не можуть бути частиною природи, адже соціальне

середовище наповнене різноманітними формами людської свідомості, котрі включають окремі концепції, ідеї, вірування, мови, символи та налагодження контактів між окремими індивідами чи їхніми групами (наприклад, націями).

Тобто, якщо окремі уявлення та ідеї, котрі лежать в основі міжнародних відносин, зазнають змін, міжнародна система також перебуває під впливом певних трансформацій. На відміну від поглядів представників позитивістської школи, котрі вивчають навколишній світ, сприймаючи його як даність, конструктивісти розглядають останній в якості окремого проекту, котрий, піддаючись процесу конструювання, має вивчатися, швидше, як феномен, який перебуває на стадії становлення, а не виступає повноцінним довершеним утворенням.

Література

1. Adler E. *Security Communities* / E. Adler, M. Barnett. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 462 p.
2. Adler E. *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics* / E. Adler // *European Journal of International Relations*. – 1997. – Vol. 3, № 3. – P. 319-363.
3. Checkel J. T. *International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide* / J. T. Checkel // *European Journal of International Relations*. – 1997. – Vol. 3, № 4. – P. 473-495.
4. Checkel J. T. *The Constructivist Turn in International Relations Theory* / J. T. Checkel // *World Politics*. – 1998. – Vol. 50, № 2. – P. 324-348.
5. Eilstrup-Sangiovanni M. *The Constructivist Turn in European Integration Studies* / M. Eilstrup-Sangiovanni // In M. Eilstrup-Sangiovanni (ed.) *Debates on European Integration: A Reader*. – New York: Palgrave Macmillan Pub., 2006. – P. 393-405.
6. Guzzini S. *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics* / S. Guzzini, A. Leander. – New York: Routledge, 2006. – 246 p.

7. Katzenstein P. International Organization and the Study of World Politics / P. Katzenstein, R. Keohane, S. Krasner // International Organization. – 1998. – Vol. 52, № 4. – P. 645-685.
8. Price R. Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism / R. Price, C. Reus-Smit // European Journal of International Relations. – 1998. – Vol. 4, № 3. – P. 259-294.
9. Reus-Smit C. Constructivism / C. Reus-Smit // In S. Burchill, R. Devetak, A. Linklater [et al.] (eds.) Theories of International Relations. – New York: Palgrave Pub., 2013. – P. 217-240.
10. Risse T. Social Constructivism Meets Globalization / T. Risse // In D. Held, A. McGrew (eds.) Understanding Globalization: Theories and Controversies. – Cambridge: Polity Press, 2006. – P. 126-143.
11. Rosamond B. Discourses of Globalization and European Identities / B. Rosamond // In T. Christiansen, K. E. Joergensen and A. Wiener (eds.) The Social Construction of Europe. – London: Sage Pub., 2001. – P. 158-175.
12. Ruggie J. G. Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization / J. G. Ruggie. – London; New York: Routledge, 1998. – 312 p.
13. Wendt A. Constructing International Politics / A. Wendt // International Security. – 1995. – Vol. 20, № 1. – P. 71-81.
14. Wendt A. On the Via Media: A Response to the Critics / A. Wendt // Review of International Studies. – 2000. – Vol. 26, № 2. – P. 165-180.
15. Zehfuss M. Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison / M. Zehfuss // European Journal of International Relations. – 2001. – Vol. 7, № 3. – P. 315-348.

УДК 78. 071. 2 (477.54-25)

Жуков В. П.

(м. Харків)

СЛАВЕТНИЙ ХАРКІВ'ЯНИН І. І. СЛАТІН

Викладено бібліографічні відомості про великого харків'янина І.І.Слатіна, видатного музичного діяча, педагога і диригента.

Ключові слова: історія Харкова, історія музики, І. І. Слатін

Изложены библиографические сведения об известном харьковчанине И. И. Слатине, выдающемся музыкальном деятеле, педагоге и дирижере.

Ключевые слова: история Харькова, история музыки, И. И. Слатин

Contained bibliographic information about the famous Kharkov II Slatina outstanding musical figure, teacher and conductor.

Keywords: history of Kharkiv, music history, I.I. Slatin

Історія музичного життя Харкова тісно пов'язана з ім'ям Іллі Ілліча Слатіна (19.07.1845 – 13.04.1931) – видатного музичного діяча. Народився І. І. Слатін в дворянській родині поблизу Белгорода. Вважається, що любов до музики йому прищепила няня. В 10-річному віці І. Слатін був визначений у приватний пансіон пана Сливинського в Харкові, де окрім загальноосвітніх предметів, навчався грі на фортепіано. Під час відвідування концертів чеського піаніста Олександра Дрейшок у Слатіна виникло бажання стати професійним музикантом. Його першим педагогом в фортепіанному класі став саме А. Дрейшок, який вчив його шість років в Петербурзькій консерваторії. Подальшу освіту Слатін отримав у Німеччині, де навчався у найкращих берлінських музикантів і за їхньою порадою освоїв професію диригента.

Повернувшись до Петербурга, І. І. Слатін став членом Імператорського російського музичного товариства та за сприяння А. Рубінштейна заснував в Харкові його філію. В цьому напрямі була проведена робота з багатими меценатами – харківськими промисловцями і купцями, які морально і матеріально підтримати ідею І. І.Слатіна. Важливу роль у створенні Харківського відділення Імператорського російського музичного товариства зіграв харківський генерал-губернатор князь Дмитро Іванович Святополк-Мирський. Головою Харківського відділення Імператорського російського музичного товариства була призначена княгиня Ольга Кропоткіна, а директором музичних класів – І. І. Слатін. Він доклав багато зусиль для створення при відділенні свого симфонічного оркестру, що виконував твори видатних композиторів того часу.

Створення музичних класів при університеті (1804 р.), з ініціативи його засновника В. Н. Каразіна та завдяки учневі Гайдна – І. М. Вітковському можна вважати передумовою формування і розвитку професійної музичної освіти в Харкові. Так як у вересні 1883 р. І. І. Слатін реорганізував музичні класи і в Харкові починає працювати музичне училище з чотирирічним загальноосвітнім курсом навчання. Для цих потреб на кошти харківських меценатів куплено будівлю, яка донині збереглося на перетині Полтавського шляху і Ярославській вулиці. І. І. Слатін був призначений першим його директором і протягом 49 років (до 1920 р.) працював на цьому місці. Серед викладачів училища були відомі музиканти, вихованці Петербурзької, Лейпцігській, Варшавській, Празької консерваторій, зокрема Г. Гек, С. Глазер, А. Бенш, К. Горський, Р. Геника, Ф. Бугамеллі, Ф. Акименко, С. Мотта, А. і Ю. Юр'яна, А. Горовиць, Ф. Кучера. Завдяки самовідданій праці І. І. Слатіна музичне училище стало одним з провідних навчальних закладів, центром підготовки професійних музикантів, центром концертного життя міста. Гостями училища на запрошення І. І. Слатіна були такі видатні музиканти, як О. Зилоти, Г. Єсіпова, М. Метнер, О. Скрябін, брати Рубінштейни, П. Чайковський, С. Танєєв, А. Аренській, О. Глазунов, М. Лисенка.

В цей період І. І. Слатін веде в училищі класи хоровий, оркестровий та ансамбль; до 1897 р. був також старшим викладачем фортепіано. Крім того, він керував відділенням симфонічних концертів, У 1881 р. за заслуги Московська консерваторія надала І. І. Слатіну звання вільного художника, Санкт-Петербурзьке відділення Імператорського російського музичного товариства обрало його в 1887 р. своїм почесним членом. У 1890 р. І. І. Слатін диригував на запрошення Імператорського російського музичного товариства в Москві, Саратові та інших містах Він запрошувався також в якості члена журі на три рубінштейновських конкурси.

У 1893 р. І. І. Слатін запросив до Харкова П. І. Чайковського, з яким товаришував і листувався. Симфонічний концерт П. І. Чайковського відбувся 14 березня. При підготовці до майбутнього концерту І. І. Слатін спеціально посилив оркестр, і організував попередні репетиції, які проходили під його керівництвом в залі музичного училища.

Організований в Харкові в 1884 р. музичний гурток відновив свою діяльність в 1897 р. Проводяться загальнодоступні народні концерти, музично-сімейні вечори. І. І. Слатін обраний його почесним членом. Перші загальнодоступні концерти відбулися в біржовому залі 15, 17 лютого 1897 р.

Також почесним членом І. І. Слатін був і в харківському товаристві любителів хорového співу. 13 березня 1897 р. була виконана опера Моцарта учнями музичного училища під керуванням І. І. Слатіна. 1899 р. 5 березня відбувся симфонічний концерт музичного товариства. В програмі значилися твори Бетховена, Вагнера, Шумана, Сен-Санса. Оркестром керував І. І. Слатін. В концерті брали участь співаки.

Як диригент І. Слатін гастролював в Росії і за кордоном. З ім'ям І. І. Слатіна як визначного музикального і громадського діяча, пов'язана історія розвитку музичної культури дореволюційного Харкова. Його енергійна просвітницька діяльність отримала високу оцінку П. І. Чайковського і А. Г. Рубінштейна.

Високий професійний рівень діяльності училища зумовив можливість його реорганізації. 2 травня 1917 р. на базі Харківського музичного училища І. І. Слатін відкрив Харківську консерваторію і був її директором до 1920 р.

Жив І. І. Слатін разом з сім'єю, дружиною Серафимою Василівною і трьома синами, в скромному одноповерховому особняку на Пушкінській, 55. Тут часто гостювали П. Чайковський, С. Танєєв, А. Рубінштейн та інші видатні композитори та виконавці.

Після жовтневих подій 1917-го року спеціальною постановою нового уряду дом був відданий родині Слатіних у вічне користування. Після смерті Слатіна на будинку була відкрита меморіальна дошка, яка до теперішнього часу не збереглася. Свого часу Харківське відділення національної спілки композиторів виступило з ініціативою створення будинку-музею видатного діяча культури і мистецтва, але до їхньої думки, на жаль, ніхто не прислухався.

Література

1. Карнацевич В. Л. 100 знаменитых харьковчан / В. Л. Карнацевич. — Харьков: Фолио, 2005. — 510 с.

2. Кононова Е. Илья Ильич Слатин – основоположник профессионального музыкального образования в Харькове / Е. Кононова // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теории і практики освіти: зб. наук. пр. До 135-річчя муз. проф. освіти на Слобожанщині / Харк. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського; [редкол.: Веркіна Т. Б. та ін.]. –Х., 2006. — Вип. 18 : Мистецтво та освіта сьогодення. – С. 3-22.

РОЗДІЛ II

Культурологія і соціальні комунікації

УДК 316.28

Мазоренко М. О.

(м. Харків)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті обґрунтовується, що у сучасній вищій школі формування і виховання культурної людини є процес оптимального використання теоретичних та практичних нововведень, а також таких, що утворюються на межі теорії та практики. Важливим фактором у формуванні загальної культури майбутнього фахівця, культурної людини є культурологічна підготовка, яка головним чином реалізується в системі вищої освіти.

Ключові слова: вища школа, інноваційні форми, виховання, культура майбутнього спеціаліста.

В статье обосновывается, что в современной вузе формирование и воспитание культурного человека является оптимальным процессом использования теоретических и практических новшеств, а также таких, которые образуются и создаются на грани теории и практики. Важным фактором в формировании общей культуры будущего специалиста, культурного человека является культурологическая подготовка, которая главным образом реализуется в системе высшего образования.

Ключевые слова: высшая школа, инновационные формы, воспитание, культура будущего специалиста.

The article proves that the modern University formation and the cultural upbringing of a person is the best process to use theoretical and practical innovations, as well as those that are formed and are on the verge of theory and practice. An important factor in shaping the overall culture of the future specialist, cultured man is a cultural training, which is mainly implemented in the system of higher education.

Keywords: high school, innovative forms, education, culture of the future specialist.

Сучасність потребує підготовки фахівців нової генерації з високим культурним потенціалом, професіоналізмом, комунікативними здібностями. Особливо актуалізується формування такого майбутнього спеціаліста в умовах інформаційного суспільства та поширення глобальних тенденцій. Саме тому головною вимогою постає необхідність розвитку здатності людини легко адаптуватися до світу, що швидко змінюється, несе в собі певні ризики, які не були відомі раніше. Це стосується і системи виховання на різних рівнях.

Дослідження проблем культурологічної складової формування знань студентської молоді ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого

навчання і виховання відомих теоретиків: В. Андрущенко, І. Беха, В. Білоусової, О. Сухомлинської, М. Фіцули, Т. Чмут, П. Щербаня та ін.

Здобуті в освітньому середовищі знання повинні виконувати світоглядну функцію і брати участь у формуванні поглядів, потреб, інтересів особистості відповідно до ціннісних установок. Такий підхід до нової парадигми освіти, на думку Т. Малашиної [1], актуалізує питання про суть знання з точки зору взаємодії процесів пізнавальної і розумової діяльності, що розглядаються як комунікативні процеси, які і складають основу виховання та навчання в системі сучасної освіти.

В той же час не можна забувати, що ідеали освіченості, освітньої людини, що сформовані в античній культурі, є базовими для освітянської традиції в цілому. Не випадково, що ця традиція знайшла своє втілення в міркуваннях І. Канта. На його думку «людина своїм розумом призначена до того, щоб бути в спілкуванні з людьми і в цьому спілкуванні за допомогою мистецтва і науки підвищувати свою культуру, цивілізацію і моральність» [2].

Зазначимо, що у навчальних закладах будь-яка діяльність спрямовується на виховання особистості. З одного боку, виховання має пронизувати процес навчання, який, у свою чергу, базується на принципі «Вчись, працюючи», що потребує активної діяльності. З іншого – слід пам'ятати, що будь-які зміни особистості – це насамперед зміни в змісті й структурі її культури. Діяльність при цьому сприяє перетворенню останньої із зовнішньої об'єктно-предметної на індивідуальну суб'єктивно-психічну форму. У студентському віці відбуваються інтенсивний розвиток і стабілізація інтересів, а діяльність, викликана пізнавальними і культурно-творчими інтересами, відрізняється високою емоційною насиченістю.

Викладачі гуманітарних дисциплін, серед яких вагоме місце посідають культурологи, запроваджують нові методи у формуванні культури майбутнього фахівця, розуміючи, що сучасний розвиток освіти в Україні не можливий без інтенсивного переосмислення цінностей, пошуків інновацій в теорії та практиці навчання і виховання. Результатами інноваційних процесів є зростання теоретичних та практичних нововведень, оскільки для того, щоб мати майбутнє, необхідно бути готовим зробити щось нове.

Важливим фактором у формуванні духовної культури є культурологічна підготовка, яка, головним чином, реалізується в системі вищої освіти.

Культурологічна підготовка поєднує в собі комплекс навчальних дисциплін, систему навчально-виховних заходів, передбачає активну життєву позицію.

Використання інноваційних технологій актуалізується в процесі культурологічної підготовки студентів, оскільки дозволяє якісно підвищувати загальнокультурний рівень особистості у першу чергу з дисциплін гуманітарної підготовки, а саме культурологічного циклу: історії культури України, етики та естетики, культурології, корпоративної культури. Кафедра культури Харківського національного технічного університету сільського господарства (ХНТУСГ) імені Петра Василенка тісно вплітає давні традиції в інноваційні форми роботи зі студентською молоддю. Знання студенти одержують, як в аудиторній формі, так і позааудиторній.

При проведенні семінарських занять ефективним вбачається використання дискусій і обговорення поставленої проблеми, теми (Наприклад: з етики: «Ваше розуміння добра і зла?», української культури: «Традиційні обряди українців в народних святах», культурології: «Сутність глобалізаційних поцесів», тощо) всіма учасниками семінару з поданням запитань до основних доповідачем, які спеціально готуються до такого заняття. Під час підготовки до семінарського заняття студенти, по-перше, намагаються знайти таку інформацію, яка ще не віднайшла відображення під час лекційних занять, що розвиває потяг до креативності, по-друге, під час дискусійного обговорення стає очевидним, які студенти схильні до організаторських здібностей. Окрім того, у студентів розвивається культура мовлення, набуття досвіду виступати перед публікою, толерантності.

Наступні форми – диспути та «круглі столи» дозволяють реалізувати як дидактичні так і виховні цілі. Під час проведення таких занять викладач дає змогу студентам обмінюватися думками, висловлювати свої погляди на певні проблеми, ситуації, толерантно ставитися до опонентів та студентів з інших країн, їх культури.

Позааудиторні заняття потребують значної організаторської підготовки, але завжди приносять бажаний ефект. Заняття-екскурсії (музеї міста, пам'ятні місця), мета яких ознайомлення студентів із культурно-історичною спадщиною українського народу, реалізується формуванням компонентів аксіологічного, нормативного та емоційно-психологічного порядку.

Культурологічні походи (театри, музеї, планетарій) з обов'язковим домашнім завданням – написанням рецензії на побачене.

Культурно-дозвілєві програми. Одним з таких засобів вважаємо введення в освітній процес дозвілєвих елементів. Варто погодитись з думкою В. Кірсанова «...оскільки педагогічний процес в умовах дозвілля передбачає розвиток особистості в ході рекреаційної та розважальної діяльності на основі

інтеграції її розвиваючої, рекреаційної та розважальної функцій, педагогічне діагностування цієї має здійснюватися за параметрами, що відбивають не лише зміни у знаннях, уміннях, навичках, ціннісних орієнтаціях особистості, а й «якість» дозвілля з точки зору реалізації його рекреаційного і розвиваючого потенціалу» [3, с. 48].

Зазначимо, що особливою ознакою дозвіллевої діяльності виступає можливість спілкування з тими цінностями, що викликають у людини особистий, духовно мотивований інтерес поза сферою її професійної чи навчальної діяльності.

Студенти молодших (1-2 курсів) курсів ХНТУСГ імені Петра Василенка – молоді люди, що приїхали з різних куточків України, мають вже своє культурно-естетичне бачення. Тому завдання викладача кафедри культури вбачається у впровадженні інноваційних методів проведення специфічних курсів. При викладанні предметів «Етика. Естетика», «Культурологія», студенти факультетів менеджменту та енергетики і комп'ютерних технологій за досить короткий час (один семестр) повинні вивчити і засвоїти великі загальнотеоретичні теми. У зв'язку з цим до уваги беремо самостійне опрацювання і застосовуємо цілий ряд заходів, що сприяють цьому. До одних з них відносимо конкурси, які більшістю вважаються дозвіллевыми заходами. Але ж дозвілля – це сфера, що надає можливості для саморозвитку, самореалізації, самоосвіти, вона кожному дозволяє максимально виявити свою індивідуальність як на поведінковому рівні, так і у творчості, асоціюється з діяльністю, супроводжуваною позитивними емоціями, що виконується не заради якоїсь зовнішньої мети, а заради неї самої. Окрім того, сфера дозвілля володіє значним арсеналом засобів соціалізації особистості [4], і важливо, щоб така цілеспрямована діяльність здійснювалася у суспільно бажаному руслі, поширюючись на фізичний, психічний, емоційний, моральний, естетичний розвиток особистості.

Мета конкурсів у ВНЗ – виявлення та підтримка талановитої молоді, розвиток їхніх комунікативних навичок, самовдосконалення та самоорганізація. Таким для студентів 1 курсу факультету менеджменту з предмету «Етика» став конкурс «Семафор ввічливості», який мав на меті з'ясування етичних знань з предмету «Етика» та вияв креативності студентів. Вважається, що конкурси – це наука перемагати. У конкурсантів виробляються такі життєво важливі якості, як уважність, ретельність, наполегливість у досягненні своєї мети. Участь у конкурсі також розвиває пам'ять, вміння спілкуватися із дорослими, однолітками, оточуючим світом. На кожному конкурсному заході студенти

одержують певні знання і легко запам'ятовують, навчаються жити цікаво та насичено, налагоджують комунікативні зв'язки.

Очевидно одне, що організація конкурсних програм від невеликих, розрахованих на одну студентську групу до грандіозних, які охоплюють весь освітній заклад протягом місяця або й більше часу – процес багатоплановий, в якому передбачається перелік багаточисленних деталей, проблем, питань. Саме в ці організаційні дні активізуються все більше й більше людей, структур ВНЗ.

Окрім конкурсів, розвивають, формують особистість, сприяють творчому баченню і пізнавально-дозвіллеві заходи. Вони включають: виїзди на природу: до музею Г. Сковороди, дендропарку в Краснокутському районі та ін.; відвідування музеїв міста Харкова (історичного, літературного, художнього); театрів: української драми ім. Т. Шевченка, російської драми ім. О. Пушкіна, «Березіль», опери і балету ім. Лисенка та ін.

Що дає така методика? По-перше, самостійну роботу над програмним матеріалом; по-друге, організацію, зближення колективу студентів, що на перших курсах особливо важливо; по-третє, виховання і подальший розвиток творчих задатків.

Таким чином, навчання у вищій школі повинно мати не лише освітню орієнтацію, а й обов'язкову виховну спрямованість. Навчально-виховний процес покликаний формувати в студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх громадянами – патріотами, інтелігентами, творчими й цілеспрямованими спеціалістами.

Впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес допомагає підвищити рівень креативних знань студентів, сформувати національні цінності та правила культурної поведінки особистості. Для ефективності організації дозвілля слід враховувати його особливості як специфічної комунікації життя індивіда і соціуму. Культурологічні знання

дозволяють подолати такі явища серед студентів, як втрата світоглядних орієнтирів, духовності, моральності, культури поведінки тощо.

Література

1. Малашина Татьяна Ивановна Образовательное пространство как система коммуникативных отношений : диссертация ... канд. філософ. наук : 09.00.13. – Москва, 2006. – 157 с.
2. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // Кант Иммануил. Соч. В 6-ти т. – М., 1966. – Т.6. – С. 578.
3. Кірсанов В.В. Особенности диагностики эффективности организации дозвілля / В. В. Кірсанов // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 6. – С. 46–49.
4. Титов Б. А. Социализация детей, подростков и молодёжи в сфере досуга. – СПб. : Изд-во СПбГУКИ, 1997. – 276 с.

УДК 021.1: 007

Грабарь Н. Г.

(г. Харьков)

О ЗНАЧЕНИИ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ

В статье дана характеристика коммуникационных процессов с точки зрения аксиологического подхода. Проанализированы основные источники поступления информации в библиотечные коммуникационные каналы. Рассматриваются отличительные черты коммуникационного наполнения.

Ключевые слова: аксиологический подход, библиотека, каналы информации, общение, коммуникация.

У статті подана характеристика комунікаційних процесів з точки зору аксіологічного підходу. Проаналізовано основні джерела надходження інформації в бібліотечні комунікаційні канали. Розглядаються відмінні риси комунікаційного наповнення.

Ключові слова: аксіологічний підхід, бібліотека, канали інформації, спілкування, комунікація.

In the article the characteristic of the communication processes from the point of view of the axiological approach. Analyzed the main sources of information in library communication channels. Discusses the distinctive features of the communication content.

Keywords: axiological approach, a library, channels of information, communication, communication.

На сегодняшний день актуально обсуждаются вопросы ориентации в коммуникационных каналах, в информации, которая становится доступней,

благодаря единой социально-коммуникационной системе общества. Виртуальный мир развивается на фоне многочисленных процессов, проникающих в сферу циркуляции информации в сетях: (криминализация общества, падение уровня жизни подавляющего большинства населения, разрушение культурных традиций, размывание нравственных ценностей. И это становится проблемой не только технической, но и гуманитарной (исследовали: С. Брайчевский, С. Басов, Г. Вихрева, Р. Гиляревский, Д. Ландэ, А. Каптерев, Т. Кузнецова, Г. Почепцов, А. Соколов, Ю. Столяров, А. Чачко, Ю. Шрейдер и др.

О вызовах и угрозах глобального информационного общества пишет Е. Кузьмин, указывая на то, что «Люди должны понимать, кто и с какими целями создал информацию...», т. е. современное общество требует новых критериев в оценке информации. Сталкиваясь с массивным потоком разнотипной информации, пользователи глобальных сетей просто не в состоянии адекватно ее осмыслить. В данной ситуации важная роль принадлежит социокультурным учреждениям, таким как библиотеки. Особую актуальность приобретают вопросы оценки и управления информацией, прежде всего в сфере образования [6].

Цель статьи: выявить возможности использования аксиологического подхода в организации информационного обслуживания студенческой молодёжи в библиотеке, что требует решения следующих задач:

1. дать оценку основных каналов поступления информации в библиотечно-образовательные системы с точки зрения ценностной индивидуализации и выявить отличительные черты коммуникационного наполнения;

2. определить задачи библиотечно-ценностного отбора информации.

Ценностные ориентации социальных систем являются объектом внимания общества в целом, а также гуманитарных наук, к которым относится и библиотековедение. Как отмечают исследователи, нынешнее время характеризуется утратой многих ценностей, и в том числе ценности самой информации. Информация стала общедоступной и утрачивает свою значимость как потенциала развития. Всё чаще исследователи и специалисты обращаются к феномену «знания» в коммуникационных каналах [1, 4, 7, 9]. Идет процесс стихийного формирования новой иерархии ценностей информационного общества. Любому обществу присущ сложный процесс формирования ценностей и отношения к ним. Как отдельный человек, так и общество в целом имеет возможность предотвращать информационные опасности путем формирования информационного щита: системы ценностей, ориентированной

на глобальные принципы безопасности жизнедеятельности человечества. Поэтому для выживания человека, адаптации к современным условиям необходимо формирование внутреннего информационного щита, который не пропускает в информационную среду вредную и избыточную информацию [4].

Аксиологический подход широко применяется в философии, этике, эстетике, психологии, социологии, культурологии, библиотековедении и других науках. Культурно-исторический аспект аксиологического подхода определяется той ролью, какую играли и играют ценности в жизни человека, в исторических судьбах народов и в истории культуры. Человек живет в мире ценностей. М. Бахтин неоднократно повторял: «В абсолютной ценностной пустоте невозможно никакое высказывание, невозможно самосознание» [2, с. 134]. Аксиологическая рациональность в гуманитарных исследованиях, оправдана не только как форма исследовательского поведения, в определенном смысле она есть свойство самого объекта исследования. Как считает А. Голубев, принцип аксиологической рациональности предполагает в идеальном случае осознанную рефлексию и декларацию тех ценностей, которые направляют исследовательский процесс, что, кстати сказать, не имеет ничего общего с печально известным принципом партийности науки [12]. На сегодня, исходя из социальной обстановки любой страны, ценности в обществе разобщаются. Ценности не просто изменяются, а «дробятся», сопутствуя процессу социальной дестандартизации. По убеждению Э. Тоффлера [10], может даже наблюдаться конфликт ценностей между различными общественными группами. Такие радикальные повороты в социальной структуре связаны со стремительным ускорением технического прогресса и внедрением ИКТ.

Одним из каналов связи, который транслирует ценности от общества к личности является образование. Оно становится формой существования человека в информационном обществе. Такая тенденция обозначена расширением коммуникационного пространства и отражает движение коммуникационных средств современной культуры навстречу человеку, усиливая его коммуникативные запросы, реализуя особенности межличностного общения, формируя контекст и средства обратной связи коммуникации.

Однако для решения своих специфических задач тем или иным объективным образом исследователи обращались к оценке информационных потоков. В рамках концепции новой философии библиотечного дела Ю. Гриханов предлагает – осознание библиотеки как органичной частицы

человеческого сообщества, служащей каждой личности в отдельности и помогающей ей совершенствоваться, а значит и улучшать жизнь [3]. Библиотека – это место циркуляции информации, в котором библиотекарь и читатель соединены в едином коммуникативном пространстве. Поэтому Т. Маркова рассматривает библиотеку как дисциплинарное пространство, т.е. место, в котором существует особый порядок, вырабатываются правила, способствующие умению читать и мыслить, складывается специфический библиотечный этос, в основе которого лежит уважение к книге, как ценности [7].

Формирование новой гуманитарной парадигмы требует изменения содержания деятельности библиотек по созданию образовательной среды. В представлении Н. Збаровской ее основой должна стать аксиологическая концепция, согласно которой сущностью этой деятельности является формирование у читателей ценностного отношения к культуре в целом и книге и чтению в частности [11].

Студенчество является одной из приоритетных групп потребителей библиотек. Библиотечные практики проводят множественные социологические исследования и подтверждают, что библиотека может привить вкус к знанию и стать духовным оазисом воспитания молодёжи.

В настоящее время общение и коммуникация опосредованы гибкими коммуникационными технологиями, что не только инструментализует искусство повседневного сосуществования, коммуникационного взаимодействия, символического обмена, но и дает повод для анализа ситуации, в которой происходит становление современной культуры. На это указывает В. Ильганаева: «Аксиоматичным является положение о социализирующей, культуурообразующей роли общения» [5, с. 21].

По мнению С. Басова, ценностный подход был нацелен на то, чтобы убедить исследователей, что существует непосредственная связь между кажущимися абстрактными ценностными доминантами, сформулированными антропологами или философами и опытом самых обыкновенных людей в их обыденной жизни – это с одной стороны. А с другой – то, что исследование ценностной ориентации является удобным инструментом для сравнительного анализа различных культур [1].

Формы и каналы коммуникации в конце XX – начале XXI в. исследовали Ч. Кули, Р. Парк, А. Соколов, Шарков и др. По А. Соколову: устная коммуникация включает: вербальные и невербальные каналы; документальная коммуникация передаётся по каналам письменной печати и разным техническим средствам для передачи смыслов во времени и

пространстве; электронная, основанная на каналах космической радиосвязи, микроэлектронной и компьютерной технике [9].

На сегодня коммуникационное наполнение каналов держится на документальных каналах и электронных. Выбор канала и средства коммуникации зависит от преимуществ и недостатков самих средств коммуникации и их возможностей, а также наполнения информацией. Совершенно адекватной ситуацией в образовательной сфере является приоритет электронной коммуникации. Новое поколение студенчества выросло уже в электронной среде. Заметно и то, что дети начинают играть в компьютерные игры раньше, чем учиться читать, а если начинают читать, то предпочтение отдают электронным книгам.

Средством взаимодействия в Интернет-пространстве являются сайты и порталы, вследствие чего проявляется интерес к их исследованию. Очевидно, что в работе библиотек преимущество имеют электронные каналы. Прежде всего, это сайт. Он имеет такие черты:

- содержательное наполнение,
- регулярное обновление,
- определённая структура,
- удобная навигация,
- надёжность информации.

Непременным элементом сайта является информация о миссии библиотеки, ее истории, отделах и услугах, новостях, выставках документов, различных мероприятиях для читателей. Если взять во внимание вузовские библиотеки, то главное место на сайтах занимают информационные ресурсы: электронный каталог, базы данных, справочная, рекламная, краеведческая информация и т. д.

В условиях новой информационно-коммуникационной среды библиотекам недостаточно повышать качество и номенклатуру услуг. Им необходимо еще прилагать усилия для формирования у читателей потребностей воспользоваться этими услугами. Это одна из основных задач организации качественного библиотечного обслуживания. Вузовские библиотеки переходят от пассивной позиции – ожидания посещения читателя – к сотрудничеству с подразделениями вуза. Такое сотрудничество предполагает предварительную работу по детальному изучению деятельности учебно-научных подразделений вуза (проведение анкетирования преподавателей и студентов, изучение учебных планов, публикаций сотрудников кафедр и т.п.).

Кроме того, в задачи библиотек входит: содействие формированию надежной и комфортной информационной среды своих пользователей, а также её ценностное наполнение. Библиотека включается в процесс воспитания студенчества, подготовки его к осознанию своих ценностных ориентаций, установок и нравственных норм, оценке интеллектуальных сил и возможностей. В этом плане библиотека в структуре своей деятельности формирует сектор структуризации консолидации информации в библиотечной системе вуза. Поток неструктурированных данных Интернет-пространства библиотека может противопоставить информационные ресурсы, структурированные в соответствии со структурой деятельности своих пользователей. Под воздействием глобальной информатизации общества формируется в последнее десятилетие и новая концепция отбора документов, пригодных для включения в фонд.

Раньше, в советские времена особенно, ведущая роль принадлежала идеологии и воспитанию подрастающего поколения, поэтому наполнение каналов информацией было подвержено строгому контролю. У молодёжи были свои герои, идеалы, а ценности формировались на тезах кодекса строителя коммунизма. Адаптация в социуме происходила планомерно, в учебных заведениях организовано велась воспитательная работа. В связи с этим, справедливо утверждение В. Ольшанского, который сравнивает ценности со своеобразными маяками, помогающими «заметить в потоке информации то, что наиболее важно (в позитивном или негативном смысле) для жизнедеятельности человека; это также ориентиры, придерживаясь которых человек сохраняет свою определенность, внутреннюю последовательность своего поведения» [8]. Если информационная среда будет организована с учетом основных законов и закономерностей функционирования информационных процессов, основных методов преобразования информации в знание, тогда рационально и целенаправленно будет формироваться новая образовательная среда. В связи с этим, можно выделить следующие отличительные черты коммуникационного наполнения библиотек:

3. предоставление свободного доступа с организацией медиаобразования;
4. использование аксиологического подхода в формировании информационных потребностей;
5. гарантийное качество предоставляемой информации.

Таким образом, библиотеки, обладая свободным доступом к мировым источникам информации, ведут информационно-просветительскую, медиа-

образовательную деятельность. Это означает, что из большого потока информации, который обрушивается на человечество благодаря разнообразию коммуникационных каналов в библиотеке есть шанс получить главную, ценную, необходимую. Исходя из вышеизложенного материала, следуют выводы:

1. В настоящее время наблюдается трансформация потребностей и ценностных ориентиров личности. Ценности – это содержательная часть ценностного похода, наиболее уязвимая. Если нет четких ценностных ориентиров внутри библиотечных учреждений, сразу же наблюдается снижение эффективности как внутренних, так и внешних коммуникаций. Анализ состава и структуры общественных ценностей, которые трансформирует библиотечная система всё ещё остаётся дискуссионной. Наиболее разработанным является вопрос соответствия предоставления информации информационным потребностям.

2. Аксиологическая и технологическая составляющая пребывают в тесном взаимоопределяющем взаимодействии. В деятельности библиотеки важными задачами являются: обеспечение доступа к информации как высшей ценности информационного обслуживания; формирование аксиологической базы отбора на основе законодательных положений; профессиональная этика информационного обслуживания как составляющая качественного обслуживания.

3. Новые условия образования диктуют определённые подходы в информационном обслуживании. Чтобы научить студентов пользоваться инновационными технологиями необходимо сформулировать у них умение управлять информационными ресурсами и коммуникационными технологиями, а также ознакомить со стратегией их использования. Формы и методы библиотечной работы способствуют формированию ценностного отношения к информации: беседы, консультации, индивидуальная работа с установлением межличностных контактов, лекции, культурно-просветительские мероприятия и т.п.

Литература

1. Басов С. А. Библиотека: формирование базовых ценностей на переломе эпох / С. А. Басов // Роль библиотеки в формировании регионального социально-культурного пространства: сб. науч. тр. / Гос. публич. науч.-техн. б-ка Сиб. отд-ния РАН; отв. Ред. Е.Б. Артемьева. — Новосибирск, 2009. — С. 3–23.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М., 1986. — С. 134.
3. Гриханов Ю. А. Развитие идей Русского библиотечного общества в современном российском законодательстве по библиотечному делу / Ю. А. Гриханов // Библиотека в контексте истории : тез. докл. и сообщ. — М., 1997. — С. 17
4. Грабарь Н. Г. Миссия библиотек в условиях электронно-информационной революции / Н. Г. Грабарь, Т. Б. Соколовская // Бібліотечний форум України. — 2012. — № 2. — С. 8–11.
5. Ильганаева В. А. Общение: видимое и невидимое в пространстве социального взаимодействия / В. А. Ильганаева // Філософія спілкування: культура мови, цінності: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. 28-30 березня 2012 р. / редкол.: проф. В. М. Вандишев, проф. С. О. Заветний, доц. Н. І. Моїсеєва; відпов. ред. проф. В. М. Вандишев. — Х.: Видавництво Савчук О. О., 2012. — 216 с.
6. Кузьмин Е. И. Вызовы и угрозы глобального информационного общества как контекст деятельности библиотек / Е. И. Кузьмин // Современная библиотека. — 2012. — № 8. — С. 12–17.
7. Маркова Т. Б. Останется ли книга ценностью в компьютерную эпоху // Аксиологические проблемы научной и технической реальности: Тезисы научной конференции. 28-29 января 1998 г. Санкт-Петербург
8. Ольшанский В. Б. Личность и социальные ценности // Социология в СССР. — М: Мысль. — 1966. — т.1, 530 с.
9. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова, 2002. — 449 с.
10. Toffler A. The Adaptive Corporation. Aldershot : Gower, 1985. Ibid.
11. http://libconfs.narod.ru/2000/8s/8s_p17.htm
12. <http://weblib.ssu.samara.ru/DLib/vestnik/documents/2002305011.html>

УДК 378:1

Линецкий Л. М.

(г. Харьков)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ

Изучаются вопросы связанные с украинской духовной культурой, делается попытка рассмотреть некоторые характерные особенности на отдельных этапах ее развития.

Ключевые слова: духовная культура, христианство, украинский ренессанс, национально-демократическая революция, тоталитарный режим.

Questions are examined related to the Ukrainian spiritual culture. An attempt to consider some characteristic features on the separate stages of its historical development is done.

Keywords: spiritual culture, christianity, Ukrainian renaissance, nacional'no-demokraticeskaya revolution, totalitarian mode.

С началом демократических преобразований в общественной жизни украинского народа и с провозглашением государственной независимости Украины в августе 1991 года национальная духовная культура начала постепенно рассматриваться и анализироваться многими учеными как целостная система, которая полно отражает духовный мир украинского народа.

Что мы понимаем под категорией «Украинская духовная культура»? Это то, что украинскую духовную культуру следует рассматривать как единое целое, созданное самим народом, которое включает в себя объективную оценку идейно противоположных течений и направлений в ней. Такой подход к определению украинской духовной культуры предполагает скрупулезный анализ, когда во внимание в равной степени берется непрерывность ее развития.

В данной статье автором делается попытка рассмотреть истоки и некоторые характерные особенности украинской духовной культуры на отдельных этапах ее развития.

Первый этап развития украинской духовной культуры охватывает временной отрезок от ее истоков до принятия христианства, то есть, это культура восточнославянских племен дохристианской эпохи.

Глубокий след в истории украинской духовной культуры оставили племена Трипольской культуры (IV-III тыс. до н.э.), которые к тому времени достигли высокого уровня производства, техники изготовления керамики, организации общества. Значительных успехов достигла также и духовная культура, именно там существовал первый в Европе буквенно-звуковой алфавит, который появился раньше, чем у финикийцев. Образовалась Трипольская культура на основе автохтонных и неолитических культур Балкано-Дунайского региона и несла в себе традиции и культуру цивилизаций Ближнего Востока и Южной Европы.

С II-I тыс. до н.э. в истории человечества начинается эпоха раннего железа. Для украинских земель эта эпоха насыщена многими исторически

большими событиями. Оседлые племена при постоянной угрозе нападения должны были четко организовывать свою общественную структуру, строить большие укрепленные поселения-городища, которые становились общественными, ремесленными, культурными и религиозными центрами. Именно в эту пору появляются первые письменные упоминания об Украине и ее населения. Находим их в античных авторов - Гомера, Гесиода, Эсхила и других. О ценных и самых совершенных сведениях об украинских землях сообщает Геродот - древнегреческий отец истории, живший в 5 в. до н.э. и, вероятно, сам путешествовал северным Причерноморьем. Из его произведений можно узнать как назывались племена и народы, которые заселяли пространство Украины в 1 тыс. до н.э., узнать об их истории культуры и религии. И хотя не все эти сведения являются вполне достоверными, все же эти письменные источники содержат ценную информацию о наших далеких предках. Великое переселение народов, которое имело место в I-IV вв. н.э. не обошло украинские земли, наоборот, привело к вторжению на ее территорию гуннов, готов и аваров. Разгром Боспорского царства и малой Скифии образовал благоприятные условия для широкого расселения славянских племен. Возникновение государства у восточных славян было непосредственно связано с утверждением феодальных отношений. Этот процесс был сложным и длительным. Он охватывает почти все I тыс. н.э. и завершился в середине IX в. с возникновением Киевской Руси. Походы киевских князей расширили государственные границы. Рубежной вехой в этом государстве стало принятие христианства, которое пришло на смену языческой вере славянских племен, и было официально принято Владимиром Великим в 998 году. Принудительная общенациональная христианизация, отказ от прошлого, проходила очень больно в общественной жизни тогдашнего населения Киевской Руси. Однако, в дальнейшем она значительно ускорила развитие грамотности и литературы, способствовала ускорению философско-социологических представлений через усвоение достижений античной, средневековой греческой письменности путем перевода их на славянский язык. Особенно усиленно переводческая деятельность развивается при Ярославе Мудром. Именно в это время происходит консолидация государственности, которая дает импульс к развитию искусства, письменности и особенно христианской морали. В княжеские времена особенно повлияли философские мысли таких мыслителей, как Иоанна Дамаскина (византийский философ, который разделял взгляды

Аристотеля и Героклита, Диона Хрисостома (или Златоуст) сторонников единовластия, противников тирании и рабства, Кирилла и Мефодия (братья с Золонеки) просветителей славян, авторов славянской азбуки, проповедников христианства.

К наиболее выдающихся древнерусских любомудров относят также Иллариона Киевского (первого митрополита Киевской Руси времен Ярослава Мудрого), философия которого имеет вид исторического антемизма, где особое место принадлежит Киевской Руси, которая может вместить в себя славу Божью, летописца Нестора (монаха Киево-Печерского монастыря) автора «Повести временных лет», где отражена идея богоизбранности славянского народа и понимание истории как борьбы добра и зла из-за необходимости прекращения междоусобиц. Все это вместе поставило украинский народ и его духовную культуру в один ряд с другими высокоразвитыми народами и культурами Европы и мира.

Крайне негативно в истории духовной культуры, как и в истории Украины в целом, проявило себя монголо-татарское нашествие XIII-XIV вв., а позднее образование на принципах азиатской деспотии Русского централизованного государства, откуда и началась трагедия украинского народа - разруха культурных центров, уничтожение духовной элиты потеря национальной государственности.

Второй этап развития украинской культуры приходится на литовско-польскую эпоху. Великое княжество Литовское приобрело в украинском культурном наследии многие черты административного устройства, основ юридического права, традицию летописания, которые брали свое начало со времен Киевской Руси. Но несмотря на щадящие условия развитие культуры ухудшилось благодаря ассимиляции украинской элиты. Еще больше ухудшились ее позиции после захвата украинских земель Польшей, которая проводила окатоличивание украинского населения. Такое ущемление с внешней стороны помогло сформировать такую особенность украинского народа, как любовь к свободе, которое выразилось в возникновении казачества – демократического рыцарства, которое опиралось на принципы человечности.

С возникновением казачества усилилось национально-освободительное движение на Украине, которое переросло в освободительную войну украинского народа против Речи Посполитой под предводительством гетмана Богдана Хмельницкого. В это время заканчиваются формироваться характерные черты украинского менталитета.

Типичный украинец выдается как человек образцовый, вдумчивый, иногда даже недостаточно энергичный, несколько консервативный и при этом религиозный и набожный. На украинской территории появляются философские произведения светского характера, которые развивали свободу мысли, и альтернативные философские течения, развиваются идеи противоположности Бога и Сатаны, критикуется слепая вера в Библию.

В условиях Польско-Литовского гнета стали появляться организации православных горожан – братства. Они возглавляли борьбу за права и интересы, выступали в защиту веры и культуры украинского народа, против окатоличивания и полонизации. В рамках украинского Ренессанса братства стали учебными заведениями для изучения идей реформации, которая стала необходимой из-за обострения национальных, социально-экономических и межконфессиональных противоречий.

Такие известные философы XIV-XVI вв., как Иов Борецкий, Иван Вышенский, Исаия Копинский, Захария Копыстенский, Герасим и Мелетий Смотрицкий и др. были выходцами киевского, львовского и острожского братств. Их творческая деятельность характеризуется такими общими идеями, как проблема единства славянских народов, взаимоотношения человека, Бога и мира, тема самопознания и самосовершенствования, проблема культурного исторического развития этноса, концепция негативного социального влияния католической церкви. Работа братских школ эпохи украинского возрождения стала залогом формирования длительной традиции, которая продолжила себя в творческой мысли Киево-Могилянской академии и нашла свое полное отражение в творчестве Г. С. Сковороды. Большим шагом в перед в развитии украинской духовной культуры стало открытие в Киеве в 1632 году метрополитом Петром Могилой Киево-Могилянской коллегии (в дальнейшем академии), которая была призвана стать оплотом православия и украинской культуры. Фактически это был университет в стенах которого продолжили развитие языкознание, литература, история, философия которые возглавили начавшие противостояние с католической церковью. Среди преподавателей Киево-Могилянской академии было немало известных в Украине и за рубежом: Ф. Прокопович, И. Гизель, И. Козачинский, П. Могила, Г. Косинский, а также среди воспитанников заведения Г. С. Сковорода, Ф. Яворский и др. Несмотря на то что философская духовная культура все еще оставалась под влиянием религии, однако в годы активной деятельности мыслителей Киевско-Могилянской академии она стала заметно сближаться с

естествознанием, приобрела черты науки и начала формировать личную концептуальность как средство познания человека и природы, кроме того академия стала катализатором развития отечественной просветительской концепции идеи понимания человека как ценности и самоцели истории.

Кирилло-Мефодиевское общество возникло в Киеве в 1846 году как тайная политическая организация, назвав себя в честь славянских просветителей Кирилла и Мефодия. Имела ярко выраженную антикрепостническую направленность. Общество состояло из двух групп которые имели разные политические взгляды; левой, революционно-демократической (Шевченко Т., Навроцкий А., Гулак М. и др.) и правой, буржуазно-либеральной (Костомаров Н., Кулиш П., Белозерский В. и др.). Идейные разногласия в Обществе не мешали их членам оставить большое историко-культурное и философское наследие, которое заслуживает отдельного внимания. Отголоски философских мыслей Кирилло-Мефодиевского общества проявляется в творчестве многих мыслителей XIX-XX вв.

Высокая степень развития и исторической зрелости украинской культуры, с которым она вступила в XX век, обусловили ее активное и плодотворное участие в обще-европейском процессе. Но наступление на украинскую духовную культуру со стороны царизма не прекращалось, наоборот, выступало широким фронтом. С этой целью искусственно усложнялись связи украинского народа с европейскими странами. Несмотря на невероятно тяжелые формы национального гнета, преследования и запрет фундаментальной школы по родному языку обучения, культурная жизнь Украины активизируется. Возникают художественные музеи, архивы, библиотеки, усиливаются связи с зарубежными культурными и художественными центрами (Париж, Рим, Краков, Мюнхен). Национально-демократическая революция и получения Украиной национальной государственности (УНР, ЗУНР), несмотря на поражение от большевиков в 1919-1920 гг., дали мощный импульс национально-культурному строительству даже в условиях ограниченной и защемленной советской государственности (украинизация 20-х—30-х гг. XX в.). В годы так называемого «развитого социализма» под постоянным советским имперским давлением, поддельным лозунгом «новой исторической общности» и «единой обще-советской интернациональной культуры», усиливаются процессы целенаправленной денационализации не русских народов, попадают на грань уничтожения национальные языки. Все это заставило

лучшую украинскую интеллигенцию начать борьбу за демократические права и свободы «в том числе свободу творчества», это известные движения шестидесятников, семидесятников и восьмидесятников. Именно в этот период активизируется подпольная литература под известным названием «самиздат».

Тоталитарный режим, на котором достаточно устойчиво держалась одна из самых сильных империй мира, на конец XX ст. неожиданно для многих развалилась, исчерпав все свои возможности оказавшись в невозможности дать полный ответ на актуальный вопрос современной мировой истории.

Акт провозглашения независимости (24 августа 1991 г.) открыл новые горизонты перед украинской духовной культурой, которому впервые предоставляется возможность творить и развиваться как единая национальная культура.

Подытоживая, можно сказать, несмотря на трудности, которые на протяжении веков преодолевал на своем историческом пути, украинский народ все же создал свою высокоразвитую (по современным мировым меркам) национальную культуру в которой представлены все виды и жанры духовной жизни.

Литература

1. Горский В. С. История украинской философии. – К., 1996.
2. Сковорода Г. С. Избранные произведения в двух томах. – К., 1972.
3. Украинские революционеры-демократы. – М., 1954.
4. Философская мысль в Киеве. – К., 1982.

УДК 130.2

Пилипенко С. Г.

(м. Харків)

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ПЛИННОЇ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена проблемі культурної ідентичності в умовах сучасної глобалізації, що пов'язано зі зміною мотивів, цінностей, орієнтирів. Метою статті є визначення нових практик культурної ідентичності людини. Означено вплив неklasичної культури на становлення ідентичності сучасної людини. Показано, що сучасна культурна ідентичність не є закритою.

Ключові слова: ідентичність, культурна ідентичність, глобалізація, класична культура, неklasична культура.

Стаття посвящена проблеме культурной идентичности в условиях современной глобализации, что связано с изменением мотивов, ценностей, ориентиров. Целью статьи

является определение новых практик культурной идентичности человека. Отмечено влияние неклассической культуры на становление идентичности современного человека. Показано, что современная культурная идентичность не является закрытой.

Ключевые слова: идентичность, культурная идентичность, глобализация, классическая культура, неклассическая культура.

The article deals with the problem of cultural identity in today's globalization, reflecting a change in motivation, values, orientations. The purpose of this article is to identify new practices cultural identity of man. Author determined the impact of non-classical culture on the formation of identity of modern man. It is shown that the modern cultural identity is not closed.

Keywords: identity, cultural identity, globalization, classical culture, non-classical culture.

Постановка проблеми. Динамізація всіх процесів дійсності, прискорення ритму життя, а також поява нових відкритих систем не лише **актуалізували** проблему ідентичності сучасної людини в умовах множинності ликів культури початку ХХІ століття, але й означили основні тенденції зміни культурної ідентичності. Відбулося розширення горизонту людського існування, порушення звичного локального світу, що, на думку індивіда, чітко визначав не лише його світ у якості певного просторово-часового культурного континууму, але й світ інших. Буття сучасної людини розгортається у просторі становлення наднаціональних утворень і антиглобалізаційних рухів, у контексті космополітизму і крайніх проявів власної інакшості, де ідентичність виступає феноменом, завдяки якому людина намагається подолати розкол між собою і зовнішнім світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що осмислення проблеми існування в умовах трансформації базових елементів культури (час, простір, людина) вагомо представлене в роботах Е. Макінтайра, Ж. Ліповецькі, Ж. Дельоза, У. Бека, Е. Тоффлера, Н. Лумана, З. Баумана, С. Бейнхабіб та ін. Водночас особливого значення набуває проблема конструювання ідентичності. Так на думку філософів-постмодерністів, сьогодні мова повинна йти про реалізацію ідентичності в умовах відмови від наративів, адже реальність постає в якості буття «простору соціального тексту», що змінює метафізику «буття-як-присутності», тим самим корегуючи уявлення про взаємовідносини «людина – суспільство/світ – культура».

Метою статті є визначення нових практик культурної ідентичності людини в контексті плінної сучасності. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних дослідницьких **завдань**: означення ідентичності в умовах плінної сучасності/глобалізації; визначення впливу некласичної культури на становлення ідентичності сучасної людини.

Ідентичність – феномен, який складається з множинності модусів (політичного, релігійного, культурного, етнічного, лінгвістичного, гендерного, національного тощо), де цілісність – базова універсалія людського буття, що відображає фундаментальну здатність людини зберігати самототожність/ідентичність, поєднуючи різноманіття форм власної діяльності та свідомості в континуум особистості. Тому, власне, коли мова йде про визначення ідентичності, то остання розуміється як своєрідна матриця, що має ознаки стабільності (є практично незмінною протягом тривалого часу), виразності (постає особливим феноменом) і відтворюваності (передається від покоління до покоління).

Як справедливо зазначає С. Гантінгтон, народи і нації завжди намагаються відповісти на найпростіше питання – «Хто ми такі?». Ідентичність є свого роду механізмом, що відбирає, оформлює й транслює цінності, навички соціокультурної дії, способи оцінки ситуації, стереотипи сприйняття світу, особливості емоційних реакцій, а також характерні для певної культури способи переживання й самовідчуття.

Ідеться про забезпечення орієнтації в соціальному світі, що включає не лише співвіднесення індивіда з певною спільнотою чи з поняттям «ми», відкидаючи поняття «вони», але і можливість прогнозування соціокультурної поведінки. Основна увага приділяється національній державі, адже її завданням визначається сприяння реалізації прагнення народів до збереження своєрідності й самобутності.

В умовах глобалізації національні держави опинилися перед загрозою для свого подальшого існування, а особистість (інколи цілі спільноти) – перед питанням стосовно визначення своєї культурної приналежності. Співвідношення інтеграції та диференціації не лише підкреслили невизначеність і мінливість сучасності (З. Бауман) – вони поставили під сумнів можливість існування єдиної ідентичності. Як зазначає В. Розін, сучасність постає як унікальне явище, де звичні культури і національні держави замінюються «метакультурами» та іншими соціальними утвореннями [7, с. 35].

У наш час особливо актуальною є думка Ю. Лотмана про те, що кожна культура визначає парадигму того, що необхідно пам'ятати (тобто зберігати), а що підлягає забуттю. Дослідник наголошує на тому, що під час трансформації змінюється система культури, змінюється парадигма «пам'ять – забуття», те, що не існує може виступити в якості існуючого і значимого.

Класична культура, що пропонувала людині чіткі відповіді на головні екзистенційні виклики, де первинний розподіл на «своїх» і «чужих» виконував функцію орієнтації та співвіднесення індивіда з певною культурою за допомогою заданої системи цінностей, відходить у минуле. Слід зазначити, що ці системи координат склалися історично і визначалися певною інерцією, адже сформований дискурс міг відновлюватися, хоча і з певними модифікаціями, протягом досить тривалого відрізка часу.

Класична культура замінюється новою неklasичною культурою, яка вже не спрямована на підтримання незмінного порядку. Людина опиняється перед необхідністю зміни ідентичності, яка вже не є заданою, її необхідно реконструювати, але робити треба це в умовах нових форм взаємодії, що постійно трансформуються і знаменують невизначеність стандартів, критеріїв і цілей життя. Іншими словами, особистість отримала можливості пошуку, які відкривають їй нові горизонти самовдосконалення. На думку В. Межуєва: «У культурі, яку ми вважаємо своєю, багато чого, звісно, залежить від нашого походження, виховання, оточення, від того, що йде з історії народів і країни, у якій ми живемо. Але ж багато чого залежить і від нас самих, від того, що ми вважаємо для себе важливим і потрібним. У культурі, що дісталася нам від наших предків, нас може щось не влаштовувати, викликати відторгнення, тоді як у культурі інших народів ми можемо знаходити для себе щось важливе й корисне. Межа між своєю культурою й чужими для нас культурами встановлюється, відповідно, не тільки з огляду на зовнішні, незалежні від нас обставини, але й нашого вільного вибору. Її не завжди легко розпізнати, але саме вона відокремлює в культурі те, що підлягає науковому вивченню, від того, що вимагає філософської рефлексії» [6, с. 12].

«Неklasичність» визначається тим, що класичні методи розв'язання (чи то силові, чи то комунікативні) виявляються не дієздатними внаслідок неможливості ідентифікувати за допомогою старих рольових схем. Ця ситуація супроводжується зміною ціннісно-смыслового підґрунтя, а саме культурних універсалій, що протягом певного історичного часу забезпечували смисложиттєві орієнтири.

У науковій думці з'являється концепція появи нового етосу – етосу ефективності, успішності, появи «трансмiгранту» як носія транскультурної iдентичності [9]. Розповсюдження послуг освіти, туризму, транспортного i готельного бiзнесу, продукції «Голiвуду» i всесвітньої мережі Інтернет, а також високотехнологiчної продукції, якi надають найбільш упiзнаванi взiрці сприймання i символи, формують нову iдентичність сучасної людини. Вiдбувається ускладнення культурного простору, з одного боку, i «розмивання», «розхитування» вже iснуючої iдентичності – з iншого.

Культурна iдентичність бiльше не є надiйним, самоочевидним, звичним смисловим горизонтом сучасності. Ця ситуація, на думку З. Баумана, пiдкреслює значимість свiдомого рацiонального вибору, а швидкiсть i альтернативність виступають основними цiнностями сучасного свiту. Проте, у свiтлі динамiчних трансформацій людина втрачає почуття онтологiчної безпеки, бо порушується iєрархiя ролей, яку втiлював у собi модерн, тим самим забезпечуючи стабiльність не лише iснування, але й iдентичності.

У сучасній фiлософії культури особливої актуальності набувають дослiдження, спрямованi на розробку системи цiннiсних орієнтацій, завданням яких є створення певної основи взаєморозумiння i взаємоповаги рiзних культур, але за умови збереження функції самосвiдомостi людини вiдносно своєї культурної iдентичності з урахуванням культурної множинності. Свiт, сучасники якого проживають у рiзних культурах, не є тотожним. Сучасний соцiокультурний простiр утiлює синкретизм культур, який спостерiгається в свiтi: в одному суспiльствi спiвiснують люди рiзних фундаментальних культурних орієнтацій: християнської, мусульманської, язичницької, вони живуть у рiзних площинах соцiального (i особистого) простору, у його рiзних культурних вимiрах. Свiт, зберiгаючи зовнiшню оболонку «глобалiзацiї», внутрiшньо роздроблений.

Виникає питання можливостi єдиної культурної iдентичності як людини, так i суспiльства в умовах трансформації самої культури, в умовах набуття нею нової конфiгурації. Для людини класичної/традицiйної культури вiдповiдною була монокультурна iдентичність. Сучасна людина опинилася в центрі полiкультурності, що не вимагає жорсткого дотримання iдентифiкацiйних основ, унаслiдок чого виникає дисонанс в усвiдомленнi власного культурного «Я». Проте, людина не вiдмовилася вiд пошуку сенсу життя, який набуває нового звучання.

У Всезагальній Декларації про культурну рiзноманiтність окресленi новi можливостi мiжкультурного дiалогу внаслiдок розвитку нових iнформацiйних технологiй та поширення процесiв глобалiзації. У Декларації (ООН i ЮНЕСКО) наголошується на актуалiзації принципiв самобутності, рiзноманiтності та множинності в умовах трансформації форм культури в просторi i часi. Також наголошується на можливостi вибору не лише економiчного, але й iнтелектуального, емоцiйного, морального i духовного джерел розвитку життя, що, в свою чергу, пов'язано з повагою до прав людини i основних свобод [3]. Таким чином, наголошується на нових горизонтах самовдосконалення людини.

Идеться про можливiсть реалiзації принципу толерантності в контекстi прiоритетності мiжкультурної iдентичності, про мiжкультурний контакт, що розумiється як тривале культурне спiлкування, пов'язане з змiнами, а не зникненням культурної iдентичності. Так С. Бенхабiб указує на можливостi подолання негативності формування єдиної iдентичності в умовах вiдкритостi i культурного плуралiзму, при цьому наголошуючи на збереженнi унiкальностi нацiональних культур. Для цього, на її думку, слiд враховувати взаємодiю структурних i культурних iмперативiв, а також функцiонально-структурнi iмперативи матерiальних систем дiї

(економіка, бюрократія, різні соціальні технології) і символічно-образні імперативи систем, що надають цілісність культурі [2, с. 13].

Отже, людина виступає теоретиком власної діяльності. Вона «знаходить» себе завдяки створенню гіпотетичного порядку і тимчасового смислу світу свого особистого досвіду, що набуває гіперрефлексивного характеру, втілюючи наміри «Я» адаптуватися, перетворюватися, гнучко реагувати на всі зміни, які відбуваються. Проте, виникає питання змісту цієї культурної ідентичності, її наповнюваності, оскільки людина отримала нові можливості бути добре інформованою в усіх сферах.

У ситуації швидкісних змін у культурній системі, коли відбувається руйнування зв'язку зі своєю групою, руйнування ідентифікуючих основ, людина максимально зазнає акультураційного стресу, шоку. Досвід, традиції, очікування, які були спрямовані на створення певної моделі взаємодії, відходять на другий план, адже в результаті змін відбувається прихід нової «короткочасної» ментальності, що змінює «довготривалу» [1]. Ця ментальність відзначається варіативністю цілей і шляхів їхньої реалізації, анонімністю й атомізацією життя як людини, так і суспільства в цілому.

Останнім часом усе більше з'являється досліджень, присвячених ретроспективі концепції К. Ясперса, де головною є ідея всепланетарної кризової ситуації внаслідок процесів трансформації, в якій опинилася сучасна людина [8]. Свого часу К. Ясперс наголосив на відчутті надломленості людського буття й очікуванні світової катастрофи, яке викликало невизначене прагнення до єднання й взаєморозуміння, що супроводжувалося принциповою зміною життєдайних орієнтацій і моральних цінностей, і пов'язано це з переходом від старої до нової ідентичності.

Швидкоплинність сучасних процесів не дозволяє людині миттєво адаптуватися до змін, яких не було в класичній/традиційній культурі. Це пов'язано з тим, що зміни, які тривали століттями, сьогодні відбуваються менше, ніж за одне покоління. Людині не вистачає часу на їх усвідомлення, внаслідок чого зміст цих змін не завжди для неї зрозумілий. Виникає маргінальна ідентичність, коли людина не приймає жодної з культур, ніби балансуючи між ними. Сама культура виступає множинністю символічних світів і пов'язаних із ними способів людської діяльності, множинністю образів світу і культурних практик; хаотично поєднує не лише ціннісно-нормативні системи різних культур, але і модуси ідентичності. Відповідно, сучасність демонструє множинність ідентичностей, головною ознакою яких виступає альтернативність. Ця ситуація пов'язана з бажанням уникнути «ідентифікаційної самотності», шляхом поновлення символічного зв'язку/дистанціювання [5]. Утім, наслідки такої дії непередбачувані. Це зумовлюється тим, що механічне «зліплювання» відбувається без інтегруючого підґрунтя і не має сталості.

У цьому контексті заслуговує на увагу феномен, який отримав назву «Кентавр-проблема», що в рамках культурології і теорії пізнання означається як взаємне поєднання неузгоджених засад, на кшталт компромісу, консенсусу, консолідації, конвергенції, комплементарності/конфронтації.

Періоди трансформації, що спричиняють деформацію соціальних відносин унаслідок порушення соціальних зв'язків, демонструють виникнення зазначеної проблеми як поєднання непоєднуваного, адже сучасна людина опинилася в ситуації вибору серед множинності соціокультурних просторів і практик, що не мають загальної мови і смислу. Саме в цій ситуації людина бачить те, що певним чином об'єднує ці дві взаємовиключні позиції, і

доповнює тим, що вона вважає раціональним, значимим, важливим із цих двох підходів. Таким чином, утворюється «кентавр» [4, с 35].

Отже, сучасність постає як фактор постійної мінливості і взаємного перетікання, тобто синхронії. Тому ідентичність сучасності – це багатомірна, гнучка культурна ідентичність, яку можна моделювати, що дозволяє сучасній людині відчувати різні культурні світи як «свої». Принципова відкритість, плюралістичність і ацентричність культури затвердила відмову від єдиних аксіологічних шкал, що фіксує нелінійність сучасної культурної ідентичності та призводить до переоцінки цінностей. Сучасна культурна людина повинна вміти проживати в різних культурах: локальних і професійних, національних, у глобальній культурі, намагаючись углядіти не чуже і вороже, а цікаве і збагачувальне (Н. Піотровський).

Висновки. Проблема ідентичності в багатозначному і, водночас, невизначеному світі постає як «некласична» проблема, адже сам світ виступає в динаміці і має мінливий характер, де особистість набуває нових можливостей. Ця ситуація змінює уявлення про культурну ідентичність людини в сучасному соціокультурному просторі. Відтепер будь-які фрагменти соціокультурної реальності (діяльність, взаємодії, стосунки, предметність) можуть виступати в якості домінантних, таким чином провокуючи становлення нових моделей ідентичності.

Тому культурна ідентичність людини сучасності визначається не лише амбівалентністю, але й поліваріантністю – постає проблема появи нових форм самовизначення сучасної людини. Сама людина змушена розв'язати суперечність збереження культурно-ідентифікуючих орієнтирів в умовах плінної сучасності.

Література

1. Бауман З. Индивидуализированное общество : пер. с англ. / З. Бауман ; под ред. В. Л. Иноземцева ; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. „Свободная мысль”. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
2. Бейнхабит С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру : пер. с англ. / С. Бейнхабит ; под ред. В. И. Иноземцева. – М. : Логос, 2003. – 350 с.
3. Всеобщая декларация о культурном разнообразии : принята 31-й сессией Генеральной конференции ЮНЕСКО, Париж, 2 ноября 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www1.umn.edu/humanrts/russian/instree/Rculturaldiversitydecl.html>
4. Кармаданов О. А. Эффект отсутствия: культурно-цивилизационная специфика / О. А. Кармаданов // Вопр. философии. – 2008. – № 2. – С. 29–41.
5. Козин Н. Г. Идентификация. История. Человек / Н. Г. Козин // Вопр. философии. – 2011. – № 1. – С. 37–48.
6. Межуев В. М. Актуальная функция философии / В. М. Межуев // Филос. науки. – 2008. – № 1. – С. 10–24.

7. Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре : (материалы «круглого стола») // Вопр. философии. – 2003. – № 12. – С. 3–52.
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории : [сборник : пер. с нем.] / Карл Ясперс. – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с. – (Мыслители XX века).
9. Levitt P. Transnational migration and the redefinition of the state: Variations and explanations / P. Levitt, R. Dehesa // Ethnic and Racial Studies. – 2003. – Vol. 26, № 4 (Jule). – P. 587–611.

УДК 130.2

Пиреева Г. И.

(г. Харьков)

КУЛЬТУРОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Культурология – становящаяся наука, не выделившаяся еще полностью из тех гуманитарных дисциплин, на стыке которых она возникает и формируется. Характерной чертой этого становления есть все усиливающийся процесс обратной связи. В системе гуманитарных наук культурология пытается дать целостную картину видения мира.

Ключевые слова: культурология, семиотика, гуманитарный, технический.

Культурологія – наука в процесі становлення, що ще не виділилася повністю з тих гуманітарних дисциплін, на стику яких вона виникає і формується. Характерною рисою цього становлення є процес зворотного зв'язку, що посилюється. В системі гуманітарних наук культурологія намагається дати цілісну картину бачення світу.

Ключові слова: культурологія, семиотика, гуманітарний, технічний.

Cultural studies – a science in formation that has not yet completely separated from those humanities on the junction of which it occurs and is formed. A characteristic feature of this formation is a growing feedback process. In the system of the humanities cultural studies tries to give a complete picture of world outlook.

Keywords: cultural studies, semiotics, humanitarian, technical.

Культурология – комплексная гуманитарная наука. Формирование ее выражает общую тенденцию интеграции научного знания о культуре. Она возникает на стыке истории, философии, социологии, психологии,

антропологии, искусствоведения, этнографии, семиотики, лингвистики, информатики, синтезируя и систематизируя данные этих наук.

За свою недолгую историю культурология не выработала еще единой теоретической схемы, позволяющей в достаточно строгой логической форме упорядочить ее содержание. Структура культурологи, ее методы, ее отношение к тем или иным отраслям научного знания остаются предметом дискуссий, в которых ведется борьба между различными точками зрения. Подобная ситуация в гуманитарных науках – далеко не редкость, да и сам предмет культурология – культура – феномен слишком многосторонний, сложный и внутренне противоречивый, чтобы можно было надеяться на исторически краткий сок достичь единого, цельного и общепризнанного его описания.

Тем не менее, к настоящему времени вырисовывается некоторый комплекс центральных проблем культурологи в системе гуманитарных наук как самостоятельной науки и учебной дисциплины, а также несколько основных теоретических подходов к постановке и исследованию этих проблем. Один из наиболее перспективных подходов, разрабатываемых в современной культурологии, – информационно-семиотическая концепция культуры. Она представляет собой очерк культуры как общественного явления. Раскрывается ее сущность и основные функции, исторические типы культур, их соотношение и особенности. Культурные феномены предстают как «тексты» несущие социальную информацию. В этой концепции раскрываются отношения культуры и общества, закономерности и механизмы культурной динамики. Здесь строится теоретическая модель культурного пространства.

Культурология постепенно занимает основательное место в социально-гуманитарном блоке. В техническом ВУЗе она играет существенную роль не только в общекультурном развитии студентов, но и в формировании представлений о профессиональной инженерной культуре. В этом направлении действует весь блок гуманитарных дисциплин. Исходя из этого, цели культурологического знания в техническом университете могут быть сформулированы следующим образом:

- формирование способности к предвидению социально-экономических, экологических и нравственных последствий профессиональной деятельности;
- развитие способности и интереса к творческой деятельности, потребности в непрерывном самообразовании;

- овладение нравственными, эстетическими и социальными нормами, необходимыми для деятельности в интересах общества, формирования личной ответственности и достижения личного успеха.

Культурологическое знание позволяет снять противоречия между человеком и техникой, человеком и природой, т.к. оно дает такой уровень профессиональной культуры, который позволяет еще на этапе проектирования минимизировать негативные последствия инженерной деятельности, формирует способность к адекватной оценке и принятию правильного решения в критической ситуации, актуализирует человеческий, а не только технический смысл инженерной профессии. Необходимо использовать междисциплинарные подходы, вовлекая данные из смежных гуманитарных дисциплин: истории, философии, психологии, социологии и др.

Культурология в системе гуманитарных дисциплин интересует нас постольку, поскольку мы пытаемся ответить на вопрос: каковы смыслы соционаучного и гуманитарного знания с точки зрения его места в техническом образовании.

Культурология сегодня – становящаяся наука, не выделившаяся еще полностью из тех дисциплин, на стыке которых она возникает и формируется. В нее входят знания как социальной, так и культурной антропологии. В рамках культурологической области исследований существуют разнообразные направления и школы, оригинальные концепции отдельных мыслителей. Культурология выступает системообразующим фактором всего комплекса наук о культуре, его методологической основой. Таким образом, культурология изучает взаимодействие элементов культуры: традиций, норм, обычаев, социальных институтов, культурных кодов, идеологий, технологий и т.д.; изучает разумную человеческую форму существования, то есть те смыслы, которыми наполнен для человека мир. Целью культурологического исследования является понимание как своей, так и иной культуры, а предметом становится содержание общественной жизни.

Культурология, как и гуманитарное знание в целом, в силу ряда причин не полностью удовлетворяет тем критериям научности, которые сформировались в рамках естественных наук. Поэтому, когда хотят подчеркнуть социально научный характер культурологического исследования, опирающегося на соответствующие методы, говорят о социальной культурологии. Следование научной методологии в данном случае является обязательным и затрагивает как объект, так и предмет и метод концептуального изложения. Необходимый эмпирический и теоретический базис, который

служит своего рода критерием обоснованности культурологических гипотез, определяет границы их применения.

Гуманитарная проблематика и соответствующий стиль мышления обусловлены как не повторимости каждой личности, ее внутреннего мира, эмоциональных состояний, чувств, одаренности, так и ее принадлежностью к социокультурной среде. В зависимости от того, стремимся ли мы исследовать социальные формы жизни человека в культуре, или напротив, хотим понять индивидуальное, личностное преломление социокультурных феноменов, выбирается и гносеологический аспект культурологи – либо социальный, либо гуманитарный.

Независимо от того в социальном или гуманитарном плане решается проблема, обе отмеченные полярности присутствуют в качестве предельных абстракций развития культурологической мысли. Этим обусловлена и некоторая внутренняя противоречивость предмета и метода культурологии.

Специфика культурологии заключается в том, что интегративная дисциплина, характеризующаяся целостностью, системностью и комплексным подходом к изучению всех явлений культуры. Целостность предполагает рассмотрение культуры (как объекта исследования) в ее внутреннем единстве, когда свойства целого не сводятся к свойствам частей. Принцип системности позволяет проанализировать культуру как систему, раскрывающую целостность, выявлять типы связей между элементами культуры.

Культурологическое знание обладает системностью, т.е. это целостный взгляд на бытие человека, согласно которого каждый элемент приобретает свое значение, функцию и содержание по отношению к целому. Оно носит теоретический характер не только по своему содержанию, отражающему многопорядковую сущность в единстве с ее проявлениями, но и по функции, т.е. объясняет явления, их генезис, прогнозирует появление новых.

Отношение к технологическим инновациям, к выбору приоритетов цивилизационного прогресса зависит от типа культуры, национальных традиций, условий жизни.

Чем более мощный по степени своего воздействия на природу становится техносфера, тем более строгие требования предъявляются профессиональным качествам человека. Чтобы производственная деятельность существенно не нарушала экологический баланс, от специалиста сейчас, как минимум, требуется четкое выполнение технологических стандартов. В этих целях разрабатываются все более точные и сложные алгоритмы управления производством – своеобразный «юридический» кодекс общения человека с

машиной. Проблематика взаємодіяння техніки і культури являється актуальною для культурології як науки і всього блоку гуманітарних дисциплін. В минулому, в далекій передісторії техногенної цивілізації інтерпретація «техне» – це і майстерство, і мистецтво, і знання.

Культурологія ґрунтується на єдинстві теоретичного і історичного аспектів пізнання форм культурної життя і вивчає культурні об'єкти і процеси. Сучасна культурологія включає в себе як фундаментальні, так і прикладні дослідження (соціокультурне проектування і прогнозування, соціокультурні технології і т.п.). Культурологія розвивається в загальному інтегративному процесі взаємодіяння соціальних, природних, технічних наук і гуманітарного знання. При цьому все більш посилюються її зв'язки з частними науками про культуру.

Література

1. Арнольдов А. И. Введение в культурологию / А. И. Арнольдов. – М., 1993.
2. Злобин Н. С. Культура и общественный прогресс / Н. С. Злобин. – М., 1980.
3. Ясперс К. Современная техника / К. Ясперс // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986.

УДК 002:338.2

Сук О. Є.

(м. Харків)

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена філософському осмисленню ціннісних орієнтацій людини у сучасному інформаційному суспільстві, що розвивається як концепція нового соціального порядку.

Показано, що інформаційне суспільство впливає на світогляд особистості, коригує певні норми – зокрема моральні. Зроблена спроба відповісти на питання: що має рухати людину і суспільство на досягнення мети в умовах неузгодженості ціннісних орієнтацій особистості і суспільства, відсутності єдиної системи громадських цінностей.

Ключові слова: інформаційне суспільство, ціннісні орієнтації, моральні норми, соціальний розвиток.

Статья посвящена философскому осмыслению ценностных ориентаций человека в современном информационном обществе, развивающемся, как концепция нового социального порядка.

Показано, что информационное общество влияет на мировоззрение личности, корректирует определенные нормы – в том числе моральные. Сделана попытка ответить на вопрос: что должно двигать человеком и обществом для достижения цели в условиях несогласованности ценностных ориентаций личности и общества, отсутствия единой системы общественных ценностей.

Ключевые слова: информационное общество, ценностные ориентиры, моральные нормы, социальное развитие.

The article is devoted to the philosophical understanding of the value orientations of the person in the modern information society is developing as the concept of a new social order.

It is shown that the information society affects the worldview of personality, corrects certain norms - including the moral. An attempt is made to answer the question: what needs to move people and society to achieve the objective in terms of the inconsistency of the value orientations of the individual and society, the lack of a unified system of social values.

Key words: information society, values, moral norms, social development.

Найбільш важливі зміни в житті суспільства останніми роками справедливо пов'язують зі зростанням значущості інформації, поширенням інформаційної техніки, проникненням електронних засобів в усі «пори» суспільного організму [1, с. 278]. Вплив цих процесів на суспільство є настільки кардинальним, що викликав до життя термін «інформаційне суспільство».

Інформаційне суспільство – поняття, яке фактично замінило в кінці ХХ сторіччя термін "постіндустріальне суспільство". Вперше це словосполучення було вжито американським економістом Ф. Машлупом [2, с. 91]. У сучасній філософії поняття "інформаційне суспільство". швидко розвивається як концепція нового соціального порядку, що істотно відрізняється за своїми характеристиками від попереднього, тим, що інформація, знання, інформаційні послуги і всі галузі, пов'язані з їх виробництвом (телекомунікаційна, комп'ютерна, телевізійна) зростають більш швидкими темпами, стають домінуючими в економічному і соціальному розвитку.

Одна з найбільш цікавих філософських концепцій інформаційного суспільства належить відомому японському вченому Е. Масуда, який осмислює еволюцію соціуму, розробивши основні принципи майбутнього суспільства. Е. Масуда вважає, що "основою нового суспільства буде комп'ютерна

технологія, з її фундаментальною функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини; інформаційна революція буде швидко перетворюватися в нову продуктивну силу і зробить можливим масове виробництво когнітивної, систематизованої інформації, технології і знання; потенційним ринком стане "межа пізаного", зросте можливість вирішення проблем і розвиток співробітництва; провідною галуззю економіки стане інтелектуальне виробництво, продукція якого буде акумулюватися, а акумульована інформація стане поширюватися через синергетичне виробництво і пайове використання; у новому інформаційному суспільстві основним суб'єктом соціальної активності стане "вільне співтовариство", а політичною системою буде "демократія участі"; основною метою в новому суспільстві буде реалізація "цінності часу" [3, с. 43]. Крім того, на думку Масуда, нове суспільство потенційно буде володіти можливістю досягти ідеальної форми суспільних відносин.

Досліджуючи поняття «інформаційне суспільство» та філософськи оцінюючи інформаційну концепцію сучасного суспільного розвитку, її численні прихильники, такі, як З. Бжезинський, А. Турен, О. Тоффлер та інші, пов'язують якісні соціально-духовні зміни з виникненням нового (інформаційного) сектора в економіці, науці, культурі, політиці. «У нинішньому столітті, – стверджує відомий західний соціолог і філософ Д. Белл, – вирішальне значення для економічного та соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру діяльності людини набуває становлення нового соціального устрою, що ґрунтується на телекомунікації» [4, с. 333]. При цьому дослідники впевнені, що в новому суспільстві на зміну праці й капіталу, що є типовими для традиційного суспільства, придуть інформаційні технології та фундаментальні знання. Остання обставина (на думку авторів інформаційної концепції суспільного розвитку) рано чи пізно призведе до «розчинення класів» і зародження соціально диференційованих суспільних груп, або «інформаційних співтовариств». Це відбудеться, коли інформаційна сфера стане сферою масового споживання з усіма притаманними їй законами становлення і розвитку попиту на принципово новий товар – інформаційний. Основою даних процесів є винахід мікропроцесорної технології і масове використання в науці і в побуті персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж, а також програмно-керованих пристроїв. Саме вони зробили можливою інформаційну революцію в сучасному суспільстві, яка, в свою чергу, внесла і продовжує вносити величезний внесок у розвиток цивілізації.

Інформаційне суспільство виникає там, де головним стає управління не матеріальними об'єктами, а символами, ідеями, образами, інтелектом, і де більшість працюючих зайнята виробництвом, зберіганням і реалізацією інформації, особливо її вищої форми – знань [5, с. 110]. Саме оброблена інформація як знання має практичне значення для соціуму. Вона змінює суспільство на кожному структурному рівні його організації. Вміння добувати, накопичувати й використовувати інформацію – умова розвитку соціуму. Інформація соціальна за своєю природою. Соціальна організація в значній мірі – це організація інформації. Вона стає можливою при здійсненні певних форм обміну інформацією між членами суспільства. Тому інформацію можна вважати елементарною функцією людської поведінки. Традиційне розуміння інформації як змістовного опису об'єкта або явища поступається сьогодні місцем визначенню інформації як засоба передачі різноманіття [6]. На цьому заснована "якісна", або "ціннісна", теорія інформації, покликана враховувати змістовний та етичний зміст інформації, її аксіологічний потенціал. Збереження культурного розмаїття представляється у зв'язку з цим однією з проблем і завдань інформаційного суспільства. На думку Ю. Хабермаса, принципова відмінність комунікативної дії від усіх інших видів полягає в тому, що вона орієнтована на знаходження порозуміння між соціальними суб'єктами. Справжня комунікація є механізм координації планів взаємодіючих соціальних суб'єктів. Комунікаційний акт є взаємодією рівноправних учасників, в ході якого вони об'єднані не тільки загальними потоками інформації, але і єдиними нормами і цінностями, які регулюють процес обміну повідомленнями та їх загальне розуміння. Метою комунікації стає не примус, а пошук згоди. Способом координації систем цінностей виступають описані Ю. Хабермасом соціальні механізми основних сфер суспільства: естетичної, етичної, релігійної [7, с. 202].

Термін "інформаційне суспільство" сьогодні зайняв важливе місце науковому лексиконі українських науковців, оскільки рух суспільства в галузь інформаційної діяльності відбувається в умовах постійно зростаючого процесу комп'ютеризації суспільства, закладає основи безлюдної технології. Інформація в цілому стає стратегічним ресурсом суспільства, відбувається переміщення акцентів з галузі фізичної діяльності в інтелектуальну. Більшість дослідників розглядає Україну як потенційну державу європейського значення, як «інформаційне суспільство». З'являються ґрунтовні праці в яких розглядаються стратегії та напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні, аналізується досвід його побудови в інших країнах і приділяється увага його

зв'язкам з освітою, правом, економікою тощо [8]. І хоча вказується на неготовність українців до життя в інформаційному суспільстві [9, с. 44], сьогодні воно на очах стає реальністю, до якої треба пристосовуватися.

Проблема національної самоідентифікації і підтримки власної національної аксіології є досить серйозною проблемою як в Україні, так і в світі в цілому. Практично на наших очах змінюється сама сутність людини, що занурена в безмежні інформаційні поля. Спостерігається такий феномен, як «кліпова свідомість» – свідомість, що нездатна довго концентруватися на чомусь, вимагає постійного переключення та нових вражень. Не випадково сьогодні отримала популярність така мотиваційна теорія, як кайнерастія – постійне прагнення нового [10]. Кайнерастичні імпульси часто стають основою поведінки сучасної людини. Змінюється сам зміст поняття «цінність», синонімом якої часто виступає поняття «нове». Сучасне інформаційне суспільство часто зводить поняття нового змісту до поняття «нова річ», «новий товар». Величезний масив реклами направлений на те, щоб змусити людей купувати все нові і нові речі – навіть ті, які їм не потрібні. Якщо західна цивілізація вже давно дізналася про принади шопінгоманії, то українці тільки в останні роки приєдналися до цієї міжнародної пристрасті. Статистика свідчить, що з кожним роком наші співвітчизники витрачають все більше і більше на купівлю товарів, і при цьому вони часто купують непотрібні речі, жертвуючи необхідним. Пояснення полягає в тому, що в даному випадку купівля здійснюється заради самоствердження [11, с. 53]. Це стосується не лише матеріальних речей. Таким же товаром стають і люди, і відносини між ними, і духовні цінності.

У сучасній культурі духовні цінності підміняються матеріальними речами, на перший план виходить цивілізація зі створеними нею артефактами. Завдяки інформаційним технологіям сьогодні можна здійснювати покупки, просто набравши номер або натиснувши клавішу на клавіатурі. На відміну від

матеріальних, духовні потреби вимагають постійних зусиль, тому часто вони залишаються нереалізованими. Щоб заглушити психічний дискомфорт внаслідок нереалізації певних потреб, люди вдаються до алкоголю, наркоманії, азартних ігор, екстремальних видів спорту тощо. Людина при цьому втрачає ціннісні орієнтири. Важко не погодитися з Р. Кисельовим, що сьогодні панування масової культури небезпечно тим, що по суті своїй ця – квазі- або псевдокультура з притаманним їй моральним релятивізмом, легко переходить в нігілізм. К. Гаджиев, погоджуючися з цим, зазначає, що сьогодні ми є свідками приходу нового, «цивілізаційного варварства», пов'язаного формуванням «масової людини» [12, с. 15].

Все це, створює психологічний ґрунт для заперечення будь-яких цінностей взагалі. Очевидно, інформаційне суспільство створює умови для відсутності чітких аксіологічних установок у людей, оскільки віртуальний світ з його симулякрами успішно замінює реальний світ. Комп'ютерні технології химерно переплітають віртуальний і реальний світи, позбавляючи користувача морального змісту і почуття відповідальності. Небезпечними на цьому шляху є поштовх суспільств а до «зняття» моральних норм як «застарілих табу».

Інформаційне суспільство впливає на світогляд особистості, коригує певні норми – зокрема моральні. Сьогодні багато дослідників роблять спроби з'ясувати специфіку функціонування моралі в інформаційному суспільстві. Підкреслюється значимість ціннісних орієнтирів, які виступають формою соціальної регуляції і соціалізації індивіда, і стан кризи аксіології нинішнього українського суспільства.

Реалії інформаційного суспільства пред'являють людині нові вимоги, насамперед наявність здатності та готовності до зміни діяльності, мобільності, перенавчання; оволодіння новою професією. На попередньому етапі розвитку це було затребуване в значно меншій мірі. У зв'язку з цим люди старшого покоління можуть болісно сприймати життєві зміни (часом негативні), оскільки зміна життєвих принципів, вироблених суспільством роками, не завжди дається легко. Інтелектуальна інертність цього шару населення заважає їм повноцінно користуватися технічними нововведеннями і сприймати їх як супутників життя сучасного суспільства. Що стосується молоді, то вона виявилася, як ніколи, втягнутою в політичне та економічне життя країни. У зв'язку з цим виникає питання про можливість бути професійно затребуваними на ринку праці. Тому

усвідомлення зростаючої ролі освіти є, мабуть, однією з ключових тенденцій у ціннісних орієнтаціях сучасної молоді. Цьому сприяє те, що сьогодні освіта є соціокультурною і духовною опорою життєдіяльності людей. Але, враховуючи високий ступінь невизначеності на ринку праці, більшість молодих людей робить вибір на користь тих спеціальностей і курсів, які полегшують працевлаштування.

В даний час, в умовах неузгодженості ціннісних орієнтацій особистості і суспільства (відсутність єдиної системи громадських цінностей) складно відповісти на питання: що має рухати людину і суспільство на досягнення мети? Людина не може існувати сам по собі окремо від суспільства і наоборот, тому потрібно говорити про сукупність цінностей, пропагованих державою і висунутих людиною, які б доповнювали і вдосконалювали одне одного. Люди повинні жити відповідно до вимог часу, але згідно з неписаними законами суспільства – моралі, етики, культури. Держава повинна орієнтуватися на ці цінності і забезпечити правопорядок у суспільстві, шляхом створення справедливих, об'єктивних законодавчих актів, які дозволяють б контролювати діяльність як окремих громадян так і адміністративних осіб. Захищати права і свободи людини і громадянина, задекларовані в Конституції країни. Фінансувати некомерційні проекти, спрямовані на розвиток духовної та фізичної культури суспільства, тим самим активізувати сімейні цінності, масовий спорт. Пропагувати здоровий спосіб життя. Сприяти захисту екології і навколишнього середовища.

Сьогодні ще продовжує свій вплив на формування людини сім'я та, в більшій мірі школа, а ще більше інформаційна оболонка середовища існування індивіда. Це величезна кількість негативної, смітцевої інформації – реклами і насильства, телесеріалів (більшість) і дешевих мультфільмів і відсутність навчальних програм для дітей. Все це санкціонується державою, яка повинна бути зацікавлена не в деградації особистості і дешевизні її виховання, а в максимальному розвитку її духовних, моральних та інтелектуальних якостей. Цього вимагає процес глобалізації та інформаційне суспільство. Не можна виправдати принижуюче ставлення до громадян ринковими умовами виживання та зміною принципів розвитку держави в цілому. Таким чином, держава має активно сприяти формуванню ціннісних орієнтацій людини і суспільства в позитивному руслі у сфері розвитку телекомунікаційних та комп'ютерно-інформаційних технологій.

Література

1. Чаплыгин А. К. Философия в культуре: актуальные контексты: монография / А. К. Чаплыгин. – Харьков: Изд-во «Лидер», 2014. – 358 с.
2. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton, 1962. – 436 pp.
3. Масуда. Е. Компьютопия / Е. Масуда // Философская и социологическая мысль. – 1993. – № 6. – С.40–48
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330–342.
5. Рейман Л. Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении // Вопросы философии. 2001. – № 3. – С. 97-112.
6. Лукина Н. П. Информационное общество: состояние и перспективы социально-философского исследования // Гуманитарная информатика: открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/content/index.htm>.
7. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб.: Наука, 2000. – 397с.
8. Згуровский М. Путь к информационному обществу. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/put_k_informatsionnomu_obschestvu__ot_zhenev_y_do_tunisa.html
9. Сосланд А. Влечение к новизне: теория и практика // Знание – сила. – 2006. – № 8. – С. 40 – 46.
10. Бакальчук В. Подскажите, что я хочу купить // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://2000.net.ua/authors/1168-viktor-bakalchuk/page-2005-3>
11. Сапожников Е. И. Общество потребления в странах Запада // Вопросы философии. – 2007. – № 10. – С. 53.
12. Гаджиев К. С. Масса. Миф. Государство // Вопросы философии. – 2006. – № 6. – С. 15 – 32.

РОЗДІЛ III

ЕФЕКТИВНА БІБЛІОТЕКА: ФУНКЦІЇ ТА МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

УДК 021.1

Новікова Т. В.

(м. Харків)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті висвітлюються процеси переосмислення характеру потреб бібліотек і нові функції та методи бібліотечної роботи на сучасному етапі.

Ключові слова: бібліотека, основні функції бібліотеки, інновації, інформаційно-комунікативні технології.

В статье освещаются процессы переосмысления характера потребностей библиотек и новые функции и методы библиотечной работы на современном этапе.

Ключевые слова: библиотека, основные функции библиотеки, инновации, информационно-коммуникативные технологии.

The article is devoted to the investigation the process of rethinking the nature of the libraries' needs and new functions and methods of library work on the modern stage.

Key words: library, basic library functions, innovation, information and communication technology.

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства переглядаються традиційні методи бібліотечної роботи, виникає необхідність оновлення та збагачення колишніх теоретичних і практичних установок для того, щоб найкращим чином відповісти на численні питання часу. Бібліотека покликана розуміти поточні та прогнозувати перспективні інформаційні потреби користувачів, створювати й надавати відповідні послуги. Головне в її роботі – модернізація змісту діяльності.

Інноваційні перетворення стосуються всіх напрямів бібліотечної діяльності, зачіпають усі сфери функціонування бібліотек, трансформують їхню соціальну роль у суспільстві. Завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікативних технологій у всіх сферах нашого життя значно збагатилися такі функції бібліотеки: **соціальна, комунікативна, інформаційна, кумулятивна, релаксаційна (захисна або бібліотерапевтична), меморіальна, ретрансляюча (освітня), культурна** тощо.

Найдемократичніший соціальний інститут – бібліотека, максимально наближена до повсякденного життя населення, яку відрізняє яскраво виражена

соціальна функція. Саме вона має стратегічну можливість поліпшувати якість життя і демократичні можливості громадян інформаційного суспільства. Вона надає вільний рівноправний доступ до високоякісної інформації. Реалізує право людини на вільний, всебічний розвиток особистості, яке гарантоване Конституцією України. Соціальні функції формуються під впливом потреб суспільства, що безпосередньо також впливають на нього.

Освоюючи нові бібліотечно-інформаційні технології, бібліотеки сприяють залученню широких кіл користувачів до роботи в новому інформаційному режимі, включають їх у нову систему суспільних відносин, засновану на інтенсивній комунікативній взаємодії, більш широкому використанні інформаційних ресурсів, ефективної циркуляції і генерації наукових знань, нових ідей.

Основна мета діяльності бібліотек – задоволення інформаційних потреб користувачів – реалізується за допомогою здійснення комунікації між документом і користувачем, тому дану функцію можна назвати **комунікаційною**. Основною формою реалізації даної функції є безпосереднє надання користувачу на певний час як в бібліотеці, так і за її межами необхідних йому документів. Дана діяльність здійснюється за допомогою використання різноманітних видів документів, створених як в бібліотеці, так і за її межами: каталогів, картотек, бібліографічних покажчиків, існуючих як на паперових, так і на електронних носіях. Згідно з комунікаційною функцією бібліотека надає користувачу не тільки сам документ або відомості про нього, але і безпосередньо необхідну йому інформацію.

Для забезпечення комунікації між користувачами і необхідними їм документами дані документи необхідно для початку зібрати, що є змістом **кумулятивної функції**. Завдяки її виконанню бібліотека збирає в одному місці різні за формою та змістом документи, створені в різний час і в різних точках простору різними авторами. Для реалізації цієї функції визначальне значення мають вільне придбання і наявність у бібліотеки необхідних ресурсів для поповнення фонду. Ідеальним варіантом виконання кумулятивної функції необхідно вважати зібрання в одному місці всіх вироблених **людством** документів.

Однак для виконання своєї місії бібліотеці мало зібрати документи в одній точці простору, необхідно також забезпечити їх розповсюдження у часі, що досягається за допомогою виконання **меморіальної функції**. Її суть полягає в збереженні сукупності зібраних документів. Суть меморіальної функції

зводиться до забезпечення схоронності всіх зібраних документів протягом якомога більш тривалого часу з метою їх передачі наступним поколінням.

Наразі здійснення меморіальної функції бібліотек передбачає і створення електронних документів шляхом переведення в електронний формат джерел, що вже існують на різних носіях, насамперед, паперових. Здійснення меморіальної функції дозволяє вважати бібліотеку пам'яттю людства. Якщо кумулятивна і комунікаційна функції забезпечують переміщення документів в просторі, тобто концентрацію їх в одній точці простору і потім розосередження серед різних категорій користувачів, то меморіальна визначає їх переміщення в часі, від теперішнього до майбутнього.

Підводячи підсумки сказаному, відзначимо, що сутнісні функції бібліотек – *комунікативна, кумулятивна, меморіальна* – не можуть бути схильні до трансформації, вони стабільні, навіть зміна суспільно – економічної формації не може вплинути на них. Залишаючись незмінними, вони лише поглиблюють своє утримання, удосконалюються під впливом змін, які відбуваються в суспільстві. Кожна з них може виступати в якості домінуючої порівняно з іншими в кожній конкретній бібліотеці.

В умовах розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій можливості доступу до інформації значно зросли, що створює умови для вільного обігу значних обсягів інформації, знань. Останніми роками суспільство перестає сприймати бібліотеку як установу, де зберігаються і видаються друковані видання. Для все більш широкого загалу користувачів бібліотека сьогодні – це інформаційний центр, де крім первинних джерел інформації, тобто книг і періодичних видань, можна здобути готову для використання інформацію – фактографічну, аналітичну, консалтингову – з будь-якого питання, здійснити пошук необхідної інформації у вітчизняних і міжнародних комп'ютерних мережах, включаючи Інтернет.

Формула реалізації ***інформаційної функції*** бібліотеки в сучасних умовах, котра складається з оцінювання інформаційних ресурсів та доступу до них, лежить в основі інноваційних перетворень щодо змісту, організації, технології, форм і методів інформаційної діяльності бібліотеки. На зміну традиційному бібліотечному, або бібліографічному обслуговуванню приходять нові форми передачі інформації, здатні замінити першоджерела і заощадити час користувача. Інформаційна функція стає пріоритетною, відмінною рисою якої є аналіз, обробка, оперативне доведення інформації до користувача. Електронні та комп'ютерні технології дають змогу реалізувати комплексний підхід до розв'язання інформаційних завдань, у результаті чого користувачі мають змогу

отримати повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, включаючи мережеві та Інтернет-ресурси з питань, що їх цікавлять.

Бібліотеки сьогодні усвідомили свою роль навігаторів у безмежному масиві інформації, що вигідно відрізняє їх від інших комунікативних суспільних структур. Однак кваліфіковане виконання посередницьких функцій, якісне надання послуг вимагає не тільки знання інформаційного ринку, але й уміння оцінювати якість інформаційних продуктів та послуг, робити правильний вибір з метою надання користувачеві достовірної й надійної інформації.

Таким чином, інформаційна функція бібліотек пов'язана не тільки із забезпеченням універсального доступу до інформаційних ресурсів. Тепер від бібліотекаря вимагається перевіряти точність опублікованих даних, вміти шукати відповідь у всесвітній мережі, користуватись бібліографічними та іншими матеріалами, вибирати правильні та економічні шляхи пошуку, виробляти алгоритми бібліографічного та фактографічного пошуку. Це, у свою чергу, лежить в основі тих інноваційних перетворень у змісті, організації, технології, формах і методах інформаційної діяльності бібліотек, які ми спостерігаємо сьогодні.

Культурна функція – це сукупність видів робіт, спрямована на вільний духовний розвиток користувачів, прилучення до цінностей вітчизняної і світової культури, створення умов для культурної діяльності. В умовах інформаційного суспільства, для якого характерне панування технократичної парадигми у суспільній свідомості, дуже важлива самореалізація бібліотеки як гуманітарного інституту з широкими культурно-просвітницькими функціями. Роль бібліотеки в гуманізації суспільних відносин, збереження і ретрансляції духовної культури у сучасному світі дуже велика і в міру переходу від індустріального до інформаційного буде зростати.

Крім того, бібліотеки поступово стають системною складовою соціокультурної інфраструктури вишів, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище. Залучаючи молодь до багатьох своїх заходів і акцій, вони сприяють підвищенню соціальної активності студентів, формують у них громадянську свідомість, допомагають створювати особливий мікроклімат у зоні свого впливу. Вони стають центрами культурно-просвітницької роботи, де користувачі не тільки отримують інформацію, а й проводять своє дозвілля.

Виховна функція вузівських бібліотек реалізується за рахунок формування фонду необхідних документів та надання їх у розпорядження

студентів і викладачів, шляхом проведення різних масових заходів, спрямованих на досягнення навчально-виховних цілей.

До числа основних функцій входить і **просвітницька**, суттю якої є поширення знань. Об'єктом просвітницької діяльності бібліотеки є різні категорії користувачів, а в центрі – особистість з її вільними, причому нічим не обмеженими інтересами.

Як бачимо, наразі бібліотеки поступово стають системоутворюючим компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне і інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки, сприяючи, зокрема, зміцненню національної самосвідомості суспільства. Бібліотеки беруть активну участь у процесах ретрансляції культури, тобто передачі колективної пам'яті від людини до людини, від покоління до покоління. Це зближує їх зі сферою освіти. Саме тому набуває значущості **ретрансляюча (освітня) функція** бібліотек, що зумовлюється посиленням їхньої ролі у системі безперервної освіти.

Ця функція бібліотек найповніше реалізуються в краєзнавчій роботі, у контексті процесу музеєфікації бібліотек, а також формування системи інформаційної підтримки освіти. Насамкінець слід відзначити роль бібліотечних установ у формуванні разом з освітніми закладами кваліфікованої еліти, національно свідомої і водночас зорієнтованої на загальнолюдські цінності. Розв'язанню цього завдання сприяють такі особливості функціонування бібліотек, як їх публічність, доступність для загального користування, забезпеченість джерелами з різних напрямів знань.

Суть діяльності сучасної бібліотеки за рідкісним винятком полягає не в безпосередньому здійсненні процесу освіти і виховання, а в сприянні йому в якості допоміжної структури. Тому цю функцію, на нашу думку, більш доцільно назвати функцією сприяння освіті та вихованню. Вона притаманна бібліотекам різних типів і видів, однак реалізується ними з урахуванням власних цілей і завдань.

Отже, беручи участь у процесах збору, зберігання, виробництва, розповсюдження і використання загальнодоступної суспільно значущої інформації, бібліотеки об'єктивно сприяють перетворенню її на цінний суспільний продукт, національний ресурс, від якого залежить сталий розвиток нації. Причому, роль бібліотек у зберіганні національних інформаційних

ресурсів і забезпеченні суспільного доступу до них, з урахуванням використання Інтернет-технологій, на думку експертів, неухильно зростатиме.

Література

1. Рекомендації міжнародної наукової конференції «Еволюція структури і функцій бібліотекознавства під впливом сучасних інформаційних технологій» [Текст] // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 6. – С. 70.
2. Горовий, В. Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації [Текст] / В. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.
3. Гранчак, Т. Сучасна бібліотека в системі соціальних комунікацій [Текст] / Т. Гранчак // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 6. – С. 55–58.
4. Ковальчук, С. Сучасні форми роботи в бібліотеках (інформація до словника успішного бібліотекаря) [Текст] / С. Ковальчук // Бібліотечна планета. – 2014 – № 2. – С. 24–26.
5. Копанєва, В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації [Текст] / В. Копанєва // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 5. – С. 3–9.
6. Кушнарєнко, Н. М. Бібліотечне краєзнавство [Текст] : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с.

УДК 378:025.5

Жукова В. П.

(м. Харків)

ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ В БІБЛІОТЕКАХ ЯК ТРАНСФЕР ЗНАНЬ

Розглядається проблема взаємного трансферу знань під час проходження практики студентами спеціалізації «книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» Харківської державної академії культури в бібліотеках.

Ключові слова: бібліотечна освіта, практика студентів, трансфер знань.

Рассматривается проблема взаимного трансфера знаний во время прохождения практики студентами специализации «книговедение, библиотекведение и библиографии» Харьковской государственной академии культуры в библиотеках.

Ключевые слова: библиотечное образование, практика студентов, трансфер знаний.

The problem of the mutual transfer of knowledge during the internship students specialization "Bibliology, Library and Bibliography" Kharkiv State Academy of Culture in libraries.

Key words: library education, the practice of students, transfer of knowledge.

Стрімкий розвиток постіндустріального суспільства зумовив запровадження комп'ютерних технологій у життєдіяльність людства та надав доступ до надійних джерел інформації, позбавив від рутинної роботи, забезпечив високий рівень автоматизованої обробки інформації у виробничій і соціальній сферах. Рушійною силою розвитку суспільства знань має стати виробництво якісного інформаційного продукту. В сучасному суспільстві поступово змінюється не тільки виробництво, але й життєвий устрій та система цінностей. Від особистості суспільство потребує постійного творчого розвитку, зросте попит на знання, а відповідно і на висококваліфікованих фахівців.

Сучасні соціально-економічні умови ставлять перед вищими навчальними закладами завдання, які неможливо вирішити, дотримуючись лише традиційних форм і методів роботи освітніх установ. Сьогодні необхідно трансформувати систему підготовки бібліотечних кадрів у вищих навчальних закладах (ВНЗ): розширити асортимент спеціальностей та спеціалізацій, розробити освітні стандарти за фахом, збільшити кількість набору студентів на бібліотечні факультети відповідно потребам суспільства, реорганізувати виробничу та переддипломну практику та практичні заняття студентів, централізовано працевлаштувати випускників, зацікавлювати бібліотеки у прийнятті випускників на роботу.

Метою статті є дослідження взаємного трансферу знань під час проходження практики студентами спеціалізації «книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» Харківської державної академії культури в бібліотеках Харкова.

Трансфер знань з метою підготовки висококваліфікованого спеціаліста – одна з основних функцій ВНЗ. Тема є актуальною оскільки вища освіта на сучасному етапі перебуває в стані модернізації. У цей період необхідно переробляти навчальні плани, створювати нові навчальні курси, забезпечувати професійну підготовку, науково-дослідницьку, творчо-виконавську і виховну діяльність, брати участь у міжнародних проектах з обміну досвідом освітніх технологій та ефективно використовувати вітчизняні установи для проходження практики студентів для факультетів ВНЗ які мають напрям підготовки книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія це, традиційно, бібліотеки різних видів і типів.

Трансфер знань – це система заходів щодо організації багатоаспектної і багаторівневої взаємодії між ВНЗ та його зовнішнім оточенням, в тому числі і на місці практики студентів та їхньої майбутньої професійної діяльності у бібліотеці. Знання – це сукупність відомостей і здібностей, які використовуються студентами для вирішення завдань, а також дозволяють інтерпретувати інформацію. Вони залежить від контексту і часу та містять базові, практичні, й емоційні елементи [2].

Студенти факультетів ВНЗ які мають напрям підготовки «книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» проходять виробничу практику 3, 4 курсах, на 5-му – переддипломну. Практика організовується і проводиться відповідно до законів, інструкцій і положень Міністерства освіти і науки щодо організації практики студентів ВНЗ.

Усі види практики здійснюються на основі договорів ВНЗ з бібліотеками різних видів і типів. Основною метою практики є формування у студентів уявлення про майбутню професійну діяльність, використання сучасних технології у діяльності бібліотеки, збір необхідної документації та інформації для написання звіту з практики, а також підготовку курсових і дипломних робіт. Методичне керівництво практикою здійснюють викладачі кафедр академії спільно з адміністрацією та провідними фахівцями бібліотек.

Організація і проведення всіх видів практики здійснюється за єдиним алгоритмом, що передбачає такі етапи:

- підготовка відповідного навчально-методичного комплексу;
- укладання договорів з бібліотеками;
- узгодження кількості студентів, підготовка наказів та їх затвердження;
- організація зборів зі студентами, видача методичних посібників з проходження практики, за якими студенти повинні підготувати звіти про практику і захистити їх [2].

Проходження практики в бібліотеках надає студентам можливість набути практичних знань, професійних умінь, розвинути функціональні навички, що сприяють формуванню його особистості як фахівця. Саме ця частина навчального процесу допомагає молодому спеціалістові зробити перші кроки з адаптації в колективі фахівців, відчутти себе колегою серед інших працівників, бути відповідальним за певну ділянку роботи, застосувати на практиці знання та вміння. Під час проходження практики студенти мають змогу ознайомитися із реальним станом справ у бібліотеках, іноді доволі складним. Якщо на різних курсах проходження практики відбулось в різних

бібліотеках, то студенти можуть порівняти рівень розвитку бібліотек, згуртованості колективів і результатів їхньої діяльності [1].

На сучасному етапі розвитку бібліотеки енергійно ініціюють програми автоматизації, інформатизації та комп'ютеризації бібліотечних процесів, проекти створення електронних бібліотек, репозиторіїв, зведених каталогів, корпоративних бібліотечних мереж, служб віртуального бібліографічного обслуговування тощо. Інформатизація бібліотек передбачає, що вони змінюють свою комунікаційну сутність. В діяльності бібліотек паралельно з документальною комунікацією існує електронна комунікація. Стрімкий розвиток технологій потребує засвоєння нових знань. Тому логічно, щоб теоретичні курси підкріплювалися практичними завданнями які відбуваються в реальних умовах. Найкращим чином це можливо реалізувати якщо одну із провідних бібліотек міста перетворити на лабораторію для виконання практичних завдань. В умовах Харкова для факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури може стати Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленко. Для цього необхідно підготувати проект сумісної діяльності.

У Харкові та Україні в загалом студенти ФБІ ХДАК затребувані на ринку праці, цьому в значній мірі допомагає практика студентів. Викладачі факультету бібліотекознавства та інформатики допомагають студентам в отриманні робочих місць, для цього регулярно проводиться робота зі студентами та керівниками бібліотек щодо працевлаштування студентів ХДАК, оскільки в деяких бібліотеках ВНЗ існує тенденція брати на роботу своїх випускників.

Література

1. Барсукова Г. А. Профессиональная подготовка библиотечных специалистов. Взаимодействие ВУЗа и библиотеки / Г. А. Барсукова // Библиотечное дело – XXI век : науч.-практ. сб. / Рос. гос. б-ка. — М., 2011. — № 1(21). — С. 108–112.
2. Земляника А. І. Узагальнення підходів щодо трансферу знань як елемента інноваційного процесу / А. І. Землянікін, І. І. Лях [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45490/11-Zemlyankin.pdf?sequence=1>
3. Пичка Е. Б. Современные подходы к организации практики / Е. Б. Пичка // Студенчество: Диалоги о воспитании. — 2009. — № 4. — С. 11–12.

УДК 023

Лулика Л. И.

(г. Харьков)

ЗАДАЧИ ОБЩЕДОСТУПНОСТИ БИБЛИОТЕК НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье идет речь о качественно новых подходах к решению задач доступности библиотек в современных условиях.

Ключевые слова: библиотека, общедоступность, библиотечные услуги, права граждан.

У статті йдеться про якісно нові підходи до вирішення завдань доступності бібліотек в сучасних умовах.

Ключові слова: бібліотека, загальнодоступність, бібліотечні послуги, права громадян.

The article refers to the qualitatively new approach to the problem of availability of libraries in the modern world.

Keywords: library, accessibility, library services, the rights of citizens.

Важнейшей задачей библиотечного дела является задача общедоступности знания, информации, т.е. задача демократизации и обеспечения равного для всех людей доступа к библиотечным ресурсам. Международная федерация библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) приняла программу «Всеобщая доступность изданий», цель которой «максимально полное обеспечение потенциальных потребностей изданиями, где бы и когда бы ни возникала в них потребность, выявление препятствий к достижению доступности».

Важное требование задачи общедоступности – обеспечение интеллектуального доступа к информации, т.е. возможность пользователя воспринимать и постигать информацию, и таким образом обращаться к интеллектуальным и культурным ценностям общества. Библиотеки занимаются вопросами подготовки пользователей к взаимодействию с информационно-библиотечными системами, привитием знаний об общих принципах передачи информации и развитием способностей к их практическому переосмыслению. Эта проблема смыкается с проблемой воспитания информационной культуры, т.е. знания того, как нужно использовать информацию, умение ее анализировать и оценивать.

Качественно новый подход к решению задачи доступности информации связан с внедрением в библиотечное дело современных технических средств. Автоматизация и телекоммуникация позволяют пользователю, не выходя за пределы одной библиотеки, узнавать о составе фондов других библиотек, пользоваться их банками данных. Это расширяет возможности библиотек: наряду с обслуживанием собственными фондами у нее появляется не менее нужная пользователю обязанность – обеспечить доступ к внешним информационным ресурсам. Так совершается переход к концепции обслуживания, гарантирующего равный доступ к собственным и внешним библиотечным ресурсам. Соответственно меняется и критерий оценки информационного потенциала библиотеки. Он определяется теперь не объемом фонда и системой каталогов, а всей совокупностью имеющихся у библиотеки средств, реализующих доступ к информационным ресурсам в целом – собственным, региона, страны, мира.

В современных условиях общедоступность определяется, как *возможность пользователя любой библиотеки получить доступ к документу, хранящемуся в другой библиотеке*. Современные технические средства предоставляют пользователю, прежде всего, интеллектуальный доступ к информационным ресурсам, находящимся за пределами данной библиотеки, знание об их существовании. Логическим следствием этого знания является потребность ознакомиться с самими документами, физический доступ к ним, который реализуется обычно через МБА, ЭДД.

Фундаментальной основой библиотечного дела остается *задача бесплатного обслуживания* как неременного условия обеспечения общедоступности библиотек. Коммерциализация библиотек – это путь к отторжению людей от накопленных человечеством культурных и научных ценностей. Это путь к диктату библиотек над читателями, к ограничению их неотъемлемого права на свободный выбор и получение информации. 52-я Генеральная конференция ИФЛА (Токио, 1986) рекомендовала сохранить бесплатными все виды библиотечных услуг для индивидуальных читателей, что получило поддержку подавляющего большинства библиотекарей всех стран как важнейшее условие общедоступности библиотечного обслуживания.

В перечень основных библиотечных услуг, которые должны быть бесплатными должны быть включены – получение полной информации о составе библиотечных фондов, консультационной помощи в поиске и выборе источников информации, любого документа для временного пользования и др. Также отдельные виды библиотечных услуг могут быть бесплатными,

например, курсы и кружки при библиотеках; выполнение особо сложных видов справок; обзорные и тематические экскурсии по библиотеке; размещение рекламной продукции на информационных стендах, в читальных залах, в изданиях и публикациях библиотеки; предоставление документов из фондов библиотеки для кино- и фотосъемки, для организации выставок, обзоров, семинаров и др.

Подлинно информационное общество должно обеспечить правовые и социальные гарантии того, что каждый гражданин, находящийся в любом пункте, сможет получить всю информацию, необходимую для его жизнедеятельности и решения стоящих перед ним проблем. Права граждан гарантируются как в сфере библиотечного обслуживания, так и в сфере свободной организации библиотек. Необходимо создать надежную систему правовой защищенности библиотек от всех превратностей рынка: определить нормативы бюджетного и внебюджетного финансирования их деятельности, правовые основы взаимоотношений библиотек в условиях рыночной экономики с издателями и книготорговыми организациями, органами государственной библиографии и научно-технической информации.

Таким образом, соблюдение задачи общедоступности связано со сложной целостной системой взаимосвязанных условий. Изучение и реализация этой задачи ведется в нескольких направлениях: физического и интеллектуального доступа; рациональной организации информационно-библиотечного обслуживания; внедрения современных технических средств; экономических и правовых аспектах. Многие из них требуют длительной и всесторонней разработки и поэтому должны быть заложены в конкретные текущие и долгосрочные планы и программы.

Литература

1. Берестова, Т. Ф. Библиотеки в преодолении информационных барьеров [Текст] / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2005. – №1. – С. 53–51.
2. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек : підручник. – Х., 1993. 176 с.
3. Горовий, В. Бібліотеки: погляд у завтра: розвиток сучасних бібліотек, що залежить від еволюції читацької аудиторії під впливом реалій сьогодення [Текст] / В. Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 5. – С. 3–7.
4. Пашкова, В. Інтелектуальна свобода та доступ до інформації в бібліотеках: зарубіжний досвід [Текст] / В. Пашкова. – К., 1998. – 70 с.
5. Подшивайлова, О. Служба «Библиосервис» [Текст] / О. Подшивайлова // Библиотека. – 2006. – № 1. – С. 58–59.

(г. Харьков)
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛА,
ЗНАЧИМОСТЬ И ВОСТРЕБОВАННОСТЬ УНИВЕРСАЛЬНЫХ И
УЗКОПРОФИЛЬНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье идет речь о переосмыслении модели профессиональной подготовки специалиста. Рассматривается связь между личностью и выбором профессии.

Ключевые слова: образование, подготовка специалиста, взаимосвязь личности и профессии.

У статті йдеться про переосмислення моделі професійної підготовки фахівця. Розглядається зв'язок між особистістю і вибором професії.

Ключові слова: освіта, підготовка спеціаліста, взаємозв'язок особистості та професії.

The article deals with rethinking of the model of professional training. The relationship between personality and career choice are investigated.

Keywords: education, training, relationship between the personality and the profession.

Современное общество стремительно развивается, мир вокруг нас меняется с невероятной скоростью и если раньше мы говорили, что человечество вступает в новую эру – информационную, то сейчас можно смело заявить – мы уже живем в новом информационно-техническом мире, в котором от объема информации, новых знаний и возможностей, открывающихся нам, просто захватывает дух.

Радикально изменились экономические и социальные стороны жизни общества. Подобные изменения самым прямым образом касаются места человека в его профессиональной деятельности. Изменения мира требует изменений и от нас.

Уже невозможно, как это было раньше, получить образование раз и навсегда, а затем просто следовать имеющимся стандартам знаний и навыков. В современном мире в короткие сроки обновляются технологии и методы во всех сферах человеческой деятельности. А значит, для успешной реализации личности, образование должно стать непрерывным и ориентированным на современные потребности.

Традиционное образование по своей природе есть система передачи знаний от прошлых поколений к будущим. Это предполагает, во-первых, длительность процесса накопления и систематизирования знания, а во-вторых –

изрядную долю консерватизма. В результате школа, в том числе и высшая, всегда готовит своих выпускников к прошлой жизни, а не к будущей. Это можно было принять в медленно меняющейся среде, где вчера от завтра не сильно отличались, на заре человечества или в средние века, в крайнем случае. Такое образование в динамично меняющемся мире вообще невозможно. Сегодня ежегодно происходит процесс удвоения имеющихся в распоряжении человечества знаний. Первыми это осознали американцы. Они, впрочем, как и положено американцам, исходили из практики. В результате, в США ставка была сделана на специализированное образование, рано готовящее человека к активной производственной деятельности.

Требуется переосмысление модели профессиональной подготовки, чтобы избежать разрыва между уровнем квалификации специалистов и их востребованности на рынке труда, исходя из учета особенностей адаптации личности к производственной и социальной системам. Поэтому, если раньше и школьное образование, и средне-специальное, и вузовское стремились дать как можно более полный спектр знаний, затрагивать различные отрасли науки, стремясь к универсальности и многоплановости полученных знаний, то в нынешней ситуации такой подход применим лишь на стадии школьного обучения, на которой человек приобретает необходимые знания об окружающем мире и овладевает наиболее общими способами деятельности, навыками и умениями, чтобы в дальнейшем определиться с выбором профессии.

Постепенно традиционное образование, необходимое для развития общекультурного уровня человека, останется в средней школе. Высшее же образование, по большинству направлений, будет адаптировать человека уже не столько к жизни в обществе, сколько к работе в нем. И делать это будут учебные заведения, ориентирующие своих студентов на узкопрофильные знания. По оценке многих руководителей, выпускник вуза после прихода на производство вынужден еще два-три года «доучиваться», прежде чем выйдет на уровень специалиста. Почему это происходит – очевидно: подготовленный «ученый», знающий понемногу обо всем, вынужден проходить на предприятии переподготовку и получать нормальную профессию (то есть узнавать много о немногом).

Универсальность и широкий профиль подготовки специалиста нельзя назвать главным свойством профессионализма, на современном этапе такими свойствами можно назвать умение творчески мыслить, умение находить новую информацию, обрабатывать, усваивать ее и применять для практической

профессиональной деятельности. Особенности современного этапа общественного развития требуют от каждого специалиста с высшим образованием умения постоянно обновлять и пополнять объем знаний и навыков, ориентироваться в новых проблемах. Для успешной деятельности каждому специалисту необходимо уметь отделять общие, неспецифические требования, совершенствуя наиболее актуальные навыки и умения своей профессии.

Невозможно знать и уметь все, нельзя объять необъятное, в связи с этим вспоминаются слова всем известного литературного персонажа – Шерлока Холмса: «Человеческий мозг похож на маленький пустой чердак, который вы можете обставить, как хотите. Дурак натащит туда всякой рухляди, и полезные, нужные вещи уже некуда будет всунуть, или в лучшем случае до них не докопаешься. А человек толковый тщательно отбирает то, что он поместит в свой чердак. Он возьмет лишь то, что ему понадобится для работы и все разложит в образцовом порядке. Напрасно люди думают, что у этой маленькой комнатки эластичные стены. Уверяю вас, придет время, когда, приобретая новое, вы будете забывать что – то из прежнего. Поэтому страшно важно, чтобы ненужные сведения не вытесняли собой «нужных».

В своей профессиональной деятельности человек руководствуется различными мотивами – этими мотивами могут быть: востребованность и самореализация в профессии, материальное и моральное вознаграждения, саморазвитие и самоутверждение личности, и наконец, получение положительных эмоций от профессии. В современном обществе профессионал должен обладать следующими чертами: целенаправленность, стрессоустойчивость, стремление побеждать за счет силы своего ума и интуиции, взвешивание альтернатив и рисков, проба сил; трезвость ума, способность на взгляд со стороны, опора на объективную оценку ситуации.

Рассмотрим актуальную проблему взаимосвязи личности и профессии, важности в современном мире универсального специалиста и специалиста узкопрофильного. Сразу отделим такое понятие, как профессиональная некомпетентность, которая заключается в отсутствии или недостатке, знаний, умений, навыков, практического опыта, несформированных ценностей и склонностей личности к социально-профессиональной деятельности. Профессионально некомпетентный специалист не обладает всеми нужными для его деятельности компетенциями и о нем речь не идет. Под профессионализмом будем подразумевать мастерство по приобретенной профессии, позволяющее специалисту быть конкурентоспособным на рынке

труда. Конкурентоспособность профессионала определяет качеством его образования и опытом работы, способности и умения квалифицированного специалиста в современных условиях должны не просто удовлетворять требованиям работодателя, но и превосходить их ожидания.

Безусловно, чем больше навыков и знаний имеет профессионал, тем выше он ценится как специалист и сотрудник, тем больше имеет уважения в обществе. Универсальный специалист способен видеть и решать задачи с разных точек зрения и разными методами, однако, зная сразу много методов просто невозможно владеть каждым из них в совершенстве. Универсальный специалист в большей мере может видеть картину целиком и работать так, чтобы любой фактор был учтен, он способен принимать обоснованные решения, снижающие риск профессиональной ошибки и обеспечивающий качество выполненной работы. При этом рамки деятельности универсального специалиста не так четки, и зачастую ему приходится выполнять дополнительные и второстепенные функции.

Особенностью современного этапа развития является ценность узкопрофильных квалифицированных специалистов, непревзойденных профессионалов, асов своего дела. Узкий специалист – это человек, который знает в области своей деятельности все, досконально разбирается во всех вопросах связанных с его профессиональной деятельностью, а так же целенаправленно совершенствуется, приобретая новый опыт, новые знания, путем постоянного самообразования.

Такой специалист – это высококвалифицированный работник, обладающий высоким уровнем профессионализма, отличающийся отсутствием усредненности в решении рабочих задач, готовностью искать индивидуальный подход.

Кто ценится больше: узкий специалист или универсальный? Почти философский вопрос, на который не существует однозначного «правильного» ответа. Это должен решить для себя каждый специалист сам, опираясь на собственные знания и возможности развития, а так же исходя из того насколько эта узкая специализация сейчас востребована в его профессиональной среде.

Литература

1. Андреева Г. М. Социальная психология [Текст] / Г. М. Андреева. – М.: МГУ, 1998. – 432 с.
2. Болотов В. А. Системы оценки качества образования [Текст] / В. А. Болотов. – М.: Университетская книга: Логос, 2007. – 192 с.

3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала [Текст] / А. А. Деркач. – Воронеж :Модэк, 2004. – 352 с.
4. Дорофеева Н. Н. Партнерство библиотеки и вуза культуры в формировании профессиональных компетенций будущих бакалавров / Н. Н. Дорофеева, В. А. Кондрашова / Вестник Санкт-Петербургского гос.ун-та культуры и искусств.–Вып. 1 (14). – СПб, 2013. – С. 12 – 21.
5. Ильин Е. П. Работа и личность [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 194 с.
6. Купчинаус, С. Ключевая фигура социального социума. Взгляд информационного специалиста / С. Купчинаус // Мир библиографии. – 2012. – № 6. – С. 1.
7. Лазебная Е. О. Ценностно-мотивационные предпосылки неблагоприятных функциональных состояний субъекта труда / Е. О. Лазебная, под. ред. А. Л.Журавлев, Е. А. Сергиенко // Стресс, выгорание, совладание в современном контексте / М. : Институт психологии РАН, 2011. – С. 371–385.
8. Личность профессионала в современном мире / под ред. Л. Г. Дикой, А. Л. Журавлев. – М.: Институт психологии РАН, 2014. – 942 с. (Труды Института психологии РАН)
9. Поварёнков Ю. П. Проблемы психологии профессионального становления личности / Ю. П. Поваренков. – Ярославль : Канцлер, 2008.
10. Рубцов В. В. Компетентностный подход как концептуальная основа связи профессионального образования и профессионального труда / В. В. Рубцов, Ю. М. Забродин // Вестник практической психологии образования. – М., 2012. – № 3 (32). – С. 3 – 13.

УДК 021.1

Погорелова О. В.

(г. Харьков)

БУДУЩЕЕ БИБЛИОТЕК

В статье представлено видение будущего библиотеки, её имидж, функции и новые задачи.

Ключевые слова: имидж библиотеки, фирменный стиль, будущее библиотеки, функции библиотек.

У статті представлено бачення майбутнього бібліотеки, її імідж, функції та нові задачі.

Ключові слова: імідж бібліотеки, фірмовий стиль, майбутнє бібліотеки, функції бібліотеки.

The paper is devoted to the investigation the vision of the future library, its image, functions and new challenges.

Keywords: image library, corporate identity, future of libraries, library functions.

В сознании человека будущее предстаёт в виде какого-то образа – сложной картины представлений, в которой перемешивается и упорядочивается как объективное, так и субъективное (иногда идеализированные или фантастические мечтания). В представления о будущем человек, как правило, вкладывает позитивные чувства, как бы освобождаясь от разочарований и негатива, присущего жизни. В настоящем не существует идеальных обществ, государств, условий существования и просто жизни, поэтому мечты закономерно переносятся в будущее. В то же время, будущее в известной мере подготовлено настоящим. В настоящем содержатся духовные и материальные предпосылки, отчасти предопределяющие будущее, прежде всего ближайшее. Вопрос в том, насколько адекватно люди осмысливают эти предпосылки, могут ли правильно их оценивать и прогнозировать своё ближайшее будущее или ошибаются в этих прогнозах.

Человеческая природа такова, что без образа будущего, без перспективы люди не могут продуктивно жить и работать. В философской интерпретации будущее – это некий идеальный образ отдалённой во времени действительности, основанный на личном и коллективном опыте, обусловленный историческим, социально-экономическим и социокультурным контекстом и специфически отражённый в личных планах и ценностных ориентациях человека.

На основе этого определения можно выделить контуры понятия «будущее библиотеки» как профессионального понятия. В широком смысле это понятие связывается с образом успешной библиотеки. Это идеальное учреждение с достаточным ресурсным потенциалом, качественно удовлетворяющее потребности общества и достойно им оцениваемое. В узком смысле будущее каждой конкретной библиотеки оценивается наличием конкретных количественных и качественных параметров, которых коллективу хотелось бы достигнуть на том или ином временном отрезке.

Современные взгляды на будущее библиотеки таковы: ставится вопрос о том, выживут ли традиционные библиотеки? Некоторые радикально настроенные деятели считают, что будущее исключительно за электронными текстами, и библиотеки с традиционными «бумажными» фондами отомрут. Другие считают, что традиционные библиотеки гораздо лучше, так как можно оказаться в привычной книжно-журнальной среде, увидеть своими глазами и

взять в руки редкое издание. Третьи высказываются за «гибридные» библиотеки, которые отвечают разным вкусам и потребностям читателей.

Большую роль в формировании будущего каждой конкретной библиотеки оказывает профессиональный коллектив и, особенно руководитель данной библиотеки. Именно руководители библиотек являются субъектами инновационных изменений. Их профессиональные амбиции, управленческая компетенция, чувство долга и энтузиазм должны стимулировать перемены. Руководитель библиотеки должен ощущать тенденции развития, предвидеть и прогнозировать ситуацию, интуитивно чувствовать верный путь развития. Его усилиями в библиотеке должна создаваться атмосфера творчества, сотрудничества, взаимопонимания и взаимопомощи. Руководитель библиотеки должен быть прежде всего хорошим менеджером. Он должен опираться на человеческий потенциал как основу организации, ориентировать производственную деятельность на запросы потребителей, гибко и оперативно реагировать на изменения в организации, отвечающие вызову со стороны окружения и позволяющие добиваться конкурентных преимуществ в долгосрочной перспективе.

Задача руководителя и вверенной ему библиотеки создать положительный имидж библиотеки. Имидж – это целостный образ объекта, сложившийся в сознании людей из отдельных «кирпичиков» – характеристик, представлений, мнений, оценок, суждений, личного или чужого опыта. У каждого объекта этот образ уникален и индивидуален, он меняется с течением времени, его можно формировать, им можно управлять.

Основой в построении уникального имиджа библиотеки является фирменный стиль. Фирменный стиль – это своеобразное удостоверение личности библиотеки, её опознавательный знак, который позволяет отличать продукцию, услуги и деятельность данной библиотеки от продукции, услуг и деятельности других библиотек. Основными целями фирменного стиля применительно к библиотеке можно назвать:

1. идентификацию библиотечно-информационной продукции и услуг на рынке аналогичных услуг и продукции библиотек;
2. формирование повышенного спроса на ресурсы, услуги и продукцию библиотеки;
3. привлечение реальных и потенциальных пользователей к информации о продукции библиотеки, формам и методам обслуживания;
4. повышение престижа библиотеки в обществе;
5. популяризацию новых услуг через СМИ, сеть Интернет.

Для создания и функционирования положительного имиджа и фирменного стиля современных библиотек предполагается решение целого ряда задач, таких как:

6. формирование у потребителей определённого уровня знаний о библиотеке, её услугах или продукции;
7. побуждение пользователей к сотрудничеству с библиотекой;
8. побуждение к предпочтению услуг и продукции именно рекламируемой библиотеки перед другими;
9. формирование заранее выбранного образа библиотеки, доброжелательного отношения к ней;
10. стимулирование сбыта библиотечной продукции и эксплуатации услуг;
11. стремление сделать потенциального пользователя библиотеки постоянным;
12. формирование у органов местной власти, организаций и учреждений, а также широких слоёв населения образа надёжного партнёра;
13. умение показать выгоду, которую получают от контактов с ней потенциальные партнёры, инвесторы, спонсоры;
14. убеждение пользователей библиотеки в правильности сделанного ими выбора;
15. укрепление корпоративного духа среди сотрудников библиотеки.

На сегодняшний день библиотеки обладают тремя составляющими своей жизнедеятельности, такими как: фонды, информационное обеспечение пользователей с использованием компьютерных технологий, библиотечные кадры. На эти три составляющие и должна быть направлена модернизация библиотечной деятельности.

Современные условия ставят перед библиотеками задачи, которые невозможно решить, придерживаясь лишь традиционных форм и методов работы. Функции библиотек сегодня расширяются, переплетение инновационных процессов с традициями даёт новый результат. Библиотеки должны стремиться заявить о себе на долгие годы, поднять свой авторитет в глазах реальных и потенциальных пользователей, повысить свою популярность среди общества. Только тогда у библиотеки как важного инструмента культуры и общественной жизни есть светлое и плодотворное будущее.

Литература

1. Колесникова М. Управление будущим библиотеки как реальность [Текст] / М. Колесникова // Бібліотечний Форум України. – 2013. – №4. – С. 43-45.
2. Кулик О. Н. Имидж библиотеки в трансформирующемся обществе [Текст] / О. Н. Кулик // В помощь работнику НТБ. – 2013. – № 4. – С. 63-67.
3. Тиханкова Т. Библиотеки вузов: три главные проблемы [Текст] / Т. Тиханкова, Л. Шершнева // Бібліотечний Форум України. – 2013. – № 1. – С. 31-33.

УДК 026.06

Соколовська Т. Б.

(м. Харків)

БІБЛІОТЕКА У ПРОТИСТОЯННІ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

Показана актуальність лекцій з інформаційного світогляду та інформаційної культури для формування у майбутніх фахівців уміння формувати своє інформаційне середовище для ефективного та безпечного використання інформації з метою адаптування людини до сучасних умов існування суспільства, прийняття рішень та організації знань для успішного навчання.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційна безпека.

Показана актуальність лекцій по інформаційному мировоззренню и информационной культуре для развития у будущих специалистов умения формировать свою информационную среду для эффективного и безопасного использования информации в целях адаптации человека к современным условиям, принятия решений и организации знаний для успешной учебы.

Ключевые слова: информационная культура, информационная безопасность.

The relevance of lectures on information world view and information culture for the formation of future professionals the ability to shape their information environment for effective and safe use information in order to adapt to modern conditions, decision-making, the organization of knowledge to be successful.

Key words: information culture, information security.

В умовах інформаційної війни завданням бібліотек стає навчання користувачів інформаційній культурі та протиставлення агресії телебачення та ЗМІ в інформаційному просторі гармонійного, спрямованого на гуманістичні цілі інформаційного середовища, яке дає людині поле вільного вибору інформаційних ресурсів і сприяє формуванню гармонійних інформаційних потреб.

Бібліотека може допомогти користувачам протистояти сприйняттю брехливої інформації, надати користувачам знання про методи щодо грамотної оцінки інформаційного потоку.

Через пропаганду українських цінностей, поширювання інформації про історію України, традиції українського народу, про видатних діячів української культури та науки бібліотека бере участь у протистоянні антиукраїнській інформаційній війні.

Зараз найбільш яскраво виявляються нові глобальні проблеми, які обумовлені принципово новими умовами суспільного розвитку: віртуалізація суспільства, маніпулювання суспільною свідомістю. Суспільство стало більш залежним від комунікації. Людство у XXI столітті прийшло до розуміння того, що інформація є основою життя та діяльності людини та суспільства [4].

Одним з важливіших компонентів інформаційної культури є інформаційний світогляд. Це нова якість світогляду особистості, в основі якої є розуміння визначаючої ролі інформації та інформаційних процесів у природних явищах, житті людського суспільства, діяльності окремої людини.

Зараз іде процес швидкої інформатизації суспільства, що означає не стільки тотальну комп'ютеризацію, скільки закономірний процес поширення впливу на людство та прискорення інформаційних процесів. Інформація стає більш важливим ресурсом життєдіяльності людини, чим матеріальні та енергетичні ресурси.

У зв'язку з формуванням інформаційного суспільства змінюються завдання та функції бібліотек. Основне завдання: сприяти формуванню надійного та комфортного інформаційного середовища своїх користувачів. Це не можливо без цілеспрямованої навчально-виховної роботи, наслідком якої буде формування інформаційного хисту та гармонійних інформаційних потреб.

Тому поруч з навчанням інформаційним технологіям навчання інформаційній культурі повинно, по-перше, нести знання про вплив інформації на свідомість, поведінку та здоров'я людини, по-друге – про етику та культуру поведінки в інформаційному середовищі.

У Концепції впровадження медіа-освіти в Україні одним з головних завдань освіти визначено необхідність формування у особистості вміння обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів. Дослідження Н. І. Гендіної свідчать, що інформаційна культура особистості є складовою загальної культури людини. Поняття «інформаційна культура» включає сукупність інформаційного світогляду та системи знань і умінь, що забезпечують цілеспрямовану діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій. Визначаючим у формуванні інформаційної культури є інформаційний світогляд, що включає в себе переконання, ідеали, принципи пізнавальної діяльності. Ця система виявляється у цінностях, способу життя особистості, соціального середовища, суспільства у цілому [3].

За думкою Л. Й. Костенка сьогодні посилюється освітній акцент діяльності бібліотек, формується нова парадигма їх діяльності, стверджується новий образ бібліотеки, якій відповідає парадигмі суспільства знань. Бібліотеки перетворюються у науково-освітні установи [5].

Умови інформаційного суспільства та розвиток суспільства знань приводять до зміни вимог до випускників вищих навчальних закладів. Майбутні фахівці повинні уміти на науковій основі організувати свою працю, володіти сучасними методами збирання, зберігання та обробки інформації, які застосовуються у сфері професійної діяльності. На відміну від традиційної освіти, де центральною фігурою є викладач, у процесі використання інформаційних технологій навчання центр ваги переміщується на студента, який повинен вміти сформулювати своє інформаційне середовище.

Для сучасного суспільства є характерним значне збільшення потоків інформації, які впливають на свідомість людини. "Інформаційний вибух" супроводжується зростанням руйнівних форм мислення на основі споживчих стандартів, культивуванням насильства, агресії і нетерпимості. Сучасність вимагає нових підходів, наповнених гуманізмом і практичним змістом, що буде вести до створення гармонічних відносин між окремими особами, між суспільством і природою, між фізичним, психічним і соціальним початками людини.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності введення в навчальний процес ВНЗ лекцій з інформаційного світогляду та інформаційної культури, який може давати знання про закономірності інформаційних процесів, фундаментальні якості інформації, про вплив інформації на свідомість та

здоров'я людини, знання з етики та культури поведінки у інформаційному середовищі. Завдання лекцій: навчити студентів керувати формуванням свого інформаційного середовища таким чином, щоб воно сприяло розвитку творчих можливостей людини та відповідало основним системним принципам безпеки життєдіяльності.

Інформаційне середовище є одночасно результатом та умовою життєдіяльності окремої людини та суспільства у цілому. Глобальна інформатизація суспільства породжує нові проблеми з виживання людства. З розвитком інформаційних технологій підвищується комфортність інформаційного середовища та зменшується його надійність. У ХХ віці формування інформаційного середовища людини відбувалося за етапами: знання окремої людини (в її мікросередовищі) перебудовувалося у знання соціальної групи (зовнішнє середовище), потім – у знання великої спільноти (макросередовище), потім – вихід на глобальний рівень. Зараз інформація, минаючи соціальні фільтри, може перейти від окремої людини на глобальний рівень. Тому кожна людина повинна розуміти, яку відповідальність вона несе за стан інформаційного середовища людства, а стан інформаційного середовища визначає усі життєві процеси у суспільстві.

Глобальні проблеми виникли тому, що людство створює інформаційне середовище, не керуючись глобальною системою принципів відбору інформації, яка допомогла б людині формувати в кожній ситуації правила відбору інформації відповідно до системи пріоритетів. Отже у кожній ситуації людині необхідно керуватися принципами визначення найважливішої інформації, яка відповідає безпеці життєдіяльності у кожному випадку. Додержання таких принципів відбору інформації для оцінки ситуацій, у яких діє людина, сприяє мінімізації взаємодії з середовищем, що є основною умовою виживання [8].

Для людини має велике значення як якість, так і кількість інформації, що потрапляє в її інформаційне середовище. Перевантаження інформацією веде до порушення інформаційного середовища людини, людина не отримує необхідної інформації для оцінки ситуацій, у яких вона діє. Якість інформації може безпосередньо впливати на організм людини, настроювати його на гармонійний розвиток або на руйнування [7].

Якщо інформаційне середовище буде організоване з урахуванням основних законів та закономірностей функціонування, тоді раціонально та цілеспрямовано й буде формуватися його структура. Добре організоване інформаційне середовище сприяє розвитку людини як творчої особистості,

формуванню її вищих духовних потреб. Примітивно організоване інформаційне середовище формує і примітивні інформаційні потреби, не створює умов для розвитку людини. Забруднення інформаційного середовища інформацією, спрямованою проти природи, що має агресивні компоненти, може шкідливо впливати на підсвідомість людини, її здоров'я та розвиток як особистості [1, 6].

XXI століття сьогодні називають інформаційним століттям та століттям електронної інформації. Для нього є характерним агресивний наступ інформаційних технологій та «розповзання» електронної інформації. Зараз у суспільстві відбувається електронно-інформаційна революція. Іде глобальна інтернетизація, що стає вирішальним фактором усіх сфер життєдіяльності [9]. В умовах глобальної інформатизації суспільству необхідно вивчити «правила поведінки» в інформаційному просторі. Глобалізаційні процеси на Землі свідкують про необхідність поширення свідомості кожної людини – розвитку «голограмного» сприйняття кожної ситуації з точки зору її глобальних причин та наслідків.

Як окрема людина, так і суспільство у цілому мають можливість запобігати інформаційних небезпек завдяки формуванню інформаційного щита: системи цінностей, яка орієнтована на глобальні принципи безпеки життєдіяльності людства. Тому для виживання людини необхідно формування внутрішнього інформаційного щита, якій не пропускає у інформаційне середовище шкідливу та надлишкову інформацію [2].

Навчання інформаційній культурі, у першу чергу, повинно нести знання про закономірності інформаційних процесів, фундаментальні властивості інформації, про вплив інформації на свідомість та здоров'я людини, знання з етики та культури поведінки у інформаційному середовищі. Результатами розвитку інформаційного світогляду повинні стати: наявність інформаційного щита людини, формування гармонійних інформаційних потреб, здібність до формування інформаційного середовища для прийняття рішень у будь-якій ситуації, організація знань для успішного навчання.

Література

1. Grabar N. G., Sokolovskaya T. B. The Information Culture and the Development of Personal Information Requirements / N. G. Grabar, T. B. Sokolovskaya // Scientific and Technical Information Processing. – 2014. – Vol. 41. – No. 2. – Pp. 73–80. © AllertonPress, Inc.
2. Безпека життєдіяльності: Навч. пос. / Ю.С. Скобло, Т.Б. Соколовська, Д.І. Мазоренко, Л. М. Тіщенко, М. М. Троянов. – К.: Кондор, 2003. – 421 с.

3. Гендина Н. И. Образование для общества знаний и проблемы формирования информационной культуры личности / Н. И. Гендина // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: Материалы 13-й Междунар. Конф. «Крым-2006». – М., 2006. – [CD-диск].
4. Глазко В. Г. Цивілізаційні кризи і революції: Генно-культурна парадигма / В. Г. Глазко // Безпека життєдіяльності. – 2007. – С. 24 – 27.
5. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань : концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.
6. Грабарь Н. Г., Соколовская Т. Б. Информационная культура и формирование информационных потребностей личности / Н. Г. Грабарь, Т. Б. Соколовская // НТИ. Сер. 1. – 2014. – № 4. – С.1 – 8.
7. Информационный стресс: вопросы прогнозирования и профилактики / В. Г.Иванов, С. Д. Тулупов, И. А. Филенко // Тези доповідей науково-методичної конференції «Безпека життєдіяльності». – Х., 2002. – С. 73–75.
8. Свентицкий И. И. Фундаментальные проблемы науки и истоки их решения / И. И. Свентицкий // Аграр. наука. – 2001. – № 4. – С. 2 – 3.
9. Шрайберг Я. Л. Електронна інформація, бібліотеки та суспільство: що нам чекати від нового десятиліття інформаційного століття / Я. Л. Шрайберг // Вища школа. – 2011. – № 10. – С. 96–125.

РОЗДІЛ IV

Актуальні проблеми викладання гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах

УДК 378:1

Абдулгалимов Р. М., Абдулгалимова Г. Н.

(г. Махачкала, Дагестан, Российская Федерация)

КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СПЕЦИАЛИСТА МЕДИЦИНСКОГО ПРОФИЛЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В данной статье рассмотрены вопросы, посвященные концептуальным основам формирования информационной культуры врача-специалиста в профессиональной деятельности, а также затрагивается проблема информационного мировоззрения как основа информационной культуры врача.

Ключевые слова: информация, концепция, информационная культура, информационное мировоззрение, информационное мировоззрение врача.

This article describes the issues devoted to the conceptual bases of formation of information culture of a medical specialist in professional activities, and also deals with the issue of information Outlook as the basis of the information culture of a physician.

Keywords: information, concept, information culture, informational worldview, doctor's informational worldview.

Современный период развития общества характеризуется тем, что информация, определяя уровень развития государств и отдельных личностей, становится главным ресурсом, а с другой стороны, созданный человеком мир не лишен ряда негативных последствий, связанных с информационным кризисом, информационной обособленностью, информационным перенасыщением и т.д. В этих условиях возникает потребность в новом сознании людей, в формировании информационной (информационно-

технологической) компетентности, новой информационной культуры, главным признаком которого является ценностное отношение к информации, техническим средствам и новым информационно-коммуникационным технологиям (ИКТ). В настоящее время ИКТ нельзя рассматривать исключительно с позиций техники, так как они настолько глубоко проникли в обыденную жизнь людей, что отделить их от информационной культуры невозможно.

Сегодня концепции формирования информационной культуры личности исходят, прежде всего, из того положения, что обладание такой культурой предусматривает наличие у специалиста информационного мировоззрения, и системы знаний и умений, обеспечивающих целенаправленную деятельность по оптимальному удовлетворению информационных потребностей с использованием как традиционных, так и новых информационных технологий [3,4].

Смена концепции профессии знаменует «скачок» в профессиональном развитии будущих врачей. Однако, как указывают исследователи, для разработки новой концепции (индивидуального видения) миссии профессии недостаточно быть компетентным только в профессиональной деятельности. Современный врач должен овладеть информационной (информационно-технологической) компетентностью, информационной культурой, поэтому одних лишь профессиональных знаний, умений самооценивания и самосовершенствования оказывается недостаточно для управления профессиогенезом. В связи с этим, представляется перспективным переход от работы по принципу "Кто и что умеет" к проектированию и построению процесса обучения и воспитания будущего врача на научно обоснованных рекомендациях, к использованию современных технологий обучения, гарантирующих становления информационной (информационно-технологической) компетентности и информационной культуры специалиста медицинского профиля.

При проектировании и организации учебного процесса специалиста медицинского профиля на научной основе необходимо:

1. выявить систему требований, предъявляемых государственным стандартом к реализуемой технологии процесса обучения;
2. разработать критерии оценки эффективности существующих ныне теоретических концепций обучения;
3. осуществить сравнительный анализ основных концепций обучения студентов, выявить недостатки этих концепций;
4. обосновать перспективные возможности использования прогрессивных теорий в практике профессионального медицинского образования.

Специалист медицинского профиля с развитой информационной культурой характеризуется как личность, обладающей целым комплексом знаний и умений таких как [наша интерпретация с опорой на исследования 3]:

1. владение тезаурусом, включающим такие понятия, как информационные ресурсы, информационное мировоззрение, информационная среда, информационное поведение, информационное общество, электронная история болезни и т.д.;
2. умение грамотно формулировать свои информационные потребности и запросы современного общества в профессиональной деятельности;
3. способность эффективно и оперативно осуществлять поиск медицинской информации с помощью традиционных и нетрадиционных методов, используя в первую очередь, компьютерные поисковые медицинские системы, передачу информации и медицинских информационных систем и сети Интернет;
4. умение рационально хранить, перерабатывать и анализировать большие потоки и массивы медицинской информации;
5. знание норм и правил «информационной этики» и умение грамотно вести информационно-коммуникационный диалог в системе «человек-человек».

С точки зрения исторического подхода, содержание и характер информационной культуры меняются в условиях трансформации информационной среды жизни общества. Каждый новый этап совершенствования информационной культуры не отвергает составляющие информационной культуры предыдущих этапов, а включает их в себя как необходимые, при этом, обогащая содержание информационной культуры.

Большое значение в формировании информационной культуры имеет образование, которое должно формировать нового специалиста современного информационного общества, обладающего следующими умениями и навыками: дифференциации информации; выделения важной информации; выработки критериев оценки информации; производить информацию и использовать ее. Информационная культура сегодня требует от современного специалиста новых знаний и умений, особого стиля клинического мышления, обеспечивающих необходимую социальную адаптацию к переменам и гарантирующих достойное место в информационной среде [наша интерпретация с опорой на исследования З].

Обладание информационной культурой – путь универсализации качеств, способствующий реальному пониманию самого себя, пациента, своего места и своей роли в мире людей.

Информационная культура врача – одна из составляющих его общей культуры и является главным фактором успешной профессиональной и иной деятельности и социальной защищенности врача в современном информационном обществе. В информационной культуре врача особое место занимает информационное мировоззрение, сутью которого является ценностное отношение к информации, информационным продуктам, информационным технологиям и техническим средствам.

Информационное мировоззрение неразрывно связано с мотивацией деятельности врача и определяет успешность его профессиональной информационно-технологической подготовки. Наличие специальной информационно-технологической подготовки есть необходимый уровень информационной культуры врача.

Поскольку, мировоззрение врача есть совокупность взглядов на мир и представление о своем месте в мире, то и информационное мировоззрение также строится на субъект-объектном отношении, где субъектом выступает врач, а объектом вся информация окружающая врача. Следовательно, через формы отражения и соответствующие им объекты можно рассматривать структуру информационного мировоззрения как теоретическое и житейское. Если теоретическое мировоззрение врача объясняет их на основе знания причин и закономерностей, основываясь на таких формах отражения, как понятия, концепции, теории, гипотезы, то житейское мировоззрение отражает мир и человеческое бытие посредством чувств, настроений, образов, эмоций, представлений на уровне явлений без объяснения их сущности, причин.

В теоретическом информационном мировоззрении, по нашему мнению, отражается представление о таких понятиях, как картина мира врача [2] и информационное общество[1]. В житейском понимании информационное мировоззрение связано с информационной культурой. Так как преодоление противоречивых последствий информатизации, поддержание знаний и умений личности на актуальном уровне, обретение целостности и полноты представлений об медицинских информационных и телекоммуникационных технологиях, информационных потоках протекающих в организме, информационных продуктах, образы которых закладываются в сознание современного человека, связано с формированием информационной культуры врача. Современному врачу недостаточно умения оперировать информацией, а

должно выработаться информационное мировоззрение, осознание своего места и задач в современном информационном обществе. Такое понимание связано с тем, что в конце XX века произошла смена мировоззренческих приоритетов в картине мира, что и сформировало более глубокое понимание механизмов развития культуры, человеческой цивилизации, в целом, через познание информационного общества и информационной культуры [наша интерпретация с опорой на источник 4].

Информационное мировоззрение врача – это система взглядов на мир информации и его место в нем, включающая в себя ценности, убеждения, идеалы, принципы познания и деятельность. Связь мировоззренческих знаний с личной практикой важное условие превращения простой осведомленности в убеждения. Как и любое другое мировоззрение, информационное мировоззрение нельзя «вбить в голову», надо создать условия, чтобы специалист сам пришел к своим убеждениям. Информационная культура личности проявляется в информационном поведении, отражающем информационное мировоззрение субъекта. Информационное поведение характеризуется умениями и навыками осуществления информационных операций, оперирования информацией. Это во многом определяет ценность успешного преодоления барьера между миром человека и миром компьютеров, способствует формированию информационного мировоззрения, развитию системного мышления, способствующего развитию интеллектуальных способностей и познавательных интересов, базирующихся на информационных технологиях. Вместе с тем информационное мировоззрение связано с формированием новых информационных ценностей человека и общества, становлением нравственной, этической позиции личности врача по отношению к объектам, явлениям и процессам быстроменяющейся информационной среды; определением соотношения

свободы, ответственности и самоограничения в сфере информационных взаимодействий и взаимоотношений как каждого человека, так и общества в целом. Информационное мировоззрение, меняя информационную культуру человека, особо актуализируется в процессе формирования и установления главной ценности информации как основного продукта и ресурса в культуре современного общества.

Таким образом, информационное мировоззрение это новый тип мировоззрения, появившийся в процессе информатизации общества, что в обыденном понимании привело к формированию новой информационной среды обитания людей и нового, информационного уклада их жизни. Поскольку современная информационная среда является новой формой бытия человека и современному человеку уже недостаточно умения оперировать информацией, у него должно сложиться информационное мировоззрение, осознание своего места и задач в формирующемся информационном обществе. Теоретическое информационное мировоззрение связано с формированием информационной культуры и информационной картины (современной картины мира на информационной основе) в условиях информатизации современного общества.

Литература

1. Абдулгалимов Р. М., Абдулгалимова Г. Н. Картины мира в ментальном компоненте профессионального мировоззрения врача // Наука – RASTUDENT.RU. – 2014. – No. 7 (07-2014) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://nauka-rastudent.ru/7/1951/>
2. Абдулгалимов Р. М. Научно-педагогическое представления об информационном обществе [Электронный ресурс] // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 6.– Режим доступа: <http://www.science-education.ru/106>

3. Информационная культура личности. Курсовая работа. Краснодар 2010. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.bibliofond.ru/view.asix?id=565498>
4. Информационное мировоззрение и культура современного общества. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://revolution.allbest.ru/sociology/00269896>

УДК 329.78+37.0356

Бабічев Є. Р.

(м. Харків)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

В статті досліджується роль політології як гуманітарної науки та її значення в формуванні патріотизму у студентства. Приділяється увага ролі та значенню умов і факторів, які сприяють вихованню патріотизму, почуття національної гідності. Аргументується точка зору, що викладання політології в сучасному вищому навчальному закладі є однією з головних умов формування патріотичної позиції студентської молоді. Доводиться що задля цього процесу в вищих навчальних закладах України III – IV ступеня акредитації необхідно збільшити кількість годин викладання політології в аудиторних умовах. В своїх судженнях автор спирається на кафедральний та особистий досвід викладання політології.

Ключові слова: політологія, патріотизм, громадянська позиція, національні свідомість.

В статье исследуется роль политологии как гуманитарной науки и ее значение в формировании патриотизма у студенчества. Уделяется внимание роли и значению условий и факторов, способствующих воспитанию патриотизма, чувства национального достоинства. Аргументируется точка зрения о том, что преподавание политологии в

современном высшем учебном заведении является одним из главных условий формирования патриотической позиции молодежи. Доказывается, что для оптимизации этого процесса в высших учебных заведениях Украины III – IV уровня аккредитации необходимо увеличение количества часов преподавания политологии в аудиторных условиях. В своих суждениях автор опирается на кафедральный и личный опыт преподавания политологии.

Ключевые слова: политология, патриотизм, гражданская позиция, национальное сознание.

The role of political science as humanitarian science and its meaning in the formation of students patriotism is investigated in the given paper. The role, students surrounding and factors which help breed patriotism and national dignity are in the focus of this research. Teaching political science is considered to be one of the most principal subjects in the formation of students patriotical position.

Key words: political science, patriotism, citizen's position, national identity.

Вища освіта в Україні та гуманітарні науки зокрема знаходяться на етапі глибоких та системних змін. В сучасних умовах соціально-політичного розвитку України потрібні такі спеціалісти та фахівці які б змогли вивести нашу країну на пристойний рівень розвитку, забезпечити прогрес на основі впровадження сучасних технологій. Всебічний розвиток країни можливий при таких спеціалістах, які сенсом свого життя вважають служіння державі і народу, тобто є патріотами. У сучасній Україні, відчувається дефіцит таких людських якостей, як порядність, чесність, громадянська відповідальність. Особливо ці риси необхідно формувати у громадян і молоді в умовах військово-політичної ситуації, що існує нині в нашій державі.

Формування громадянських рис починається у майбутнього спеціаліста в період навчання у вищому навчальному закладі. Формуванню позитивних громадянських рис у молодій людини в процесі здобуття вищої освіти відводиться гуманітарним наукам. Викладання цих наук формує у молоді почуття патріотизму, нетерпіння до порушень норм моралі, бажання бути гідним сучасним викликам, сприяти успішному ходу реформ.

Значна роль в процесі формування патріотичних якостей належить державі та суспільству. Саме вони найбільш ретельно вивчаються в курсі політології і тому роль цієї дисципліни в формуванні патріотизму є значною.

Проблема викладання політології в вищій школі України досліджується досить довгий час і має значну та об'ємну наукову методологічну базу. Фундаментальними дослідженнями цієї області можна вважати роботи В. Антоненка, В. Бабкіна, В. Полуреза, М. Сазонова, Ф. Кирилюка, О. Тягла та інших. Значною є база дослідження шляхів активізації патріотичної позиції та національної свідомості людини а також молоді в тому числі і студентської. Тут можна спиратися на дослідження В. Бурдяк, І. Зварича, А. Дегтеренко, Ю. та О. Куц, Б. і Н. Москальових, А. Нагорної, О. Рудакевича, П. Сліпця та інших. Є певний запит на дослідження шляхів та методів формування патріотизму студентства в умовах Болонського процесу і сучасного стану культури, науки, духовності. Звичайно автор в цій статті намагатиметься розкрити вплив саме політології на формування патріотизму, бо саме в викладанні цієї дисципліни у автора накопичився певний педагогічний та життєвий досвід.

Вивчаючи та аналізуючи проблему формування патріотизму в середовищі українського студентства треба визначитись в деяких категоріях. В даній статті формування патріотизму буде роздивлятися як прояв громадянської та політичної активності. Ця категорія в сучасній політології визначається як «одна із форм суспільної активності, яка має на меті впливати на прийняття політичних здійсень своїх інтересів» [1, с. 22] необхідність політичної активності особистості обумовлена деякими причинами.

Демократична держава, і Українська в їх числі, об'єктивно зацікавлена в розвитку політичної активності, підвищенню патріотизму громадян. Для молоді, яка набуває вищу освіту, найбільш дієвими засобами виховання є постійна роз'яснювальна робота викладачів під час лекцій та семінарів з політології, в процесі викладання інших гуманітарних наук.

Можна констатувати, що політична позиція особистості, і молоді зокрема, формується під впливом таких факторів, як діючі політичні процеси, правові норми національні традиції, оточуюче середовище. Політична позиція громадян є одним із показників рівня розвитку політичної свідомості і культури

в державі і суспільстві особливо в умовах складної політичної та соціально-економічної кризи.

У повсякденному житті роль патріотизму важко перебільшити. Він виконує цілий ряд суспільно корисних функцій, таких як творча, регуляторна, інтегрувальна, державотворча. Патріотизм сприяє згуртованості нації, її єдності, є аргументом що зміцнює стабільність суспільства. Не можна не погодитись з точкою зору М. Сапіжак “здоровий і свідомий патріотизм — це гуманізм, якій підносить людину, народ на вищий шабель культури, духовності. Свідомий патріотизм втілює в собі гуманне ставлення до інших народів, підтримку їхньої боротьби за свою свободу і незалежність” [2, с. 4].

Тепер торкнемося категорії “національна свідомість”. У сучасній політології під цією категорією розуміється “сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, які відображають особистості життєдіяльності націй і народностей” [1, с. 390-391].

У сучасній Україні однією з значних проблем у процесі формування національної свідомості громадян України є почуття меншовартості замість бачення місця України в міжнародній спільноті, як важливого й провідного.

Під час навчального процесу викладач контактує з великою кількістю студентів. Не є секретом, що у студентів з різних регіонів України є деякі розбіжності в ментальності. Вона є сукупністю ціннісних, символічних як свідомих так і підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, що визначають здатність особистості діяти так чи інакше в відповідних життєвих і суспільно значущих ситуаціях.

У контексті всього вище згаданого треба підкреслити що професорсько-викладацький склад засобами викладання такої гуманітарної дисципліни, як політологія, може сприяти формуванню у студентів патріотичної позиції, яка може зводитись до вирішення педагогічних цілей за трьома напрямками:

1. етнічне самоусвідомлення
2. національно-політичне
3. державно-патріотичне.

Результатом навчально-виховного процесу мають стати:

1. розвиток вміння вчитись, як громадянин та патріот на основі досвіду інших держав;
2. виховання поваги до людини іншої національності та віросповідання.

Рішення вищезгаданих завдань в свою чергу сприятиме справі формування таких рис патріота України як:

1. не прийняття фактів зневажливого ставлення до історії України;
2. активна позиція в процесах, що наближують Україну до європейської інтеграції.
3. бажання бути причетним до захисту цілісності України і збереження її соборності в умовах гострої військово-політичної кризи.

Аналізуючи наукову та методичну літературу з проблем викладання політології можна стверджувати що вагомими засобами формування патріотичної позиції у студентської молоді може стати вивчення праць і біографій творців української державності, таких як М. Грушевський, В. Винниченко і їх творчої спадщини.

У вищій школі України накопичено солідний досвід викладання політології з використанням стимулювання розумової активності студентів. Основним інструментом цієї методиці є обговорення в ході вивчення навчального матеріалу і категорій політології.

Принципи Болонського процесу вимагають від викладачів приділяти більше уваги індивідуальній та самостійній роботі студентів. Значну роль в процесі стимулювання студентів до навчання грають оцінки, виставлені викладачем в процесі перевірки контрольних робіт, здачі модулів, заліків, іспитів. Пізнання предмета, що вивчає політику та політичні процеси, значно

підвищує можливість та вірогідність того, що у цієї особистості сформується патріотизм та національна свідомість на основі наукового світогляду, що є передумовою до бажання розібратися в глибинних процесах розвитку української історії та державності, що, безумовно, формує у особистості патріотичні почуття.

У цілому, на основі аналізу, що був викладений в статті, можна зробити певні висновки.

По-перше. В українському суспільстві є потреба в вихованні патріотизму взагалі, і особливо в середовищі студентства, майбутніх будівничих Української держави на засадах патріотизму, поваги і любові до її яскравого минулого.

По-друге. Одним із основних шляхів формування у студентської молоді патріотизму є високий рівень викладання гуманітарних предметів. В зв'язку з тим, що патріотизм є ознакою політичної активності, то роль такого предмету як політологія, важко перебільшити.

По-третє. Одним із чинників, які є вирішальними в справі виховання патріотизму є постать та особистість викладача, його моральний, професійний, загальнокультурний рівень.

По-четверте. В Україні і в Харкові висококваліфікованими викладачами багатьох вищих навчальних закладів накопичено значний досвід по національно-патріотичному вихованню студентства.

Автор не вважає, що в даній статті роздивляються всі проблеми викладання політології, як засобу виховання у студентської молоді патріотизму. Позиції, що викладені, є лише підставами для обговорення і дискутування в професійному середовищі.

Література

1. Політологічний енциклопедичний словник за редакцією Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. Вид.2. – К.: Генеза, 2004. – 735 с.

2. Формування національного менталітету: зб. наук. праць за матеріалами Регіональної науково-практичної конференції. – Луганськ: ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2009. – 87с.

УДК 811.111’271:378.091.3

Бородина А. И.

(г. Харьков)

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ В ЧТЕНИИ КАК ПОДГОТОВКА К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются факторы, важные для формирования умений в работе с иноязычным текстом как источником информации. Доказывается необходимость тщательной организации текстового материала и текстовых упражнений для развития коммуникативных умений. Обосновывается эффективность использования проблемных заданий для формирования коммуникативных умений в профессиональном чтении в техническом вузе.

Ключевые слова: коммуникативные умения, проблемные задания, профессиональное чтение.

У статті визначаються фактори, що є важливими для формування умінь в роботі з іноземним текстом як джерелом інформації. Акцентується необхідність ретельної організації текстового матеріалу і текстових вправ для розвитку комунікативних умінь. Обґрунтовується ефективність використання проблемних завдань для формування комунікативних умінь у професійному читанні в технічному ВНЗ.

Ключові слова: комунікативні уміння, проблемні завдання, професійне читання.

The article deals with the factors essential for forming skills in work with a text in a foreign language as a source of information. The necessity of proper organization of text materials and text exercises to develop communicative skills is accentuated. The efficiency of using problem tasks for developing skills in professional reading is substantiated.

Key words: communicative skills, problem tasks, professional reading.

Задачи обучения иностранному языку в неязыковом вузе следует рассматривать в свете общей проблемы “специалист и информация”.

Умение работать с текстом на иностранном языке как источником профессионально значимой информации является одним из важных профессиональных качеств современного специалиста; иностранный язык предстает как инструмент информационной деятельности и самообразования в профессиональной сфере.

Современная европейская и мировая практика подготовки специалиста с высшим образованием в любой области предполагает знание одного – двух

европейских языков. Это дает специалисту возможность свободно пользоваться источником профессионально значимой информации, а также при необходимости участвовать в международном профессиональном общении (в семинарах, конференциях, симпозиумах), которые все чаще проводятся в последнее время на одном из европейских языков без переводчика.

Обучая иностранному языку студентов – нелингвистов, мы участвуем в решении одной из важнейших проблем современного общества, а именно проблемы “специалист и информация”.

Умение специалиста работать с литературой, с текстом, в том числе на иностранном языке, дает ему возможность осуществить эффективный информационный поиск и работать с источниками профессиональной информации, представленными главным образом в текстах на различных носителях. В настоящее время для большинства специалистов в нашей стране это основная сфера использования иностранного языка.

Современная модель обучения рассматривается как процесс взаимосвязанного коммуникативного, социокультурного и когнитивного развития обучаемого.

«В настоящее время под содержанием обучения понимается то, что отражает деятельность преподавателя (обучение), учебную деятельность студентов (обучение) и методическое обеспечение учебного процесса, то есть учебный материал, включающий в себя предметные и процессуальные аспекты, а также процесс их усвоения» [3, с. 20].

Для вузов неязыковых специальностей необходимо, во – первых, тематически подобранные **средства общения**, то есть такие явления языка как лексические единицы, грамматические структуры (для письменного), формулы речевого этикета (для устного общения). Далее – необходимы аутентичные тексты, включающие профессиональную информацию, необходимую для подготовки бакалавра к будущей профессиональной деятельности в различных ее сферах.

Только аутентичные тексты обеспечивают побудительный мотив к чтению, способны заинтересовать студентов в выполнении учебных задач. Чем выше информационая ценность текста, тем выше мотивация студентов к чтению.

В наших реальных условиях обучение профессиональному чтению имеет свою специфику. Оно является особенно трудным на первом этапе обучения: учебник иностранного языка должен принимать во внимание особенности перехода от школьной программы к программе высшей школы.

Будучи аутентичными, тексты по специальности не должны быть слишком длинными и сложными, перегруженными новой лексикой и незнакомыми грамматическими структурами. **Текстовый материал должен быть доступным для понимания и усвоения.** Очень важным фактором является языковая реализация информации, ее экспликация: специальный текст должен быть понятным для обучаемого данного уровня. Следует учитывать параметры, определяющие степень трудности текста: количество новой лексики, насыщенность специальными терминами, сложность грамматических структур, объем информации. Необходима тщательная организация текстового материала для развития умений в разных видах профессионального чтения. Тексты должны быть информативными с профессиональной точки зрения, доступными по форме, соответствовать профессиональному уровню обучаемых, обеспечивать высокий уровень понимания. При этом следует иметь в виду, что информативность характеризует не абсолютное количество информации в тексте, не общая информационная насыщенность, а только та информация, которая станет достоянием реципиентов. Если содержание текста непонятно или неинтересно, то внимание к тексту снижается, и чтение не выполняет своей коммуникативной функции.

Используя тексты для формирования коммуникативных умений обучаемых, необходимо помнить, что текст выполняет ряд функций, которыми определяется его структура и языковые средства. Такими функциями являются: коммуникативная (текст как форма письменного общения); прагматическая (текст как средство воздействия на партнёра по общению); когнитивная (текст как средство познания).

Адекватность восприятия информации из текста учебника определяется как объектом описания, так и логической последовательностью в распознавании коммуникативных блоков. Поэтому авторы учебников должны иметь в виду необходимость коммуникативного и семантического моделирования. Необходимо моделировать каждый последующий текст, учитывая знания и умения, приобретенные студентами во время работы с предшествующими текстами. Это требование зачастую не учитывается при разработке учебных пособий для технических вузов, что безусловно снижает их ценность. Совершенно очевидно, что работа по моделированию и адаптации оригинальных текстов по специальности требует очень много времени и усилий.

Все требования к современному учебнику определяются **компетентным подходом** к обучению иностранному языку, а глобальная

цель должна быть сформулирована как формирование **коммуникативной компетенции** с полным составом ее компонентов: лингвистическим, прагматическим, социокультурным, стратегическим [2, с. 46].

Особое значение имеет система упражнений, которые развивают компетенцию чтения в учебной информационной деятельности. Коммуникативная направленность в обучении чтению воплощается прежде всего в характере упражнений, которые должны нацеливать студентов на использование иностранного языка для решения профессиональных задач, обеспечивая формирование коммуникативных умений. Учебные задачи не только обеспечивают достижение глобальной цели обучения, но и максимальную познавательную активность обучаемых и повышение степени их самостоятельности.

Практика преподавания показывает, что никакой другой метод не обеспечивает коммуникативную направленность профессионально-ориентированного курса иностранного языка более всестороннее, чем метод проблемного обучения, поскольку проблемные задания по сути являются коммуникативными и более всего развивают умения познавательной деятельности на иностранном языке.

Проблемный метод предусматривает такую систему вопросов, поиск правильных ответов на которые требует активизации мышления, самостоятельных усилий. На эти вопросы нет готовых ответов, обучаемый вынужден активизировать полученные ранее знания, привести доказательства. Эти задания организуют активную интеллектуальную деятельность студентов. Для формирования языковой компетенции служат комплексы проблемных заданий типа «Докажите что...», «Аргументируйте...», «Сделайте вывод», «Как вы думаете?» и т.п [1, с. 36-39].

Профессиональная направленность в обучении разным видам чтения должна найти выражение не только в тематике текстов, но и в характере текстовых упражнений, служащих основой для выполнения учебных действий. Творческие задания для развития умений в разных видах чтения формируют у будущих специалистов очень важное умение осмысливать и усваивать информацию в зависимости от поставленных задач, пользоваться знанием, полученным с помощью иностранного языка, в новой ситуации.

Именно проблемные задания формируют умение не только понять, но и оценить прочитанное, делать выводы, связывать новые знания с ранее полученными, например:

- Как вы думаете, можно ли заменить один вид орудия (вид топлива) другими? Докажите правильность своего ответа, пользуясь данными из текста.

- Подходит ли описанная в тексте модель (плуга, бороны, и т.п) для работы в условиях вашего района? Обоснуйте свой ответ, пользуясь информацией из текста.

При выполнении заданий такого вида уже присутствует начальный научный поиск, происходит оценка собственной познавательной деятельности.

Проблемные задания играют самую большую мотивационно-побудительную роль в процессе обучения студентов инженерных специальностей, а поддержание интереса к иностранному языку в условиях неязыкового вуза остается задачей первоочередного значения.

Формируя соответствующие коммуникативные умения путем создания проблемной ситуации, можно давать задания, моделирующие условия профессиональной коммуникации и задачи профессионального чтения на завершающем этапе обучении (магистры, аспиранты), например:

- Are you interested in the new design of the combine (plough) described in the text? Would you like to purchase this machine for work on your farm? Which features are decisive for your choice?

Овладение умением извлечения информации из текста, ее свертывания и формулирования, то есть овладение приемами познавательной деятельности стимулирует интеллектуальную активность студентов на занятиях. Усвоение приемов обработки профессиональной информации (специального текста) способствует формированию культуры мышления.

Освоенные умения информационной деятельности способствуют совершенствованию в профессиональной сфере. Формируется мотивация, закладываются коммуникативные умения информационной деятельности в качестве основы профессионального развития в течение жизни.

Література

1. Бородіна Г. І. Використання проблемних завдань для формування мовних компетенцій у навчанні англійської мови студентів немовних спеціальностей / Г. І. Бородіна // Іноземні мови . – Київ: Ленвіт, 2011. – №1. – С. 36-39.

2. Павлова И. П. Современный учебник иностранного языка для неязыкового вуза : проблемы и перспективы / И. П. Павлова // Приоритетные

направления в обучении иностранным языкам: Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. – Вып. 12(618). – М.: ИПК МГЛУ << Рема>>, 2011. – С. 43-60.

3. Смирнова Л. П. Модернизация содержания обучения иностранным языкам в неязыковом вузе / Л. П. Смирнова, М. В. Смирнов // Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. – Вып. 12(618). – М.: ИПК МГЛУ << Рема>>, 2011. – С.19-28.

УДК 811.111

Ємельянова Є. С.

(м. Харків)

ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

У полі уваги сучасного мовознавства сьогодні перебувають питання адекватного російсько-українського перекладу наукової термінології, адже, як підтверджують дослідження, фахові тексти повідомляють головну інформацію, її зерно саме через терміни [12, с. 134]. Лексична некомпетентність перекладача, недостатність фонових знань можуть призвести до некоректності перекладу та непорозумінь фахівців. Найновіші дослідження вказують на те, що „хоча переклад фахових текстів у жодному разі не зводиться лише до відтворення термінологічних одиниць мовою перекладу, та все ж без знань, пов'язаних з походженням, способами утворення, класифікацією, функціонуванням (у межах певної терміносистеми та поза нею), особливостями перекладу саме термінів, адекватний переклад виявляється неможливим” [1, с. 5]. А. Лемов наголошує, що кількість праць, у яких досліджено терміни в тому вигляді, як їх зафіксовано у словниках, набагато більша за кількість досліджень, присвячених специфіці функціонування терміна в тексті. Але класифікувати, систематизувати термінологію можливо лише при вивченні термінів у природному для них середовищі, тобто в наукових текстах, адже лише в процесі функціонування наукового терміна виявляється діалектика відношень між елементами його системи, які можуть перебувати у статичі чи змінюватися [8, с. 33 – 34]. Враховувати сферу функціонування надзвичайно важливо, тому що саме це, на думку В. Даниленко, є найбільш природне вживання термінології, тобто те основне джерело, де з'являються нові терміни та набувають обґрунтування та право на життя [3, с. 41]. Спираючись на викладені положення, основною джерельною базою нашого дослідження було обрано тексти наукових видань і підручників останніх років (2008 – 2011).

Хоча з момента проголошення української мови державною пройшло вже понад 20 років, на жаль, як зауважує відомий сучасний мовознавець, професор І. Кочан, „останнім часом доводиться нерідко чути з екранів телебачення репліки про те, що українська мова нездатна передавати наукові

поняття, бо „російською це виходить краще”, що хтось не сприймає українських слів у науці й ще подібні закиди. Таким „філософам” хочемо нагадати, що наша мова належить до найкращих європейських мов, яка здатна передавати найтонші порухи душі й найскладніші наукові поняття. Ці люди просто не знають нашої наукової історії” [5, с. 105]. Вважаємо за необхідне підкреслити, що українська термінознавча думка з самого початку формувалася в європейському контексті й поступово пробивалася через рамки бездержавності своєї нації [9, с. 3]. Розвиток української термінології на власній етнічно-мовній основі найбільше гальмували екстралінгвальні фактори, пов’язані з бездержавністю української нації, а звідси й функціональним статусом її мови.

Нагадаємо тільки деякі факти. Ще в 1873 р. у Галичині засновується Наукове товариство ім. Т. Шевченка, а в Східній Україні, у Києві – Стара Громада, що опублікували низку важливих українознавчих матеріалів, серед яких і термінологічні словники. У перші десятиліття ХХ ст. поширюється збирання термінологічного матеріалу, питання впорядкування термінів набувають особливого значення, зокрема при київському товаристві “Просвіта” і при Товаристві імені Квітки-Основ’яненка в Харкові існували термінологічні комісії. Значною подією для української наукової термінології стало створення Інституту української наукової мови (1921 р.). Однак, як зауважувала О. Курило, до розбудови української літературної мови вчені приступили „з психологією російської мови, із способом російського думання” [7, с. 94]. В українську мову, на її думку, були перенесені лексичні, стилістичні, фразеологічні особливості російської мови.

У 1930 р. Інститут української наукової мови було реорганізовано в Інститут мовознавства. Але вже з 1930-х років лексикографічна справа пішла на скорочення. Процес українізації припиняється, усе національне починають кваліфікувати „як націоналістичне, а націоналістичне – як антирадянське” [14, с. 523]. Плідна праця таких авторитетних мовознавців, як А. Кримський, Є. Тимченко, О. Синявський, О. Курило, М. Сулима та ін., була названа „шкідницькою й націоналістичною”, „спрямованою на відрив української мови від російської” [2, с. 2417]. Понад сорока визначних діячів української мови було ув’язнено на строк від двох до десяти років [9, с. 139].

Ліквідація у 1933 р. Інституту української наукової мови відбилася й на стані наукової термінології. Практично перестали виходити галузеві періодичні видання українською мовою. Наукова термінологія стала переважно російською. Короткий період з 1956 до початку 1960-х років – період “відлиги” – був використаний для висунення культурно-національних домагань: питань чистоти мови, вилучення кальок з російської мови тощо. У цей час в Україні активно проводилася робота щодо укладання російсько-українських термінологічних словників. Їх вийшло майже 40, та, на жаль, програма видання словників не була виконана до кінця. Після затвердження у жовтні 1961 р. на ХХІІ з’їзді КПРС нової національної політики “злиття націй” і “росіянізації” практично припинили виходити фахові видання, підручники, словники українською мовою. Показовим у цьому плані є бібліографічний покажчик „Сільськогосподарська книга України – 1988” [10], представлені у якому біля 75% видань є російськомовними. За часів Радянського Союзу українську мову було також вилучено зі сфери науково-технічної нормативної документації: понад 20 тис. Державних стандартів (рос. ГОСТ), 47 тис. Галузевих стандартів (рос. ОСТ), 80 тис. Технічних умов (ТУ) були російськомовними. Навіть 600 республіканських стандартів УРСР, що їх затвердив і видав Держплан УРСР, також були написані російською мовою [1, с. 80].

Становище змінилося після 1991 р., коли Україна стала незалежною державою. На національну термінологію переходить наука і виробництво, що вимагає удосконалення фахової термінології, отже, і обґрунтовує появу низки словників. Сьогодні державною справою визнана стандартизація термінології. У липні 1992 р. спільним наказом Міністерства освіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. На цей час в

Україні розроблено понад 600 державних стандартів, які через кожні п'ять років переглядають і уточнюють [1, с. 80].

Однак той факт, що українські науковці та фахівці були вимушені багато років користуватися переважно російською мовою іноді нині призводить до нечіткого розрізнення російських та українських термінів. Це має місце саме через близьку спорідненість мов, а відповідно й міжмовні асоціації, що виникають на рівні лексем та морфем. Фахівець, знаючи про наявність тотожного лексичного елемента в рідній мові, помилково вважає його змістовним еквівалентом російського терміна, особливо якщо ці терміни мають спільну семантику. Однак, „сама концепція системності мови не сумісна з припущенням про існування в різних мовних системах тотожних елементів чи конструкцій, у яких уся сума ознак і властивостей, структура та субстанція були б цілком однакові” [6, с. 95].

Під час дослідження нами була виявлена група терміноодиниць, при перекладі яких виникає проблема, пов'язана саме з близькості спорідненістю російської та української мов. Це, зокрема, наявність кількох еквівалентів до тієї самої термінолексеми, один з яких є калькою з російської мови, фонетично й граматично адаптованою до української мови, а інший – створений на основі власних словотворчих засобів. Наприклад, *лесопилка* (рос.) – *лісопільня, тартак; клеймить* (рос.) – *клеймувати, таврувати; дубильня* (рос.) – *дубильня, чинбарня*. Одночасно сьогодні поступово занепадають здебільшого штучні, скальковані з російської мови назви професій з компонентом – *вод*, який замінюється національними словотвірними елементами для позначення особи, яка займається тим, на що вказує перша частина лексеми: *свекловод* (рос.) – *буряківник* замість *буряковод*, *овцевод* (рос.) – *вівчар* замість *вівцевод*, *голубовод* (рос.) – *голубар* замість *голубовод*, *кукурузовод* (рос.) – *кукурудзівник* замість *кукурудзовод*, *лесовод* (рос.) – *лісівник* замість *лісовод*, *цитрусовод* – *цитрусівник* замість *цитрусовод*, *чаевод* (рос.) – *чайвник* замість *чаєвод*. Переклад термінів-прикметників із формантами, що виконують функцію передачі подібності, схожості – *видный*, – *образный*, – *подобный* у наукових текстах має непослідовний характер, наприклад: *ланцетовидный*, *ланцетообразный* (рос.) – *ланцетовидний, ланцетоподібний; ліановидный* (рос.) – *ліановидний, ліаноподібний; молотобразный* (рос.) – *молотовидний, молотоподібний*. Непослідовність у вживанні цих формантів пояснюється, очевидно, впливом російської мови. Однак останнім часом при перекладі простежується тенденція надання переваги термінам із формантом – *подібний*. Загалом наявність певної варіантності вважаємо однією з найважливіших проблем перекладу наукової термінології близькості споріднених мов. Наведемо

приклади: *летаргический* (рос.) – *летаргійний, летаргічний*; *ляписный* (рос.) – *ляпісний, ляпісовий*; *малоподвижность* (рос.) – *малорухливість, малорухомість*; *мелькать* (рос.) – *мигтіти, миготіти*; *многоходовой* (рос.) – *багатоходовий, багатохідний*; *многоступенчатый* (рос.) – *багатоступеневий, багатоступінчастий*; *мускусный* (рос.) – *мускусовий, мускусний*; *надглазничный* (рос.) – *надочномковий, надорбітальний*; *теплопоглощение* (рос.) – *тепловбирання, теплопоглинання*. Наявність певної норми та варіантності при перекладі розглядаємо як взаємозалежні явища та показник розвитку мови і становлення нормативної термінології. Нам імпонує думка Л. Сидоренко, яка в своєму дослідженні „Суфіксальні деривати в професійній термінології (нормативний аспект)” доводить взаємозалежність норми та варіантності: ”Наявність константних і варіативних елементів у складі кожної сучасної літературної мови є виявом її основного протиріччя; розвиток норми передбачає тимчасове співіснування кількох однозначних елементів і вибір одного з них” [13, с. 4].

Сьогодні у наукових фахових текстах простежується послідовність у перекладі російських дієприкметників активного стану поширенням віддеслівних прикметників на позначення властивостей предметів і виконавців дії типу *рассеивающий* (рос.) – *розсіювальний, искрогасящий* (рос.) – *іскрогасильний, связывающий* (рос.) – *зв’язувальний*. Окремо слід зазначити, що зовсім не утворюються в українській мові дієприкметники від дієслів із постфіксом –*ся*, натомість використовуються прикметники: *окисляющийся* (рос.) – *окисний, возвращающийся* (рос.) – *обертовий*. Певна кількість російських словосполучень має в українській мові питоми кореляти тільки на рівні однослівних одиниць або субстантивних форм, наприклад, *ветряная мельница* (рос.) – *вітряк, научный работник* (рос.) – *науковець, наварка сталью* (рос.) – *насталювання*. Чільне місце сьогодні посідає тенденція перекладу інтернаціоналізмів національними термінами, зокрема лексеми на позначення приладів із суфіксом –*ор* природно замінюють українськими відповідниками: *рефлектор* – *відбивач, рефрактор* – *заломлювач, инвертор* – *перетворювач, стартер* – *запускач* [4, с. 38]. Зафіксовано також варіанти перекладу термінів із інтернаціональним формантом *поли-* синонімічними питомими відповідниками, наприклад, *полиэмбриональный* (рос.) – *багатозародковий, полигамный* (рос.) – *багатошлюбний*. Однак більшість термінів-інтернаціоналізмів, зберігаючи свою семантику, природно набувають фонетичної, морфологічної та словотвірної адаптації на ґрунті української мови, наприклад: *афінуння, генератор, локомотив, п’єзомагнетик, пуансон, тахометр* тощо.

Отже, сучасні тенденції російсько-українського перекладу наукової термінології вказують на процеси поступового відродження національних термінів. Основними проблемами залишаються усунення непродуктивних словотвірних моделей та невдалих кальок з російської мови. Наявність у науковій термінології певної норми та варіантності розглядаємо як взаємозалежні явища та показник розвитку мови і становлення нормативної національної термінології.

Література

1. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. / Л.П.Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. – 232 с.
2. Горбач О. Пуризм / О.Горбач // Енциклопедія українознавства. Словникова частина: у 10-ти томах. Т.7 / гол.ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1973. – С.2405 – 2800; С. 2417.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / Даниленко В. П. — М. : Наука, 1977. — 246 с.
4. Кочан І. М. Запозичена лексика у сучасному мовленні / Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. – Дрогобич: Коло, 2011. – Вип. 1. – С. 34 – 41.
5. Кочан І. Словники Івана Шелудька: погляд з позицій ХХІ століття / Ірина Кочан // Вісник Нац. ун-ту „Львівська політехніка”. Серія „Проблеми української термінології”. – 2010. – № 676. – С. 102 – 106.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. – К.: Вид. центр „Академія”, 2006. – 424 с.
7. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови: Вступне слово. – В кн.: Українська мова у ХХ сторіччі: Історія лінгвоциту / За ред. Л. Масенко. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2005. – С.94 – 100.
8. Лемов А. В Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) / Лемов А. В. – Саранск, 2000. – 192 с.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство./ Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів: Світ, 1994 – 216 с.
10. Сільськогосподарська книга України – 1988: рекомендований бібліографічний покажчик / [уклад. Г. В. Волянська]. – К., 1990. – 76 с.
11. Українсько-російський словник наукової термінології / За заг.ред. Л. О. Симоненко. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 416 с.
12. Шевців Р. Б. Проблеми міжмовної координації термінів економічних наук / Р. Б. Шевців. // Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. – Дрогобич: Коло, 2011. – Вип. 1. – С. 130 – 137.
13. Сидоренко Л. М. Суфіксальні деривати в професійній термінології (нормативний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Сидоренко. — К., 2004. — 19 с.

14. Яковець Р. Український мовний пуризм на європейському тлі / Р. Яковець // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 34. – Ч.ІІ. – С. 521 – 526.

УДК 378:1

Везиров Т. Г.

(г. Махачкала, Дагестан, Российская Федерация)

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К СЕТЕВОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ БУДУЩИХ МАГИСТРОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается роль и место сетевого взаимодействия в профессиональной подготовке магистров педагогического образования по программам «Информационные технологии в физико-математическом образовании» и «Информационные и коммуникационные технологии в образовании», где важное место занимает дисциплина по выбору «Интернет и сервисы web 2.0 в педагогической деятельности».

Ключевые слова: сетевое взаимодействие, будущий магистр педагогического образования, формирование готовности, дисциплина по выбору.

The article discusses the role and place of networking in the professional preparation of masters teacher education program "Information Technology in Physics and Mathematics Education" and "Information and Communication Technologies in Education", which occupies an important place Electives "Internet services and web 2.0 in teaching activity "

Keywords: networking, the future master of teacher education, the formation of readiness, the discipline of their choice.

Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года в качестве приоритетных направлений определяет повышение качества образования путем расширения использования информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) для развития новых форм и методов обучения, переход от системы массового образования к необходимому для создания инновационной социально-ориентированной экономики.

В современной педагогике уделяется большое внимание роли и функциям профессионально-педагогического взаимодействия.

В стремительно развивающемся обществе требования к педагогу постоянно возрастают. Обучающимся требуются педагоги, которые могут отвечать их требованиям и могут подготовить их к достижению успеха.

Значимость и актуальность сетевого взаимодействия отражены в Концепции долгосрочного социально-экономического развития России до

2020 г. в части развития системы непрерывного образования, где в числе важнейших задач определена следующая: создание открытого национального депозитария образовательных модулей и электронных образовательных ресурсов для системы непрерывного профессионального образования на базе современных сетевых технологий, широкого спектра качественных инновационных программ непрерывного профессионального образования, в том числе сетевых.

Посредством сетевого взаимодействия осуществляется реализация процесса обучения в отдельно взятом образовательном учреждении с применением сетевых информационных технологий.

Будущим специалистам необходимо обладать следующими качествами: работа в команде; использование ИКТ; наставничество (форма сотрудничества); новые формы оценивания.

Учитывая быстрое развитие информационных технологий, всё большую популярность приобретает сетевое взаимодействие, под которым мы понимаем систему взаимообусловленных действий педагогов, позволяющих им реализовывать совместную деятельность, направленную на профессиональное развитие, где поведение каждого из участников выступает одновременно и стимулом, и реакцией на поведение остальных.

Анализ педагогической практики в вузе и результаты специальных исследований позволяют утверждать, что проблема формирования готовности будущих магистров в педвузе к сетевому взаимодействию в организации учебной и исследовательской деятельности пока не нашла отражения в достаточной степени в исследованиях ученых.

В условиях обеспечения повышения качества образования в соответствии с современными требованиями ФГОС ВПО и общества, подразумевающее формирование образовательных сетей разных форм, социального партнерства, создание сетевых образовательных программ для подготовки магистров педагогического образования, следует отметить недостаточную разработанность условий готовности будущего магистра к сетевому взаимодействию в процессе обучения, что подтверждается наличием **противоречий между:**

- требованиями к уровню подготовки магистра и имеющимся состоянием этой подготовки;
- существующей в современном обществе необходимостью повышать уровень обученности будущих магистров конкретным дисциплинам и невысокой эффективностью удовлетворения этого требования;

- традиционными видами учебно-методического обеспечения и потребностью практики в инновационных формах применения сетевого взаимодействия в учебном процессе педвуза;

- процессом информатизации образования и отсутствием общего подхода к сетевому взаимодействию в процессе обучения будущих магистров педагогического образования.

В настоящее время применение средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в процессе обучения предоставляет возможность активизировать познавательную и мыслительную деятельность обучающихся, в связи с этим актуальным становится вопрос об использовании сетевых технологий в обучении конкретной дисциплине.

Система образования постоянно изменяется с учетом достижений в науке, технике, общественном устройстве, которые связаны множеством факторов.

К таким изменениям подлежат сетевые технологии (социальные сети, блоги, электронная почта, группы новостей, веб-форумы, облачные технологии, сервисы Google), которые способствуют проведению самостоятельной работы студентов, поскольку используются как для обеспечения обучаемых учебно-методическими материалами, так и для интерактивного взаимодействия между преподавателем и студентом.

Использование сетевых технологий в самостоятельной работе обеспечивает возможность индивидуализации обучения, развивает мотивацию будущих магистров, обусловленную не только технологическими возможностями, но и в том, что студенты сами могут управлять процессом своего обучения, занимаясь активным поиском информации и получая комментарии.

В последнее время сетевые социальные сервисы стали основным средством для общения, поддержки и развития социальных контактов, совместного поиска, хранения, редактирования информации, обмена медиаданными, материалами для творческой проектной деятельности, индивидуального и коллективного планирования и др.

В этой связи авторы работы [1] Т. П. Нечаева и А. Н. Квартников рассматривают образовательные возможности использования социальных сетевых сообществ.

В своем диссертационном исследовании Е. Д. Патаркин сетевое сообщество представляет группу людей, поддерживающих общение и ведущих совместную деятельность при помощи компьютерных сетевых средств.

Анализ последних публикаций позволил нам выделить четыре типа социальных сетей:

1. Профессиональные социальные сети («Наша сеть», «Сеть творческих учителей» и др.).
2. Блог-сети.
3. Сайты знакомств.
4. Сайты для поиска людей.

Социальная сеть работников образования «Наша сеть» обладает возможностью создания персональных мини-сайтов. Кроме того, на основе расширяемой функциональности групп позволяет создавать большие образовательные проекты (<http://nsportal.ru/>).

В настоящее время сетевые сообщества активно используются во всех науках, которые открывают новые возможности по представлению своих цифровых архивов и привлечению новых членов.

Модель учебного сетевого сообщества обмена знаниями является достаточно новой. Сетевые сообщества открывают перед обучающимися возможность пользоваться объектами и средствами, возможность участия в реальной деятельности и общении.

По нашему мнению, именно современные средства ИКТ увеличивают возможности членов сообществ практики делиться своими знаниями и своими ресурсами.

Для достижения образовательных целей необходимо аудиторную подготовку магистров педагогического образования дополнить новыми формами организации их внеаудиторной работы, т.к. по новым ФГОС ВПО увеличено количество учебных часов на самостоятельную работу будущих магистров.

Наиболее интересной и перспективной формой организации внеаудиторной работы их, на наш взгляд, служит сетевое образовательное сообщество.

Создание современных образовательных ресурсов является актуальной проблемой, решение которой позволяет обеспечить новый качественный уровень использования телекоммуникаций в образовании и организовать учебный процесс на основе информационно-образовательных ресурсов, находящихся не только в распоряжении вуза, но также размещенных в глобальных сетях.

Одним из приоритетных направлений информатизации образования является использование сетевых информационных ресурсов образовательного

назначения. В этой связи актуальной становится возможность осуществления обмена образовательным контентом, создания единой системы документооборота между структурными подразделениями образовательных учреждений, обеспечения удаленного доступа к образовательным услугам, автоматизации контроля знаний, организации управления образовательным учреждением на основе информационного обеспечения сетевых баз, банков данных и др.

Одной из важнейших задач образовательной политики государства на современном этапе выступает организация всестороннего партнерства, которая требует развития сетевого взаимодействия на различных уровнях системы образования.

В Федеральном законе «Об образовании в Российской Федерации» (статья 15. Сетевая форма реализации образовательных программ) отмечается, что сетевая форма обеспечивает возможность освоения обучающимся образовательной программы с использованием ресурсов нескольких организаций, осуществляющих образовательную деятельность, в том числе иностранных, а также при необходимости с использованием ресурсов иных организаций.

Анализ исследований позволил нам определить следующие преимущества образовательного процесса в магистратуре в условиях сети:

1. возможность обучаться по индивидуальной образовательной траектории, независимо от места проживания;
2. расширение информационных и коммуникативных возможностей, а также развитие технологических навыков;
3. свобода выбора образовательных программ;
4. решение социально-педагогических проблем – программы для инвалидов, учеников и педагогов отдаленных сельских школ.

Сетевые формы общения и взаимодействия более эффективные и экономичные. Сетевая форма взаимодействия является одним из вариантов социального партнерства.

В формировании готовности будущих магистров педагогического образования к сетевому взаимодействию важную роль играют чат, форум, блог, WikiWiki, делишес, ютьюб, web-конференции.

Все эти вопросы будущие магистры изучают в курсе по выбору «Интернет и сервисы web 2.0 в педагогической деятельности».

Нами разработана программа по данному курсу, включающая два раздела:

1. Использование Интернет в педагогической деятельности.
2. Использование сервисов web2.0 в образовательной деятельности.

Литература

1. Нечаева Т. П. Образовательные возможности социальных сервисов Интернета / Т. П. Нечаева, А. Н. Квартников // Информационные и коммуникационные технологии в образовательном процессе и научных исследованиях: Материалы II-й ежегодной научно-практической конференции преподавателей и студентов «Университетская наука – региону». – Ставрополь: СКФУ, 20014. – С. 41-43.
2. Патаркин Е. Д. Реализация творческих и воспитательных возможностей информатики в сетевых сообществах: Автореф. ... дисс. докт. пед. наук / Е. Д. Патаркин. – М., 2006. – 47 с.

УДК 373.31:343.85

Данченко І. О.

(м. Харків)

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті аналізуються проблеми мотивації досягнення успіху як складової процесу формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів, а також визначено деякі шляхи підвищення рівня мотивації досягнення успіху студентів в навчально-виховному процесі вищих аграрних навчальних закладів.

Ключові слова: мотивація досягнення успіху, мотиваційна готовність, соціальна зрілість особистості, формування соціальної зрілості студентів.

В статье осуществляется анализ мотивации достижения успеха как одной из составных частей процесса социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений, а также обозначены некоторые пути повышения уровня мотивации достижения успеха студентов в учебно-воспитательном процессе высших аграрных учебных заведений.

Ключевые слова: мотивация достижения успеха, мотивационная готовность, социальная зрелость личности, формирование социальной зрелости студентов.

The analysis is carried out of motivation to succeed yak an integral part of the process of social maturity of students in higher agricultural education institutions, and also highlights some of the ways to increase the level of motivation for success of students in the educational process of higher agricultural education.

Keywords: motivation to achieve success, motivational readiness, social maturity of personality, the formation of social maturity of the students.

Актуальність дослідження.

Переоцінка значущості багатьох ціннісних орієнтирів, пошук та переосмислення свого місця в суспільстві, прийняття на себе відповідальності за результати життєдіяльності скриті в мотивах особистості і потребують не тільки пізнання, але і управління їх формуванням. Попередні дослідження свідчать про те, що в єдиному процесі соціалізації-індивідуалізації проявляється нездатність особистості студентів-аграріїв інтегруватись в нові соціокультурні взаємини, що призводить до деформації їх особистості у відношенні до оточуючих і до себе – це загострює проблему мотивації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Свідоме ставлення майбутнього аграрія до самореалізації в суспільстві та їх ролі у розв'язанні актуальних проблем професійної діяльності повинне стати стрижнем, навколо якого конструюються основні якості студента-аграрія як професіонала, оскільки від того, чим мотивує студент свою соціальну діяльність, залежать характер його участі в соціальних процесах, досягнуті результати у професійній самореалізації.

Мотиваційна готовність, сприйнятливість до професійної діяльності і особистісної самореалізації в суспільстві багато в чому залежить від рівня включеності студентів в складні соціальні відносини. Оскільки лише адекватна цілям мотивація забезпечує ефективну діяльність і саморозкриття особистості.

Мотивація особистості майбутнього аграрія обумовлена його професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами. Вона виявляється як у всій його професійній життєдіяльності, так і в окремих ситуаціях, визначає його сприйняття зовнішніх подій і логіку поведінки. Позитивну мотивацію засвідчує задоволення таких його особистісних і професійних потреб, як розвиток прагнення застосовувати нове, підвищувати рівень професійної майстерності, подолання професійних труднощів.

Аналіз досліджень і публікацій. Велика кількість наукових праць (В. Асєєв, Л. Божович, О. Запорожець, Є. Ільїн, Л. Ітельсон, О. Леонтєв, С. Москвичов, С. Рубінштейн, Г. Щукіна та ін.) присвячена дослідженню природи, детермінації, структури мотиваційної сфери особистості та закономірностей її формування, окремим аспектам мотивації діяльності людини: ситуативному розвитку мотивації (В. Вілюнас), зв'язку формування

мотивів з минулим досвідом суб'єкта (С. Рубінштейн), ролі пізнавальних та емоційних компонентів у мотиваційних процесах (В. Ковальов, В. Вербицький).

Мотивацію навчальної діяльності досліджено в роботах А. Вербицького, В. Вергасова, Т. Габай, О. Гребенюка, О. Дусавицького, А. Маркової, В. Мільман, В. Моргун. Зокрема, різноманітні види мотивів та їх формування у ВНЗ вивчали О. Алексюк, С. Архангельський, І. Зайцева, А. Зерниченко, В. Каган, Р. Кузовльова, В. Леонтєв, Є. Павлютенков, Є. Спіцин. На необхідності впровадження особистісно орієнтованого навчання як однієї з умов формування мотиваційної сфери особистості зазначали І. Бех, І. Якиманська, О. Сібіль, С. Подмазін та ін.

У контексті нашого дослідження становлять інтерес дослідження І. Зайцевої щодо формування мотивації учіння студентів вищих економічних навчальних закладів, П. Лузана – навчально-пізнавальну активність студентів вищих навчальних закладів, О. Пиндика – розвиток пізнавальної активності студентів економічного профілю, Г. Костишиної – навчально-пізнавальну діяльність студентів вищих технічних закладів освіти.

У той же час, проблема формування мотивації досягнення успіху як складова процесу становлення соціальної зрілості в студентів вищих аграрних навчальних закладів не виступала предметом спеціальних досліджень.

Таким чином, актуальність та доцільність дослідження зумовлена необхідністю подолання суперечностей між: існуючою в практиці вищих аграрних навчальних закладів системою професійної підготовки та вимогами суспільства до кваліфікованих спеціалістів, здатного до самоосвіти та самовдосконалення протягом усього свого життя.

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування мотивації досягнення успіху студентів, визначити основні умови її ефективної реалізації в навчально-виховному процесі вищих аграрних навчальних закладах (ВАНЗ).

Виклад основного матеріалу Соціально орієнтований спосіб ведення виробництва і бізнесу вимагає якісно нового рівня професійної підготовки. Відповідальність за результати своєї праці та уміння самостійно здобувати необхідні знання і творчо застосовувати їх на практиці сьогодні є ключовими умовами професійного і кар'єрного росту молодого людини. Це є похідною сформованої мотивації досягнення успіху майбутнього фахівця-аграрія як суб'єкта діяльності. Вища професійна освіта є фундаментальною складовою цілісної системи безперервної професійної освіти у сучасних умовах жорсткої

конкуренції на ринку праці. Тому формування мотивації досягнення успіху особистості повинно бути тісно пов'язане із формування її соціальної зрілості.

Мотиваційний компонент соціальної зрілості майбутніх фахівців-аграріїв включає в себе мотиви, інтереси, потреби та цінності, які спонукають їх до дій і вчинків. Як вважає переважна більшість психологів, мотивація становить собою стрижень особистості, зумовлюючи особливості її діяльності.

Мотивація – це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [4, с. 11].

Психологи відносять до мотивів у широкому значенні потреби, інстинкти, захоплення, почуття й емоції, установки, ідеали, увявлення, ідеї, класифікуючи їх таким чином: функціональні потреби; матеріальні та ідеальні потреби; вищі соціальні потреби; соціальна установка.

Т. Вольфовська розробила класифікацію мотиваційних типів, які залежать від трьох універсальних потреб людини (потреб індивідів як біологічних організмів, потреб у координованих соціальних взаємодіях і потреб, пов'язаних з виживанням і достатком соціальних груп), виділивши такі: саморегулювання; стимулювання (повнота життєвих відчуттів); гедонізм; досягнення; влада; безпека; конформність; традиція; прихильність; універсалізм [1, с. 102]. Цілком слушно авторка вважає, що усі мотиваційні типи перебувають між собою в стані сумісності чи суперечності, що і визначає певну стратегію поведінки особистості.

Під кутом зору формування соціальної зрілості студентів аграрних ВНЗ вважаємо важливою тезу про те, що мотивація навчання й опанування фахом як свідомої діяльності людини ґрунтується на формуванні ставлення до цього виду діяльності і пов'язана з життєвими установками та інтересами людини (Л. Божович, О. Бодальов, В. Іванов, В. Ільїн, О. Леонтьєв, О. Морозова, О. Петровський, П. Якобсон).

Зокрема, для педагогічного впливу на формування мотиваційного компонента соціальної зрілості майбутніх фахівців-аграріїв враховуємо виокремлені П. Якобсоном типи мотивації навчання: «негативна» мотивація (уникання неприємностей, яких людина може зазнати, коли не буде навчатись); мотивація, пов'язана з мотивами, що заходяться поза межами навчальної діяльності (моральні, громадянські мотиви, життєві перспективи); мотивація, закладена у самому процесі навчальної діяльності (сам процес набуття знань, допитливість, прагнення до пізнання нового) [5, с. 16].

Для формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів пріоритетними вважаємо два останні типи мотивації, пов'язані насамперед з орієнтацією на життєві перспективи, необхідністю набуття для цього певних знань та умінь, прагненням до пізнання навколишнього світу, інших особистостей і себе як особистості. Вважаємо, що на мотиви пізнавальної активності особистості можна вплинути через пробудження її інтересів.

Науковці вважають, що зміст і характер інтересів пов'язані із побудовою й динамікою мотивів та потреб людини, а також із характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє. Власне, інтерес є активною спрямованістю на предмет або явище, при цьому він має позитивний характер. У педагогіці інтерес розглядається як «форма прояву пізнавальної потреби, яка

забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності» [4, с. 28].

Інтереси можуть мати різний зміст, спрямованість, глибину, обсяг, стійкість. Розуміючи значущість впливу пізнавального інтересу на формування соціальної зрілості майбутніх фахівців-аграріїв, звернулися до виокремлених Г. Щукіною аспектів його впливу: рівень розвитку пізнавального інтересу (сила, глибина, стійкість); його характер (наявність глибокого основного інтересу, який забезпечує значні зрушення у розвитку особистості); місце пізнавального інтересу в колі інших мотивів і його взаємозв'язок з ними; спорідненість пізнавального інтересу з життєвими планами і перспективами особистості.

На основі аналізу наукової літератури, зокрема дослідження С. Г. Карпенчук, І. Д. Беха, Б. Блюма, Д. Кратвола та інших, до основних компонентів мотиваційного компоненту соціальної зрілості студентів ВАНЗ відносимо наступні: інтерес щодо соціального оточення, соціального простору; прагнення успіху в соціально значимій діяльності; готовність та соціальна активність як якості особистості.

Спираючись на «піраміду потреб», запропоновану А. Маслоу, прагнення до успіху й успішності можна співвіднести із задоволенням дефіцитарних потреб (коли успішність забезпечує певний рівень життя) або потреби в безпеці (якщо успіх дає соціальну захищеність і стабільність). Очевидно, що в цих випадках життєдіяльність людини здійснюється на рівні адаптації, а не життєтворчості; успішність тут не пов'язана з особистісною самореалізацією, оскільки успіх співвідноситься не стільки з результатами діяльності, скільки з атрибутами соціальної влаштованості.

Якщо ж прагнення до успіху пов'язане із здобуттям соціального визнання, то в його основі лежить потреба в любові та приналежності (наступна в ієрархії потреб, за А. Маслоу). У контексті дилеми Е. Фрома таке прагнення до успішності – більше, ніж «мати», але, очевидно, менше, ніж «бути», оскільки спрямовано поки що лише на отримання права «бути». Критерії успіху тут можуть бути пов'язані як з високим рівнем виконання діяльності та реалізацією здібностей і потенціалів особистості, так і з соціально-економічною репутабельністю.

Зв'язок прагнення до успіху з потребою в самоповазі – наступною в структурі А. Маслоу – спрямовує особистість на досягнення відчуття значущості й компетентності. Компетентність та ефективність, що підтримують

самоповагу, забезпечуються дією постійно функціонуючого оцінювання власних досягнень [6].

І лише на вищому рівні – самоактуалізації і реалізації сенсу – успіх і успішність не є самоціллю. На цьому рівні успіх є складовою особистісного і професійного акме, що, безумовно пов'язане з вибором на користь повноцінного «бути» в цитованій вище дилемі Е. Фрома.

Таким чином, успіх і успішність можуть займати різне місце в мотиваційній та ціннісній системі особистості. Прагнення до успіху може підтримуватися не одним, а декількома мотивами одночасно. При цьому ціннісність успіху може змінюватись – від успіху як засобу (при досягненні благополуччя та захищеності) через успіх як мету (на рівні прагнення до визнання та значущості) до успіху як природного й закономірного результату творчої діяльності. Домінування тієї чи іншої цінності визначає унікальний для людини особистісний сенс власного успіху.

Мотивація є важливим компонентом психологічної структури будь-якої діяльності, її рушійною силою. Дослідники підкреслюють, що рівень мотивації досягнення має дуже важливе значення, оскільки успіх у будь-якій діяльності залежить не лише від здібностей і знань, а й від рівня домагань особистості.

Відповідно до теоретичних уявлень американських психологів Д. Аткинсона і Д. Мак-Клелланда мотив досягнення складається з двох протилежних мотиваційних тенденцій – мотиву прагнення до успіху й мотиву уникнення невдачі. Високий рівень мотивації досягнення означає, що у людини переважає прагнення до успіху; низький рівень мотивації свідчить, навпаки, про домінування прагнення уникати невдачі.

Д. Мак-Клелланд [4], аналізуючи умови формування мотивації досягнення, об'єднав основні формуючі впливи у чотири групи: формування синдрому досягнення (домінування у людини прагнення до успіху над прагненням уникати невдачі); самоаналіз; формування прагнення й навичок ставити перед собою високі, але адекватні цілі; соціальна (міжособистісна) підтримка.

Однією з плідних концепцій, яка з успіхом застосовується для пояснення досягнень у діяльності, є теорія В. Вайнера. Згідно з нею всі причини успіхів і невдач можна оцінювати за двома параметрами: локалізації та стабільності. Перший характеризує те, у чому людина вбачає причини своїх успіхів і невдач: у самій собі або в незалежно від неї сформованих обставинах. Стабільність розглядається як сталість або усталеність дії відповідної причини [1].

Різноманітні поєднання цих двох параметрів визначають таку класифікацію можливих причин успіхів і невдач: складність завдання (зовнішній, стійкий чинник успіху); старанність (внутрішній, мінливий чинник успіху); випадковий збіг обставин (зовнішній, нестійкий чинник успіху); здібності (внутрішній, стійкий чинник успіху).

Крім мотиву досягнення, на вибір завдання і результати діяльності впливає уявлення людини про себе, яке у психології іменують по-різному: «образ Я», «самосвідомість», «самооцінка» тощо. Іншою важливою психологічною особливістю, що впливає на досягнення успіхів і самооцінку людини, є вимоги, які вона виставляє сама до себе. Той, хто виставляє до себе підвищені вимоги, більшою мірою намагається досягнути успіху, ніж той, чиї вимоги до себе невисокі. Неабияке значення для досягнення успіху й оцінки результатів діяльності має уявлення людини про властиві їй здібності, необхідні для вирішення завдання.

Переживання успіху або неуспіху залежить не лише від об'єктивного досягнення, але й від рівня домагань. За відсутності рівня домагань досягнення не переживається як успіх або неуспіх.

Ще одним мотиваційним чинником, який впливає як особистісна детермінанта на мотивацію досягнення є локус контролю. Інтернальність (внутрішній локус контролю) – екстернальність (зовнішній локус контролю) є стійкими структурами особистості, що сформовані у процесі її соціалізації.

Таким чином, високу мотивацію досягнення забезпечують такі особистісні характеристики як рівень домагань, локус контролю, відчуття особистісної причинності, домінування прагнення до успіху або мотиву уникнення невдач. Аналіз цих особистісних диспозицій дає змогу виявити

рівень розвитку мотивації досягнення й, відповідно, прогнозувати успішність особистості у всіх сферах її життєдіяльності.

Стимулювати розвиток мотивації досягнення можна й необхідно також системою психолого-педагогічних прийомів через створення зовнішніх умов для появи внутрішніх спонукань до різного виду досягнень (у тому числі в навчальній, науково-дослідницькій, соціально значимій, професійній діяльності), рефлексія та усвідомлення студентами власних можливостей з метою подальшого саморозвитку мотивації досягнення.

Розвитку мотивації досягнення успіху студента сприяє реалізація професійної спрямованості навчання всіх курсів дисциплін, належна організація навчальних і виробничих практик, адекватна система взаємин викладачів зі студентами, якісна підготовка курсових, дипломних і магістерських робіт, психологічна безпека і свобода особистості, активна науково-дослідна діяльність, створення належних умов для їхньої творчої самореалізації тощо. Мотивація неоднорідна, вона залежить від багатьох психологічних і соціологічних факторів, співвідношення між якими визначає система ціннісних орієнтацій молоді людини: у власному престижі; у високому матеріальному положенні; у креативності; у розвитку себе; у досягненнях; у духовному задоволенні; у збереженні власної індивідуальності.

Інтенсивність розвитку мотивації залежить від того, якою мірою система цінностей людини співвідноситься із системою цінностей суспільства, до якого людина належить.

Проведений структурно функціональний аналіз процесу формування мотивації успіху студентів на основі розвитку їхнього творчого потенціалу дозволяє визначити наступні психолого-педагогічні умови забезпечення стійкої мотивації студентів: формування (і підтримування) прагнень студентів виявити і ствердити себе через навчально-професійну діяльність; створення уявлень про сучасну модель особистості успішного фахівця та спонукання до усвідомлення ним ближньої і дальньої перспективи професійної самореалізації; розвиток позитивної концепції «Я-концепції» та адекватної і стійкої самооцінки студентів-аграріїв; формування ієрархії ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю; забезпечення умов для самопізнання, самовиховання, стимулювати прагнення до самовдосконалення; підтримання допитливості й «пізнавального» психологічного клімату в студентській академічній групі тощо.

Як наслідок, у студента формується життєво-часова перспектива, самоідентифікація з успішним професіоналом, ставлення до себе як до відповідального виконавця фахової діяльності.

А також заходи, які покликані: мінімізувати високу особистісну і ситуативну тривожність окремих студентів, невпевненість, шляхом активізації розвитку особистісних якостей, здібностей досаморегуляції; створювати ситуації успіху на високому рівні реалізації здібностей студентів та інші.

У соціальному аспекті для формування мотивації успіху у навчально-виховному процесі ВАНЗ, на наш погляд, необхідно: проводити гнучку спеціалізацію студентів на другому курсі навчання у ВАНЗ; запровадити введення практично-спрямованих спецкурсів з можливістю студента обирати дисципліни за власним бажанням; підсилити практичну спрямованість підготовки студентів шляхом запровадження занять з аналізом і вирішенням актуальних робочих ситуацій, тренінгів соціальної та професійної компетентності; для старшокурсників ввести у навчальний план моделювання ділових перемовин з бізнес-партнерами, ділові ігри тощо; запровадити вибіркові профільні дисципліни за вимогами практики, бізнесу і за запитом роботодавців; вдосконалити систему проходження виробничої практики, впроваджувати невідривну від навчального процесу практику; уніфікувати вимоги ринку праці з критеріями якісної підготовки фахівців; запровадити проведення науково-практичних семінарів з актуальних проблем фахової діяльності та розвитку певної галузі господарства за участі адміністрації, професійно-викладацького складу ВАНЗ, вчених, студентів, фахівців, бізнесменів, роботодавців і підприємців.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, є всі об'єктивно-суб'єктивні підстави, які свідчать про актуальну потреби в розробці теоретичних і практичних шляхів формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів як системи і цілісності, яка реалізується і отримує завершеність лише в процесі диференціації і інтеграції їх сутнісних властивостей і характеристик.

Разом з тим дане дослідження не претендує на вичерпне рішення розглянутої проблеми, вивчення процесу становлення соціальної зрілості особистості може бути продовжено в наступних напрямках: розробка та адаптація моделі формування соціальної зрілості студентів при переході на багаторівневу систему вищої освіти і забезпечення моделі комплексом організаційно-педагогічних умов.

Література

1. Занюк С. Психология мотивации. – К., Ельга – Ника-центр, 2001. – 351с.
2. Макаревич О. Мотивация як підгрунття дій особистості / О. Макаревич // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С.134-141.

3. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молоді людини в період повноліття. – К., КНТ, 2008. – 192 с.
4. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи. Підручник. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
5. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Пер. с англ. – СПб.: Речь, 2001. – 240 с.
6. Маслоу А. Психология бытия. Пер с англ. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 1997. – 304с.

УДК 378.4.017:172:316.663.2-055.2(072)

Омельченко Г. Ю.

(м. Харків)

РОЛЬ ЦЕНТРУ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ В ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

В статті розкриваються питання впровадження принципів гендерної рівності в освіту, висвітлюються підходи до визначення гендерно-чутливої поведінки та особливостей її прояву у сучасному ВНЗ, пошук ефективних підходів до формування гендерно-відповідальної поведінки студентів та викладачів вищих навчальних закладів, розглядаються напрями роботи ВНЗ з формування гендерно-чутливого середовища, поширення гендерних знань та формування нових стандартів і традицій поведінки.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерно-відповідальна та гендерно-чутлива поведінка, гендерна компетентність.

В статье раскрываются вопросы внедрения принципов гендерного равенства в образовании, освещаются подходы к определению гендерно-чувствительного поведения и особенностей его проявления в современном ВУЗЕ, рассматриваются направления работы ЦГО ВУЗА по формированию гендерно-чувствительной среды, распространение гендерных знаний и формирование новых стандартов и традиций поведения.

Ключевые слова: гендерное равенство, гендерно-ответственное и гендерно-чувствительное поведение, гендерная компетентность.

The article considers the questions of introduction of principles of gender equality in education, highlights the approaches to the definition of gender-sensitive behavior and peculiarities of its development in modern higher school, are considered directions of the UNIVERSITY in the formation of a gender-sensitive environment, dissemination of gender knowledge and the formation of new standards and traditions of conduct.

Key words: gender equality, gender-responsible and gender-sensitive behavior, gender competence.

Гармонійні гендерні відносини – це багаторівнева система гендерної взаємодії, що базується на принципах справедливості, егалітаризму, партнерства та характеризується наявністю рівних можливостей для чоловіків та жінок, узгодженням інтересів суб'єктів взаємодії, відсутністю насильства та послабленням конфліктів. Одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, оскільки Україна як європейська держава ставить своїм завданням не лише забезпечення успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ, але й досягнення нової якості життя, гармонізації суспільних відносин.

Постановка проблеми.

Актуальність гендерних перетворень в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави, так і її внутрішніми потребами. Гендерного реформування потребує кожна сфера нашого життя – від промисловості та сільського господарства до державного управління, охорони здоров'я, екології, будівництва чи транспорту. Не є винятком і система освіти.

Пошук ефективних підходів до формування гендерно-відповідальної поведінки студентів ставить перед педагогом вищої школи завдання включення студентів в активне і зацікавлене обговорення актуальних проблем гендерної рівності в суспільстві. При цьому важливо, щоб таке обговорення відбувалося не на рівні емоцій і буденних суджень, а на рівні аргументованих суджень, в основі яких лежить досить серйозне і різнобічне ознайомлення з предметом обговорення. Це передбачає реформування системи вищої освіти і професійної підготовки, зокрема одержання майбутніми випускниками гендерних знань, набуття умінь та навичок, розширення їх гендерного світогляду.

Аналіз досліджень.

У історіографії України домінуючою гендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю і взаємна довіра (Г. Сковорода, П. Юркевич). Тому розвиток національної та гендерної ідентичності є важливим чинником національного розуміння буття юнаками та дівчатами їх егалітарного життєздійснення (І. Бех, В. Кравець, Т. Дороніна, О. Кікінежді, Т. Голованова та ін.).

Сучасне людство є свідком постійних змін, які відбуваються у світі. З'являються нові знання, розвиваються нові технології, змінюються політичні

та суспільні устрої. Тож закономірно, що творці усіх цих змін чоловіки та жінки не можуть не відчувати, що змінюються і самі.

Викликом часу є реалізація новітніх стратегічних напрямків щодо забезпечення сталих гендерних перетворень на всіх рівнях соціуму, запровадження гендерних стандартів у систему освіти, що сприятиме підвищенню гендерної чутливості у майбутніх інженерів та технологів, економістів та менеджерів, подоланню у них гендерних стереотипів, трансляції гендерних знань на широку громадськість.

Особливого значення набуває повсякденна робота щодо поширення гендерних знань, упровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки, які б закріплювали ці принципи на рівні прийнятних і звичних кроків, незалежно від того, в якій сфері ця поведінка проявляється – в економіці, політиці, в інформаційному просторі, у педагогічному процесі чи у повсякденному спілкуванні, у сімейному житті, побуті.

Викладення основного матеріалу.

В Україні забезпеченню впровадженню гендерних підходів в освіту сприяє системна діяльність центрів гендерної освіти ВНЗ, що створюються за ініціативи гендерночутливих викладачів та викладачок за підтримки керівництва ВНЗ.

Метою діяльності таких центрів є надання методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та студентській молоді ВНЗ щодо впровадження у навчально-виховний процес гендерних підходів та ідей гендерної рівності шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству та протидії торгівлі людьми.

Перші центри гендерної освіти в українських ВНЗ почали створюватися за ініціативи Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН, що діяла з 2008 р. до 2010 р. На сьогодні, в Україні створено унікальну Всеукраїнську мережу осередків гендерної освіти (ОГО) вищих навчальних закладів, до якої входять більше 20 таких осередків (гендерних центрів, кафедр, студій) у ВНЗ Донецька, Житомира, Києва, Луцька, Сум, Тернополя, Харкова, Черкас, Ужгорода, Кривого Рогу, Запоріжжя.

Основними завданнями ОГО є: організація методичної роботи у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у ВНЗ; надання інформаційних, довідкових та просвітницьких послуг у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків студентам та викладачам ВНЗ; організація науково-дослідницької та виховної роботи у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у ВНЗ; сприяння розвитку міждисциплінарних досліджень, спрямованих на підвищення потенціалу гендерних досліджень; організація наукової розробки нових перспективних напрямів і технологій гендерних досліджень, розробка науково обґрунтованих рекомендацій у сфері впровадження гендерних підходів; сприяння ефективному управлінню інноваційними процесами у сфері гендерної освіти, консультативний супровід і підтримка цих процесів; сприяння захисту законних прав та інтересів професорсько-викладацького складу та студентів щодо гендерної рівності; проведення семінарів, конференцій і інших науково-організаційних заходів, спрямованих на вдосконалення гендерних досліджень і їх реалізацію в практиці освітніх установ

Засади державної гендерної політики викладені в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», в якому зокрема сказано, що гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;

Егалітарне трактування принципу соціальної рівності статей полягає не в тому, щоб перетворити людину на якусь безстатеву, "усереднену" істоту, а в тому, щоб вивчити і усунути всі соціальні бар'єри, що заважають людині проявитися як особистості, створити рівні соціальні можливості для реалізації особистості чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності в залежності від уподобань особистості. У гендерній рівності НЕ йдеться про питання жінок. Мова йде про рівну участь чоловіків і жінок у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя громади.

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка на протязі багатьох років вдало поєднує навчальний процес із вихованням студентів здійснюючи просвітницьку та

науково-дослідну діяльність. На основі національної системи виховної роботи розроблена та реалізується власна концепція виховної роботи ХНТУСГ, в основі якої лежать принципи єдності гуманізму, демократизму, індивідуального підходу до кожного студента. Одним із пріоритетних завдань навчально-виховного процесу нашого університету є формування гендерно-чутливого середовища, поширення гендерних знань, впровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки. Вирішенням цих питань в нашому університеті займається Центр гендерної освіти, який було створено в листопаді 2011 року на підставі рекомендації Головного управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації та рішення Вченої ради ХНТУСГ імені П. Василенка від 26.10.11.

Створення сприятливого психологічного клімату, атмосфери комфорту та взаємоповаги між викладачами і студентами залежить від злагодженої роботи адміністрації вузу та всіх його структурних підрозділів (комітету у справах молоді та спорту, ради кураторів, науково-методичної ради, студентської ради, дирекцій ННІ, кафедр). Спектр інформаційно-просвітницьких, розважальних, спортивно-масових заходів, які забезпечують інформування щодо різних аспектів гендерних відносин, а також демонструють у доступній формі бажані зразки гендерно-чутливої і гендерно-відповідальної поведінки безумовно потрібен у всіх вишах. Основну частину інформації у ході навчального процесу студент отримує не з повідомлень викладача, а із загальної «морально-психологічної атмосфери» навчального закладу і безпосередньо – навчального процесу. Інакше кажучи, від «духу» університету, відносин, які панують усередині нього, інтонації, особливості спілкування, тощо. Саме осередки гендерної освіти покликані сприяти формуванню сучасного мислення, нових життєвих установок молоді; формуванню людини, здатної взяти на себе відповідальність за себе й за свою долю, навичок та вмій у сфері поведінки на ринку праці; інноваційного стилю життя; саморозвитку та самозростання молоді.

Література

1. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. пос. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с.

2. Голованова Т. П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді: монографія / Т. П. Голованова. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2007. – 338 с.
3. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. –Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 394 с.

УДК 372.881.111.1

Скиданова Н. В.

(г. Харьков)

МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Розглянуто проблеми та важливість формування міжкультурної комунікативної компетенції студентів технічних ВНЗ. Запропоновано деякі методи розвитку комунікативних здібностей, що сприяють інтенсифікації процесу навчання іноземної мови та заглибленню у реальне мовне середовище.

Ключові слова: іноземна мова, мовна освіта, міжкультурна комунікація, комунікативний підхід.

Рассмотрены проблемы и важность формирования межкультурной коммуникативной компетенции студентов технических ВУЗ. Предложены некоторые методы развития коммуникативных способностей, которые содействуют интенсификации процессу обучения иностранному языку и углублению в реальную языковую среду.

Ключевые слова: иностранный язык, языковое образование, межкультурная коммуникация, коммуникативный подход.

The article focuses on problems and the importance of developing intercultural communicative competence of technical students. Some methods of improving communicative ability that contribute to the intensification of learning foreign languages and to the successful immersion into the real language environment are considered.

Keywords: foreign language, language education, intercultural communication, communicative approach.

Потреба общества в специалистах, владеющих иностранным языком, особенно возросла в настоящее время в связи с развитием международных деловых контактов, освоением новых технологий, созданием

многочисленных совместных предприятий, интенсификации профессиональной деятельности в тесном контакте с зарубежными специалистами. Обусловленная социальным заказом общества, разработка вопросов обучения иностранным языкам является одной из самых актуальных проблем преподавания иностранных языков. Бесспорным признается тот факт, что в начале нового века целью обучения иностранным языкам уже не может являться передача лингвистических знаний, умений и навыков, и даже не энциклопедическое освоение страноведческой информации, ограничивающейся в первую очередь суммой географических и исторических понятий и явлений. Центральным местом в языковом образовании должно стать формирование способности к участию в межкультурной коммуникации. Это особенно важно сейчас, когда смешение народов, языков и культур достигло невиданного размаха и остро встала проблема воспитания терпимости к чужим культурам, пробуждение интереса и уважения к ним, преодоление в себе чувства неприятия других культур [3, с. 17]. В новой концепции обучения иностранному языку в неязыковом вузе подчеркивается, что иностранный язык является неотъемлемым компонентом профессиональной подготовки современного специалиста любого профиля. Курс иностранного языка в неязыковом вузе в частности носит профессионально ориентированный характер, поэтому его задачи определяются в первую очередь коммуникативными и познавательными потребностями будущих специалистов того или иного профиля. Овладение иностранным языком в этом случае рассматривается как формирование профессиональной интерактивной компетенции, т. е. способности соотносить языковые средства с задачами и условиями общения с учетом социальных норм поведения и коммуникативной целесообразности высказывания, адекватного речевого поведения, поиску языковых средств эффективного воздействия на партнера.

Выступая участниками любого вида межкультурных контактов, люди взаимодействуют с индивидами других культур, как правило, непохожих. Основные причины неудач таких контактов лежат за пределами очевидных различий, кроются в различном мироощущении, т. е. ином отношении к миру и другим людям. Главное препятствие, мешающее успешному решению этой проблемы, состоит в том, что мы воспринимаем другие культуры через призму своей народной культуры, наши наблюдения и заключения ограничены ее рамками.

Очевидно, что речь идет о социокультурном содержании коммуникации – совокупности политических, социологических, психологических и других явлений. Отметим, что эффективное обучение межкультурному общению с носителями конкретного иностранного языка возможно при условии формирования у обучаемых социокультурной компетенции – совокупности знаний о национально-культурной специфике стран изучаемого языка и связанных с этим умений корректно строить свое речевое и неречевое поведение. Безусловно, для того чтобы достичь необходимого и достаточного уровня социокультурной компетенции, необходимо иметь определенный набор знаний о странах изучаемого языка. Дальнейшая детализация содержания обучения социокультурной компетенции студентов неязыковых вузов приводит к выделению двух структурных компонента: знания и навыки/умения. Первый компонент включает в себя:

а) знание социокультурных универсалий и системы ценностей собственной и иноязычной культуры, влияющих на самоидентификацию личности;

б) знание культурных стереотипов, а также реакций, возможных в ходе речевого взаимодействия.

Второй компонент объединяет навыки и умения:

а) выявления социокультурных реалий другой языковой культуры в бытовых контекстах;

б) определения профессионально значимых различий в коммуникативном поведении иноязычных партнеров;

в) осуществления сопоставительного анализа культурных ценностей родной и изучаемой культуры; терминологической системы языков;

г) моделирования коммуникативного поведения для достижения профессиональных целей с учетом социокультурных особенностей партнеров.

Недостаточное владение социокультурными знаниями или их отсутствие у участников межкультурного общения может привести к коммуникативной неудаче. Рассмотрим основные препятствия, мешающие

эффективной межкультурной коммуникации.

1. Поиск соответствий. Коммуникация – это уникальная человеческая особенность, которую формируют культура и общество. Однако людям свойственно полагать, что все достаточно схожи для того, чтобы легко общаться друг с другом, а это значительно усложняет социокультурную коммуникацию. Непонимание при межкультурном общении часто обусловлено нарушением ожиданий коммуникантов, которое объясняется культурными различиями. Это вызывает негативные эмоции по отношению к партнеру-коммуниканту и всей культуре, которую тот представляет, делает весь процесс общения неудачным. Мы основываем наше толкование полученных сигналов на собственном жизненном опыте и культуре. Именно поэтому чужое поведение, основанное на ином опыте и культуре, может быть истолковано нами неверно [2, с. 115].

2. Языковые различия. Когда люди пытаются общаться на языке, которым владеют не в совершенстве, они часто полагают, что языковая единица имеет лишь то значение, которое они знают; забывают о неповторимости лексико-фразеологической сочетаемости каждого слова в рамках конкретного языка. Такая специфика становится очевидной при сопоставлении языков. Поэтому при изучении иностранных языков важно заучивать слова не в отдельности, а в естественных, устойчивых сочетаниях.

3. Ложные невербальные толкования. В любой культуре невербальное поведение составляет большую часть коммуникативных сообщений, и неправильная интерпретация невербального поведения может легко привести к непониманию, которое нарушает коммуникативный процесс.

4. Предубеждения и стереотипы. Людям свойственно излишне опираться на стереотипы и предубеждения, что может помешать объективно посмотреть на других людей и их сообщения и найти подсказки, которые помогут понять эти сообщения так, как нам намеревались их передать. В межкультурном общении необходимо узнавать особенности национального характера коммуникантов, их эмоционального склада, национально-специфические особенности мышления [1, с. 77].

5. Система ценностей. Культурные ценности также влияют на наши атрибуты в отношении других людей и окружающего нас мира. Различные ценности могут вызывать негативные оценки, которые становятся еще одним камнем преткновения на пути к эффективной межкультурной коммуникации.

6. Стресс. Эпизоды межкультурной коммуникации часто сопряжены с тревогой и напряжением, что может привести к неадекватным мыслительным

процессам и поведению. Мы основываем наше толкование полученных сигналов на собственном жизненном опыте и культуре. Именно поэтому чужое поведение, основанное на ином опыте и культуре, может быть истолковано нами неверно. В этом случае у нас возникает тревога, неуверенность из-за неспособности предугадать дальнейший ход процесса коммуникации и его результаты. Стресс и тревога могут усугубить все перечисленные выше «проблемы» [2, с. 120].

Для успешного осуществления межкультурного общения, позволяющего избежать возможного «культурного шока», необходимо овладеть знаниями не совпадающими у участников коммуникации из-за их принадлежности к разным культурам, т.е. знания лексических единиц, реалий и формул речевого этикета. Определение задач и средств освоения коммуникативной компетенции должно соотноситься с целями профессионально ориентированного обучения языкам в вузе и обуславливать и выбор сфер, микросфер, ситуаций, отражающих функционирование национальной культуры, которые включаются в программу обучения иностранному языку в вузе. В современной образовательной среде уровень знания студентом иностранного языка выражается не только в непосредственном контакте с преподавателем. Во время занятий необходимо создавать обстановку реального бытового или профессионального общения, налаживать связь преподавания с жизнью, т. е. использовать иностранные языки в естественных ситуациях. Примером могут служить научные дискуссии на иностранном языке с привлечением носителей языка и без такового, написание рефератов и обсуждение иностранной научной литературы, чтение отдельных курсов на иностранных языках. Важным звеном в данном процессе выступает участие студентов в международных конференциях, подготовка проектных работ, ведь это оттачивает навыки общения, контакта, понимания и передачи информации.

Рассмотрим ресурсы, которыми располагает преподаватель иностранного языка для реализации коммуникативного подхода. Не секрет, что в эпоху глобальной информатизации именно информационные ресурсы могут стать главными помощниками. Многие аутентичные учебники иностранного языка содержат немало текстов и различных видов работы, дающих информацию о культурах народов мира. Их главным достоинством является то, что они написаны на доступном для студентов языковом уровне. А основным недостатком является то, что обычно они представляют факты о культуре той

или иной страны без предварительной подготовки студентов и, как правило, подаются очень поверхностно. В результате студенты воспринимают такую информацию как любопытные факты, а не как необходимое знание. Соответственно, упражнения в учебниках могут играть только вспомогательную роль в межкультурном подходе, а к самому учебнику необходимо добавлять разнообразные виды работ из других источников. Например, преподаватель находит в Интернете соответствующую теме обсуждения информацию. Сначала студенты высказывают все, что они знают по данному вопросу, затем делятся на группы и каждая из которых получает разные тексты. После ознакомления с текстами студенты одной группы могут задавать вопросы студентам другой группы, тренируя, таким образом, языковые навыки и узнавая новую информацию о стране изучаемого языка. Студентам могут быть предложены видеоролики, отрывки из фильмов, отображающие быт и культуру других стран с последующим обсуждением увиденного. Работа над проектами также является чрезвычайно эффективным методом, который может быть использован для реализации межкультурного подхода. Работая над проектом или готовя презентацию, студенты находят информацию по заданной теме с помощью различных источников (интернет, газеты и журналы, ТВ). Далее собранная информация обрабатывается, результаты представляются на занятии в виде лекции или дискуссии. Отметим, что проектная работа стимулирует познавательную деятельность, поиск новой информации для решения поставленных задач, умение делать выводы, умение выражать и защищать свою точку зрения.

Таким образом, применение межкультурного подхода к обучению иностранному языку помогает сформировать у студентов коммуникативную компетенцию, необходимую для успешного погружения в языковую среду, является предпосылкой для воспитания нового поколения молодых людей,

которые будут не только проявлять терпимость, но и уважение и понимание к людям другой культуры.

Литература

1. Антипов Г. А., Донских О. А., Марковина И. Ю., Сорокин Ю. А. Текст как явление культуры. – Новосибирск, 1989. – 196 с.
2. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

УДК 378:1

Скубій І. В.

(м. Харків)

ВИКЛАДАННЯ «ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» В ЄВРОГРУПАХ (ДОСВІД ХНТУСГ ім. ПЕТРА ВАСИЛЕНКА)

У статті вивчаються особливості викладання курсу «Історія України» в єврогрупах. Досліджено теоретичний та практичний досвід викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах технічного профілю. Акцентовується увага на перспективах англomовного навчання студентів на сучасному етапі.

Ключові слова: історія України, єврогрупа, іноземна мова.

В статье изучаются особенности преподавания курса «История Украины» в еврогруппах. Исследовано теоретический и практический опыт преподавания иностранного языка в высших учебных заведениях технического профиля. Акцентируется внимание на перспективах англоязычного обучения студентов на современном этапе.

Ключевые слова: история Украины, еврогруппа, иностранный язык.

The features of teaching the course "History of Ukraine" in the Eurogroups are investigated. The theoretical and practical experience of foreign language teaching in higher education institutions of technical profile are studied. It is focused on the prospects of the English-language learning of students at the present time.

Keywords: history of Ukraine, Eurogroup, foreign language.

*Знання однієї мови дозволяє увійти в коридор життя,
знання двох мов – відкриває вам усі двері у цьому коридорі.
(One language sets you in a corridor for life. Two languages open
every door along the way).
Франк Сміт (Frank Smith)*

Сучасні темпи розвитку світової економіки, розширення міжнародних зв'язків та глобалізаційні процеси в цілому вимагають від випускників вищих навчальних закладів не лише якісного оволодіння знаннями за обраною спеціальністю, а й вміння спілкуватися іноземною мовою, оскільки професійна успішність кожного з них залежить від їхньої мовної компетентності. Такі фахівці стають з кожним роком все більше затребуваними на вітчизняному і європейському ринках праці. Якщо раніше попитом користувалися спеціалісти з гуманітарних спеціальностей, то останнім часом роботодавцям необхідні інженери, програмувальники, архітектори, які володіють іноземною мовою на рівні не просто достатньому для повсякденного спілкування, ведення переговорів, а головним чином орієнтовані на роботу в англійськомовному середовищі. Студенти вищих навчальних закладів технічного профілю вивчають мову переважно для читання, розуміння та перекладу складних технічних понять і лише 10% з них в необхідній мірі володіють відповідними комунікативними навичками [1]. Заучування чи відтворення текстів іноземною мовою не відповідають сучасним вимогам з підготовки професійних кадрів. Для сучасного ж європейського освітнього простору вже давно стало традиційним англійське навчання, навіть у середовищі національної мови.

З початку нового 2014 – 2015 навчального року в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка розпочалося англійське навчання, що стало новим етапом в його розвитку. Зі студентів першого курсу було сформовано спеціальні групи (єврогрупи), в яких викладання всіх предметів проводиться англійською мовою. Очевидно, для цих майбутніх спеціалістів, які виявили бажання навчатися у єврогрупах, відкриваються широкі можливості. Засвоївши основну лексику та отримавши необхідні знання, практичні навички з кожної дисципліни впродовж всього терміну навчання в університеті вони стануть висококваліфікованими та конкурентноспроможними спеціалістами. Ці студенти також зможуть брати участь у міжнародних наукових конференціях, студентських обмінах, стажуваннях в європейських університетах і провідних підприємствах близького та далекого зарубіжжя.

Проблеми професійної підготовки фахівців негуманітарного профілю досліджувалися багатьма науковцями, у тому числі педагогами, психологами,

викладачами гуманітарних дисциплін [1, 3 – 6]. Важливі питання щодо організації навчального процесу у викладанні іноземних мов у ВНЗ, у тому числі й методи ефективної організації роботи студентів для вивчення іноземної мови професійного спрямування, традиційно розглядалися вченими під час міжнародних науково-практичних конференцій [2]. Наявність широкої методологічної бази, яку протягом років напрацьовували українські педагоги вищої школи, допомагає в організації навчального процесу, але в сучасних умовах гуманітаризації освіти перед викладачем стоїть завдання поєднання традиційних та інноваційних методів, орієнтованих на особистісно-орієнтоване виховання.

Особливістю навчального процесу, про який йдеться у статті, є те, що іноземна мова не є самостійним предметом дослідження, вона тільки супроводжує вивчення предметів, створюючи базис для засвоєння нових знань. «Історія України» є однією із гуманітарних дисциплін, які викладаються студентам вищих навчальних закладів під час першого року навчання. Упродовж семестру студенти мають засвоїти знання з курсу та скласти екзамен. Курс «Історії України» охоплює період від зародження людського суспільства на території України до сьогодення. З самого початку викладання цієї дисципліни перед викладачем стоїть завдання забезпечення курсу необхідним навчально-методичним інструментарем. Це у першу чергу стосується лекцій, які мають бути адаптованими для студентів негуманітарних спеціальностей. Необхідно також враховувати, що більшість із них ще незнайома з історичною лексикою та термінологією, тому ці лекційні матеріали мають бути максимально пристосовані для розуміння. З метою покращення сприйняття нового навчального матеріалу викладачі всіх дисциплін єврогруп готували як україно-, так і англомовні варіанти лекції.

Великої уваги при вивченні іноземних мов слід приділяти в роботі над лексикою, яка подається переважно в словосполученнях, стійких, регулярно вживаних виразах, за допомогою яких будується мова фахівця, як письмова, так і усна [4]. Засвоєння історичної лексики покращує наявність спеціального словника основних термінів та понять, без знання яких студенту буде складно зрозуміти нову тему, бути здатним спілкуватися, відповідати на питання під час практичного заняття. Кінцевою метою вивчення кожної теми з курсу має бути оволодіння основною лексикою, яка є різною для кожного з періодів історії України. Так, зокрема, вивчення теми «Київська Русь» передбачає знання таких термінів, як «князь», «віче», «союз племен», «данина», «полюддя», «погости», «вотчина». Вже через кілька століть ці поняття втратили свою актуальність і

відійшли зі вжитку, змінилося політичне та соціально-економічне життя і зникли всі ці слова, а їм на зміну прийшли нові. Саме тому оволодіння студентами лексичним матеріалом іноземної мови зі спеціальності вимагає від викладача розробки словників-мінімумів, що базуються на найчастіше вживаних в спеціальних текстах загальнонаукових та спеціально-наукових понять, необхідних для чіткої і точної передачі навчально-наукової інформації. Слід також враховувати, що для студентів немовних спеціальностей запам'ятовування основних термінів та понять, так як і знання дат історичних подій, є основним завданням, яке має вирішуватися впродовж всього часу вивчення предмету: під час лекцій, практичних занять, самостійної роботи тощо. Викладач має звертати велику увагу на створення словникового запасу у студентів з дисципліни «Історія України», що є свідченням і результатом його роботи впродовж всього курсу.

Для перевірки знання фактів, дат, визначень понять, а також для закріплення знань необхідно створювати до кожної теми тестові завдання, які також мають бути двомовними.

Одним із основних складових компонентів вивчення курсу «Історії України» є виконання індивідуального навчально-дослідного завдання, яке кожен студент єврогрупи отримує на початку семестру. Передбачається, що робота виконується англійською мовою. Завдання включає в себе вивчення трьох важливих питань з предмету та оформлення словника термінів, який включає ключові поняття кожного з них.

Перед кожним заняттям студенти ознайомлюються з текстами лекцій, словниками термінів та виконують тестові вправи для закріплення знань з попередньої теми. Напружений навчальний процес в єврогрупах вимагає усіх учасників навчального процесу відповідально готуватися до кожного заняття. Результати співпраці викладача зі студентами стають вже помітні під час практичних занять, де останні мають можливість продемонструвати свої не лише фактологічні знання з курсу, а й засвідчити та покращити свої вміння з усного мовлення англійською мовою. Для того, щоб розвивати усне мовлення, мають існувати певні умови: знання конкретної теми з історії України, володіння відповідним мовним матеріалом, наявність стимулу для висловлювання. Живе спілкування дає можливість розвивати мовленнєві навички у студентів та розширювати їхній словниковий запас з історії України.

Сьогодні не можна у процесі навчання забувати і про форми електронної комунікації, які студенти активно використовують. Існування таких засобів зв'язку в мережі Internet, як, наприклад, електронної пошти (e-mail), системи

дистанційної освіти значно полегшує завдання викладачам щодо забезпечення всіх студентів необхідними навчальними матеріалами, тренувальними завданнями (тестами), рекомендованою та додатковою літературою.

Таким чином, викладання «Історії України» для студентів єврогруп передбачає розробку комплексу навчально-методичних матеріалів: конспектів лекцій, завдань для індивідуального навчально-дослідного завдання, тестів, словників термінів. Перший досвід викладання в таких групах показує, що і для студентів, і для викладачів навчальний процес передбачає інтенсивну роботу як в навчальній аудиторії, так і поза її межами. Втім, саме перспективи навчання та подальші широкі можливості застосування своїх знань, мотиваційне середовище, спонукають студентів до активізації діяльності. Видатний психолінгвіст Франк Сміт доречно відзначав: «Знання однієї мови дозволяє увійти в коридор життя, знання двох мов – відкриває вам усі двері у цьому коридорі».

Література

1. Дуднікова Л. Сучасні підходи викладання іноземних мов на нефілологічних спеціальностях вищих навчальних закладів / Л. Дуднікова // Освіта регіону: український науковий журнал. – № 1 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1021>. – Назва з екрану.
2. Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. 28 – 30 квітня 2014 р. – К.: НТУУ «КПІ». – 176 с.
3. Корнейко І. В. Європейський досвід англomовного викладання медицини / І. В. Корнейко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream.pdf>. - Назва з екрану.
4. Ріхтер О. Є. Використання інноваційних технологій у викладанні іноземної мови в немовному ВНЗ [Електронний ресурс]/ О. Є. Ріхтер // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 111. – С. 257 – 259. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_111_63.pdf.
5. Актуальні питання у викладанні іноземних мов у ВНЗ та самостійна робота студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16 – 17 квітня 2009 р.). – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 100 с.

6. Літікова О. І. Підготовка фахівців економічних спеціальностей у системі диференційованого навчання іноземних мов / О. І. Літікова // Вища освіта України. – 2006. – № 1 – С. 202–208.

УДК 378.147

Спольнік О. І., Волчок І. В., Каліберда Л. М.

(м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Робота присвячена проблемам викладання загальної фізики в системі дистанційного навчання. Розглянуті переваги та проблеми дистанційного навчання порівняно з класичними методами викладання природничих наук.

Ключові слова: система дистанційного навчання (СДН), комп'ютерні і інтернет-технології навчання, загальна фізика.

Работа посвящена проблемам преподавания курса общей физики в системе дистанционного обучения. Рассмотрены преимущества и трудности системы дистанционного обучения в сравнении с классическими методами преподавания естественных наук.

Ключевые слова: система дистанционно обучения (СДО), компьютерные и интернет-технологии обучения, общая физика.

The paper is devoted to the problems of teaching of general physics in the system of distant learning. The advantages and difficulties of system of distant learning compared to classical methods are considered.

Keywords: system of distance education (SDE), computer and internet-learning technology, general physics.

Постановка проблеми. СДН за своєю формою займає проміжне положення між очною і заочною формами навчання і є новим методичним прийомом викладання природничих дисциплін. За специфікою СДН пов'язано ряд проблем, без вирішення яких утруднено якісне використання цієї форми навчання. Зокрема, однією з таких проблем, що стосуються викладання загальної фізики, є відсутність доступу до лабораторної бази вищого начального закладу (ВНЗ). Це при тому, що виконання лабораторних робіт є найважливішою складовою навчального процесу, без якої неможливе отримання глибоких знань з фізики.

Аналіз останніх досліджень. Більшість проблем, пов'язаних з дистанційністю викладання, частково вирішені, але потребують додаткової

оптимізації. Відсутність доступу до лабораторної бази ВНЗ і в теперішній час є важливою проблемою при використанні дистанційної форми викладання загальної фізики.

Метою статті є узагальнення найбільш характерних для дистанційної форми навчання проблем і запропонування шляхів їх вирішення.

В даний час все більш доцільною стає система дистанційного навчання (СДН), яка об'єднує в собі комп'ютерні і інтернет-технології навчання та є сполучною ланкою між викладачем і студентом. Важливо підкреслити, що СДН є найбільш демократичною освітою, що дозволяє усім тим, хто хоче вчитися, дістати доступ до деякого навчально-методичного масиву інформації. При цьому за допомогою СДН можна навчати будь-якого охочого – немає вікових, освітніх, територіальних обмежень. Особливо слід виділити студентів ВНЗ, що проживають у віддалених районах. Для них навіть традиційна заочна форма навчання пов'язана з поїздками в університетське місто, побутовими і фінансовими незручностями. СДН допомагає навчатися і тим, хто тимчасово або постійно за станом здоров'я або за сімейними обставинами не має можливості регулярно відвідувати заняття. Система дозволяє студентам набувати нових необхідних навиків і знань за допомогою персонального комп'ютера і виходу в мережу Інтернет. При цьому круг предметів, які можна вивчати за допомогою СДН, практично такий же, який охоплює традиційна система навчання.

Щільний графік аудиторного навантаження, велика кількість годин, відведених для самостійної роботи, передбачені рекомендаціями Болонського процесу [1], дозволяють як студентам, так і викладачам реалізовувати технологію навчання і вивчення матеріалу за допомогою СДН [2] за зручним для кожного графіком, в регульованому темпі. Характерним для ХНТУСГ є те, що університет має багато корпусів і студентських гуртожитків, віддалених один від одного територіально. У цих умовах, безперечно, добре налагоджена робота відповідної комп'ютерної локальної мережі супроводить ефективність освітнього процесу.

При контролі знань важливо відзначити, що при СДН виключаються чинники суб'єктивності викладача, підвищеного хвилювання студента при здачі контрольного завдання, знімається психологічний чинник самопорівняння з іншими студентами, що через об'єктивні причини має місце при традиційних методах контролю. СДН дозволяє підвищувати ефективність навчального процесу за рахунок залучення до самостійної роботи кожного студента. Викладач одержує більше можливостей для спостереження за ходом освоєння

лекційного курсу і застосуванням отриманих знань при розв'язанні задач з фізики.

Специфіка СДН потребує звернути увагу на те, що:

- підвищується ступінь відповідальності ВНЗ за якість фахівця, що випускається;

- процес дистанційного навчання відбувається без особистого контакту між студентом і викладачем;

- необхідно мати велику базу даних інформаційної підтримки (електронні підручники основної і додаткової літератури);

- студенту потрібно мати можливість самоперевірки знань з матеріалу, що вивчається.

Важливо відмітити, що уникнути деяких проблем допомагає чітка структуризація всього матеріалу, представленого на сайті університету. На наш погляд, найбільш вдалим є наступний комплект структурних елементів курсу фізики:

- програми навчальної дисципліни «Фізика» з усіх напрямків бакалаврату;

- теоретичний матеріал з курсу фізики;

- методичні вказівки до лабораторних робіт;

- методичні вказівки до практичних занять;

- тестові завдання з фізики.

Програми навчальної дисципліни складені за вимогами Болонського процесу і вміщують у собі:

- розбитий на модулі теоретичний матеріал;

- структуру залікового кредиту курсу;

- теми лабораторних робіт за модулями;

- завдання для самостійної роботи:

- методи навчання;

- методи оцінювання;

- розподіл балів, що присвоюються студентам;

- шкалу оцінювання;

- методичне забезпечення;

- рекомендовану літературу.

Специфіка СДН з фізики має достатньо трудомістке і до кінця ще не вирішене завдання реалізації такої форми навчання, як лабораторні практикуми. Авторами пропонується застосовувати комп'ютерне моделювання фізичних процесів, яке повинно замінити реальний фізичний експеримент [3].

Найбільш інформативними і добре сприйнятими студентами можуть бути такі лабораторні роботи, як моделювання механічних і електромагнітних коливань. Наочно може виглядати картина пружної і пластичної деформації кристала (діаграма процесу). Вивчення явищ переносу, наприклад в'язкості, за допомогою СДН дозволяє ознайомитись з температурною залежністю в'язкості технічних масел, які використовуються в двигунах машин, що важливо для наступного вивчення властивостей паливно-мастильних матеріалів. Дуже добре сприймають студенти моделювання електричних схем, що дозволяють вивчати закони Ома і Кірхгофа, де моделюються напрями струмів в розгалужених ланцюгах, підбираються параметри для оптимальної роботи електричних схем. Лабораторна робота по вивченню швидкості звуку методом стоячих хвиль дозволяє змінювати довжину звукової хвилі і з високою точністю визначати швидкість звуку в різних середовищах. Студентам добре знайомі петлі гістерезису при вивченні сегнетоелектриків і феромагнетиків. Досліджуючи жорсткість різних магнетиків, студенти можуть вибирати область їх застосування в техніці.

Список цих робіт можна продовжувати, але ми вважаємо найбільш ефективним дублювати лабораторні роботи, модельовані для СДН з лабораторними роботами, що виконуються в реальній фізичній лабораторії, що, безумовно, сприятиме кращому засвоєнню матеріалу і розвитку інтересу студентів до виконання експерименту власноручно, в співдружності з колегами – студентами і консультантом – викладачем.

Висновки. Слід зазначити, що труднощі і проблеми СДН є незначними в порівнянні з їх очевидними перевагами. При цьому СДН, поза сумнівом, не повинно витіснити класичні методи викладання, а у поєднанні з останніми покращувати якість фахівців, їх творчі здібності і інтерес до регулярного навчання, що так необхідно в сучасних умовах на ринку праці.

Література

1. Беренштейн Л. Ю. Суть та етапи впровадження принципів Болонського процесу у вищих навчальних закладах сучасної України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції /Л. Ю. Беренштейн // 21 квітня 2005 р. Національний аграрний університет. Ч.1 – К.: НАУ, 2005. – С. 28-34.
2. Дистанционное обучение: Учеб. пособие / Под ред. Е. С. Полат. – М.: ВЛАДОС, 1998.
3. Пидкасистый П. И., Тыщенко О. Б. Компьютерные технологии в системе дистанционного обучения // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 7-12.

(Харківська область)

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ УЧНІВ З ІСТОРІЇ

У статті розкрито суть понять «інформаційно-комп'ютерні технології, визначені особливості та переваги використання комп'ютерного тестування, як засобу перевірки рівня знань учнів на уроках історії.

Ключові слова: інформаційно-комп'ютерні технології, TEST W, TEST W 2, ОЛІМП, MYTESTX, MyTestX.

В статье раскрывается суть понятий «информационно-компьютерные технологии, определены особенности и преимущества компьютерного тестирования, как средства проверки уровня знаний учеников на уроках истории.

Ключевые слова: информационно-компьютерные технологии, TEST W, TEST W2, ОЛИМП, MYTESTX, MyTestX.

The article deals with essence of the concepts of "information and computer technology, defined features and advantages kompyueterного testing as a means of checking the level of students' knowledge on the lessons of history.

Keywords: information and computer technology, TEST W, TEST W2, OLIMP, MYTESTH, MyTestX.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Важлива роль в якості засвоєння навчального матеріалу з історії належить контролю, який спрямований на визначення ступеня оволодіння учнем відповідних знань та умінь та управління пізнавальною діяльністю школярів.

Контроль знань повинен бути повним, бо повинен охоплювати опорні дати і поняття, провідні ідеї та положення теми уроку або розділу.

Сучасна система контролю та оцінювання знань учнів з історії, на превеликий жаль, не дозволяє вчителю глибоко, всебічно, швидко перевірити рівень знань учнів та виставити об'єктивні оцінки. Практична діяльність показує, що на одному уроці усно всебічно перевірити знання можна лише у декількох учнів. Можна дати письмові завдання ще групі учнів, але це вимагає жорсткого контролю за часовими рамками письмової роботи, контролю, чи не прагнуть школярі скористатися додатковими джерелами інформації і т.д., що ускладнює роботу вчителя на етапі контролю. А це в свою чергу призводить до того, що учні не систематично готуються до уроків

Відсутність чітких вимірювальних критеріїв оцінки, епізодичність перевірки знань і великі витрати навчального часу на проведення й обробку результатів контролю негативно впливають не тільки на психіку учнів, але й на весь процес навчання в цілому.

В умовах запровадження державної підсумкової атестації (особливо письмової форми) та зовнішнього незалежного оцінювання виникла проблема об'єктивності оцінювання знань учнів, що проявляється в тому, що частина учнів не підтверджують річні оцінки з предметів. В такій ситуації контроль повинен бути таким, щоб можна було максимально передбачити результати як семестрового, річного, так і підсумкового оцінювання (ДПА, ЗНО).

В сучасній педагогічній науці не знайдені відповіді на наступні питання:

1. Чи є можливість підвищити об'єктивність педагогічного контролю?
2. Чи можна скоротити час, який витрачається на проведення й обробку результатів контролю?
3. Як підвищити змістовність контролю?
4. Як урахувати можливості сучасних інформаційних технологій у процесі контролю?

Ці й інші проблеми вимагають ретельного вивчення для пошуку шляхів їхнього вирішення.

Для розв'язання більшості з перерахованих вище проблем пропонується використовувати метод тестування, що дозволяє зробити процес педагогічного контролю більш ефективним, а також орієнтувати його на використання сучасних інформаційних технологій.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Використанню інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках історії присвячено ряд статей: О. Барладіна, Д. Ісаєва, Т. Ладиченко, О. Мокрогуз, О. Пометун.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття особливостей та переваг використання ком'ютерних технологій перевірки знань учнів.

Виклад основного матеріалу.

Тестування в педагогіці виконує три основні взаємопов'язані функції: діагностичну, навчальну і виховну:

1. діагностична функція полягає у виявленні рівня знань, умінь, навичок учня. Це основна, і найочевидніша функція тестування. За об'єктивності, широті і швидкості діагностування, тестування перевершує всі інші форми педагогічного контролю.

2. навчальна функція тестування полягає в мотивуванні учня до активізації роботи по засвоєнню навчального матеріалу. Для посилення навчальної функції тестування, можуть бути використані додаткові заходи стимулювання студентів, такі, як роздача викладачем примірних переліку питань для самостійної підготовки, наявність у самому тесті навідних запитань і підказок, спільний розбір результатів тесту.

3. виховна функція проявляється в періодичності й неминучості тестового контролю. Це дисциплінує, організовує і спрямовує діяльність учнів, допомагає виявити і усунути прогалини в знаннях, формує прагнення розвинути свої здібності.

Тестування має наступні переваги перед іншими методами педагогічного контролю:

1. підвищення швидкості перевірки якості засвоєння знань і вмінь учнями;

2. здійснення хоча й поверхневого, але повного охоплення всього навчального матеріалу;

3. мінімізація суб'єктивного фактора при оцінюванні відповідей;

4. висока об'єктивність і, як наслідок, більший позитивний стимулюючий вплив на пізнавальну діяльність учня;

5. орієнтованість на сучасні технічні засоби, на використання в середовищі комп'ютерних навчальних і контролюючих систем;

6. можливість математико-статистичної обробки результатів контролю, і як наслідок, підвищення об'єктивності педагогічного контролю;

7. здійснення принципу індивідуалізації й диференціації навчання завдяки використанню адаптивних тестів;

8. можливість збільшити частоту й регулярність контролю за рахунок зменшення часу виконання завдань і автоматизації перевірки;
9. забезпечення повної самостійності учнів під час тестового контролю
10. полегшення процесу інтеграції системи освіти країни в європейську.

При виборі комп'ютерної програми для тестування учнів необхідно враховувати наступні параметри:

1. наявність електронного журналу для запису та роздрукування результатів;
2. здатність встановлювати випадкову послідовність запитань для кожного учня, який проходить тестування. Це звільняє вчителя від здійснення контролю, щоб учні не списували;
3. можливість розміщення у завданнях наочності;
4. компактна програма, яка доступна як для вчителя, так і учня.

Сьогодні у вчителя історії є можливість вибору комп'ютерної тестової програми. Серед них можна виділити наступні: TEST W, TEST W 2, ОЛІМП, MYTESTX.

Тестуюча програм TEST W (TEST W 2) дозволяє по будь – якій темі створювати великі за кількістю запитань тестові завдання. Відповідно до умов тестування учень повинен за 10 – 15 хвилин дати відповідь на 20 – 25 запитань, причому забезпечується повна самостійність учнів через здатність програми вибірково вибрати питання тесту для того чи іншого комп’ютера. Чим більше завдань в тесті, тим більша ймовірність того, що питання на комп’ютерах класу не повторяться. Перевагою цієї програми є те, що в разі неправильної відповіді, учень зможе відразу побачити правильний варіант відповіді на завдання. Недоліком програми є те, що досить важко сформулювати питання та підібрати відповіді на співставлення, впорядкування і таке інше. Це викликано тим, що програмою передбачено мало місця для запитань та відповідей. Якщо відповідь на запитання має більше однієї позиції, перейти до наступного питання неможливо до тих пір, поки учень на вибере у варіантах відповідей ту кількість, яка була закладена. Ця тестуюча програма дозволяє перевіряти знання учнями основних понять, дат, визначати основне в діяльності історичних діячів, знання змісту реформ, історичних документів і т.д. Максимальний бал за проходження тесту – 11 (в TEST W 2 – 12 балів).

Тестуюча програма ОЛІМП, на мою думку має, деякі переваги над вищевказаною програмою. Насамперед в тому, що в цій програмі є можливість формувати питання декількох видів: одиночний вибір, багатоваріантний вибір, коротка відповідь, довільний текст, впорядкування об’єктів, співставлення елементів, комбіноване завдання. За кожен правильну відповідь нараховується один бал. Крім того вчителю немає потреби контролювати процес проходження учнями тесту, бо на учительському комп’ютері відображається результат проходження тестування кожним учнем. Недоліком системи є неможливість учням побачити свої помилки.

В практиці своєї діяльності останнім часом використовую програму для підготовки і проведення комп’ютерного тестування учнів MyTestX (автор програми – Башлаков О. С.), яка найбільш відповідає, на мою думку, вимогам тестування. Додаткову інформацію про програму Ви можете отримати на порталі www.klyaksa.net або по e-mail: pochta@klyaksa.net.

MyTest X це – система програм (програма тестування учнів, редактор тестів і журнал результатів) для створення і проведення комп’ютерного

тестування, збору та аналізу результатів, виставлення оцінки за вказаною в тесті шкалою.

Програма легка і зручна у використанні. Всі вчителі та учні швидко і легко освоюють її. Ось слова одного з користувачів програми: «На мій погляд, MyTestX досягла досконалого стану: має всі мислимі функції, дуже компактна, її можливості і простота використання перебувають у золотому балансі».

Програма складається з трьох модулів: Модуль тестування (MyTestStudent), Редактор тестів (MyTestEditor) та Журнал тестування (MyTestServer). Для створення тестів є дуже зручний редактор тестів з дружнім інтерфейсом. Будь-який вчитель-предметник, навіть той, який володіє комп'ютером на початковому рівні, може легко скласти свої тести для програми MyTestX і використовувати їх на уроках.

У програмі є багаті можливості форматування тексту питань і варіантів відповіді. Ви можете визначити шрифт, колір символів і фону, використовувати верхній і нижній індекс, розбивати текст на абзаци і застосовувати до них розширене форматування, використовувати списки, вставляти малюнки і формули. Для більшої зручності в програмі є власний текстовий редактор.

До кожного завдання можна задати складність (кількість балів за вірну відповідь), прикріпити підказку (показ може бути за штрафні бали) і пояснення вірної відповіді (виводиться у разі помилки в навчальному режимі), налаштувати інші параметри.

Є можливість використовувати декілька варіантів питання завдання, зручно створювати вибірку завдань для учнів, перемішувати завдання та варіанти відповідей. Це значно зменшує можливість списування під час проходження одного і того ж теста кількома тестованими або повторному проходженні тесту.

У MyTest X можна використовувати будь-яку систему оцінювання. Система оцінки і її налаштування можна задати або змінити в редакторі тесту.

Програма дозволяє складати завдання 10 типів:

1. поодинокий вибір;

2. багатоваріантний вибір;
3. завдання на упорядкування;
4. завдання на відповідність;
5. завдання на визначення правильності або хибності тверджень;
6. завдання на введення числа;
7. завдання на введення тексту;
8. визначення місця на зображенні.
9. перестановка літер;
10. завдання на визначення відповіді – „так” і „ні”.

Розглянемо можливості перевірки знання учнями опорних подій, наприклад з теми «Модернізація Російської імперії у II половині XIX століття». В підручнику «Всесвітня історія. 9 клас» (автори Я. М. Бердичевський, І. Я. Щупак, Л. В. Морозова) в кінці § 19 виділені опорні дати уроку:

11. 1853 – 1856рр. – Кримська війна;
12. 18.03.1856р. – підписання Паризького мирного договору;
13. 19.02.1861р. – скасування кріпосного права в Росії;
14. 1864р. – судова та земська реформи;
15. 1870р. – міська реформа;
16. 1862 – 1877рр. – військова реформа;
17. 1877 – 1878рр. – російсько-турецька війна.

З числа можливих типів завдань на перевірку знань учнями хронологічних подій можна використати 8 варіантів.

Тип завдання	Поле для змісту завдання	Поле для варіантів відповідей
Поодинокий вибір	Коли в Росії було скасовано кріпосне право?	А) 1861р. Б) 1853р. В) 1865р. Г) 1864р. Д) 1870р.
Багатоваріантний вибір	Які реформи відносяться до буржуазних реформ 60-70-х рр. XIX ст.?	А) скасування кріпосного права;

	років XIX ст., проведених в Росії?	Б) земська і судова реформа; В) міська реформа; Г) військова реформа; Д) парламентська реформа.
Завдання на упорядкування	Розташуйте хронологічному порядку буржуазні реформи 60-70-х років XIX ст. в Росії.	в А) земська реформа; Б) міська реформа; В) фінансова реформа; Г) реформа цензури.
Завдання відповідність	Установіть відповідність між датами та буржуазними реформами 60-70-х років XIX ст. в Росії.	У завдання в правій колонці під порядковими номерами прописуються дати реформ, а ліворуч реформи, які учні повинні співвіднести з датами.
Завдання визначення правильності чи хибності тверджень	Визначте, чи правильні наступні твердження	А) Реформа скасування кріпосного права була проведена в 1861 р.? Б) Військова реформа в Росії була проведена в 1878 р.? І т. д.
Завдання введення числа	В якому році було скасовано кріпосне право в Росії?	Учні повинні у відповідному полі вписати дату 1861
Завдання введення тексту	В 1870 р. була проведена Реформа.	Учні повинні у відповідному полі вписати слово « міська »
Завдання визначення відповіді „так”/”ні”	Скасування кріпосного права в Росії відбулося в 1861 р.	Учні повинні у варіанті відповідей натиснути „так”

За допомогою цієї програми перевіряється знання учнями опорних понять і термінів. В темі уроку, яка розглядається, виділені наступні поняття: реформа, кріпосне право, земство, народництво, пропаганда, агітація, тероризм, соціал – демократія. І знову можна використати більшість можливих типів завдань:

18. поодинокий вибір – за поданим визначенням визначити поняття;
19. багатоваріантний вибір – визначити істотні ознаки соціал-демократії;

20. завдання на відповідність – до поданих понять підібрати відповідні визначення;

21. завдання на визначення правильності або хибності тверджень;

22. завдання на введення тексту – за наведеним визначенням учням треба вписати саме поняття, що дозволить вчителю глибоко перевірити розуміння учнями понять і термінів.

Для перевірки розуміння учнями сутнісних ознак певних історичних процесів та явищ доцільно використовувати завдання наступних типів:

23. поодинокий вибір;

24. багатоваріантний вибір – з переліку зазначених нижче положень виберіть ті, що відносяться до реформи скасування кріпосного права.

25. завдання на відповідність – установіть відповідність між реформами та їх змістом

26. завдання на визначення правильності або хибності тверджень – визначте, чи правильні наведені нижче положення, які стосуються реформ 60-70-х років XIX ст. в Росії.

27. завдання на введення тексту – яка реформа характеризується наступними рисами?

Дана комп'ютерна програма надає можливість в тест вставляти історичні та контурні карти, що дозволяє перевірити розуміння учнями змісту історичних карт. Наприклад, використовуємо в тесті тематичну карту «Об'єднання Німеччини» і формуємо наступні питання:

28. поодинокий вибір – який історичний процес зображено на карті;

29. багатоваріантний вибір – які історичні процеси відображені на карті;

30. завдання на визначення правильності або хибності тверджень – на даній карті зображено процес об'єднання Італії?

31. на карті зображено процес феодальної роздробленості Німеччини?

І т. д.;

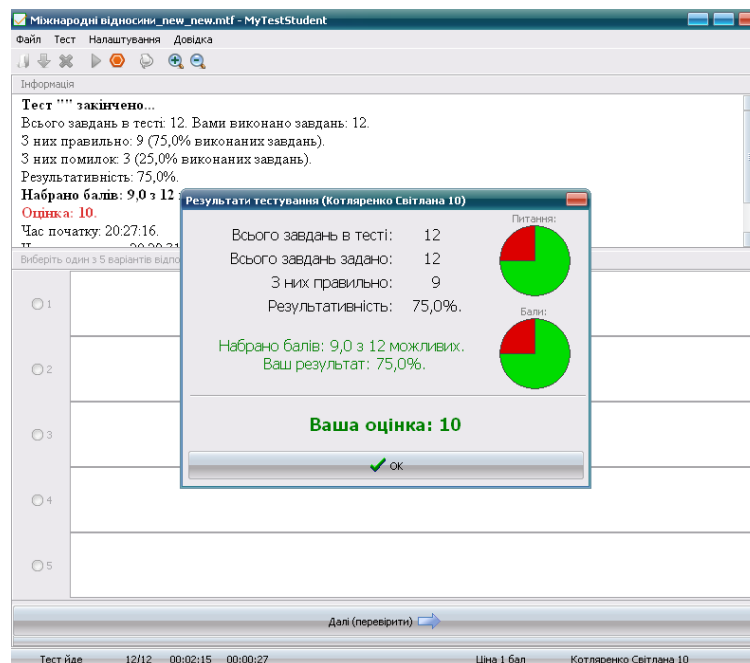
32. завдання на введення тексту - який історичний процес зображено на карті;

33. визначення місця на зображенні – укажіть на карті територію Північнонімецького союзу.

Така система перевірки дозволяє вчителю глибоко і всебічно проконтролювати засвоєння учнями опорних подій даної теми. Якщо при поодинокому виборі можливе правильне угадування відповіді, то при наступних типах завдань таке угадування стає мінімальним, що було підтверджено неодноразовим експериментуванням на випадковість угадування.

Програма підтримує декілька незалежних один від одного режимів: навчальний, штрафний, вільний і монопольний. У навчальному режимі учню виводяться повідомлення про його помилках, може бути показано пояснення до завдання. У штрафному режимі за не вірні відповіді учню віднімаються бали і можна пропустити завдання (бали не додаються і не віднімаються). У вільному режимі учень може відповідати на питання в будь-якій послідовності, переходити (повертатися) до будь-якого питання самостійно. У монопольному режимі вікно програми займає весь екран і його неможливо згорнути.

Позитивним в комп'ютерному тестуванні є отримання учнем оцінки, яку він побачить на екрані.

При наявності комп'ютерної мережі, використовуючи модуль журналу MyTestX, можна легко:

1. організувати централізований збір і обробку результатів тестування. Результати виконання завдань виводяться учню і відправляються вчителю.

Учитель може оцінити або проаналізувати їх у будь-який зручний для нього час.

2. організувати роздачу тестів учням через мережу, тоді відпадає необхідність щоразу копіювати файли тестів на всі комп'ютери. Роздавати можна відразу кілька різних тестів.

3. безпосередньо стежити за процесом тестування. Ви можете бачити, хто і який тест виконує, скільки завдань вже виконано і яка їхня результативність.

Використання даної комп'ютерної програми дозволяє вчителю за досить короткий період зробити аналіз тестування:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Результат	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
Час	00:19	00:10	00:07	00:12	00:09	00:05	00:05	00:04	00:16	00:07	00:27	00:07
Бали	1,0/1	0,0/1	1,0/1	1,0/1	0,0/1	1,0/1	1,0/1	1,0/1	1,0/1	1,0/1	0,0/1	1,0/1
Підказка												
№ п/п	10	11	9	6	2	1	4	7	3	8	12	5
	10	11	9	6	2	1	4	7	3	8	12	5

Маска
Відповідей
1) 1 2) колоніалізм 3) метрополія 4) панамериканізм 5) 1882; 6) 3 7) 3 8) 1 9) Троїстий 10) Антанта 11) кріпацтво 12) 1

- швидко отримати результати тестування;
- визначити питання, які викликали найбільшу трудність;
- зробити аналіз відповідей учнів, які вимагали введення тексту або чисел;
- звернути увагу на якість відповідей учнів на питання, які вимагали встановлення послідовності, визначення відповідності.

На основі аналізу вчитель акцентує увагу учнів на допущенні помилки та проводить корекційну роботу. Комп'ютер звільняє вчителя від дуже нудної і втомливої процедури перевірки великої кількості письмових робіт. Вивільняється час для творчої діяльності.

До багатьох корисних функцій, які є в програмі для проведення комп'ютерного тестування, можна ще приєднати те, що якщо учень з яких-небудь причин не може виконувати тест за ПК (наприклад за станом здоров'я), то буквально за 1-2 хвилини можна сформулювати "паперовий" варіант тесту.

В своєму педагогічному арсеналі маю певну кількість тестових завдань для перевірки за допомогою комп'ютерної програми MyTestX, які можна скачати з сайту «Кабінет історії Тарасова Володимира» <http://kabinetistoriy.at.ua/>.

Висновки.

Отже, комп'ютерні технології перевірки знань учнів поступово займають важливе місце в освітньому просторі як засіб об'єктивної оцінки знань учнів, дозволяють педагогу створити сприятливе мотиваційне середовище для учнів щодо результативності своєї роботи.

Література

1. Барладін О., Ісаєв Д., Даценко Л. Історичний атлас в комп'ютерному класі // Історія в школах України, 2005. – №5.
2. Гевал П. А. Загальні принципи використання комп'ютера на уроках різних типів // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2000. – №3.
3. Короткий текстологічний словник-довідник. Упорядник Л. Т. Коваленко. – К.: Грамота, 2008. – 160 с. (Серія «Словник»).
4. Ладиченко Т. Електронний педагогічний програмний засіб з історії – новий крок в оволодінні навчальним матеріалом // Історія в школах України. – 2005. – № 4.
5. Миронюк С. Використання технічних засобів навчання в теорії і практиці викладання історії // Історія в школі – 2000. – № 2. – С. 12-14.
6. Мокрогуз О. ПК як універсальна складова оптимізації роботи вчителя (З практики запровадження комп'ютерних технологій на уроці історії) // Історія в школах України. – 2005. – № 1.
7. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. – Харків: Вид-во група «Основа» – 2007. – С. 86-134.
8. Фоменко А., Пометун О. Сучасні комп'ютерні навчальні програми з історії та підходи до їх використання на уроках. Історія в школах України. – 2003 – № 3.

УДК 378:1

Тарасова Ю. В.

(Харківська область)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розкрито суть понять «інформаційно-комп'ютерні технології», «інформаційна культура», визначені особливості та переваги використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках історії.

Ключові слова: інформаційно-комп'ютерні технології, інформаційна культура.

В статті розкриваються суть понять «информационно-компьютерные технологии», «информационная культура», определены особенности и преимущества использования информационно-компьютерных технологий на уроках истории.

Ключевые слова: информационно-компьютерные технологии, информационная культура.

The concepts of "information and computer technology", "information culture" are investigated in the article. The features and advantages of the use of information and computer technologies in history lessons are analyzed.

Keywords: information and computer technology, information culture.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України є «...прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство...», у якому кожен міг би створювати і накопичувати на засадах широкого використання сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) інформацію та знання; мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал; підвищувати якість свого життя і сприяти особистому розвитку [1].

А це означає, що пріоритетним завданням освіти сьогодні є підготовка учнів до швидкого сприйняття й опрацювання великих обсягів інформації, озброєння їх сучасними засобами та технологіями роботи.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Про зростання ролі інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній сфері свідчать ряд публікацій. Питання інформатизації освітнього процесу та впровадження ІКТ розглядаються у статтях Л. Забродської, Л. Калініної, В. Маслова, О. Бахтіної, О. Величко, О. Чумаченко та інших.

Інформаційно-комп'ютерні технології, як інновації розглядаються в працях О. М. Пехоти, А. З. Кіктенко.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття особливостей та переваг використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках історії.

Виклад основного матеріалу. Використання комп'ютерної техніки набуло загальнодержавного значення. Комп'ютер як універсальний засіб обробки,

збереження і демонстрації інформації міцно увійшов у наше повсякденне життя. Збільшення інформаційних потоків потребує нового рівня в обробці і осмисленні інформації, швидкого та ефективного засвоєння нових прийомів її демонстрації.

Застосування в навчанні комп'ютера в сукупності з аудіовізуальними засобами прийнято називати «новими інформаційними технологіями в освіті». Навчання за допомогою інформаційних технологій підвищує позитивну мотивацію учнів до навчання, активізує пізнавальну діяльність, розвиває мислення і творчі здібності дитини, формує активну життєву позицію в сучасному інформаційному суспільстві, дозволяє виробити в учнів навички пошуково-дослідницької, експериментальної роботи формувати історичні компетенції [2].

Виходячи з загальних засад методики викладання історії, комп'ютер використовується з метою:

- а) демонстрування й розкриті особливостей і закономірностей розвитку історичних явищ і процесів;
- б) показу певної території, на якій відбуваються ті чи інші історичні події;
- в) демонстрування різних схем, карт, графіків, таблиць тощо;
- г) контролю знань, умінь і навичок учнів;
- д) проведення історичних ігор, турнірів.

Використання комп'ютера має свої особливості на різних етапах уроку, а саме:

1. актуалізації опорних знань учнів;
2. формування нових понять і способів дій;
3. використання знань, формування умінь.

Другий етап у більшості випадків проводиться традиційними вербальними методами. А от перший і третій етапи цілком піддаються комп'ютеризації. На етапі актуалізації комп'ютер допоможе заповнити прогалини у знаннях учнів незалежно від того, з якої причини вони відсутні, допоможе пригадати необхідні опорні знання і способи дій. Вчитель в свою чергу може отримати інформацію про рівень актуалізації знань всіх учнів. На етапі актуалізації можна застосувати бесіди за запитаннями, історичний диктант тощо, помістивши запитання у слайд презентації чи комп'ютерне тестування.

Сьогодні в навчальному просторі є різноманітний набір інтерактивних засобів контролю знань учнів, які з успіхом може використовувати як досвідчений вчитель так і вчитель початківець. До них слід віднести наступні: TEST W, TEST W2, ОЛІМП, MIFTEST, МУ TEST X. Використання тестових програм дозволяє вчителю забезпечити об'єктивність оцінювання знань учнів, самостійність учнів в процесі тестування. Дані тестові програми дозволяють:

1. створювати велику кількість завдань різного типу, з використанням схем, малюнків, фото;
2. задавати параметри вільного вибору завдань для тестування, що не дозволяє учням підглядати один до одного.

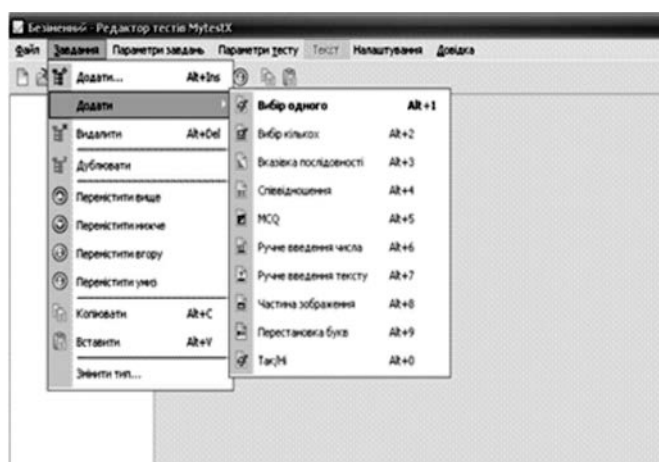

Рис.1. Редактор тестів Му test X

На етапі використання знань, формування умінь комп'ютер допомагає створити на уроці високий рівень особистісної зацікавленості учнів за допомогою інформації, яка виводиться на екран у формі презентації:

1. інформація про необхідність навчання, значимість знань;
2. інформація про актуальність і практичну значимість навчальної програми, яку представляє комп'ютер;
3. інформація, яка допомагає налаштуватися на роботу, зосередити увагу;
4. інформація, яка налаштовує на самоосвіту і розвиток пізнавального інтересу;
5. інформація, яка пояснює важливість і актуальність обраної теми навчання;
6. інформація, яка пояснює, що в навчальній програмі є спеціальні засоби, які допомагають подолати труднощі;

7. інформація, яка пояснює, що в навчальній програмі є засоби, які сприяють розвиткові ініціативи і вольових якостей [5].

На етапі використання знань, формування вмінь за допомогою комп'ютера виводиться:

1. інформація про те, де реально можуть бути використані знання, які отримують учні сьогодні на уроці;

б) інформація, яка підкреслює ті питання, які демонструють певні прийоми навчальної діяльності.

Також варто зазначити, що за допомогою ІКТ можна поєднати різні види мисленнєвої діяльності (логічне мислення, образне, абстрактне, асоціативне, креативне тощо) школярів і створити цілісну картину виучуваного у взаємозв'язках взаємовідносинах.

Сприймання навчального матеріалу здійснюється не лише через розповідь учителя чи демонстрування, а й шляхом візуалізації, графічного зображення, акустичного (відео- та аудіо-) доповнення, що дає змогу учневі йти від конкретного до загального і робить його знання системними, а навички й уміння міцними, якісними.

Досить часто при підготовці до уроку як вчитель так і учень використовують матеріали мережі Інтернет, а саме картографічні та ілюстративні матеріали, фотографії, схеми тощо. Відповідно учасники навчально-виховного процесу опрацьовують матеріал та використовують для створення, історичних портфоліо, комп'ютерних презентацій чи проєктів.

Комп'ютерна презентація педагогу допомагає проілюструвати кожен етап уроку, учневі – може слугувати підказкою при розповіді про історичні події чи процеси, діяльність історичних діячів.

При цьому в процесі використання ІКТ вчитель сприяє розвитку інформаційної культури учнів. Зупинимось на суті поняття «інформаційна культура» з точки зору прихильників інформологічного підходу, С. Бешенкова, А. Єршова, А. Кузнецова, Н. Макарова та більшість трактувань поняття «інформаційна культура» подають як сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації, що в комплексі стосується інформаційної діяльності особистості, спрямованих на задоволення своїх інформаційних потреб [1]. Основними умовами розвитку інформаційної культури є: створення у інформаційного середовища для забезпечення максимального доступу до інформаційних ресурсів, створення умов для творчої інформаційної діяльності тощо.

Варто також зазначити, що дієвість процесу в нашому випадку, процес використання ІКТ повинен будуватися на основі застосування принципів, а саме науковості, системності свідомості та ін.

Висновки.

Отже, систематичне використання ІКТ на уроці, зокрема систем презентацій, сприяє наступному:

- підвищенню якісного рівня використання наочності на уроці;
- зростанню продуктивності уроку;
- реалізації міжпредметних зв'язків;
- логічному викладу навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань учнів;
- зміні ставлення школярів до комп'ютера: вони починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

Поряд з вищезазначеним впровадження ІКТ в навчальні програми навчальних закладів вносить зміни і в зміст професійної діяльності сучасного педагога і передбачає оволодіння не тільки широким спектром знань і умінь, а й інформаційною компетентністю в цілому.

При цьому до працівників освітніх установ ставляться нові вимоги:

1. вміння трансформувати інформацію з одного виду в інший, словесну інформацію в словесну чи графічну, забезпечення візуальних знань;
2. володіння культурою і технологією електронного листування;
3. розуміння підвищення відповідальності педагога в умовах переходу від усних традиційних до письмових електронних способів передачі інформації

Всі ці та інші вимоги, які виникають в процесі впровадження ІКТ в освітніх закладах, визначають необхідність розвитку якісно нової інформаційної культури педагогів.

Література

1. Забродська Л. М. Інформаційна культура особистості – умова прогнозування розвитку закладу освіти // Нова педагогічна думка. – 2002. – № 3-4. – С. 252 – 360.
2. Інформатизація середньої освіти: програмні засоби, технології, досвід, перспективи / Ред. В. М. Мадзігон та Ю. О. Дорошенко. – К.: Наукова думка, 2003.
3. Захарова І. Г. Інформаційні технології в освіті / І. Г. Захарова. – М., 2003. – 102 с.
4. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом / Л. М. Калініна // Директор школи. — 2005. — № 27-28. — С. 3 –33.
5. Миронюк С. Використання технічних засобів навчання в теорії і практиці викладання історії // Історія в школі – 2000. – № 2. – С. 12 – 14.
6. Освітні техногії: Навч.-метод. посібник/ О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

УДК 007:304:004.9

Фирсова Л. В.

(г. Харьков)

КОММУНИКАТИВНЫЕ КУРСЫ В ИНЖЕНЕРНОМ ВУЗЕ

В условиях глобализации и соответствующих качественных изменений на международном рынке труда критерием конкурентоспособности индивидуума, выражаясь языком специальной терминологии, является коммуникативная компетенция, в которую входят умения – слушать, говорить, убеждать, работать с разного рода информацией, проводить переговоры, координировать свои действия с действиями партнёров, работать в команде и др.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная компетентность, инженерная элита, деловые коммуникации, риторика.

In the context of globalization and the relevant qualitative changes on the international labor market competitiveness of individual criteria, the language of the specific terminology is communicative competence, which includes skills – listening, speaking, to convince, to work with all kinds of information, to negotiate, to coordinate their actions with those of partners, work in a team and others.

Keywords: communication, communicative competence, engineering elite, business communication, rhetoric.

Коммуникативная компетентность в соединении с профессионализмом являются в наше время для работодателей решающим критерием при приёме на работу молодого специалиста Система отечественного образования адекватно реагирует на изменение внешних условий, обеспечивая непрерывность развития коммуникативных способностей украинских специалистов.

Высшая школа также реагирует на изменения на рынке труда и непрерывно модернизирует свою деятельность. Ведь востребованность, трудоустройство и закрепление на рабочих местах выпускников высшей школы – надёжный показатель качества её деятельности. Во всём мире ведётся мониторинг этих показателей, в результате чего создаётся рейтинг ведущих университетов мира.

Коммуникативная парадигма утвердилась и постоянно расширяется в социальных науках и в университетском образовании на Западе и постепенно утверждается в системе образования на постсоветском пространстве. Она утверждается либо как отдельная программа по коммуникации (специалисты по связям с общественностью, PR-технологий) в гуманитарных вузах, либо в виде основных базовых курсов по коммуникации, обязательных для специалистов различных направлений, в том числе и в ведущих технических вузах для подготовки инженерной элиты [1]

Под понятием «инженерной элиты» в современной трактовке подразумеваются высококвалифицированные специалисты прикладных и фундаментальных наук, склонные к междисциплинарному мышлению, владеющие методами управления производством и персоналом, современными информационными технологиями и отличающиеся высокой коммуникативной компетенцией и культурно-нравственным кругозором.

В перечне требований к инженеру XXI века, которые разработаны под эгидой ЮНЕСКО, наряду с высокой профессиональной компетентностью указаны «высокая коммуникативная готовность к работе в профессиональной (производственной, научно-технической, информационной) и социальной среде» [2, с. 60].

Так в ведущих технических вузах Украины при подготовке инженерных кадров читаются такие коммуникативные курсы как риторика; деловые коммуникации: межличностные коммуникации; аргументация и дебаты; коммуникация в сфере обслуживания; межкультурные коммуникации и др.

Коммуникативные курсы имеют междисциплинарный статус и призваны интегрировать те навыки, которые студенты приобретают в ходе изучения всех предметов.

При их создании целесообразно привлекать опыт западной высшей школы с её уже разработанным содержанием и действующими моделями коммуникативного образования, а с другой стороны, опираться на собственные культурные, исследовательские и образовательные традиции, одновременно развивая их.

Эти установки стали основой для создания коммуникативных курсов в национальном техническом университете сельского хозяйства имени Петра Василенка.

Как междисциплинарный, был разработан и методически обеспечен курс «Деловые коммуникации».

Цель курса: знакомство студентов с понятием и видами деловых коммуникаций, раскрытие роли коммуникативной компетентности как фактора социальной и профессиональной адаптации.

Деловые коммуникации – это способ организации и оптимизации любого вида деятельности (производственной, коммерческой, политической, научной и т.п.) Деловое общение способствует установлению отношений сотрудничества и партнёрства между коллегами, руководителем и подчинёнными, партнёрами и конкурентами. Специфической особенностью деловых коммуникаций есть их регламентация, т.е. подчинение установленным правилам.

Эти правила определяются формой, целью и задачами делового общения, а также национально-культурными традициями и общественными нормами поведения. Деловое общение имеет широкий диапазон жанровых видов письменного (деловые письма, документы, договора, контракты) и устного сообщения (переговоры, собрания, совещания, встречи, консультации). Все эти жанры делового общения входят в профессиональную компетенцию современного специалиста. В результате изучения студенты приобрели навыки делового общения и анализа деловых ситуаций. В своих отзывах и предложениях о совершенствовании курса студенты указывали на приобретенные умения строить коммуникативный процесс и управлять им, что непосредственно связано с трудоустройством и успешной карьерой, так как в деловом профессиональном мире коммуникативные умения считаются ключевыми.

В курсе «Деловые коммуникации» студенты знакомятся с основами теории и практикуют собственные выступления на избранную тему, связанную с их будущей профессиональной деятельностью. К концу курса они умеют составлять структуру выступления; проводить короткие опросы с целью

выявить кто их будущие слушатели и как они относятся к теме выступления; уметь использовать приёмы эффективного воздействия на слушателей, дать короткую аннотацию, сжато изложить о чём пойдёт речь; обеспечить достоверность предъявляемой информации, логический переход от одного пункта к другому, создавать эмоциональность и выразительность речи.

Одновременно вырабатываются навыки критического анализа выступлений. Каждое выступление записывается на камеру и анализируется не только преподавателем, но и студентами группы, а позже и самим выступающим в виде представленного самоанализа. Несмотря на то, что вначале курса многие студенты испытывают страх перед выступлением, к концу курса большинство признают результативность такой подготовки.

Также студенты учатся готовить резюме для поиска работы по специальности, изучая рынок труда и выбирая вакансии в соответствии с дипломом и приобретёнными навыками.

О практической значимости курса «Деловые коммуникации» свидетельствует тот факт, что ряд студентов, используя полученные навыки, решили проблему трудоустройства.

Литература

1. Сборник научных трудов «Теория коммуникации & прикладная коммуникация» Вестник Российской коммуникативной ассоциации, выпуск 2/ Под общей редакцией И. Н. Розиной. Ростов н/Д: ИУБиП, 2004. – 244 с.
2. Петров А., Мануйлов В., Приходько В., Фёдоров В. Методология и организация элитной подготовки // Высшее образование в России. – М., 2003. – №4. – 175 с.

РОЗДІЛ V

Теоретична і практична філософія

УДК 316.77

Моїсєєва Н. І.

(м. Харків)

ФІЛОСОФІЯ СПІЛКУВАННЯ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ КАФЕДРИ ЮНЕСКО «ФІЛОСОФІЯ ЛЮДСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ» ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ХНТУСГ ім. П. Василенка

В статті розглядаються актуальні положення філософії спілкування. Встановлюється зв'язок базових положень філософії спілкування з розвитком комунікаційної функції спілкування в умовах становлення комунікаційного простору сучасності. Визначається склад комунікативних практик кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ ім. П. Василенка.

Ключові слова: філософія спілкування, комунікація, комунікаційний простір, міжкультурна комунікація, ЮНЕСКО.

В статье рассматриваются актуальные положения философии общения. Устанавливается связь базовых положений философии общения с развитием коммуникационной функции общения в условиях становления коммуникационного пространства современности. Определяется состав коммуникативных практик кафедры ЮНЕСКО «Философия человеческого общения» и социально-гуманитарных дисциплин ХНТУСХ им. П. Василенко.

Ключевые слова: философия общения, коммуникация, коммуникационное пространство, межкультурная коммуникация, ЮНЕСКО.

The article covers the actual provisions of the philosophy of communication, and establishes the connection with the basic provisions of the philosophy of communication with the development of the communication functions of communication in the conditions of formation of communicative space of modernity. The structure of communication practices of the UNESCO department of P. Vasilenko KNUA is determined.

Keywords: philosophy of communication, communication, communication space, intercultural communication, UNESCO.

Актуальність. Головною тенденцією суспільного життя є становлення глобального соціокультурного простору. Технологічні можливості зумовлюють поширення комунікаційної діяльності в соціумі, де використання комунікаційних технологій вже стало звичним в побутовому, професійному та

суспільному житті людини. Якщо на побутовому рівні ми майже не відрізняємо спілкування від комунікації, при тому що, кожен з нас несвідомо використовує комунікаційні засоби задля досягнення своїх особистих цілей. Все суспільство втягнене до комунікаційних відносин, де розмиті межі між продуцентами та реципієнтами інформації. Учасниками комунікаційних процесів виступають навіть організаційні структури державного управління, а також міжнародні організації. Але, слід визнати, що фундаментальні узагальнення процесів, що відбуваються в суспільстві, найбільш широко розглядаються у філософії, яка швидко реагує на зміни станів суспільства [8]. Такі процеси стали об'єктами теоретичних узагальнень у філософських дисциплінах: соціальна філософія, філософія менеджменту, філософія спілкування; в теорії соціальних комунікацій; в соціології комунікацій. Свідченням цього були філософські узагальнення становлення інформаційного суспільства в середині ХХ ст. У наш час спостерігається так званий медіальний зсув у суспільному житті, який вплинув на формування нового філософського напрямку – медіа-філософія [8].

Відзначимо, що основною ознакою сучасного суспільства є існування вільного комунікаційного простору, який надає великі можливості для становлення зв'язків між суб'єктами діяльності різного рівня організації суспільства, які створюють національні та міжнародні об'єднання, виконують спільні виробничі проекти, здійснюють програми наукових досліджень та підготовку фахівців за міжнародними стандартами. В цих умовах спілкуванні між партнерами доповнюються комунікаційними зв'язками, що є більш цілеспрямованими, ціленасиченими, конкретними, ніж це визначається у відносинах спілкування. Це відповідає тенденціям глобалізації, що відбуваються в різних сферах життя: політиці, економіці, мистецтві, освіті та інших сферах. Але це потребує збереження гуманістичного сенсу спілкування як основи здійснення комунікаційних відносин.

На шляху пізнання соціокультурних процесів, що зумовлені широкомасштабними змінами в сфері соціальної взаємодії, зростання ролі соціальних комунікацій філософія спілкування лишається важливою ланкою в сучасній науці та має потужний науковий потенціал щодо реалізації свої теоретичних конструкцій в суспільній практиці.

Метою статті є з'ясування основних фундаментальних положень філософії спілкування як базових у процесі гуманізації комунікаційних практик в суспільстві.

Завданням є встановити основні актуальні напрями досліджень в філософії спілкування та з'ясувати практику використання основних положень

філософії спілкування в діяльності кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ ім. П. Василенка.

Основний зміст. Філософія завжди вивчала буття людини та створювала когнітивні моделі, що відбивали досягнення матеріально-духовного освоєння людиною навколишнього світу, а також пізнання себе самою людиною. Можна вважати філософію комунікаційним засобом накопичення досвіду людства та передачі його від покоління до покоління. Тобто, як вважає соціальний філософ С. А. Заветний, без спілкування немає філософії, а без філософії немає творчого спілкування [1].

Любов до мудрості, що зумовила формування філософії як «матері всіх наук» сама по собі формувалася на обміні думками, ідеями, відчуттями та концепціями. Спілкування як універсальна форма обміну інформацією завжди входила до поля наукових інтересів філософів. Традиційно, відносно джерел вивчення спілкування, науковці згадують Аристотеля, Сократа та Платона. З часом сформувалася основна змістовна проблематика філософії спілкування в загальному філософському знанні [8]. Історично, першими були психологічні аспекти спілкування, що увійшли до філософського аналізу, а саме це психологія народів (Г. Гегель), психологія мас (Г. Лебон), інстинкти соціальної поведінки (Макдугал), теорія механізмів психологічного захисту (З. Фрейд) [8]. Звернення до психологічних аспектів спілкування співпало зі становленням і розвитком індустріального суспільства і поширенням засобів спілкування, таких як друк, телеграф, телефон, радіо, а також формуванням суспільних комунікаційних підсистем – ЗМІ, бібліотеки, архіви, музеї, освітні структури.

Слід відзначити, що в межах філософії спілкування були сформульовані різні типи ситуацій людського спілкування у відповідності до його мети: мета спілкування знаходиться за межами взаємодії суб'єктів; мета спілкування полягає в залученні партнера до досвіду і цінностей ініціатора спілкування; мета спілкування полягає у залученні самого ініціатора до цінностей партнера [5]. Філософське осягнення суті глибоких трансформацій в сучасній культурі виходить із аналізу впливу нових комунікаційних технологій. До напрямів філософського аналізу спілкування можна віднести визначення самого поняття, що затвердилося на довгий час і розумілося як обмін між двома або більше людьми та полягає в обміні інформацією пізнавального або емоційно-оціночного характеру [3]. Окремими атрибутами філософських розвідок та досліджень були суб'єкти спілкування: індивід, група, маса. Моральні аспекти спілкування отримали значного розвитку в межах філософської етики та естетики. Відносно моралі в сфері спілкування існує

багато поглядів та теорій, але всі вони погоджуються у тому, що мораль з'являється тоді, коли рівень розвитку культури людини підіймається на новий рівень.

Вирішення проблем державотворення з використанням різних філософських доктрин (Платон, Аристотель, Гоббс, Локк, Монтеск'є, Фіхте, Г. Гегель, О. Конта та ін.) так чи інакше спиралися на комунікаційну культуру, що складалася в різні епохи. Культурфілософський напрям вивчення спілкування, а з часом і комунікації створили передмови для досягнення інтеграційної ролі спілкування та комунікації в умовах інформаційного суспільства. В самій філософії закладена основна форма спілкування – діалог [4, 7]. Карпенко І. В. прямо вказує на те, що визначення філософії як діалогічного способу смислотворення: по-перше, є особливістю самої філософії, де різні смисли, що породжені соціокультурною діяльністю людини, випробують себе; по-друге, цей індивідуалізований, плюралістичний, поліфонічний світ філософії з хаосу перетворюється на космос, тобто набуває впорядкованої структури і певної архітекτονіки саме завдяки гармонізуючим зусиллям діалогу [4]. Фундаментальним аспектом, який наблизив філософську проблематику спілкування до сучасних уявлень про комунікацію та суспільну взаємодію в цілому була філософія мови, що знайшла свою практичну реалізацію в риторичі, що має античні коріння, та у лінгвістиці.

Сучасний комунікаційний простір ставить актуальні завдання соціально-комунікаційної діяльності як суспільно-історичної практики. Розвиток інформаційного простору суспільства спочатку визначився як простір вільного обігу соціальної інформації, що накопичувалася вже в електронних інформаційних системах. Трансформація інформаційного простору у медіапростір склала умови зміни акцентів філософського осмислення спілкування на комунікаційний фактор, який і складає сьогодні новий вектор філософських досліджень [3]. Налагодження міжкультурної комунікації є актуальним завданням соціокультурного розвитку в умовах глобалізації суспільного життя. Міжкультурна комунікація супроводжувала процеси комунікаційного розвитку людства і є необхідною умовою становлення суспільства в розмаїтті матеріального та духовного засвоєння життєвого простору людства. Особливе значення міжкультурної комунікації розкривається в умовах формування інформаційного суспільства в середині ХХ століття. Фактором поширення проблем комунікації стали не лише інтеграційні процеси в сфері виробництва, економіки, політиці та у культурних сферах, до яких традиційно відносять мистецтво, туризм, літературу.

Особливими сферами міжкультурної комунікації стали наука та освіта. Багатоаспектний аналіз міжкультурної комунікації проведено Т. В. Колбіною [5]. Автор дослідила розвиток проблеми міжкультурної комунікації починаючи з 70-х років ХХ століття в сфері філософії, соціології, культурології, соціальної психології.

Сфера міжкультурної комунікації стосується сьогодні всіх аспектів існування суспільства і особистого життя людини зважаючи на його трансграничність. Звичайно, в цих процесах велика роль належить організації ЮНЕСКО, яка створила мережу кафедр ЮНЕСКО та партнерів «Культура світу через комунікацію». Головною діяльністю мережі є поширення ідей світової культури, затвердження засадничих принципів демократії, толерантності, взаєморозуміння і культурного розмаїття, сприяти здійсненню прав людини на національному, регіональному та міжнародному рівнях через втілення наукових досліджень та проектів, тренінгів, семінарів, освітніх програми тощо. Реалізація завдань міжкультурної комунікації знаходиться в прямій відповідності до діяльності кафедр «родини ЮНЕСКО», яких нараховується більше 630 та розташовані вони більш ніж 125 країнах усіх регіонів світу [9].

Кафедри ЮНЕСКО були створені з метою підтримки міжнародної академічно солідарності в науково-освітній сфері. Головними завданнями реалізації цієї політики були інтенсифікація обміну науковими досягненнями між університетами світу, поширення міжвузівського спілкування, впровадження інноваційних науково-освітніх технологій, реалізації програм гуманітаризації та гуманізації освіти. Центром координації дій кафедр ЮНЕСКО в Україні є Києво-Могилянська академія, яка також є ініціатором цього проекту після створення у 1999 році міжнародної кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаємопорозуміння між народами» [9]. У співпраці кафедр ЮНЕСКО в Україні була створена міжуніверситетська мережа кафедр ЮНЕСКО «Культура миру через комунікацію». З самого початку вся діяльність кафедр ЮНЕСКО орієнтована на використання та розвиток комунікативних практик. Це дає можливість розповсюдження власних досягнень та досвіду.

В цьому контексті, враховуючи більш ніж десятирічний досвід роботи кафедри ЮНЕСКО в ХНТУСГ ім. П. Василенка, можна відзначити нові напрями практичної реалізації наукових доробок філософії спілкування в комунікативній практиці ВНЗ в цілому. Загальне значення філософської думки стосовно спілкування розкривається у навчально-виховній та науковій

діяльності, що здійснює кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін у Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. П. Василенка. Головний напрям діяльності кафедри зумовлений її становищем в структурі університету. Своє призначення кафедра реалізує через науково-освітню діяльність, яка передбачає організацію навчального процесу, розробку планів та програм курсів, читання лекцій, проведення семінарів.

За межами та в межах університету кафедра зосереджується на науковій розробці філософських засад вивчення спілкування та комунікації, а також практичному втіленні розробок в комунікаційну практику діяльності кафедри та університету в цілому. Результатом діяльності кафедри є підготовка навчально-методичних посібників та методичних матеріалів, що майже кожен рік доповнюються та переробляються. В перспективі вони можуть бути використані як основа формування нових навчальних дисциплін. До складу авторських курсів, що розробляються на кафедрі, входять філософія та теорія соціального управління, філософія конфліктного спілкування, філософія людини та проблема творчості, філософія та психологія ділового спілкування, філософія комунікації та ін. Комплексною дисципліною, що поєднує різні аспекти історії, типологічного розмаїття спілкування та комунікації, психологічні та етичні проблеми спілкування, основи міжкультурної комунікації є дисципліна «Філософія людського спілкування». Лекційний матеріал вміщує і привносить до студентської аудиторії потенціал формування гуманістичного світогляду молоді, що охоплює духовні цінності цивілізаційного світу, пов'язує їх з професійною культурою. Визначною подією, яка має великий вплив на виховну роботу кафедри в межах і поза межами університету була розробка Концепції Великого Проекту «Григорій Сковорода-300» (2002 – 2022 рр.). Цей проект став важливою ланкою відтворення процесів формування національної історичної пам'яті України. До його розробки і втілення у різних напрямів діяльності університету були залучені студенти, викладачі різних ВНЗ Слобожанщини та регіонів України.

Одним з напрямів реалізації комунікаційної функції кафедри є науково-видавнича діяльність. Кафедра випускає науково-практичний журнал «Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація», а також видає міжнародну серію монографій «Філософія мови: в межах і поза межами». Крім того, кафедра здійснює переклад та видання серії робіт класиків філософії ХХ сторіччя (М. Фуко, К. Фарб-Васса, Ж. Дерріда).

Важливим напрямом роботи кафедри є налагодження кооперації з кафедрами ЮНЕСКО, зокрема проведення спільних конференцій та проектів, розробка дослідницьких програм. Прикладом толерантного, дружнього, професійного спілкування є реалізація проекту «Культура знання, транскulturність, права людини» спільно з університетом м. Бремен, Німеччина, а також проекту «Інтеркультурний діалог в сучасному світі» в партнерстві з Російсько-таджикским університетом м. Душанбе, Таджикистан. Докладніше про діяльність кафедри в цьому напрямі [6].

Презентаційні практики в комунікаційній діяльності кафедри включають відеоматеріали лекційних курсів, практичних занять, методичні матеріали. Використовуються візуальні комунікаційні практики, зокрема чотири акції медіа проекту «Образи людського спілкування». Презентації проведені в Україні, Литві та Німеччині. Слід назвати наукові комунікаційні практики, до яких належать: видавництво наукової продукції, що є результатом науково-освітньої діяльності ВНЗ; організація та проведення наукових конференцій, семінарів тощо. Це входить до сфери реалізації комунікативних практик, що розвиваються в сучасному освітньому просторі.

Таким чином, фундаментальні положення філософії спілкування як базового напрямку досліджень гуманістичного сенсу людських відносин, закладають основу розвитку комунікаційних зв'язків в умовах сучасного комунікаційного простору. Базові положення філософії спілкування впливають на реалізацію соціокультурних програм як на теренах України, так і на міжнародному рівні, пропагуючи любов до людини, становлення рівноправних стійких відносин при вирішенні загальних завдань освіти та науки. Вивчення комунікативних практик фахівцями кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ ім. П. Василенка доводить, що вони є ефективними засобами втілення ідей ЮНЕСКО та укріплення наукової комунікації між представниками різних країн, а також досягнення комунікаційної єдності відносно актуальних питань цивілізаційного розвитку людства. Подальші дослідження спілкування пов'язані з поглибленням вивчення основ людського спілкування та його особливостей в електронному просторі; аналізом різних форм його організації в різних комунікаційних середовищах; включення спілкування до структури соціальної взаємодії як її окремої складової.

Література

1. Заветный С. А. Без творческого общения нет философии, а без философии нет творческого общения / С. А. Заветный // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – №2. – С. 21.
2. Заветный С. А. Філософські аспекти спілкування та його психології: навчально-методичний посіб. / С. А. Заветный, О. С. Пономарьов, С. М. Пазинич. – Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2008. – 41 с.
3. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь – справочник / В. А. Ильганаева – Х.: КП: «Городская типография», 2009. – 392 с.
4. Карпенко І. В. Філософування в просторі людського спілкування / І. В. Карпенко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 2. – С. 78-83.
5. Колбіна Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект: монографія / Т. В. Колбіна. – Х.: ІНЖЕК, 2008. – 392 с.
6. Мазоренко Д. І. Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», філософії і історії України: проблеми та перспективи міжвузівського співробітництва / Д. І. Мазоренко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 2. – С. 36-40.
7. Основні вектори філософії спілкування: (вступна стаття редкол.) / В. Г. Кремень, С. О. Заветный, О. С. Пономарьов // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2010. – № 3. – С. 6–10.
8. Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины // Медиафилософия. Основные проблемы и понятия / Под ред. В. В. Савчука. — СПб: Изд-во СПбФО, 2008. – 231 с.
9. Сватко Ю. І. Міжуніверситетська мережа кафедр ЮНЕСКО і партнерів «Культура мира через комунікацію» / Ю. І. Сватко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2009. – № 2. – С. 188-191.

УДК 1(075.8):174: 378: 82.085.43

Пономарьов О. С.

(м. Харків)

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНУ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Показано місце педагогічного спілкування в системі засобів освіти. Проаналізовано основні філософські аспекти цього феномену. Обґрунтовано необхідність підвищення

культури педагогічного спілкування як важливого чинника забезпечення завдань освіти і одного із складників професійної компетенції педагога і засобу його впливу на студентів.

Ключові слова: філософія освіти, педагогічне спілкування, професійна культура.

Показано место педагогического общения в системе средств образования. Проанализированы основные философские аспекты этого феномена. Обоснована необходимость повышения культуры педагогического общения как важного фактора обеспечения задач образования и одной из составляющих профессиональной компетенции педагога и средства его влияния на студентов.

Ключевые слова: философия образования, педагогическое общение, профессиональная культура.

The place of pedagogical communication in the means of education is demonstrated. The main philosophical aspects of this phenomenon are analyzed. The necessity to improve the culture of pedagogical dialogue as important factor in ensuring the objectives of education and one of the components of the professional competence of the teacher and the means of its impact on students is justified.

Keywords: philosophy of education, pedagogical communication, professional culture.

Філософія освіти визначає феномен педагогічного спілкування як один з найважливіших і найістотніших чинників, що забезпечує саму можливість успішного досягнення системи цілей з навчання, виховання, особистісного розвитку й соціалізації учня і студента. Однак в процесі переходу суспільства до нового, інноваційного типу світового розвитку, коли обсяг знань стрімко зростає, а джерела їх отримання істотно розширюються, роль і значення цього феномену також зазнають певних змін. Але, на жаль, далеко не всі педагогічні працівники усвідомлюють сутність нових реалій суспільного життя й відповідних завдань освіти, а відтак і своїх функцій. Невідповідність змісту і характеру традиційної освіти цим реаліям і спричинила сьогодні серйозну кризу освіти, визнану всією світовою освітньою спільнотою.

Завдання полягає у всебічному аналізі можливих шляхів і засобів, які б допомогли успішно здолати кризу освіти. Відповідно до цього метою нашого дослідження виступає розгляд основних філософських аспектів феномену педагогічного спілкування як основного засобу освітньої діяльності педагога і важливого чинника ефективного впливу на студентів.

Загально визнана потреба в розробці і впровадженні принципово нової освітньої парадигми, здатної подолати сучасну кризу світової системи освіти, вимагає глибокого філософського осмислення сутності і причин цієї кризи, а також призначення, цілей, змісту і характеру самої освіти інноваційної доби. Необхідність у такому осмисленні зумовлена тим, що характер освіти вже не

відповідає тому новому стану соціокультурного простору, який склався в результаті стрімких кардинальних змін всіх сфер суспільного життя. Йдеться насамперед про істотне розширення інформаційних можливостей учнів і студентів, яке ставить під сумнів доцільність інформаційної функції освіти й педагогічного спілкування яке ще донедавна вважалося основним джерелом навчальної інформації і засобом виховання.

За цих умов мають змінюватися призначення, цілі й характер як змісту освіти, так і педагогічного спілкування як визначального чинника впливу на учня чи студента, на його навчання, виховання, на інтелектуальний, фізичний та особистісний розвиток. Цілком природна зміна цілей і характеру впливу на вихованця в умовах широкої і всебічної інформатизації освітніх процесів та поширення інноваційних педагогічних технологій із застосуванням нових технічних засобів навчання зумовила навіть появу у декого думок про те, що роль педагога поступово знижуватиметься. Водночас з'являються й розмови про можливість повної заміни викладача комп'ютерною технікою.

В. Г. Кремень дає рішучу відсіч таким поглядам, підкреслюючи, що «навіть якщо застосовувати найсучасніші комп'ютерні системи, високі комунікаційні технології, які, без жодного сумніву, стимулюють динаміку і ефективність навчального процесу, підвищують інтерактивність освітнього середовища, ніхто і ніщо не зможе повністю витіснити і замінити мистецтво безпосереднього педагогічного діалогу «вчитель-учень». Тому особливо важливою є підготовка високопрофесійних педагогічних і науково-педагогічних працівників, що відповідають інтеграційному критерію *«педагогічна майстерність = мистецтво комунікації + нові технології»* [2].

Проблемі педагогічного спілкування, його ролі в навчально-виховному процесі як невід'ємного складника професійної культури педагога присвячені дослідження С. Батракової, М. Грехнева, І. Зимньої, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, Н. Тарасевича та інших. Вони розглядають спілкування як важливий інструмент професійної діяльності педагога в контексті його педагогічної майстерності. Але системного підходу до філософського аналізу феномену педагогічного спілкування і пошуку шляхів і способів підвищення його ефективності в контексті філософії освіти, на наше переконання, ще, на жаль, не існує. Це стосується і педагогічного спілкування у вищій школі.

Пошук ефективних шляхів і засобів підвищення якості педагогічного спілкування й забезпечення його адекватності реаліям часу вимагає чітких методологічних принципів, які формуються на основі системного підходу та всебічної філософської рефлексії феномену освіти взагалі й педагогічного

спілкування зокрема. Йдеться про визначення його онтологічного статусу, гносеологічних і аксіологічних аспектів, про аналіз телеологічного значення та праксеологічної цінності педагогічного спілкування. З позицій онтології воно виступає важливим проявом буття освіти й одним з основних її засобів, за допомогою яких здійснюється реалізація практично всіх завдань і функцій з підготовки підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності.

Гносеологічне ж значення педагогічного спілкування є багатоплановим і надзвичайно важливим. По-перше, воно було, є і ще довго лишатиметься одним з основних засобів пізнання світу учнями і студентами, хоча характер його використання й змінюватиметься. По-друге, педагогічне спілкування відкриває вчителю й викладачеві можливості пізнання своїх вихованців, без якого практично неможливо належним чином навчати і особливо виховувати їх. По-третє, завдяки зворотним зв'язкам спілкування дає їм можливість самопізнання, критичного осмислення своєї діяльності й поведінки, належної їх корекції. Нарешті, по-четверте, саме в процесі педагогічного спілкування викладач може отримувати певну інформацію від студентів, збагачуючи тим самим багаж своїх знань, в тому числі й у професійній сфері.

Аксіологічні аспекти педагогічного спілкування впливають як з тих цінностей людського спілкування взагалі, яке А. де Сент-Екзюпері вважав розкішшю, так і зі специфічного впливу особистості викладача на студентів, його загальної і професійної культури, моральнісних принципів і переконань, його поведінки, ставлення до студентів і манери спілкування. Якщо викладач є справжнім педагогом, студенти довіряють йому свої таємниці, радяться з ним зі стосовно своїх життєвих проблем тощо. Важливою цінністю цього спілкування стають особистісний розвиток студента, формування духовного світу, морально-етичних принципів і світоглядних позицій, прищеплення йому почуття відповідальності.

Телеологічну цінність педагогічному спілкуванню надає його здатність навчити учнів чи студентів логіці визначення цілей своєї діяльності, оцінці їх досяжності й вибору стратегії, ефективних шляхів і засобів успішного їх досягнення. Адже на основі отриманих навичок цілепокладання вони мають можливість планування своєї життєвої стратегії й індивідуальної траєкторії, спрямованої на її реалізацію. Вона вчиться не впадати у розпач у разі певних невдач чи поразок, а системно аналізувати їх причини й цілеспрямовано здійснювати необхідну корекцію стратегії та відповідної діяльності.

Праксеологічна роль педагогічне спілкування полягає у притаманних йому чітких цілях і логічній організації, що відображає логіку мислення

викладача. Для нього спілкування зі студентами постає зразком наукової організації праці. Ця функція спілкування проявляється опосередковано, то цілеспрямоване прищеплення студентам навичок наукової організації вже їхньої праці й логіки навчально-пізнавальної діяльності є безпосереднім.

Реалізація педагогічного спілкування здійснюється переважно мовними засобами. З філософії мови відомо, що це вимагає від викладача розвинених мовленнєвих здібностей і високої мовленнєвої культури. Їх сутність полягає в умінні педагога не просто чітко і ясно висловлювати свої думки і почуття за допомогою мови, але й в ефективному використанні невербальних засобів спілкування, насамперед міміки і жестів. Мова такого педагога завжди звернена до студентів, причому не просто до аудиторії, а начебто до кожного студента окремо. Іншими словами, кожен студент відчуває себе зацікавленим учасником діалогу з викладачем. І це має бути як при повідомленні нового матеріалу, так і при коментуванні відповіді студента, нехай то схвалення чи осуд. Досвідчений викладач тримає аудиторію у стані напруженого пошуку і прагнення зрозуміти й засвоїти навчальний матеріал.

Характерною рисою спілкування такого педагога має бути внутрішня сила його мовлення, чітка логіка і глибока аргументованість, переконливість та особиста зацікавленість в тім, що він говорить. Це дозволяє йому передати свою зацікавленість і студентам, спонукати їх до активної навчально-пізнавальної діяльності й до розвитку їх мовленнєвих здібностей і техніки аргументації, яка необхідна для їх майбутньої професійної діяльності.

Ми ж підкреслюємо, що зміст функцій освіти змінюється зі зміною цінностей суспільства, матеріальних і духовних сфер індивідуального і суспільного буття людини. Це стосується і такого атрибутивного компонента освіти, як педагогічне спілкування. Його інформаційна функція зберігається, але її зміст і призначення змінюються, вона поступово трансформується у тьюторство: педагог в процесі спілкування не стільки повідомляє студентам нову інформацію, скільки допомагає зрозуміти й належним чином засвоїти її.

З позицій нашого дослідження ця функція вимагає по-новому дивитися на цілі, сутність і зміст філософії педагогічного спілкування, вимагає більш глибокої рефлексії цього цікавого і надзвичайно важливого феномену. Адже він постає не просто одним із складників педагогічної майстерності, але її основою, проявом загальної і професійної культури педагога.

Тому не можна не погодитися з Л. С. Нечепоренко, яка стверджує, що «в усіх аспектах мовної культури, майстерності слова, ораторського чи акторського мистецтва в умовах педагогічної діяльності спостерігається своя, ні

з чим не зрівняна специфіка. Культура не заради самої культури, а заради відповідного адекватного впливу слова на учня з метою забезпечення відповідної його реакції» [4, с. 226]. До цього хотілося б додати, що реакція учня чи студента має бути бажаною, тобто ставати очікуваним результатом його навчання і виховання, його особистісного розвитку. Таким чином, вона повинна відповідати цілям освіти.

Педагогічне спілкування є одним з основних й досить ефективних засобів педагогічного впливу на вихованців. Ми вже писали, що «в процесі спілкування і за його допомогою вчитель і викладач вищої школи не тільки передають їм необхідну навчальну інформацію, а й забезпечують належне сприйняття, розуміння і систематизацію отриманих знань, здійснюють виховання і соціалізацію, формують світоглядні позиції. Морально-етичні принципи і переконання, прищеплюють систему життєвих цілей і цінностей» [5, с. 103]. Отже, культура спілкування як невід'ємний складник загальної і професійної культури педагога постає визначальним чинником забезпечення якості підготовки фахівців, належного рівня їх професійної і соціальної компетентності. Вона істотно впливає на характер науково-технічного і соціального прогресу, сприяє досягненню миру і злагоди в суспільстві.

В іншому нашому дослідженні зазначалося, що «з позицій сучасної філософії освіти сутність феномену педагогічного спілкування прийнято розглядати як найважливіший засіб досягнення цілей освіти. Одне з його завдань полягає у формуванні інтелектуальної культури студента, або культури його мислення, яке відкриває перед ним можливість освоєння в процесі духовно-практичної діяльності засобів, правил і норм розумових дій та їх вираження» [3, с. 243].

Філософія педагогічного спілкування виходить з того, що воно постає основним засобом взаємодії і взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу. Однак спілкування, як справедливо стверджують Е. Н. Гусинський та Ю. Й. Турчанінова, «часто буває формально-рольовим, яке не зачіпає глибинних структур особистості, в таких випадках ефективність взаємодії виявляється незначною». Водночас автори підкреслюють, що «труднощі взаєморозуміння між педагогами й учнями дійсно великі, вони обумовлені віковими відмінностями, приналежністю до різних соціальних шарів і груп, особливостями індивідуального життєвого й освітнього досвіду тощо, тому важливим професійним завданням педагога є зробити освітнє спілкування справді особистісним, досягти взаєморозуміння між всіма його учасниками» [1, с. 70-71]. Успішному розв'язанню цього важливого завдання

має сприяти здійсненню навчально-виховного процесу як бінарного, суб'єкт-суб'єктного при забезпеченні його системної цілісності.

Таким чином, викладені міркування дають нам вагомі підстави дійти таких висновків. По-перше, філософська рефлексія феномену педагогічного спілкування відкриває нові аспекти дослідження проблем і філософії освіти, і філософії людського спілкування. По-друге, системний підхід до аналізу цих аспектів сприяє розробці шляхів підвищення рівня культури педагогічного спілкування. По-третє, це сприяє зростанню якості освіти й духовності всього соціокультурного простору.

Література

1. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1 (XXXVIII). – С. 6-16.
3. Кремень В. Г. Философия общения : монография / В. Г. Кремень, Д. И. Мазоренко, С. А. Заветный, С. Н. Пазынич, А. С. Пономарев. – Харьков: ХНТУСХ им. П. Василенко, 2011. – 440 с.
4. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність : Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.
5. Пономарьов О. С. Професійна культура педагога : навч.-метод. посіб. / О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, О. А. Ігнатюк, М. П. Згурська. – Харків: НТУ «ХП», 2011. – 198 с.

УДК 378:1

Голозубов А. В.
(г. Харків)

ФИЛОСОФСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ КАК ПРОСТРАНСТВО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФИЛОСОФИИ И РЕЛИГИИ

В статье рассматривается проблема взаимодействия философии и религии в пространстве, очерченном философской антропологией. В этой ситуации связующим звеном между названными парадигмами являются те эмоции, которые одновременно могут рассматриваться в качестве экзистенциальных констант человеческого бытия. Это прежде всего радость, смех, игра, фантазия. Все они формируют пограничную область между секулярным и сакральным в современной, прежде всего западной культуре. Возможность этого синтеза обусловлена изменением самих подходов к богословию в его западном христианском варианте.

Ключевые слова: философия, религия, богословие, философская антропология, смех.

У статті розглядається проблема взаємодії філософії і релігії в просторі, окресленому філософською антропологією. У цій ситуації сполучною ланкою між названими парадигмами є ті емоції, які одночасно можуть розглядатися в якості екзистенціальних констант людського буття. Це перш за все радість, сміх, гра, фантазія. Всі вони формують пограничну область між секулярним і сакральним в сучасній, насамперед західній культурі. Можливість цього синтезу обумовлена зміною самих підходів до богослов'я в його західному християнському варіанті.

Ключові слова: філософія, релігія, богослов'я, філософська антропология, сміх.

The paper considers problem of interaction between philosophy and religion in the space that has been framed by philosophical anthropology. In this situation, the links between these paradigms are the emotions that at the same time can be seen as existential constants of human existence. It is above all joy, laughter, play, and fantasy. All these form a boundary region between the secular and the sacred in the modern, especially Western culture. Transformation in approaches to theology in its western Christian version makes possible this synthesis.

Keywords: philosophy, religion, theology, philosophical anthropology, laughter.

Проблема «антропологического кризиса» или даже краха является одной из ключевых в эпоху глобализации. Существуют различные точки зрения насчет правомерности подобного определения и соотнесения его с понятием секулярности. Известный российский философ Б. Марков в заключение своих рассуждений в книге «Философская антропология» (М., 1997) очерчивает проблемы, с которыми сталкивается человек перед лицом наступления глобализации и медиакультуры. При этом он рассматривает христианство как этап на пути глобализации, формообразующую основу того культурного пространства и мировоззренческой системы, которые сложились на территории Европы после распада античности. На его основе «конструируется понятие универсального горизонта, охватывающего бесконечную Вселенную, однородность которой обеспечивается христианским учением» [2, с. 335].

Тем не менее сопоставление философского и религиозного (богословского) дискурса в отношении к человеку является достаточно редким и фрагментарным. Точкой их пересечения становится прежде всего концепция постсекулярного, очерченная в работах Ю. Хабермаса, Ф. Блонда, Дж. Капуто, Д. Узланера, А. Кыржелева и др. целью статьи является анализ возможностей реализации в философско-религиозном дискурсе тех экзистенциалов

человеческого бытия и одновременно культурных концептов, которые априори относятся к сфере секулярного, профанного, мирского.

В последние годы наблюдается всплеск интереса к философской антропологии, как к ее истокам, так и новейшим течениям. В обзоре И. Ремезовой рассматриваются антропологические мотивы в русской философской традиции с особенным вниманием к социальной и педагогической антропологии. Н. Хамитов вводит понятие метаантропологии как учения «о предельном и запредельном бытии человека и фундаментальных тенденциях его эволюционизирования» [3, с. 95]. Появляются и другие определения: маргинальная антропология (С. П. Гурин), клиническая антропология (С. Зимовец).

Что же касается проблемы человека в оценке религиозной философии, наиболее подробное и системное обоснование и классификация подобных подходов содержится в работе Ю. А. Кимелева «Философия религии». Кимелев понимает теологию как «попытку христианского сообщества теоретически прояснить и осмыслить свое знание о Боге, мире и человеке. А это знание есть в своей основе и в своих общих контурах то знание, которое дал сам Бог. Другими словами, теология есть прежде всего теоретическое осмысление факта и содержания «богооткровения», засвидетельствованного в св. Писании» [1, с. 322]. По Кимелеву, «конституирующим принципом философской теологии в узком, или строгом смысле является стремление создать учение о Боге сугубо философскими средствами» [там же, с. 171]. Таким образом, «философская теология в широком смысле охватывает весь спектр позитивных отношений между философией и религией. Разумеется, речь идет при этом только о более или менее тематизированно и развернуто выраженном отношении» [там же, с. 170], т.е. вопрос о Боге рассматривается строго философскими методами. «Особое значение в философском богопознании должен получить специфический опыт бытия-в-мире-человека, что означает необходимость для философского богопознания опереться на теоретическое знание о человеке, прежде всего философско-антропологическое знание». По Кимелеву, сама «философская антропология в широком смысле слова – это совокупность философских высказываний и учений о фундаментальных свойствах человека, его положении в космосе, отношениях с различными внеположными ему сферами бытия» [там же, с. 173]. Мы рассматриваем философскую антропологию именно в этом значении, но начиная с того ее этапа, который, по Кимелеву, составляет философскую антропологию в узком

смысле, а именно «философское течение двадцатого столетия, которое началось в двадцатые годы и пережило краткое цветение в период между двумя мировыми войнами» [там же, с. 258], но которое, как мы полагаем, значительно воздействовало на ход философской мысли в последующие десятилетия. То есть нами под философской антропологией понимается не отдельная немецкая философская школа, а примыкающие к ней константы философской мысли в интеллектуальной истории прошлого столетия и начала нынешнего, обозначившие дальнейший поиск ответов на те вопросы, которые были поставлены основоположниками философской антропологии. Уже они выявили связь религиозного и философско-антропологического дискурса.

Уже в работах М. Шелера («Идолы самопознания», 1911; «Сущность и формы симпатии», 1923), Х. Плеснера («Смех и плач», 1971) и других основоположников философской антропологии роль цементирующих начал в синтезе теологии и философии стали выполнять различные константы человеческого бытия, в т.ч. репрезентованные в эмоциях как способах проявления «внутреннего человека» вовне, как свобода, радость, смех, игра. Они же представляются важнейшими антропологическими категориями. Т. н. «естественный человек» может быть атрибутирован не только своей органичной принадлежностью к природе, но и отождествлен с человеком смеющимся (пространство секулярного), и с человеком религиозным (пространство сакрального). В этом отношении философская антропология обозначила не только собственно антропологические, но и теологические основания.

Представитель Эрламской школы религии Энтони Трублад, который также рассматривал радость и смех как фундаментальные и отличительные свойства человеческого существа, ставил целью своей книги «Философия религии» (Philosophy of religion, 1957) сделать мужчин и женщин своей эпохи способными быть как интеллектуально честными, так и искренне благочестивыми [4, р. xi]. По его мнению, современный человек больше не стоит перед проблемой «наука или религия». Обновление самой религии подразумевает не столько новую веру, сколько новую открытость, новую готовность выслушать [там же, р. 5]. Философская дискуссия может устранить барьеры на пути к вере, прежде всего интеллектуальные. Это вполне совместимо с научным знанием и научным мышлением, в первую очередь, философским. Основное различие между религией и философией не в том, что они имеют разные области применения, но в разных подходах ко всем

вопросам. Размышление и дискуссии не всегда ведут к полному согласию, но часто приближают нас к нему, и это лучший способ решения насущных проблем. В соответствии с произведенным С. Александером разделением человеческого опыта на «наслаждение» (то, что относится к непосредственному опыту) и «созерцание» (размышление по поводу опыта), Трублад определяет сущность религии как наслаждение, философии как созерцание. «Вера предшествует знанию, и делает знание возможным» [там же, р. 53]. Ограничиваясь сферой, определяемой как убеждение, не требующее доказательств, мы замкнуты в пределах нашего собственного разума, отделены от всякого возможного знания мира или других умов, с которыми мы можем разделить наше знание. Знание продуцируется, когда первоначальное восприятие мира интерпретируется и организуется эпистемологической верой.

В. Видби, Г. Кушель, И. Гилхус, К. Хайерс и другие представители т.н. теологии смеха заявили фактически о том, что противоречивость и драматизм окружающего человека мира являются признаком не царящей вокруг нас бессмыслицы, а свидетельством Божественной комедии, в которой участвуют Бог, человек и мир. Чтобы вернуть человеку сознание ценности собственной личности и окружающего мира и способность наслаждаться им, теология смеха призвала его на какой-то момент стать ребенком, глупцом, шутом, арлекином, выйти из-под власти канонов, стандартов и догм; быть творческим и свободным существом. Тогда смех становится манифестом надежды и свободы, в том числе в отношении близости к природе и естественности чувств, дистанцирования от мира торговли (бизнеса) и городской суеты, а христианские святые уподобляются хиппи.

Человек не обладает монополией на смех, но только человек делает смех культурным феноменом. Потребность и способность человека радоваться и смеяться реализуется в тех формах, которые обусловлены не только его отчасти общей с животными эмоциональностью, но и определенным социокультурным контекстом, человековедческую интерпретацию которого осуществляет философская антропология. Среди оснований последней можно в полной мере назвать, с одной стороны, натурфилософские, а с другой теологические парадигмы человеческого опыта. Между ними нет непреодолимого противоречия, напротив именно радость и смех образуют тот перекрестный дискурс, в котором человек одновременно предстает как часть природного мира и субъект тех, прежде всего диалогичных, коммуникативных отношений, которые выделяют его среди других живых существ.

В этом качестве человек как бы поворачивает колесо своего биологического цикла вспять, возвращается в состояние ребенка, играющего и наслаждающегося. Не столько природный интеллект, сколько моральный и коммуникативный потенциал предохраняет человека от того, чтобы эта игра не сводилась к вовлеченности в индустрию развлечений, институционализацию в качестве участника общества потребления и удовольствия. Радость и смех человека являются теми константами его духовно-эмоциональной сферы, которые и предполагают реализацию коммуникативной природы человеческого существа, осмысленное отношение к Другому и своей «среде обитания». Радость и смех преодолевают дихотомию сакрального, религиозного, с одной стороны, и секулярного, мирского, с другой.

В современной ситуации, которую Б. Марков определяет как эпоху уже постантропологического мышления, происходит отказ от человека как высшей ценности, ориентирующей общественное развитие. Однако, на наш взгляд, культура не может потерять свое человековедческое содержание, поскольку при любых обстоятельствах именно человек остается субъектом, творцом и хранителем культуры. Соответственно, и постмодернистская теология, слишком укорененная в культуре, отражает на себе те трансформации, которые в первую очередь меняют человека. «Смерть человека» в данном контексте бросает такой же вызов культуре, как и тезис о «смерти Бога». При этом человек не столько остается наедине, сколько на границе, причем последняя – не непреодолимая пропасть, а динамическая, подвижная линия, которая определяет бытие человека как незавершенное и открытое, как балансирование между определенными модусами – социальными, гендерными, эмоциональными, наконец между жизнью и смертью. Некоторые из этих модусов, которые, возможно, долгое время были скрытыми и застенчивыми, приобрели определенный легальный статус, теряют свой девиантный характер. Отсюда исследования разного рода маргинальных состояний, размывание границ традиционных представлений о поле, семье и соответствующих ролях в семейных, социальных, сексуальных отношениях; новый интерес к определению состояния смерти и др. Но подобная незавершенность фактически провоцирует теологическую постановку вопроса, в формате которой сам человек выступает незавершенным Богом. Таким образом, теология становится культурным анализом, а предметом этого анализа выступают «смерть человека», будущее Бога, гендер, этнос, герменевтическое, феноменологическое и другие измерения философского мышления. Для своего экзистенциального завершения человек требует определенного культурного,

социального, коммуникативного пространства, которое, в свою очередь, является прежде всего полигоном для определения и испытания человека как интеллектуального и духовного существа. Это пространство оказывается слишком изменчивым, непредсказуемым, многоуровневым, без верифицируемого и контролируемого каркаса. Тогда точкой опоры остается только собственно «внутренний» человек, о котором идет речь в произведениях св. Франциска Ассизского, Г. Сковороды и других выдающихся мистиков, мудрецов, поэтов. Центром «духовного ландшафта» признается сердце человека,местилище его духовных и творческих импульсов. Но спектр манифестаций человекомерности, укоренившихся в культуре и вербализованных в современной теологии, становится почти безграничным.

Литература

1. Кимелев, Ю. А. Философия религии. Систематический очерк // Ю. А. Кимелев. – М. : Изд. Дом “Nota Bene”, 1998. – 424 с.
2. Марков, Б. В. Философ. антроп-я: очерки истории и теории // Б. В. Марков. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
3. Хамитов, Н. Философия человека: От метафизики к метаантропологии // Н. Хамитов. – Киев, М., 2002. – 334 с.
4. Trueblood, E. Philosophy of religion / Enthony Trueblood. – New York: Harper, 1957. – 324 p.

УДК 378:1

Гончаров Г. М.

(м. Харків)

ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ В РІЗНИХ ФОРМАХ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

Стаття посвячена раскрытию проблемы человеческого существования в экзистенциализме и специфике этого направления в философии в целом.

Ключевые слова: экзистенциализм, экзистенция, философская концепция экзистенциализму, проблема человеческого существования

Стаття присвячена розкриттю проблеми людського існування в екзистенціалізмі і специфіці цього напрямку у філософії в цілому.

Ключові слова: екзистенціалізм, екзистенція, філософська концепція екзистенціалізму, проблема людського існування

The article is devoted to disclose problems of human existence in existentialism and specific of this direction in philosophy on the whole.

Keywords: existentialism, existence, philosophical conception to existentialism, problem of human existence.

Існує своєрідне коло проблем сучасної філософії, за межі яких екзистенціалісти не виходили, а саме: свободи, вибору, відповідальності, відчаю, відчуження, смерті, страху, абсурду, складності міжлюдських стосунків та ставлення людини до світу, самотності. Тому, крім загальних підходів до розуміння екзистенціалістської філософії, фахівці робили спроби більш конкретизованого наукового пошуку та розгляду крізь призму філософії екзистенціалізму питань свободи (І. Бичко, В. Лях, Д. Цеков, І. Калчев, А. Мисливченко), особистості (Р. Москвіна), міжлюдських стосунків (В. Микитенко, Т. Ярошевський, Г. Атаманчук), псевдогуманізму (І. Ніколаєнко), естетики (Л. Левчук, Ж. Ящук), відчуження (П. Саух), абсурду (К. Райда), самотності (Н. Хамітов), відповідальності (Т. Тузова), стражденності (В. Нестеренко), вибору (Т. Кононенко), цінностей (Г. Маргвелашвілі) та ін. Використовуючи значний науковий доробок з екзистенціалістської філософії, зосередимо увагу на розкритті проблемності людського існування в різних її формах в екзистенціалізмі та специфіці цього напрямку філософування загалом.

Антропологічна переорієнтація в сучасній філософії з окресленням самоствердження та самоздійснення людини в усій її унікальності та неповторності й переміщенням акценту з активно-діяльнісного ставлення індивіда до світу до його внутрішнього світу та духовності зумовлює необхідність експлікації екзистенціалістської проблематики. Людина в екзистенціалізмі виступає не як носій свідомості або суспільних відносин, а як жива індивідуальність з її пристрастями, сподіваннями, у тісному зв'язку з

повсякденним життям. Такий підхід має під собою інше підґрунтя порівняно з діяльнісною та об'єктивістською парадигмою, оскільки саме людина стає початком відліку у взаєминах з об'єктивним світом.

Екзистенціалізм, репрезентуючись не лише у філософському ракурсі як напрям ("філософія існування", або так звана філософія кризи), але й як сукупність найрізноманітніших літературних і мистецьких позицій, є однією з найбільш впливових течій сучасної суспільної думки й життя загалом, звертаючи значну увагу на найбільш негативні та несприятливі перипетії людського буття. В екзистенціалізмі світ для людини постає у непереможній відчуженості, загрозливим, відстороненим та абсурдним, в тенета якого закинуто індивіда. Ніхто з попередніх мислителів не розглядав так пильно ворожість світу, його вплив на обмеження свободи людської екзистенції й нівеляцію індивідуальної унікальності з наступною трансформацією її в об'єкт. Саме екзистенціалізм ініціював відхід від традиційної у класичній філософії об'єктивації у процесі пізнання з різким протиставленням суб'єкта та об'єкта, повертаючись безпосередньо до людини – «... самого суб'єкта, зануреного в таїну існування...» [1, с. 531], адже «... об'єкт означає зникнення екзистенціальності» [1, с. 531]. Філософське мислення у спробі розгляду світоглядних проблем, зокрема орієнтації людини у світі й певної проекції на світ її переживань, прагнень, очікувань, тяжіє до вищого рівня рефлексії, його теоретичного аналізу, застосовуючи при цьому відповідні концептуальні інструменти: поняття, судження, висновки. Поняття відображають загальні зв'язки та властивості предметів, явищ, процесів, закріплюючи їх у визначеннях (дефініціях). Будь яка спроба дефініції викликає потребу об'єктивації, трансформації у стан предметного існування, призводячи до значних ускладнень, якщо предметом дослідження стає людина. Саме це було однією з найголовніших проблем, поставлених пізніше екзистенціалістською

філософією, оскільки будь-які поняття неможливі без жорсткого раціоналістичного обмеження, а тому й унеможливають загальнонауковий підхід до вивчення екзистенційної площини логічно-теоретичним інструментарієм, оскільки результати наукового пізнання завжди спрямовані на загальне, а тому лишаються осторонь конкретної особи та її духовного буття. Не випадково провідна думка екзистенціалістів полягала в тому, що найглибша дійсність вислизує від поняттєвої дефініції. Вона може переживатись, але не може бути предметом інтерсуб'єктивного знання. Варто взяти до уваги те, що предметом аналізу екзистенціалізму виступає існування людини, здатної до іпостазування свого життя як свободи, як прориву за межі детермінованого існуючого до трансцендентного. Адже людина є не лише складовою матеріального світу серед інших природних об'єктів, що існують, а й тією таїною сущого, що це суще перевершує. Вона покликана до значно більшого, ніж просте буття, оскільки містить у собі, на думку С.Кіркегора, ірраціональне начало і дефінується ним як «...синтез безкінечного й кінечного, часового і вічного, свободи й необхідності» [2]. Всілякі спроби раціоналістичного підходу до людської екзистенції з метою розгляду її як об'єкта, а не суб'єкта, зазнають поразки. Адже головне в суб'єкті не те, що виражає його подібність до інших, а те, що відрізняє його від них, а тому екзистенція вислизує від логічно-категоріального схоплення.

Водночас екзистенціалісти застосовують дуже складний понятійно-категоріальний апарат. Відношення «людина-світ» вони характеризують такими екзистенційними категоріями, як «страх», «відчай», «турбота», «нудота», «абсурд», «закинутість», «відчуження» та ін. Ця категорійна визначеність переживань індивіда впливає з такого розуміння самої екзистенції, яке унеможливорює зведення їх до простого рівня почуттів, що відтворюють відповідний психологічний стан, оскільки, на думку екзистенціалістів, ці почуття

набирають онтологічної форми буття-у-світі. Це й дало привід багатьом дослідникам (М. Кісселю, М. Мамардашвілі, К. Райді, Е. Соловйову, В. Швирьову) дійти висновку щодо застосування екзистенціалістською філософією наукових категорій, «... розробленість яких є наслідком розвитку філософії як особливої форми знання» [3].

Різноманітність філософських концепцій екзистенціалізму та його модифікації іноді в цілком альтернативних формах світорозуміння (релігійність та атеїзм) викликає у деяких мислителів думку щодо відсутності єдності в екзистенціалістській філософії. Так, К. Райда зауважує, що для В. Кауфмана «...екзистенціалізм – це не філософія, а набір декількох «повстань» проти традиційної філософії, які значною мірою відрізняються одне від одного» [3, с. 90] Справді С. Кіркегор ніколи не називав себе екзистенціалістом, у Гайдеггера домінантою виступала не екзистенція, а онтологія, а Ясперс зрештою відмовляється від екзистенціалізму на користь розуму. Крім того, екзистенціалісти проводили полеміку не тільки з представниками інших напрямів, але й між собою не мали згоди в багатьох питаннях. Однак існують загальні підходи до розуміння екзистенції, загальні принципи екзистенційного аналізу до проблеми вибору, свободи, абсурду, за межі яких не виходили екзистенціалісти. І «...це якраз і дозволяє віднести їх усіх до напрямку, який у філософів ХХ століття дістав назву "екзистенціалізм» [4, 5].

Екзистенціалізм має досить глибоке коріння. Хоча поняття «екзистенція» було запроваджене С. Кіркегором, генеалогія цього філософування сягає значно далі. Екзистенціальне мислення було вагомою складовою філософії протягом усього її історичного розвитку, незалежно від того, посилювалось чи послаблювалось розгортання екзистенціальної проблематики. Екзистенціальні проблеми виникають у процесі повсякденного життя людини, коли відбувається низка найрізноманітніших потрясінь і суперечностей, захоплень і

відчаїв, що охоплюють найглибінніші й найпотаємніші куточки її духовного світу. Оскільки людське буття не є щоденним повторенням подій, станів, емоцій, а складається з постійного пошуку й вибору та виходу за межі приземлених інтересів, спектр екзистенціальних проблем дуже широкий (життя, любов, сором, відчай, страх, смерть). Не дивно, що екзистенціальні проблеми споконвічно інтригували філософську думку, особливо широкого висвітлення набуваючи в поглядах Конфуція, Сократа, Сенеки, Аврелія Августина, Паскаля, яких М. Бердяєв залічував до екзистенціалістів.

Тобто в усі часи проблеми людського існування проходять стрижневою лінією через філософські ідеї, досить часто наповнюючи їх мотивами інфінітизму (зіткнення людини як скінченної істоти з нескінченністю), найбільш характерного для середньовічного світогляду, гуманізму (ідея людської гідності, особливо яскраво виражена в епоху Відродження) та трагізму (філософія Паскаля). Тому М. Бердяєв слушно зауважує: «Завжди існували філософи, які вкладали у свою філософію самих себе, тобто пізнаючого як існуючого...» [1, с. 349].

Екзистенціалізм як філософський напрям ХХ століття варто відрізнити від «екзистенціальної філософії» (К. Райда), «екзистенційної філософії» (Ж. Ящук), «екзистенційного мислення» (Н. Михайловська). Зокрема, К. Райда, застосовуючи термін П. Тілліха «класичний екзистенціалізм», чітко розмежовує поняття «екзистенціальна філософія» і «екзистенціалізм», які розглядає крізь призму «екзистенціального». «Екзистенціальне», згідно з цим філософом, є специфічним виміром духовного життя індивіда й особливим виміром філософського мислення та свідомості, що дає змогу для розуміння філософії «... як результату складного синтезу психічних, емоційно-чуттєвих, духовних, інтелектуальних елементів духовної творчості особи...» [3, с. 113]. «Класичний екзистенціалізм», на думку українського науковця, намагається відтворити

спотворену соціалізацією екзистенціальність особи, протиставляючи екзистенцію з усім багатством унікальності й неповторності уречевленим суспільним відносинам. Тобто в основу екзистенціалізму як філософського напрямку покладалася специфічний спосіб самоздійснення людини в епоху знищення її екзистенціальності, що виявилось в самому філософуванні, у застосуванні досить складного понятійно-категоріального виразу, у своєрідному ставленні до буття. Предметом дослідження «екзистенціальної філософії» виступає глибинний внутрішній світ людини, а «екзистенціальне» простежується в площині переживання індивідом своєї духовності. І тому, якщо до «екзистенціальної філософії» залічують усіх мислителів, котрі розглядали світ крізь призму людського існування, утвердивши його осердям усього філософського вчення, то такі філософи існували завжди. Отже, «екзистенціальну філософію» можна вважати предтечею екзистенціалізму як філософського напрямку ХХ століття.

Апеляція екзистенціалістів до відповідальності за своє існування зумовлює посилений інтерес до вирішення «філософією існування» моральних і релігійних проблем з філософськими інтенціями утвердження наявності вищої інстанції чи заперечення її. Ж.-П. Сартр у праці «Екзистенціалізм – це гуманізм» зауважує: «...існує два різновиди екзистенціалістів: по-перше, це християнські екзистенціалісти, до яких я залічую Ясперса й Габрієля Марселя..., і, по-друге, екзистенціалісти – атеїсти, до яких належать Гайдеггер і французькі екзистенціалісти, в тому числі й я сам» [5, с. 321]. До релігійного екзистенціалізму залічують також основоположника екзистенціалістської філософії С. Кіркегора. Адже саме його загальну філософську концепцію, термінологію, поняття і трагічний погляд на життя увібрав у себе як релігійний, так і атеїстичний екзистенціалізм. Як ми вже зазначали, генеалогія екзистенціалізму має глибоке коріння, але саме у С. Кіркегор, вважає не

сутність визначає конкретне існування, а «екзистенція» випереджає і визначає есенцію (сутність), зрозумілої як термін, назва. Такі концептуальні засади заперечували можливість сприйняття людини цілісної, розуміючи її в єдності існування й сутності, що було характерним для вчення Аврелія Августина. Парадоксальне розуміння останнім любові до Бога, що містить у собі моменти самозречення і страждання, стало фундаментальною передумовою кіркегорівського мислення, а його теза про людину, що дістає цілісність і ідентичність свого «я» лише під час зустрічі з божественним «Ти», заклала основу всієї релігійної філософії екзистенціалізму.

Екзистенціалісти намагаються сформулювати понятійно - категоріальне словосполучення «екзистенціальне переживання», адже «екзистенціальне існування пропонує людське буття в тому досконало визначеному тлумаченні, як воно виростає на ґрунті екзистенціального переживання» [7, с. 29]. Ці своєрідні переживання неправомірно прирівнювати до простих афектів. Їх треба розглядати як характеристики, закорінені в самому існуванні людини в світі, які є вагомою передумовою розуміння філософії екзистенціалізму. Екзистенція як предмет дослідження екзистенціалізму становить внутрішнє ядро людини й найглибинніший і найпотаємніший центр, який неможливо звести лише до зовнішнього існування чи емпіричних особливостей індивіда. Екзистенція не витримує наукових критеріїв, і тому її досить важко зрозуміти з допомогою раціоналістично – змістових сутностей і майже неможливо охопити розумом, а будь-які спроби понятійних визначень розглядаються як непомірні. Екзистенція простежується в переживаннях особистісного «Я» у ставленні до смерті, у стані смерті та в межових ситуаціях.

Поняття «туга», «відчай», «страх», «нудота», «абсурд», «свобода» є досить важливими для екзистенціалізму, оскільки людське життя в стані повного напруження підвищується до вершин екзистенціального існування.

Екзистенціали, що виступають головними категоріями в екзистенціалізмі, на думку В. Ляха, є «...первісні, дорефлексивні і неусвідомлені..., вони становлять глибинний пласт людського буття...» [8, с.15]. Коли людина екзистує, то формується не стільки буття, скільки певне ставлення до нього, процес достотного існування розуміється як процес знайдення й формування особистісного «Я» й створення гідного життя. Адже людина абсолютно вільна у виборі самої себе, а тому і несе відповідальність за свій вибір. Однак В. Лях зауважує, що вибір є дорефлексивним вибором, прислуховуванням до поклику «екзистенції», що може суперечити загальноновизнаним нормам і правилам поведінки (філософські погляди Ж.-П. Сартра), адже основний акцент робиться на спонтанність та стихійність. Отже, розчарована й закинута в абсурдну дійсність людина саме як екзистенція прагне до пошуку сповненого смислу буття, який здійснюється в екзистенціалістських мислителів найрізноманітнішими шляхами і не завжди завершується успіхом.

Основоположною установкою «класичного екзистенціалізму», до якого належать С. Кіркегор, Ж.-П. Сартр, А. Камю, М. Гайдеггер, Г. Марсел, К. Ясперс, Н. Аббаньяно, М. Бердяев, Л. Шестов та інші філософи, є здатність людини до екзистенціювання, тобто спроможності до виходу за свої межі, визначаючись у категоріях «екзистенція», «Ніщо», «трансценденція». Адже людина – це екзистенція, спрямована до трансценденції, що в релігійному екзистенціалізмі набуває значення руху індивіда до Бога, зокрема в Ясперса «трансценденція над усім світом або до всього світу називається Богом» [9, с. 434]; «... як екзистенція я існую, знаючи, що подарований собі трансценденцією» [9, с. 428].

В атеїстичному екзистенціалізмі екзистенціювання засвідчує здатність виходу людини за власні межі особистісної фактичності. За Ж.-П.Сартром, екзистенція і є трансценденцією в ракурсі трансценденції «Буття-для-себе» (людини) до «Буття-в-собі» (світу). Н. Аббаньяно розглядає категорію

«трансцендентність» як світ цінностей, а у Гайдеггера вона є ідентичною «Ніщо»-буттю, яке цілком відрізняється від усього сущого, до якого належать усі речі й сама людина, і є таким, що розташоване над усім сущим.

Отже, екзистенціалістські категорії набувають дещо іншого, а іноді й навіть цілком альтернативного значення в екзистенціалістів. Тобто досить проблематично підігнати філософію екзистенціалізму під єдиний шаблон. Тому кожен із філософів у своєрідній для нього формі зробив значний внесок у її формування та розвиток. Така неоднорідність екзистенціалістських пошуків має загальне фундаментальне спрямування, що стосується проблемності людського існування та своєрідного пошуку буття, в який залучено кожну окрему особистість. Саме тому зрозуміти екзистенцію означає, передусім, її достотно реалізувати. Лише за умов усвідомлення людиною себе як проблеми вона може реалізуватися, і це стає вагомими імпульсами до реорганізації її поведінкових настановок, вибору власної позиції у житті й готовності до відповідальності за неї. Екзистенціалістське багатогранне мислення ніколи не приписує конкретні формули, а дає можливість виявити людину в її власній індивідуальності, унікальності та неповторності.

Література

1. Бердяев Н. Самопознание / Н. Бердяев // Сочинения. - М., Харьков, 1997. – 624 с.
2. Кьеркегор С. Болезнь к смерти / С. Кьеркегор // Этическая мысль. Научно-публицистические чтения - М., 1990. – 480 с.
3. Райда К. Історико-філософські дослідження постекзистенціалістичного мислення / К. Райда. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1998. – 216 с.
4. Зорин А. Экзистенциализм и позитивный экзистенциализм Н. Аббаньяно / А. Зорин // Николо Аббаньяно. Введение в экзистенциализм. – СПб., 1998. – 510 с.

5. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М., 1990. – 480 с.
6. Больнов О. Философия экзистенциализма / О. Больнов. – СПб., 1999. – 224 с.
7. Лях В. Трансцендентний вимір людського буття // Генеза. – 1996. – №4.
8. Ясперс К. Философская вера / К. Ясперс // Смысл и назначение истории. – М., 1994. – 452 с.

УДК 371.1.07

Дорошкевич А. С.

(м. Харків)

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ

Стаття присвячена визначенню світоглядних та методологічних принципів освітньої моделі сучасного суспільства. В якості провідних принципів моделі сучасної освіти визначаються: фундаменталізація, гуманітаризація, інформатизація, екологізація й футуризація, які пов'язуються із змінами, що відбуваються як в системі освіти, так і в світоглядних і методологічних підходах. Зокрема, змінюються 1) мета освіти 2) характер освітнього процесу; 3) моделі освоєння навчальної дисципліни; 4) уявлення про тривалість процесу отримання освіти.

Ключові слова: фундаменталізація, гуманітаризація, інформатизація, екологізація, футуризація.

Статья посвящена определению мировоззренческих и методологических принципов образовательной модели современного общества. В качестве ведущих принципов модели современного образования определяются: фундаментализация, гуманитаризация, информатизация, экологизация и футуризация, которые связываются с изменениями, происходящими как в системе образования, так и в мировоззренческих и методологических подходах. В частности, меняются 1) цель образования 2) характер образовательного процесса 3) модели освоения учебной дисциплины; 4) представление о продолжительности процесса получения образования.

Ключевые слова: фундаментализация, гуманитаризация, информатизация, экологизация, футуризация.

This article is devoted to philosophical and methodological principles of educational model of a modern society. As the leading principles of the model of modern education are defined: fundamentalization, humanization, informatization, greening and futurization that bind to the changes

taking place in the education system, and in the philosophical and methodological approaches. In particular, changing 1) the purpose of education 2) the nature of the educational process 3) model of the development of the discipline; 4) The idea of the duration of the process of education.

Keywords: fundamentalization, humanization, informatization, greening, futurization.

Вступ та постановка завдання. Глобальні тенденції, які ми спостерігаємо й переживаємо на власному досвіді, накладають особливий відбиток на спосіб життя людей. Лавиноподібний розвиток науки й техніки змінює світ праці. Разом із лібералізацією ринку праці й виникненням можливості пошуку роботи в інших країнах, посилюється й конкуренція систем освіти, що наочно демонструє зростання витрат на цю сферу. Найважливішими факторами успішної інтеграції в трудовій діяльності є добра загальна й фахова освіта, гнучкість, креативність, вміння самостійно організувати свій навчальний процес, готовність застосовувати різноманіття інформації й самостійність.

Здатність освіти тонко відчувати цивілізаційні зміни й вчасно реагувати на них є показником її життєвості, відповідності суспільним очікуванням і потребам. В даний час ми потребуємо зміну освітніх парадигм, що стане відповіддю або спробою відповісти на нові вимоги часу. Серед світоглядних й методологічних принципів, нової освітньої системи необхідними виявляються фундаменталізація, гуманітаризація, інформатизація, екологізація й футуризація.

Перший, і в багатьох відносинах вирішальний етап освіти – це особливий період життя людини, тому виходити потрібно з того, щоб готувати молодь до "універсальної" діяльності, що її очікує у швидко мінливому "практичному" світі.

Результати та їх обґрунтування. В Європі, в Америці вже існує система, при якій середня школа скоріше орієнтована на *фундаменталізацію*; природничо-наукова, технічна освіта набуває глобалістичного відтінку, одночасно зростає роль дисциплін гуманітарного профілю. А далі може

відбуватися швидка й ефективна спеціалізація. Тобто професійна підготовка, що практикується зараз у європейських школах, – це теж "фундамент", передумова ще однієї підготовки перед етапом професійної діяльності.

Одночасно з такого роду фундаменталізацією освіти відбувається її дисперизація. У США давно вже не існує цілісної системи народної освіти. Самі школи можуть визначати свої навчальні програми. Щось схоже вже зараз більшою мірою справедливо й для Європи; у результаті виникає конкуренція між школами, між формами навчання, що й забезпечує можливість відкритої освіти і її вибору.

Природничонауковий світогляд є обов'язковим у сучасній культурі та освіті майже для кожної другої людини, але все більше відчувається нестача гуманітарного світовідчуття, воно все частіше усвідомлюється як насущний ідеал. Тому найбільш важливим стосовно сучасної освіти стає принцип гуманітаризації, що полягає не тільки в спрямованості навчання до людини, у створенні умов для розвитку творчої індивідуальності, але й у залученні у свою орбіту всього живого. Наблизити освіту до запитів особистості, її психології, моральності дозволяє гуманітаризація освіти. Ядро гуманітаризації складає гуманізація, тобто насичення освіти гуманітарними дисциплінами, введення її в соціокультурний контекст. Цільові настанови гуманітаризації спрямовані на те, щоб закладати основи широкого світогляду, необмеженого природничонауковою та технократичною картиною світу, формувати інноваційне мислення. Гуманітарна освіта допомагає людині знайти саму себе, надати сенс тому, що вона створює, відстояти своє право на самореалізацію, самовизначення, створює її культурне поле, тобто бере на себе тягар проблем світоглядного, загальнокультурного, духовного й інтелектуального розвитку особистості.

Поступово змінюється відношення людини до світу: на зміну технократичному підходу приходить усвідомлення необхідності

екогуманістичного відношення, набуває актуальності апеляція до ідей самозбереження й самоконтролю. Нове розуміння й усвідомлення гуманізму дозволяє реалізувати принцип *екологізації освіти*. На практиці він виражається не просто у формуванні екологічно орієнтованої особистості, а у введенні в освіту комплексу екологічної теорії та практики й системи моральних вимог, в основі яких лежить методологія співучасті, і принцип «позитивної спадщини», і відповідальності.

Ще одним важливим принципом сучасної системи освіти стає розробка концептуальних моделей *інформатизації освіти* й наукової діяльності, а також їхнє науково-методичне забезпечення. Інформатизація сприяє новому синтезу гуманітарних, природничих, технічних наук, подоланню їхнього відчуження одне від одного.

Високі темпи соціальних змін, а також величезні ризики, з якими зіткнулася сучасна цивілізація, вимагають і нового підходу до знання: воно повинне бути звернене в майбутнє, а не в минуле. Тому важливим принципом нової освітньої моделі стає *футуризація* – концепція випереджальної освіти – для того, щоб встигнути вчасно підготувати мільйони людей до життя й професійної діяльності в нових умовах глобального інформаційного суспільства, що вже формується. Освіта в якості «теорії» завжди буде поступатися «практиці», якщо актуалізується лише теперішній досвід. І навпаки, вона зумовить підвищений попит, якщо орієнтиром будуть тільки назріваючі тенденції найближчого й віддаленого майбутнього.

Висновки. Сучасна філософія освіти в контексті нестабільної соціокультурної картини світу спрямована на виявлення змістовних пріоритетів при слабо передбачуваних перспективах формування нової реальності. Тому в цей час система освіти повинна бути не стільки й не тільки трансляцією культури, але й виконувати контекстуально-прогностичну функцію.

Передбачається, що формування нової філософії освіти на основі перерахованих вище принципів дозволить істотно підвищити якість освіти в ХХІ столітті. Але варто враховувати, що практична педагогічна дійсність виявляється складнішою й різноманітнішою від будь-якої теорії й відповідного термінологічного апарата.

Література

1. Балобанов А. Є. Філософія орієнтованої освіти // «Кентавр» – 1996. – № 1. – С. 11-15.
2. Гусинский Е. Н. Современные образовательные теории: Учеб.-метод. пособие для вузов / Е. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Литературное агентство. «Университетская книга», 2004. – 256 с.
3. Громыко Н. В. Интернет и постмодернизм – их значение для современного образования // Вопросы философии. – 2002. – № 2. – С. 175-180.
4. Заборская М. Г. Философия образования и проблема управления педагогическим процессом в современной школе / М. Г. Заборская / Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия: “Symposium” – Спб.: Санкт-Петербургское философское сообщество. — 2003. – № 29. – С. 62-65.

УДК: 371.4+111.8:7.017

Ільницька Л. В.

(м. Київ)

"ФОРМОВИЯВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ МОВИ" У ПРОСТОРИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СТИЛІСТИКИ МАРІЇ БАШКИРЦЕВОЇ

Стаття відкриває сутність достатньо маловивчених аспектів наукового аналізу феномену творчої долі Марії Башкирцевої, який, в свою чергу, досліджується завдяки залученню таких авторських термінологічних складових, як індивідуальна стилістика та "формовияв образотворчої мови".

Ключові слова: індивідуальна стилістика, феномен творчої долі, формовияв образотворчої мови.

Статья раскрывает принципы малоизученных аспектов научного анализа феномена творческой судьбы Марии Башкирцевой, именно которой, в свою очередь, исследуется благодаря использованию таких авторских терминологических составляющих, как индивидуальная стилистика и "формопределение изобразительного высказывания".

Ключевые слова: индивидуальная стилистика, феномен творческой судьбы, формоопределение изобразительного высказывания.

Article opens a little studied aspects of the scientific analysis of a phenomenon of creative destiny of Maria Bashkirtseva, which, in turn, is investigated thanks to such author's terminological components as individual stylistics and "the form displays in the paintings language".

Key words: individual stylistics, phenomenon of creative destiny, form displays in the paintings language.

Постановка проблеми. Напередодні святкування сумної та беззаперечно важливої пам'ятної ювілейної дати – 155 років від дня поховання Марії Костянтинівни Башкирцевої – славетної постаті з яскравим образотворчим та літературним здобутком, символом епічної натхненної мужності у боротьбі за останній досконалий, щасливий майстерний мистецький подих – все ж таки, існує урочиста можливість вдячно і зосереджено розглянути малодосліджені аспекти творчої долі всевітньо відомої, народженої в Україні, діячки. Актуальність обраної теми обґрунтовується розумінням відсутності наукових розробок з приводу зазначеного автором кола проблем, пов'язаних зі спробою проаналізувати простір індивідуальної стилістики Марії Башкирцевої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Творчості М. К. Башкирцевої присвячена неймовірна кількість наукових робіт. Проте, стосовно усвідомленого аналізу власної "індивідуальної стилістики" і аргументації подальшого загального визнання унікальності художньо-творчої майстерності, яка, насамперед, і відрізняє в межах застосування термінологічної складової "формовияву образотворчої мови в мистецтві" натхненний живопис Марії Костянтинівни Башкирцевої – не існує жодної наукової праці. Разом з тим, ряд вітчизняних досліджень таких авторів, як Дорогань І. В., Черниш А. Є. та Панасюк О. С. спрямовують авторську концепцію до сходження трактування феномену творчої долі митця на прикладі розквіту можливостей індивідуальної стилістики М. Башкирцевої. Власне, антропологічна складова розкриття цього понятійного спектру прослідковується саме у праці Дороганя І. В. "Особистість художника як предмет культурно-антропологічної ідентифікації: феномен М. Башкирцевої" [1]. В свою чергу, праця Панасюка О. С. "Видозміни загальноєвропейської художньої течії імпресіонізму в національному мистецтві України" [2] є майже єдиною на вітчизняних наукових теренах, яка вказує, зокрема, на те, що внесення значень на той час ще нової європейської образотворчої традиції на український мистецький простір відбулося завдячуючи саме натхненно-творчим здобуткам Марії Башкирцевої.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Не зважаючи на змістовне розкриття ролі і значення духовних здобутків невмирущої літературно-художньої спадщини Марії Костянтинівни Башкирцевої, концепція викладення "формовияву образотворчої мови митця" вперше аналізується у просторі аргументації такої термінологічної складової як індивідуальна стилістика майстра.

Мета запропонованого дослідження полягає у спробах проаналізувати позиції "формовияву образотворчої мови митця" у площині індивідуальної стилістики творчого методу усвідомленого ставлення до швидкоплинності краси життя Марією Костянтинівною Башкирцевою як прикладу духовного скарбу.

Виклад основного матеріалу. Відданість та жертвовність натхненного покликання долі – бути митцем, викарбовує справжні витвори мистецтва. На відстані часу, коли сучасні пошуки первинного призначення мистецтва, занурюючись у стилістичні перетини багатовимірності різноманіття калейдоскопічності варіативних форм художньої яскравості, тим не менш, віддаляються від вже винайденого шляху – духовної щирості, де і академічна сутність відношення до прекрасного втілюється у реалістичних образах живопису за рахунок ствердження індивідуальної стилістики автора, дає можливість аналізувати дивовижні приклади особистісного злету. Саме ця риса – жагуча та несамовита відданість головній меті мистецтва – створювати вічне в безпосередньому спілкуванні з оточуючим світом і є супроводом усього короткого життя всесвітньо відомого вітчизняного митця – Марії Константи́нівни Башкирцевої (1860 – 1884 рр.).

Важко недооцінити вплив шедеврів мистецтва на формування в подальшому власного індивідуального доробку художника. Створення довершених зразків, які є неосяжним виявом чуттєвої природи внутрішніх станів майстра, є найбільшим скарбом та фіксацією того проміжку часу, в який ці полотна створювалися, тобто навіть функціональний контекст цінності індивідуальних спроб досягнути своє призначення в мистецтві за рахунок титанічного випробовування скрутою доленосної жертвовності стає ще більшим носієм збагачення національної культури. Таким впливовим ставленням до подальшого розвитку мистецтва, коли особистий внесок, наділений символом культової трагічності та скорботи звільняє художника від сталого відношення як до митця певного стилістичного напрямку, дає можливість більш предметно аналізувати таке поняття, як "феномен творчої долі", завдяки якому і можна проаналізувати становлення і злет художньої творчості Марії Башкирцевої.

Слід підкреслити, що художня творчість М. Башкирцевої є мало вивченою. Відтак, на теренах вітчизняних науково-теоретичних здобутків здебільшого досліджувався творчий внесок Марії Константинівни опосередковано, тому розробки цього напрямку, потрапляючи у тематичний перелік, який репрезентують здебільшого питання пов'язані з проблемами існування тогочасної культури жіночої емансипованості за часів епохи декадансу та з аналізом творчого спадку українських митців в умовах еміграції, які, в свою чергу, не враховують повсякчасну цінність образотворчого надбання Марії Башкирцевої. Окремо варто зазначити – існує також ряд аналітичних розробок, де висвітлюються роздуми над літературним надбанням – щоденником М. К. Башкирцевої, який був вже надрукований помертню. Таким чином, наукова робота "Дворянська родина як освітній простір (за "Щоденником" Марії Башкирцевої)" [3], надає характеристику швидкому формуванню духовної цілісності майбутньої мисткині у особливому середовищі інтелектуального кола поціновувачів мистецтва. Разом з тим, становленням "Художнього образу Марії Башкирцевої у контексті націоцентричної прози М. Слабошпицького" [4], мова йде про роман-есе "Марія Башкирцева (Життя за гороскопом)", де вже постать Марії Константинівни окреслюється власне із урахуванням визнання її літературного таланту, завдяки якому щоденно фіксувалися візуалізовані рухи яскравого юнацького життя. Це дає змогу зазирнути у внутрішній світ митця, гортаючи сторінки, розмовляти з Марією і зосереджено розглядати створені нею картини по-іншому. Знову ж таки, вже з динамічною пластикою набуті суворо-трагічні переживання окреслюють роздуми майбутньої діячки про неминучість долі і це, передусім, допомагає дослідникам зрозуміти термінологічне навантаження індивідуальної складової домінантної сутності творчої особистості, яке, в свою чергу, є структурним викладенням такого понятійного спектру, як "феномен творчої долі митця". Варто прискіпливо звернути увагу й на те, що належна присутність методологічних властивостей міждисциплінарного сенсу такої площини, як самоідентифікація ціннісних аспектів формування якостей первинності духовної могутності, навіть у контексті антропологічної концептуальності супроводу цілісності, теж спрямовує вектор аналізу до парадигми аналітичного контексту "феномену творчої долі митця". Тому наукова стаття Дороганя І. В. "Особистість художника як предмет культурно-антропологічної ідентифікації: феномен М. Башкирцевої" [1] дозволяє стверджувати обраний предметний простір аргументації. Автор, висвітлюючи західну традицію обґрунтування, демонструє, що структурна трансформація

феномену Марії Башкирцевої складається із самодостатніх іпостасей цілісної самоідентифікації з вічними символами-образами. Як приклад наводиться співставлення трагедійного пафосу постаті М. Башкирцевої з міфологізованим античним символом Психеї-душі, подібність до якого, навіть зовнішня, демонструє внутрішню необхідність у самовисловлюванні, насамперед художньому, де відтінки трагедійних протиріч яскраво відображені у серії жіночих портретів та на сторінках її "Щоденника". Індивідуальна складова наповнення творчим змістом у натхненному способі існування виявляє тяжіння у вимірах долі до захопливого наближення до абсолюту, в межах розуміння категорії прекрасного у вічному поклику душі, де понадможливий стан пізнання істини зосереджується на титанічному сходженні особистісного призначення в мистецтві. При цьому, особлива волява напруга опору зовнішнім обставинам та яскрава витонченість і граційність постаті самої Марії Костянтинівни Башкирцевої залишає особливе відчуття ідеалізації прихованої трагедії, звідси і позачасовий еквівалент уславлення скорботної талановитості, яка випередила свій час. "Вона відчула стан внутрішньої ідентичності, визначивши для себе образну модель буття, що відкривало можливість одночасного існування у декількох культурних епохах" [1, с. 19].

Відношення митця до світу формується у створених ним взірцях, які становлять прикметну досконалість – вищу, по-перше, за канонічність та стилістику творчого методу певного напрямку та течії, а також, по-друге, вищу за академічні традиції художнього висловлювання. Цей висновок унаочнює неймовірні завдання Майстра – втілити власне розуміння реальності, що і дотепер має стати прикладом всезагального масштабу – віднайти джерело руху до наслідування і пізнання вічної істини – краси душі автора, яка випромінює античне ставлення художника до призначення мистецтва – зосереджено втілювати природні риси оточуючого світу. Термінологічне втілення цієї риси зосереджується, зокрема, у давньо-грецькому понятті "мімезис", сутність якого увійшла до обігу ще з античних часів, зрештою, і відтоді первинне значення терміну залишається незмінним – це уособлення наслідування якостей природно-естетичного буття. Безпосередньо сама юна художниця у своєму "Щоденнику" пише з цього приводу наступне: "...мені подобається те, що завжди є більш правдивим, що є найбільш наближеним до природи. Проте чи не складає це наслідування природи головну мету живопису?" [5, с. 47].

Також слід розуміти, що саме індивідуальне прагнення творчої особистості до розкриття внутрішньої природи явищ складає рух індивідуальної стилістики до втілення величі титанічних прагнень, коли

довершеність винайденого є співмірною з класичними зразками доби, бо краса є вічним важилем, що дарує безсмертя створеним здобуткам. Важливість цієї думки підкреслюється, коли насамперед, мова заходить про вагоме значення неймовірного творчого скарбу нашої співвітчизниці – Марії Башкирцевої. Тому, розглядаючи картини, варто придивитись – як швидко і яскраво вихоплюється струмінь творчої відданості, адже полотна Марії Башкирцевої розповідають про натхненне становлення власного творчого шляху. Варто також підкреслити, що відповідна приналежність художника до певної мистецької традиції дозволяє ґрунтовніше аналізувати створені ним скарби, спираючись вже на акумульовані особливості стилістики спільно-домінантних сутностей усього різнобарв'я активно-цілісних транскрипцій внутрішньої єдності певних індивідуально-світоглядних позицій. Вітчизняний дослідник О. С. Панасюк у своїй статті "Видозміни загальноєвропейської художньої течії імпресіонізму в національному мистецтві України", стверджує, що М. Башкирцева була "Першим українським майстром, що пристав до імпресіонізму... Однак через постійне проживання у Франції вона знаходиться осторонь від формування цього стилю в Україні" [2, с. 16]. Також слід відзначити, що навіть за своїми внутрішніми переконаннями стосовно призначення мистецтва – відображати первинність дійсності такою як вона є та завдяки пізнанню особливостей "формотворчої барвистості" до безпосередньої гармонійності композиційно-колеристичної ритміки – створені Марією Башкирцевою довершені зразки відповідають художнім інтонаціям французького імпресіонізму. Зрештою, внутрішня свобода в синхронному русі з майстерністю "індивідуальної стилістики" внутрішньої досконалості сприяють відтворенню художньо особливих форм витонченості яскравої спроможності спостережливо схопити вірні відтінки сприйняття потужної миті краси. Прикладом прояву цього цікавого зосередженого внутрішнього рефлексу слугують полотна юної Марії. Зокрема, картини "Осінь" – 1883 та "Весна" – 1884 років створення, досить потужно демонструють розкриття мисткинею тих художніх завдань, які в найбільшій мірі співвідносяться з художньо-творчими особливостями імпресіонізму. У передостанній – 1883 рік життя, Марія Костянтинівна у своєму щоденнику залишила наступний запис: "...із завтрашнього ж дня я візьмусь за картину, яка вважається мені неймовірною; потім восени, в недобру погоду – іншу, теж дуже цікаву. Мені здається, що тепер кожен мій початок буде вдалим, і я сповнена якогось дивного задоволення..." [5; с. 385]. Натхненний настрій світовідчуття автора відрізняє творчу емоційність першого враження від побаченого, ледь помітного

просторового наповнення і швидкими рухами пензля з'являється колористична програма барвистості відтворення домінантної сутності природної краси. Таким чином, перетворення дійсності у "власний формовияв образотворчої мови" демонструє внутрішній ресурс художника, коли майстерність індивідуальної стилістики дозволяє створювати цікаві відтінки поєднання у безмежній палітрі образного ряду. Характерна жанрова різноплановість, яка і демонструє зосередженість митця на усвідомленні впливовості мови мистецтва, коли і у квіткових натюрмортах і у святкових пейзажах монументальна розповідь художника втілює власну оповідь, проте, насамперед, в найбільшій мірі виявляє себе у гостро-соціальної площині відтворення важливих питань у мистецтві, де вже за рахунок саме поняття "впливовості формотворчих барв" критичні теми спілкуються з глядачами в особливий спосіб. Так, картини Марії Башкирцевої "Молода жінка, яка читає "Питання про розлучення" Дюма" (1880 р.) та "Мітинг" (1885 р.) розгортають перед нами ситуації, коли власна думка-погляд автора екстраполює той підкреслено-важливий сенс буття, який несе на собі відтінки соціальних протиріч, а зображені герої знаходяться у стані обмірковування над зробленим вибором. У який спосіб художниці вдалося зловити, насамперед, найхарактерніший еквівалент гостроти чуттєвості – підтекст важкої невідомості? Зрештою змістовна контрастність формовиявів, яка і вимірює крізь трагічну гостроту барвистості слухний композиційний момент зображення, коли навіть спокійні напівтони декларують особливим чином незворушність миті кардинальних змін долі відтворених М. Башкирцевою героїв, гармонізує зарахунок властивостей індивідуальної стилістики автора дотичні можливості окреслено-чіткого напруження та хвилювання від сюжетності наповненого способу існування художньої реальності, яку змогла досягнути лише яскрава талановитість душі нашої рідної співвітчизниці.

Ще одним рівнем художньої майстерності Марії Костянтинівни є світоглядна внутрішня розмова – саме ця стилістика автопортретної вишуканості виявляє цікаві рівні нового гатунку епічного зразка – воз'єднання з неминучістю страждань і духовне бажання закарбувати та увічнити себе назавжди. Отже, в першу чергу, в цьому і полягає розкриття загального сенсу такого термінологічного навантаження, як індивідуальна стилістика майстерності автора, де авто-розмова митця виходить на новий рівень спілкування – декларує внутрішньо-природні інтонації розмови з глядачем.

Внутрішні складові змістовного ствердження художньої творчості митця розгортаються у ледь помітних індивідуальних особливостях його

майстерності. Це, насамперед, зосередженість на самоаналізі і об'єктивізація природних позначок чуттєвих рис краси, які, в свою чергу, врешті-решт сфокусують цікавий погляд автора – Марії Башкирцевої – на збереженні поєднання непорушного взаємозв'язку спілкування художника зі світом, де "впливовість формотворчих барв" вже у створеному доробку викристалізовує роздуми автора над своїм призначенням та фатумом невідворотності останньої миті життя. Термін "впливовість формотворчих барв" дозволяє провести аналіз художньої творчості митця, насамперед, М. Башкирцевої, а, отже і прослідкувати традиції європейського живопису, стилістика якого проявила себе у індивідуальній майстерності створених нею завершених шедеврів, які входять без перебільшення до скарбниці світового мистецтва.

Висновки. Чітка взаємодія міждисциплінарних рівнів аналітики – мистецтвознавства та естетичного аналізу – дозволяють гнучко та системно розглянути творчий доробок Марії Башкирцевої, вишукані мистецькі скарби якої були малодосліджуваними як провідними вітчизняними, так і європейськими науковими колами. Зрештою, автору статті у ювілейні роковини вшанування пам'яті Башкирцевої вдалося підкреслити особливу художню цінність мистецьких робіт Марії Костянтинівни, застосовуючи при цьому такі термінологічні складові, як "індивідуальна стилістика майстерності" та "формовияв образотворчої мови".

Література

1. Дорогань И. В. Личность художника как предмет культурно-антропологической идентификации: феномен М. Башкирцевой // Вісник СевНТУ. – Вип. 102: Філологія. – 2010. – С. 17 – 20.
2. Панасюк О. С. Видозміни загальноєвропейської художньої течії імпресіонізму в національному мистецтві України // Актуальні питання культурології. – Вип. 10. – 2010.
3. Дорогань И. В. Дворянская семья как образовательное пространство (по "Дневнику" Марии Башкирцевой) // Русская литература. Исследования. – Вып. XIII. – 2009.
4. Черниш А. Є. Художній образ Марії Башкирцевої у контексті націоналістичної прози М. Слабошпицького // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 3 (214). – 2011.
5. Башкирцева М. Дневник. – М.: ЗАХАРОВ, 1999. – 448 с.

УДК 781.9

Кобелева Д. Л.

(г. Харьков)

МУЗЫКА КАК ПРЕДМЕТ ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

У статті розглядаються деякі проблеми, пов'язані з можливістю отримання достовірного знання про музичний феномен в рамках його філософсько-культурологічного розгляду. Робиться висновок про те, що культурно-історичне різноманіття музики є найбільш суттєвою перешкодою на шляху її вивчення.

Ключові слова: музика, філософсько-культурологічний аналіз, предмет філософії музики.

В статье рассматриваются некоторые проблемы, связанные с возможностью получения достоверного знания о музыкальном феномене в рамках его философско-культурологического рассмотрения. Делается вывод о том, что культурно-историческое многообразие музыки является наиболее существенным препятствием на пути её изучения.

Ключевые слова: музыка, философско-культурологический анализ, предмет философии музыки.

The article devoted to the analysis of several problems associated with the possibility of obtaining reliable knowledge about the musical phenomenon in its philosophical and cultural consideration. Makes conclusion that the cultural and historical diversity of music is the most significant obstacle of its study.

Keywords: music, philosophical and cultural analysis, the subject of the philosophy of music.

Задача філософсько-культурологічного аналізу музики є достатньо непростий ввиду специфічності досліджуваного феномена. Проблеми виникають як при відборі матеріала для вивчення, так і при інтерпретації отриманих результатів. В даній статті ми пропонуємо звернути увагу на ті моменти, які, на наш погляд, мають найбільше вплив на точність і адекватність результатів, а, значить, впливають і на розвиток даної сфери пізнання в цілому.

Перша група питань пов'язана з культурним різноманіттям проявів музичного феномена. На сьогоднішній день європейська музика, так чи інакше, є зразком музичного мистецтва для всього світу. Для європейського слухача здається повністю очевидним, що саме вона є найбільш адекватним відображенням сутності музичного феномена. Тому більшість історичних і теоретичних концепцій розглядають музику, починаючи з часів Давньої Греції і дотепер, не звертаючи уваги на існування інших музичних культур і традицій. Це стосується і філософії, і теорії музики. Даний факт сам по собі, швидше за все, не несе ні негативної, ні позитивної окраски, може бути,

даже являясь вполне естественным. Но его влияние на развитие науки о музыке весьма существенно.

В результате анализа существующих философско-теоретических методов познания музыки, становится очевидным, что множество выводов, полученных в рамках этих подходов, не вполне адекватно описывают даже некоторые мировые музыкальные традиции, отличные от европейской. Например, музыку Индии и Китая. Чем больше мы вникаем в разнообразие музыкальных культур, тем очевиднее для нас становится то, что многие истины нашей музыки и её теории – лишь историческое явление, а, следовательно, заниматься их познанием должна история музыки, а не её философия. Согласно А. Веберу, всё, что возникает в сфере культуры «пребывает и остаётся по своей сущности замкнутым в том историческом теле, в котором оно возникает, и внутренне связанным с ним. Возникает не объективный космос, а душевно обусловленная рядоположенность символов. Подобным самостоятельным миром символов, обладающим ... собственным в сущности непередаваемым содержанием, является китайский, индийский, египетский, вавилонский, античный, арабский, западноевропейский и все остальные миры культуры – всё, что в них действительно относится к культуре» [1].

Таким образом, изучением отдельных музыкальных традиций занимается теория музыки, которая собственно и направлена на сохранение и продление той или иной культуры в деятельности последующих поколений композиторов. В данном случае основной задачей является необходимость передачи знания и накопленного опыта, с чем теория музыки в целом хорошо справляется.

Но данный подход совершенно неприемлем для философии музыки. Философия призвана познавать мир в целом, а не европейский, азиатский, южноамериканский и прочие миры. Значит, философские изыскания в области музыки также должны носить характер всеобщности.

Кроме этого, философско-культурологический анализ музыки сталкивается ещё с одной немаловажной проблемой. Дело в том, что традиция в области философского познания требует, перед тем как начинать новое исследование в этой области, обратиться к тем знаниям, которые были накоплены за тысячелетия существования философии. Данный подход вполне оправдан, поскольку, как показывает опыт развития нашей цивилизации, наиболее общие вопросы о сущности мира и человека не изменились с тех пор, как они были озвучены в рамках возникшей философии. Следовательно, те ответы, которые давались на них две тысячи лет назад, ничем «не хуже» тех,

которые вырабатывает современная философская мысль. Поэтому, вполне естественно, что если мы хотим рассуждать, к примеру, о природе Души человека, мы обязаны познакомиться со всей философской традицией рассмотрения этого вопроса.

Проблема в том, что данный подход не вполне оправдан по отношению к философии музыки. Если внимательно присмотреться, мы можем заметить, что Пифагор и Шопенгауэр, к примеру, рассуждали о совершенно разной музыке.

Дело в том, что, произнося слово «музыка», мы подразумеваем вполне определённое и исторически ограниченное явление, возникшее в XVIII веке. А именно инструментальную музыку преимущественно гомофонно-гармонического склада. Именно это явление порождает определённые вопросы в нашем сознании, именно к нему обращаются за доказательствами современные философы музыки. Естественно, мы можем представить или даже послушать музыку предыдущих эпох, но не сможем воспринять, услышать её так, как слышали тогда. Мы будем вписывать её в рамки привычного восприятия. К сожалению, в случае с музыкой мы действительно очень привязаны к привычке восприятия. Скорее всего – это просто особенность исторического развития сознания человека. Мало того, что мы привыкаем к тому или иному звучанию, существуют и более объективные факторы, влияющие на то, как мы слышим и понимаем музыку. К примеру, социальные. Музыка, звучащая в рамках того или иного социального действия, связанная с ним в смысловом плане, и музыка сама по себе, ни к чему не относящаяся – это два совершенно разных вида музыки. Музыка сама по себе – достижение сравнительно недавнее. И, когда мы говорим о необходимости философского познания музыки, мы имеем в виду именно эту последнюю. Она представляется нам совершенно самостоятельным феноменом мира, обладающим своими объективными законами, требующим отдельного изучения. Совершенно о другой музыке говорили в эпоху Античности, в эпоху Средневековья и Возрождения.

Несомненно, европейская музыкальная традиция является целостной. Но, если сопоставить две отдалённые эпохи, различия будут существенными. К примеру, для европейской музыки свойственно использование определённых интервалов (квинта, кварта, терция), открытых ещё Пифагором. Правда мы часто забываем о том, что величина их несколько изменилась. Значит, и звучит наша кварта, к примеру, немного иначе, чем в Древней Элладе. Деление октавы на 12 равных частей вошло в обиход, только начиная с Баха.

Исходя из вышесказанного, можно сделать следующие выводы. По всей вероятности, изучение музыки «как есть», т.е. вписанной в определённый культурно-исторический контекст, не позволит достигнуть нужного для философии уровня достоверности и всеобщности знания. Отсюда следует необходимость выделения из музыкальной традиции некой музыкальной абстракции, которая только и может быть предметом философского анализа. При изучении музыки философия не должна брать во внимание эмпирическое многообразие её форм. Она должна выделить абстрактную сущность данного феномена, которая будет одинаково применима ко всем музыкальным системам. Следовательно, основная задача современных исследований музыки как раз и должна быть направлена на поиск и конструирование собственного предмета.

Литература

1. Вебер А. Избранное : кризис европейской культуры : пер. с нем. / А. Вебер. — СПб : Университетская книга, 1999. — 565 с.

УДК 343.156:82.09

Мокрецова Н. Я., Овчаренко В. М.

(г. Харьков)

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглядаються аспекти становлення тендерної ідентифікації жінки, що пов'язані з прагненням жінок до влади протягом всієї історії людства. Показано, що літературно-філософський аналіз Лесі Українки прикладу успішного керівництва державою жінкою у стародавні часи має значення для подолання стереотипів сучасності.

Ключові слова. Соціальний статус, тендерна ідентифікація, жінка-фараон, літературний образ.

В статье рассматриваются те аспекты становления гендерной идентификации женщины, которые связаны со стремлением женщин к власти на протяжении всей истории человечества. Показано, что литературно-философский анализ Леси Украинки примера успешного руководства государством женщиной в во времена древности имеет значение для преодоления стереотипов современности.

Ключевые слова: Социальный статус, гендерная идентификация, женщина-фараон, литературный образ.

The paper deals those aspects of the formation of gender identity women, which are the manifestation of the desire of women to power throughout the history of mankind. It is shown that

Lesya Ukrainka made literary-philosophical analysis of successful government in early times for the success of modernity.

Keywords: social status, gender identification, a female Pharaoh, literary image.

В дослідженні гендерної ідентифікації жінки часто звертаються до історії. Дослідження показують, що навіть в демократичних спільнотах, жінки стикаються з більш високим соціальним ризиком, ніж чоловіки, коли намагаються жити не тільки приватними інтересами, але й інтересами всього суспільства. Жінкам, як правило, потрібно інтегруватися в чоловічі мережі, які домінують в організаціях, і гендерні стереотипи все ще стоять на шляху жінок, які намагаються подолати міцні бар'єри чоловічих правил і традицій. Протягом багатьох століть точаться суперечки про «правильне» місце жінки в суспільстві, так історично склалося, що жінки мають менше можливостей, ніж чоловіки, для вияву своїх здібностей, потенціалу, планів, ідей.

Особливо різючо гендерна нерівність суспільства проявляється в тій сфері, яка пов'язана із владою, але прагнення жінок до влади існує протягом всієї історії людства. Існування і постійне утвердження соціальної гендерної нерівності ще більше відтіняло окремі випадки її подолання окремими видатними жінками. Наприклад, вже в літературі Просвітництва, а потім і Нових часів відомі численні обробки та переробки сюжетів про єгипетську царицю Клеопатру (В. Шекспір, О. Пушкін, Г. Еберс, Г. Р. Хаггард, Б. Шоу й ін.). В ХХ столітті образ Клеопатри втілювався у кінематографі, завдяки якому немає мабуть сучасника який не знав би цю історичну постать. Але часто висвітлювалися не найкращі моменти з її біографії і по суті, вже на початку ХХ століття в літературі утвердився характерний образ нещадної та хтивої єгипетської цариці. Можна сказати, що склалася певна мода на Клеопатру.

Жінки, які не лише прагнули до політичної влади, а реально мали її, з'явилися задовго до епохи античності. Велика українська поетеса, історик та філософ, Леся Українка, не виявляла зацікавлення до вже модної на той час історичної постаті – Клеопатри. Відомо, що Леся Українка в поезії «Ра-Менеїс» надала життєпис першої жінки-фараона. Леся Українка, досліджуючи історію Давнього Єгипту, створила свій поетичний образ єгипетської цариці й назвала її

Ра-Менеїс. Існують різні думки, щодо прототипу цього персонажа, але багато дослідників, зокрема І. Гладка та О. Кудряшова, схиляються до думки, що основою для створення образу Ра-Менеїс послужила реальна жінка-фараон Хатшепсут [див.: 1, 2]. Підтверджується ця позиція таким міркуванням: у своєму підручнику «Стародавня історія східних народів» Леся Українка розповідає власне про Хатшепсут. Письменниця згадує про східну частину Карнакських руїн, величний палац та два обеліски перед ним. «Ті два обеліски поставила цариця Гатасу з роду Тутмесів. По смерті Тутмеса I вона стала царювати замість своїх двох братів. Вона часто наказувала робити свої статуї в мужеській постаті і з бородою. Вона поставила в Тебах по другий бік Нілу велику церкву, на стінах тієї церкви намальований великий поход в сторону Пунт (Фенікію)...» [3, с. 109]. Оголосивши себе фараоном, цариця Хатшепсут, носила головний убір монарха й накладну борідку.

В храмовому комплексі Амона-Ра в Карнаці, головному храмі країни, кожен фараон вважав своїм обов'язком залишити свій слід – збудувати якусь споруду. Хатшепсут, підкоряючись «велінням свого серця», вирішує встановити для Амона-Ра два обеліски «висотою до неба». Кожен з тридцятиметрових обелісків (а це, для порівняння, висота сучасного 10-поверхового будинку) висікалася з цілої брили граніту. Цей неймовірний задум, для здійснення якого були задіяні тисячі людей, був втілений в життя лише за сім місяців. За цей час єгиптянам треба було відділити гігантські камені від скелі, обробити їх до досконалої форми, сплавити по Нілу з Асуана до Фів на двох спеціально виготовлених величезних човнах довжиною по 90 метрів кожен, які тягли 30 кораблів. Потім треба було перетягнути 400-тонні обеліски по суші і, нарешті, підняти і встановити вертикально всередині храму. І все вручну! Яким би неймовірним це не здавалося, але це було зроблено. Але головне творіння Хатшепсут – терасний храм Мільйонів років на західному березі Нілу в Фівах, що став символом її правління. Це вважається чудом архітектури. Геніальному Сенмуту, зодчому храму, так вдалося вбудувати його у виступи скель, що храм здається нерукотворним. Ці «сходи, що йдуть в небо» представляють собою величне видовище.

Прославила царицю Хатшепсут і далека морська експедиція в країну Пунт, звідки були привезені екзотичні дерева, прянощі та ін. [4, с. 45]. У цю напівлегендарну «країну бога» єгиптяни плавали ще за тисячу років до цариці. Плавали головним чином за ладаном і миррой, які не можна було знайти ні в якому іншому місці і які використовувалися для приготування «бажаних богам»

мастила і кадила, а також різних ліків. Сучасні дослідження, на жаль, доводять, що саме від косметичних ліків фараон Хатшепсут померла у віці 50 років.

Жінка-фараон – це унікальний випадок, він йде усупереч усталеній єгипетській традиції. Хатшепсут усунула від влади чоловіків і одягалася патріархом. Показові порівняння, які використовує Леся Українка в характеристиці свого персонажа – зіставлення Ра-Менеїс не просто зі змією, а з Уреєю, яка символізувала необмеженість і невичерпність влади фараона й була оздобою царської діадеми.

*Ра-Менеїс була горда цариця, дочка фараонів,
Гарна й страшна, мов Урея, змія золотая,
Що обвивала подвійний вінець двох Єгиптів,
Мала чоло діамантове й темні рубінові очі* [5, с. 206].

Вочевидь, на вираз обличчя цариці переносилось враження від змії Уреї, яка прикрашала вінець фараона й кріпилася в ділянці чола, і саме вона (а не цариця) мала «чоло діамантове й темні рубінові очі». Текст наступного уривка підтверджує цю позицію:

*З гордим, немов діамантовим, чолом, як тільки
В темних, карих очах прокидались рубінові іскри!* [5, с. 206]

Не залишається сумнівів, що Ра-Менеїс була кароока, а «рубінові іскри» в цьому випадку виступають яскравою метафорою: Урея – символ влади, тому й очі цариці, коли вона виконує свої державні обов'язки, набирають символічно червоного забарвлення.

Леся Українка малює образ «повновладної» правительки, яку наділяє арсеналом усіх необхідних рис. Перифраз «дочка фараонів» чітко підкреслює родовите походження Ра-Менеїс, але сила цариці порівнюється з руйнівними силами природи [див.:6]:

*Вдача цариці була, мов Нілу підступній води,
Що впливають з таємних джерел, не відомих нікому;
Влада цариці була, немов африканське сонце,
Мов потужний самум, що не хоче й руїни лишити* [5, с. 206].

Все невідоме завжди часто лякає нас. Єгиптян лякали розливи Нілу, які не можна назвати однозначно підступними, бо саме такі повені сприяли зволоженню сухих пустельних ґрунтів, робили можливим ведення сільського господарства. Поетеса спрямовує наш погляд на поведінку народу, який «придавлений гнітом гори кам'яної», тому жінка-фараон постає перед читачем в образі тирана й деспота. Тут можна прослідкувати підняту проблему пасивної покори народу, який сам створює собі культу богів і фараонів, страхи й жертви.

Далі у вірші розповідається про те, що *«Ра-Менеїс панувала і в храмах нарівні з богами. Всі камінні боги робились до неї подібні»* [3, с. 206].

Але Леся Українка акцентує нашу увагу на тому, що в мертвої цариці *«над чолом, як і перше, сіяла корона»*, тобто Ра-Менеїс залишається такою ж привабливою, є *«дивно-нетлінною»*. Спосіб поховання правительки був важливим складником культури єгиптян. Леся Українка розповідає: *«Коли ховали царів або вельмож, то процесії були дуже пишно уряжувані... цілі юрби слуг з квітами лотосу в руках, та з усякими поданками, та з різними оздобами, що мали вкладатися в могилу»* [3, с. 149].

За життя до цариці всі приходили виявити своє захоплення, але й після смерті нічого не повинно було змінюватися. Навіть більше: тепер її тіло має стати дивовижним музейним експонатом, а образ артефактом культури. *“А се може власне і єсть найцікавіше в людській історії – історія культури”* [4, с. 98].

Риси фараона й атрибути не зникають в Ра-Менеїс навіть після смерті, блиском Уреї на власній короні вона перетворює важку домовину на царське ложе. Однак північний холод безжалісно знищує безсмертну Ра-Менеїс, яка віки пролежала під гарячим єгипетським сонцем і черпала вроду з його променистих хвиль. Отже, можемо говорити про ще одну проблему, яку піднімає Леся Українка у творі: спорідненості людини з рідною землею та природою.

Хатшепсут (або *Хатшепсуї*, що означає *«Найшанованіша з усіх жінок»*) – була п'ятим фараоном Вісімнадцятої династії Стародавнього Єгипту, правила приблизно з 1479 по 1458 рік до н. е. Більшістю єгиптологів вона вважається найуспішнішою з жінок-фараонів Єгипту. Військовим успіхам своїх попередників фараон Хатшепсут, мудрий політик і дипломат, протиставила мирне правління. На передодні початку її правління Єгипет звільнився від ярма варварів і все ще заліковував завдані ними рани. І всі свої зусилля Хатшепсут вклала у відродження Єгипту, відродження великої країни. Щоб боги могли жити на землі і давати процвітання і благополуччя Єгипту, по всій країні відновлювалися святилища, які були зруйновані або прийшли в занепад, закладалися нові і нові храми.

Хатшепсут діє так, як діяли до неї всі великі правителі Єгипту. Але її ім'я означає ще й *«перша серед шляхетних»*. Вона була дочкою фараона Тутмоса I і *«Великою дружиною»* фараона Тутмоса II, але їй цього було замало. Залишилися її слова, що визначають її уявлення про себе: *«Великий і прекрасний Закон (Маат), улюблений потаємним Богом. Я знаю, що живу ним,*

харчуюсь ним, як хлібом щоденним, і свіжість його роси втамовує спрагу. Ми з ним – одна душа» [6].

У Єгипті правили й інші жінки-фараони. Правда, за всю його трьохтисячолітню історію лише кілька разів. Поява на троні жінки порушувала порядок, що був освячений міфами, і вони хотіли приховати цей факт, щоб усунути прецедент. Але неможливо знищити пам'ять. Скульптурний портрет Хатшепсут не сплутаєш з будь-яким іншим: царська корона, накладна борода, і раптом – жіноче обличчя, красиве настільки, що важко відірвати погляд. Соціально-гендерна ідентифікація жінки тут порушується – вона намагається виконувати роль, яка традиційно належала чоловікам, але нас цікавлять не психологічні комплекси, а зміна соціальної ролі жінки в суспільстві.

Немає сумніву, чому свій вибір Леся Українка зупинила саме на Хатшепсут. На відміну від усіх попередніх фараонів-чоловіків, ця жінка спромоглася протягом тривалого часу зберігати в державі мирний стан та забезпечила розквіт економіки та мистецтва. Лесею Українку, яка неодноразово закликає жінок до самоусвідомлення своїх прав та призначення, не могла не зацікавити персона саме цієї правительки. Навіть нечисленні дослідження ролі жінок-правительок показують: по-перше, можливість успішного правління, по-друге, – їх підвищену увагу до питань розвитку мистецтва, архітектури та естетичної складової культури. І, по-третє, що особливо важливо, жінки, можливо, в силу своєї природи і традицій виховання, більш схильні до вирішення всіх конфліктів, що виникають у суспільстві, мирними шляхами.

Література

1. Гладка І. Інтерпретація єгипетського міфу в «Єгипетських фантазіях» Лесі Українки і «Блакитному романі» Гната Михайличенка / І. Гладка // Жанрово-стильові аспекти творчості Лесі Українки: зб. наук. пр. – Сімф., 2010. – С. 23–28.
2. Кудряшова О. Поетика легенди Лесі Українки «Ра-Менеїс» / О. Кудряшова // Леся Українка і сучасність: зб. наук. пр. – Т. 5. – Луцьк, 2009. – С. 48-61.
3. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. Репринтне видання / Леся Українка – Луцьк, 2008. – 256 с.
4. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: підручник / О. П. Крижанівський – К., 2006. – 592 с.

5. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 447 с.
6. <http://www.newacropolis.org.ua/ua/egypet/stend/hatshepsut.htm>

УДК 378:1

Морозова И. И.

(г. Минск, Беларусь)

К. Н. ЛЕОНТЬЕВ И Ф. НИЦШЕ: PRO ET CONTRA

К. Н. Леонтьева традиционно определяют «ницшеанцем» до Ницше, «русским Ницше». «Слитность Леонтьева и Ницше до того поразительна, что это (как случается) – как бы комета, распавшаяся на две, и вот одна ее половина проходит по Германии, а другая – в России. Но как различна судьба в смысле признания. Одним шумит Европа, другой – как бы неморожденный, точно ничего не сказавший даже в своем отечестве». «Прекрасный человек», – вот цель, «прекрасная жизнь» – вот задача. Если ее прикинуть к мужскому идеалу, то это будет «сильный человек» и «сильная жизнь» ... Читатель сам увидит, что тут есть совпадение с Ницше, хотя Леонтьев писал и высказывал свою теорию раньше Ницше, и в ту пору, когда имя германского мыслителя не было даже произнесено в русской литературе» [1, с. 517], – вот так с легкой руки В. Розанова эта параллель станет прочно фигурировать в философских работах Вл. Соловьева, Н. Бердяева, С. Булгакова, Б. Грифцова, зарубежных исследователей и современных ученых. Обращаясь к рассмотрению творческих систем этих двух ярких представителей XIX века, следует учитывать существенную разницу между ними. К. Н. Леонтьев большую часть своей жизни выстраивал именно в границах эстетики Ф. Ницше, его смело можно назвать носителем концептуальных построений Ф. Ницше, писателем, трансформировавшим собственные мировоззренческий и эмпирический уровни в художественном творчестве, герои которого носят в той или иной степени сугубо автобиографический характер. К. Н. Леонтьев, в сущности, никогда не выпадал из ситуации субъективного осмысления собственного одиночества и противопоставленности миру, вселенной. Такое умственное одиночество и непонимание порождалось демонстративным противостоянием устоявшемуся общественному мнению, безапелляционностью выводов и суждений, дерзким нарушением традиционности (особенно в области т.н. «морали»).

Это был человек, прекрасно осознающий свою внешнюю привлекательность, одаренность и тонкий вкус, самолюбивый и тщеславный, смелый и бескомпромиссный в поступках и словах, жизненное и творческое кредо которого определяют двумя словами – «против течения». Исключительность жизни этого человека определялась потребностью «разрешить проблему личной судьбы», для которого субъективное иногда гораздо важнее любых объективных реалий, что вызовет пристальный интерес Н. Бердяева: «Он занят самим собой перед лицом вечности. Поэтому он не находит себе места, меняет профессии, не может ни на чем успокоиться... Он из тех, для кого субъективное и объективное отождествляются. Такие люди особенно интересны» [2, с. 151]. Ф. Ницше в жизни знал иную реальность, нежели ту, которая отражена в его творчестве, Ф. Ницше нельзя отождествлять с персонажами его творений, как это делают многие исследователи.

Главное, что сближает и объединяет К. Н. Леонтьева и Ф. Ницше – это эстетическое оправдание мира, т.н. неморальный эстетизм, или имморализм. Ф. Ницше считал, что «жизнь может быть оправдана только как эстетический феномен» [3, с. 53], что «моральных феноменов нет, а существует лишь моральное истолкование феноменов» [4, с. 80], а примат эстетического над этическим определяет сущность как ницшевской, так и леонтьевской концепций. Исходя из тезиса о том, что «нет ничего безусловно нравственного, а все нравственно или безнравственно только в эстетическом смысле» [5, с. 119-120], К. Леонтьев отбрасывает нравственный компонент в эстетическом критерии. Концепция неморального эстетизма ярко представлена и в прозе К. Н. Леонтьева, его автобиографические герои констатируют весьма безапелляционно: «... всю мою нравственную жизнь тогда руководил... кодекс моей собственной гордости, система моей произвольной морали, иногда, может быть, и благородной, но нередко в высшей степени безнравственной. Если я скажу, что я не только думал, но и говорил тогда часто: «Лучший критерий поступков – это что к кому идет», то этим я, кажется, скажу все!» [6, V, с. 295].

«Нравственность есть только уголок прекрасного, одна из полос его. Иначе куда же девать Алкивиада, алмаз, тигра?» [6, II, с. 23]. «Другие исполняют долг честности, а я исполняю долг жизненной полноты». «Прекрасное – вот цель жизни, и добрая нравственность, и самоотвержение ценны только как одно из проявлений прекрасного, как свободное творчество добра. Чем больше развивается человек, тем больше он верит в прекрасное, тем меньше в полезное» [6, II, с. 152 – 153]. «Не в том дело, чтобы не было

нарушения закона, чтобы не было страданий, но в том, чтобы страдания были высшего разбора, чтобы нарушение закона происходило не от вялости или грязного подкупа, а от страстных требований лица!» [6, II, с. 153 – 154].

Выпадение морального начала, а точнее примат эстетического над этическим, расширяет границы приемлемости прекрасного, эстетически привлекательными у К. Н. Леонтьева становятся трагическое и демоническое, различные проявления силы, все героическое, выдающееся, то, что назовут героическим витализмом («Heroic Vitalism») [7, с. 87]: «...ибо военная слава, да, военная слава царства и народа, его искусство и поэзия – факты, это реальные явления действительной природы; это цели достижимые и вместе с тем, высокие» [5, VIII, с. 777]. Поэтому неудивительно, что подобного рода умозаключения страстного эстета явились основанием причислить К. Н. Леонтьева к числу тех, кто противопоставил и предпочел «прекрасное – ужасному, одаренное меньшинство – посредственному большинству, яркую индивидуальность – бесцветности...», поставив его в ряд не только с Ницше, но и Карлейлем, Гобино, Рескиным.

К. Н. Леонтьев разграничивает моральный и эстетический уровни, «оказываясь в плену секулярного эстетизма, т.е. отделившегося от этики, декларируя принципы неморального эстетизма: «...В явлениях мировой эстетики есть нечто загадочное, таинственное и как бы досадное потому, что человек, не желающий себя обманывать, видит ясно, до чего часто эстетика и с моралью, и с видимой житейской пользой обречена вступать в антагонизм и борьбу» [8, с. 388]. В этом К. Н. Леонтьев совпадает с Ф. Ницше, отвергавшим утилитарную мораль, значение какой-либо пользы в существовании человека: «Самый недвусмысленный признак пренебрежительного отношения к людям состоит в том, что ценим каждого исключительно как средство для своей собственной цели и не признаем в других отношениях» [3, I, с. 459].

Нравственное, этическое в онтологическом плане К. Н. Леонтьев и Ф. Ницше не отрицают, о чем свидетельствует, например, следующее утверждение Ф. Ницше: «Я не отрицаю, что многих поступков, которые называют безнравственными, надобно избегать и надо сдерживать их. Я не отрицаю, что следует делать и требовать, чтобы делали многое из того, что называется нравственным. Но и то и другое должно стоять на иной почве, чем это было до сих пор. Мы должны переучиться, чтобы, наконец, может быть и поздно, достигнуть большего – изменить свои чувства» [9, с. 39]. А в системе ценностей К. Н. Леонтьева нет места утилитарной морали, ибо именно в ней он усматривает некую безнравственность: «Когда страстную эстетику побеждает

духовное (мистическое) чувство, я благоговею, я склоняюсь, чту и люблю; когда эту таинственную, необходимую для полноты жизненного развития поэзию побеждает утилитарная этика, я негодую и от того общества, где последнее случается слишком часто, уже не жду ничего!» [8, с. 390].

Придавая универсальный характер эстетическому, К. Н. Леонтьев совпадает с панэстетизмом Ф. Ницше в плане универсальной эстетической оценки. Более того, совпадения идут в декларации социального неравенства, в постулировании критерия неравенства (этой своеобразной «метафизической интуиции об иерархии человеческого бытия»), и именно это определяет эстетическое неприятие мещанской действительности, нивелирования общества, типа среднего человека, столь ярко выраженного как у Ф. Ницше: «... порядок каст, иерархия, лишь формулирует высший закон самой жизни... неравенство прав – первое условие для того, чтобы существовали права... Право – значит преимущественное право, привилегия. У всякого свое бытие – и свои преимущественные права... Не в неравенстве прав бесправие, а в претензиях на «равные» права...» [10, с. 84 – 85], так и у К. Н. Леонтьева: «... Сословный строй, неравноправность граждан, разделение их на неравноправные слои и общественные группы, есть нормальное состояние человечества. Именно в этой-то социальной, видимой неправде и таится невидимая социальная истина» [11, с. 166]. «Не ужасно ли и не обидно ли было бы думать, что Моисей всходил на Синай, что эллины строили свои изящные акрополи, римляне вели Пунические войны, что гениальный красавец Александр в пернатом каком-нибудь шлеме переходил Граник, что апостолы проповедовали, мученики страдали, поэты пели, живописцы писали и рыцари блистали на турнирах для того только, чтобы французский, немецкий или русский буржуа в безобразной и комической своей одежде благодушествовал бы «индивидуально» и «коллективно» на развалинах всего этого прошлого величия?» [8, с. 585].

Апелляция и у К. Н. Леонтьева, и у Ф. Ницше направлена к историческому прошлому, к эстетическому идеалу эпохи Возрождения. Ф. Ницше, как известно, не скрывает своих симпатий к ренессансному типу личности: «Европеец наших дней по своей ценности несравненно ниже европейца Ренессанса» [10, с. 20], а у К.Н. Леонтьева этот тезис представлен как в философском, так и в художественном творчестве.

Безличности и усредненности, господству «среднего» человека противопоставлен у К. Н. Леонтьева приоритет яркой и самобытной индивидуальности, сильной личности. Такая декларация концептуальных установок персонализма и индивидуализма предвосхищает умонастроения Ф. Ницше и переходит в плоскость онтологических координат: «Для меня сильный человек сам по себе, яркое историческое и психологическое явление само по себе дорого... Мне дорог Бисмарк как явление, как характер, как пример многим... Только там много бытовой и всякой поэзии, где много государственной и общественной силы. Государственная сила есть скрытый железный остов, на котором великий художник – история лепит изящные и могучие формы культурной человеческой жизни» [11, с. 87].

Эстетический дуализм К. Леонтьева расценят как «эстетическое изуверство», «пессимистический аморализм» [12, с. 354], с чем принципиально не согласится Н. Бердяев: "... с более глубокой точки зрения ни К. Н., ни Ницше не были аморалистами. В конце концов, К.Н. видел в красоте добро, а в уродстве зло", усматривая проповедь К. Н. Леонтьевым и Ф. Ницше особой, «аристократической морали, морали жизни в красоте» [11, с. 85]. Так же прав в своих оценках Т. И. Ойзерман, проницательно констатируя: «Было бы упрощением полагать, что Ницше стоит на стороне злого, жестокого, беспощадного, презирая доброе, справедливое как проявление слабости. Такое впечатление неизбежно создается у тех, кто не учитывает амбивалентности

воззрений философа. В действительности позиция Ницше несравненно сложнее» [13, с. 174].

Но Ф. Ницше, как известно, проповедовал мораль любви к дальнему в противоположность морали любви к ближнему, которую отстаивал К. Н. Леонтьев в поздний период своего творчества, ступив на путь христианской аскезы. Ортодоксальный К. Н. Леонтьев утверждает, в свете эсхатологических представлений, принцип «трансцендентного эгоизма» (религии личного спасения): «Верно только одно, точно – одно, одно только несомненно, – это то, что все здешнее должно погибнуть! И потому на что эта лихорадочная забота о земном благе грядущих поколений? На что эти младенчески болезненные мечты и восторги? День наш – век наш! И потому терпите и заботьтесь практически лишь о ближних людях: именно о ближних, а не о всем человечестве» [14, с. 139].

Исследователи неоднократно указывали на факт богоборческих настроений у К. Леонтьева, совпадающего в этом отношении с Ф. Ницше. Однако к этим констатациям нужно относиться настороженно. Безусловно, ярко выраженный неморальный эстетизм К. Н. Леонтьева (особенно в первую половину его жизни и деятельности) является антиподом религиозности как таковой, мыслитель сам неоднократно указывал на факт религиозного равнодушия, сохранявшегося у него до сорока лет. Христианство, Церковь, обрядность, богослужения вызывали у него сугубо эстетический интерес. В поздний период жизни К. Н. Леонтьев становится на религиозный путь, в отличие от Ф. Ницше, резко критиковавшего христианство в своих знаменитых работах. И этот факт проводит резкое размежевание между К. Н. Леонтьевым и Ф. Ницше, который считал, например, что «всегда люди нагло и себялюбиво искали лишь собственной выгоды, вот и церковь построили в пику евангелию... Человечество преклоняется перед обратным тому, в чем заключается исток, смысл, оправдание евангелия; в понятии «церковь»

человечество освятило все то, что преодолел и превозмог «радостный вестник» ... напрасно искать более грандиозную форму всемирно-исторической иронии» [10, с. 54].

К. Н. Леонтьев же декларирует в своих религиозных воззрениях незыблемый тезис о том, что Церковь, с ее устоявшимися правилами и внешними формами, является важнейшим компонентом, составляющим целостность христианства, полагая, что настоящее православие может быть только церковным. Он настойчиво отстаивает принципы сурового византийско-церковного, аскетико-монашеского христианства. Авторитарность Церкви, ее догматы и каноны для К. Н. Леонтьева священны.

Таким образом, примат эстетического над этическим, декларация эстетического оправдания культа красоты, силы, героического, неравенства и иерархии всех форм жизни, индивидуализма и персонализма, эстетическое неприятие мещанства и утилитаризма – все это в совокупности своей является точками соприкосновения в творческих системах двух мыслителей. Однако религиозные воззрения К. Н. Леонтьева и антирелигиозность Ф. Ницше находятся в разных плоскостях, не позволяющих утверждать об идентичности их богоборческих настроений.

Литература

1. Розанов, В.В. О писательстве и писателях / В. В. Розанов. – М., 1995.
2. Бердяев, Н.А. Константин Леонтьев / Н. А. Бердяев // Н.А. Бердяев о русской философии. – Свердловск, 1991. – Ч. 1. – С. 149 – 284.
3. Ницше, Ф. Сочинения: в 2 т. / Ф. Ницше. – М., 1990. – Т. 1.
4. Ницше, Ф. По ту сторону добра и зла. К генеалогии морали / Ф. Ницше. – Минск, 1992.
5. Леонтьев, К.Н. Собрание сочинений: в 9 т. / К.Н. Леонтьев. – М., 1912 – 1914.

6. Леонтьев, К.Н. Собрание сочинений и писем: в 12 т. / К.Н. Леонтьев. – СПб., 2000 – 2013.
7. Lukashevich S. Konstantin Leontiev (1831-1891): A.Study in Russian «Heroic Vitalism” / Lukashevich. – New York, 1967.
8. Леонтьев, К.Н. Избранные письма / К.Н. Леонтьев. – СПб., 1993.
9. Ницше, Ф. Утренняя заря. Мысли о моральных предрассудках / Ф. Ницше. – Минск, 2008.
10. Ницше, Ф. Антихристианин / Ф. Ницше // Сумерки богов. – М., 1990.
11. Леонтьев, К. Н. Pro et contra / К. Н. Леонтьев. – СПб., 1995. – Кн. 2.
12. Франк, С. Л. Мирозерцание Константина Леонтьева / С. Л. Франк // К. Леонтьев, наш современник. – СПб., 1993.
13. Ойзерман, Т. И. К характеристике философии Фридриха Ницше / Т. И. Ойзерман // Вопросы философии. – 2011. – №4. – С. 164 – 176.
14. Леонтьев, К. Н. Цветущая сложность / К. Н. Леонтьев. – М., 1992.

УДК 329.17:130.2 (477)

Тетерич О. М.

(м. Харків)

МОВНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ

Дану статтю присвячено проблемам розвитку мови як фактору формування національної самосвідомості та як етноформуючій ознаці українського народу. Автор аналізує сучасний стан розвитку української мови в Україні. Розглядає поняття етносу, нації, риси українського національного характеру, національної самосвідомості, проводить аналіз мовної ситуації в Україні за останні десятиліття, розглядає законодавче регулювання статусу української мови в історичному розрізі та ін. Також в даній статті представлено осмислення ролі мовного питання у сучасному державотворенні.

Ключові слова: етнос, нація, національний характер, національна самосвідомість, українська мова.

Данная статья посвящена проблемам развития языка как фактора формирования национального самосознания и как этнообразующего признака украинского народа. Автор анализирует современное состояние развития украинского языка в Украине. Рассматривает понятие этноса, нации, украинского национального характера, национального самосознания, проводит анализ языковой ситуации в Украине за последние десятилетия, рассматривает законодательное регулирование статуса украинского языка в историческом разрезе и т.д. Также в данной статье представлено осмысление роли языкового вопроса в современном государственном строительстве.

Ключевые слова: этнос, нация, национальный характер, национальное самосознание, украинский язык.

This article is dedicated to the problem of language as a factor in the formation of national identity, as ethno-forming sign of the Ukrainian people. The author analyzes the current state of development of the Ukrainian language in Ukraine. Consider the notion of ethnicity, nation, features of the Ukrainian national character, national identity, analyze the language situation in Ukraine in the last decade, is considering legal regulation of the status of the Ukrainian language in its historical dimension and others. Also in this article the understanding the role of language issues in a modern state.

Keywords: ethnicity, nation, national character, national identity, the Ukrainian language.

Вступ.

На тлі економічних негараздів, вирішенням яких заклопотана майже вся Україна, наше суспільство час від часу збурюють хвилі мовних проблем. Мовна ситуація та проблема статусу мов в Україні постійно перебувають у центрі уваги і протистояння різних політичних сил.

Однак, вочевидь, мова в Україні сьогодні — це щось важливіше, аніж просто засіб спілкування; справа торкається глибших пластів колективної психології.

Як відомо, мова є, крім усього, ще й ознакою ідентичності людини чи людської спільноти. І мовні групи розрізняють, насамперед, не за тим, чи знають її представники певну мову, а за ставленням до мови як ідентифікаційної групової ознаки.

Нація існує насамперед завдяки самосвідомості її людей, їх самоототожненню з культурою своєї нації. Національна самосвідомість або почуття етнічної ідентичності лежить в основі національного характеру.

Постановка завдання та мета дослідження.

Чи є українці сформованою нацією? Саме етнопсихологічні особливості українців і роль мовного питання у державотворенні є темою даного дослідження.

Серед факторів, що найактивніше впливають на формування національної свідомості будь-якого народу, найважливіше місце посідає культура та її окремі елементи. Пріоритет серед цих елементів належить мові.

Так, практично всі етнічні українці володіють російською мовою, але це ще не робить усіх їх «російськомовними», адже більшість із них пов'язує себе не з російською мовою, а з українською, навіть якщо доводиться жити в суціль російськомовному середовищі і цією мовою щодень спілкуватися.

Тобто визнання мови «своєю» чи «чужою» — це один із проявів людської самоідентифікації із групою. А причина ототожнення людини зі «своєю» групою, звичайно, не лише в легкості спілкування.

Видатний вітчизняний філософ і філолог О. Потебня розглядав мову не тільки як етнодиференціюючу, а й як етноформуючу ознаку будь-якого народу. При цьому «етнічна специфіка полягає не в тому, що виражається, а в тому, як виражається». О. Потебня зазначив, що однією з основних функцій мови є те, що вона творить, формує думку. В різних народів думки утворюються по-різному, оскільки вони мають неоднакові мови. Тому, мова зумовлює розвиток прийомів розумової діяльності. Мова виступає важливим чинником, що об'єднує людей у «народність». Втрата народом своєї мови призводить до денационалізації народу, тому дуже важливо дбати про національну освіту та розвиток інтелекту в його представників.

З цього положення випливає ряд наслідків [6, с. 35]:

1) втрата народом своєї мови рівнозначна денационалізації;

2) білінгвізм у ранньому дитячому віці призводить до маргіналізації;

3) культурний та, зокрема, мовний розвиток у ранньому віці сприяє розвитку національної свідомості.[6, с. 48]

Аналіз останніх публікацій.

Українському національному характеру, українському менталітету, а також порівнянню їх з характером і психологічним складом інших народів присвячено чимало праць. Серед сучасних вітчизняних психологів проблеми етносу вивчали і вивчають: М. Шульга, П. Гнатенко, В. Павленко, С. Таглін, Л. Орбан, В. Хрущ, В. Москалець, М. Пірен, Л. Шкляр та ін.

Крім того, видаються праці, написані українськими авторами в еміграції, які раніше були недоступні широкому українському загалу. Серед них можна назвати таких, як Г. Ващенко, І. Рибчин, О. Кульчицький, І. Мирчук, В. Янів, І. Ярема, а також Ю. Липа, О. Субтельний та ін.

Відправними поняттями, з яких доцільно розібратися необхідно почати з розкриття поняття «етносу». **Етнос** - від гр. плем'я, народ - це стійка сукупність людей, які мають загальні, відносно стабільні особливості культури та психіки, а також усвідомленням своєї єдності та відмінності від усіх інших схожих утворень.

Грецьке слово «етнос» послужило основою назви окремої галузі психології — психології етносу, або, як це звучить у працях одного з засновників етнопсихології В. Вундта — «психології народів».

Другим важливим поняттям є поняття «**нація**».

Нація — духовно-психологічна спільність, заснована на територіально-економічній та історико-культурній єдності [8, с. 54]

Нація, зазначають дослідники, як форма етнічної спільності, склалась на відносно пізньому етапі історичного розвитку людства. Виникнення націй пов'язане з періодом становлення капіталізму. Отже, хоч нації й існують у сучасних суспільствах як найпоширеніші форми етнічної спільності, але, окрім них, існують і такі різновиди етнічних спільнот, як народність, національна група та ін.

На сьогодні не існує загальноприйнятого науково-обґрунтованого визначення поняття «нація». Усі існуючі визначення зводяться до

перерахування її складових, таких, як спільна мова, територія та економічне й політичне життя на ній, культура та релігія, спільні расово-етнічні корені, закладені в генотипі, психологічна єдність, стрижнем якої є національна самосвідомість.

Єдина складова, як вважають спеціалісти, без якої неможливе існування нації, суто психологічна. Це — **національна самосвідомість**, або усвідомлення етнічної ідентичності (національна ідентифікація), як вона називається в західній науці [8, с. 58]

Далі за своїм значенням для етнопсихології є поняття **національний характер** — це відносно стійка сукупність рис характеру, які властиві переважній більшості представників певної нації. [2, с. 45]

Стосовно психічного складу українців, то спроби дати його аналіз як етносу і як нації здійснювалися в працях Г. Ващенко, М. Костомарова, О. Кульчицького, І. Мірчука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, Я. Яреми. Їх спостереження та розвідки сучасних дослідників (А. Деркач, О. Донченко, П. Гнатенко, В. Крисько, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, М. Пірен, В. Янів) дозволяють окреслити найбільш узагальнені риси українського національного характеру.

Майже всі дослідники виокремлюють такі типові риси українського національного характеру, як демократичність, волелюбство, емоційність, що проявляються в музичності, наближенні до природи, культі жінки і родини, релігійності, толерантності до інших народів, гостинності тощо. Більшість дослідників вважає, що українцям властива така психологічна риса, як інтровертивність. Ця особливість виявляється в певній спрямованості людини на свій власний внутрішній світ, на проблеми, перш за все, власного соціуму, в миролюбності, зосередженості на внутрішній свободі.

Українці на рубежі XXI ст. є складно опосередкованим «продуктом» свого історичного минулого. Навіть розуміючи те, що український етнос не є чимось застиглим і незмінним, а українці кінця XXI ст., безумовно, відрізняються від українців XIX ст., ми маємо через етнопсихологічний аналіз виявити загальне і специфічне у психологічному складі та національному характері українців минулого, сучасного і майбутнього. Тим паче що домінування західної культури в сучасному світі, згладжуючи очевидні ознаки національної специфіки, ще не означає етнічного нівелювання населення земної

кулі. Навпаки, нині різко зросла активність багатьох народів, які борються за свої національні інтереси, свою незалежність.

Ще Монтеस्क'є писав про тих, хто живе в помірному поясі: «У країнах із помірним кліматом ви побачите народи непостійні у своїй поведінці та у своїх хибах і чеснотах, оскільки недостатньо визначені властивості клімату не в змозі зробити їх стійкими» [3, с. 10].

Вважаємо, що вищенаведене твердження якнайбільше підходить до українців, особливо що стосується їх непостійності і невизначеності у поглядах. Упродовж століть українці прагнуть збудувати свою державу, і постійно їм щось чи хтось заважає, дуже часто вони знаходяться під впливом різних загарбників і ідеологій, які на свій лад намагаються маніпулювати їхньою свідомістю.

Так, у період після Другої світової війни спостерігалась тенденція звуження сфери застосування української мови, зниження національної свідомості. Наприкінці 50 — початку 60-х років ХХ ст. майже 5 мільйонів українців (12,8 %) назвали рідною мовою російську, на початку 70-х років вже біля 6 мільйонів (14,5 %), а на початку 80-х років — 7,8 мільйона (майже 18 %). Але наприкінці 80-х років почалось прозріння національної свідомості, і під час перепису населення число українців, що назвали рідною мовою російську, значно скоротилось і мало 12 % [1, с. 26].

Але мовна ситуація в Україні серйозніша, ніж свідчить статистка. Значна частина українців, що назвали рідною мовою українську, у повсякденному житті розмовляють російською мовою.

Такому стану речей сприяв не тільки міський спосіб життя, а й певна русифікація системи освіти. За роки радянської влади українська мова стала непрестижною, «мовою села», необов'язковою для вивчення. У 80-х роках ХХ ст. набув чинності закон, за яким батьки могли написати заяву до школи про звільнення їхньої дитини від вивчення української мови.

Вже в середині 80-х років 75 % шкіл залишались україномовними, але в них навчалась лише половина всіх учнів. У вищих навчальних закладах і технікумах викладання велося в основному російською мовою. Широке використання російської мови пояснювалось не стільки зверхнім ставленням до

рідної, української, мови з боку українського населення переважно з інтелігентних сімей, а модою, сліпим наслідуванням [1, с. 35].

В законодавстві України юристи виділяють чотири взаємовиключних етапи мовного законодавства. Основою першого є Закон УРСР «Про мови в УРСР» 1989 р. Згідно з цим законом, українська мова визначена державною, російська мова має статус офіційної, всі інші мови – мови національних меншин.

Другий етап базується на Конституції України, низці актів та рішення Конституційного суду України 1999 р. У відповідності з цими законодавчими актами українська мова визначається державною, російська мова має особливий статус (конкретно не визначений), всі інші мови представляються мовами національних меншин.

Третій етап складається з Європейської хартії регіональних мов і мов національних меншин, Закону України «Про судочинство, судоустрій і статус суддів» 2010 р., і рішення Конституційного суду України «Про статус суддів» 2012 р. Дані документи встановлюють, що українська мова є виключно державною, але 13 мов є регіональними в Україні, і широко можуть використовуватися у всіх сферах суспільного життя в залежності від доцільності. Тобто, фактично мають статус офіційної мови в цих регіонах. Разом з тим законодавством не встановлений поріг цієї доцільності, що створює зону для подальших спекуляцій.

З прийняттям Закону України «Про засади мовної політики» у 2013 році вкотре набуло актуальності питання впливу на національну самосвідомість українського народу, втрати його національної самобутності, втрати однієї з найістотніших ознак нації щодо відродження та подальшого розвитку української мови.

Документ дозволяє кожному регіону країни, де як мінімум 10% населення хотіли б спілкуватися не тільки українською, визначити для себе, яку мову, крім державної, використовувати в навчанні, діловодстві і під час звернень до держорганів.

Юридично закон дає право 18 мовам, якими в Україні говорять нацменшини, отримати статус регіональних.

Чи не призведе прийняте рішення до етнічних конфліктів, пригнічення розвитку самосвідомості нації, чи не означає прийняте рішення, що український народ відмовляється від своєї самобутності?

Зміни в українській психології значною мірою залежать в тому числі і від насильницького насадження чужої мови. Хоча багато дослідників, переважно іноземних, далеко не завжди можуть збагнути всю глибину цієї трагедії для української нації.

Про те, що мови - це глибоко відмінні системи прийомів мислення, писав відомий мовознавець Олександр Потебня. [7, с. 259].

Він відверто засуджував двомовне виховання дітей у ранньому віці: «Знання двох мов у дуже ранньому віці, не є володінням двома системами зображення і повідомлення одного й того ж кола думок, але роздвоює це коло і наперед утруднює досягнення цілісності світоспоглядання, заважає науковій абстракції» [7, с. 263].

Результати та їхнє обґрунтування.

Аналіз динаміки мовних практик між батьківським і нинішнім поколінням громадян України дозволяє зробити висновок, що за зміни поколінь в Україні головною тенденцією останніх десятиліть було скорочення частки винятково україномовних сімей та зростання частки переважно російськомовних і тих, хто розмовляє змішаною мовою (так званим суржиком) [1, с. 25].

Таке «розмивання» етнокультурних особливостей характерне здебільшого для жителів великих міст. Але в цій ситуації найстрашніше те, що ці люди живуть не в чужому етнічному середовищі, а в чужомовному колі свого ж етносу. Більшість людей або не усвідомлюють цього, або байдуже сприймають цей факт як щось цілком нормальне. Тим часом втрачається етнічна специфіка характеру українців, що в свою чергу призводить до збільшення певних потаємних, прихованих рис і властивостей національної психіки (наприклад, роздвоєння особистості).

Внутрішній колоніалізм російської мови – не таке вже нове явище для українців (пор. засилля церковнослов'янщини як загальноприйнятої писемної мови з часів Київської Русі). Але він призводить до хибного розуміння масою справжньої культури особистості. Довгий час російська вважалася мовою високоосвіченої і культурної частини суспільства (як французька для росіян

XVIII ст.). Селянин, потрапивши до великого міста, за будь-яку ціну намагався засвоїти мову «панівної» нації. Так було і залишається дотепер в більшості міст Східної України. В містах же Західної України залишається ознакою високого рівня культури особистості – досконале володіння українською літературною мовою.

Оскільки в мові відображається національна психологія мислення, то і в таємниці національної душі ми можемо проникнути тільки через її мову.

Висловлюючи певну думку, людина користується словами несвідомо, концентруючи увагу тільки на змісті самої думки. Тобто "автоматичність" користування мовою має бути звичкою, як, скажімо, ходьба, жестикуляція, міміка тощо. На думку Дмитра Овсянико-Куликівського, все, що функціонує в несвідомій сфері, економить нашу енергію. Отже, мова і національність, які діють несвідомо, автоматично, виступають як особлива форма збереження і накопичення психічної енергії нації.[4, с. 24]

На сьогодні справа захисту української мови в державі Україна не лежить тільки у юридичній площині. Навіть якщо ми забезпечимо нашій мові усі законні права і підстави для її розвитку, вона однаково може занепадати через відсутність якісної моральної та емоційної складової у нашому суспільстві.

Перед Україною, як і на початку ХХ століття, стоїть етнопсихологічна та культурологічна проблема «Провансу», тобто підміни національної самосвідомості на свідомість етнографічної групи, втрати високих та героїчних реєстрів культури і самозамикання у вторинності. До цього з руйнівними стимулами додається сучасна культура постмодернізму, яка пропагує егоцентризм, девальвацію вічних цінностей (нібито для максимальної свободи особи) і вириває людину з національної органічності. Україну сьогодні розколює не мова, а політика. Політика, яка замість вирішення проблем українців, спекулює на мовному питанні.

Якщо ми не будемо відкрито і чесно осмислювати ці болючі проблеми, то й надалі утримуватимемо націю у стані напівсну, у світі декорацій самообману і реальної стагнації.

Мова є дуже важлива, глибинна ознака нації, без якої нація може втратити свою етнічну специфіку. Втративши мову, етнос може втратити владу

та державність. Тому що: мова є однією із головних складових ознак етносу; рівень розвитку національної мови відображає рівень розвитку самої нації та її культури; мова етносу тісно пов'язана з його національним характером та менталітетом; володіння рідною мовою – це засіб проти стандартизації та уніфікації; перемога культури над технократизмом; боротьба національного "я" проти інтернаціонального знеособлення і бездуховності; кожен свідомий громадянин має рідномовні обов'язки: їх не можна ігнорувати; не можна поступатися своїми мовними правами, бо цим ми ослаблюємо свій народ, віддаємо його життєву силу на користь інших етносів; мова є одним з головних етнозберігаючих чинників.

Література

1. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи // Газета конгресу національних громад України. – 2010. – № 11. – 7 серпня.
2. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Навчальний посібник / К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
3. Львовчикіна А. М. Етнопсихологія. – К.: МАУП, 2002. – 203с.
4. Манн Ю. Овсянико-Кулмковський як літературознавець // Овсянико-Куликовський Д. М. Літературно-критичні роботи. В двох томах. Т. 1. / Укл. І. Михайлова; Вступ.стаття Ю. Манн. — М.: Художня література, 1989.— С. 3 –24.
5. Орбан-Лембрик Л. Соціокультурні та етнопсихологічні особливості спілкування // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 3 – 19.
6. Потєбня О. Мова, національність, денационалізація: Статті і фрагменти / Упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. – Нью-Йорк, 1992. – 155 с.

7. Потебня О. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – 259 с.
8. Савицька О.В. Етнопсихологія. – К.: видавництво «Каравелла», 2008. – 365 с.
9. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія.- К.: Інститут психології РАН, «Академічний проект»,1999. – 320 с.
10. Ш. Монтескьє. Избранные произведения.— М., 1955. – 321с.
11. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 124 с.

УДК 101.316.6.

Байрачний В. О

(м. Харків)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ У РЕФОРМУВАННІ СУСПІЛЬСТВА

Розглядається місце та значення соціальної відповідальності особистості у процесі реформування суспільства. Доводиться, що розвиток цивілізованого суспільства XXI століття повинен відбуватися тільки на основі усвідомлення своєї відповідальності за наслідки.

Ключові слова: соціальна відповідальність, особистість, реформування суспільства.

Рассматривается место и значение социальной ответственности личности в процессе реформирования общества. Доказывается, что развитие цивилизованного общества XXI века должно происходить только на основе осознания своей ответственности за последствия.

Ключевые слова: социальная ответственность, личность, реформирование общества.

The place and importance of social responsibility of the person in the process of reforming society, is proved that the development of a civilized society of XXI century should only be made on the basis of awareness of their responsibility for the consequences.

Keywords: social responsibility, personality, social reforms.

Постановка проблеми. Весь історичний досвід розвитку людської цивілізації свідчить про те, що всі значні соціальні перетворення, які проводилися, були успішні в тій мірі, у якій в них свідомо й відповідально брали участь найбільш значні сили суспільства. Саме тому, у період якісних змін життя суспільства в значній мірі актуалізуються практичні й теоретичні аспекти проблеми соціальної відповідальності особистості. Істотною стороною в соціально – філософській розробці проблеми соціальної відповідальності є осмислення її в контексті культурно – цивілізаційного процесу.

У лексиці нашого часу термін «відповідальність» найчастіше породжує відчуття обмеження волі. По суті справи, відповідальність є лише зворотною стороною волі. Адже там, де немає волі вибору, а є тверда необхідність діяти саме так, як запропоновано, там не може бути й відповідальності за зроблений вчинок. На наш погляд, у цьому випадку, необхідно враховувати конкретні умови. Історичний і сучасний досвід як постановки, так і дозволу альтернативи волі й відповідальності особистості представлений у теорії й практиці економічного, правового, морально – етичного, політичного й іншого регулювання взаємин людей. Тобто саме відповідальність конститує людину як особистість, як реального учасника історичного процесу.

Особливу актуальність теми дослідження визначає нинішня практика соціально – економічних і політичних реформ в Україні. У переважної більшості населення вони викликають цілком справедливу незадоволеність саме в силу способу розподілу соціальної відповідальності між окремими людьми й соціальними групами. Характерним при цьому для умонастрою багатьох громадян є зростаючий песимізм, безвідповідальність. В умовах дестабілізації економічної, політичної обстановки зростає потік публіцистичної літератури, у якій обґрунтовуються ідеї-цінності різного роду центризмі, тотального універсалізму й крайнього індивідуалізму.

Аналіз наукових публікацій сучасників дозволяє зробити висновок про відносну вивченість різних аспектів проблеми, що знайшло відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів. Дослідженню соціальної відповідальності при аналізі суб'єктивного та об'єктивного в суспільному розвитку присвячені роботи А. А. Амвროзова, В. С. Баруліна, С. Л. Серебрякова. Багато авторів приділяють увагу проблемі соціальної відповідальності при розробці теорії питання громадської активності. Тут варто відзначити роботи Т. Н. Когана, А. К. Уделова та ін.

У руслі даної проблематики є цікавими роботи присвячені формуванню особистості в умовах перехідного стану сучасного суспільства В. В. Козловського, Т. А. Алексєєвої, А. В. Лук'янової, А. С. Параніне та ін.

Виклад основних положень. Однак разом з тим є маловивченою проблема соціальної відповідальності в контексті економічних, соціальних, політичних, правових вимог реалій сьогодення. Це виявляється, зокрема, у фактах свого роду «замовчування» проблеми соціальної відповідальності особистості у вітчизняній соціально – філософській літературі останнього десятиліття, і, як наслідок цього, катастрофічне падіння числа публікацій, присвячених даній темі. Відсутність знань, що накопичуються систематично, про природу, структуру, функції соціальної відповідальності все частіше стає причиною перетворення ідейно-теоретичної невизначеності й плюралізму думок у єдине джерело оцінки поведження особистості, тих або інших суспільних груп. У результаті, у вітчизняній культурі складаються певні ціннісно-сміслові деструктивні програми, виникають політичні сили й лідери, що проводять їх у життя, і найчастіше, не несуть ніякої відповідальності за результати своєї діяльності. На цій основі складається ситуація невпевненості й агресивності, що зв'язана зі складністю переоцінки світоглядних установок. Плюралізм думок, що прийшов на зміну ціннісній єдності, народжує нові

небезпеки, які можуть породжувати релятивізм, скептицизм і як наслідок цього, поширення умонастроїв морального й політико-правового нігілізму. Зміцнення позицій свавілля має наслідок виникнення соціальних конфліктів на економічному, політичному, етнічному, релігійно-конфесійному ґрунті.

Подолання кризових явищ у розвитку українського суспільства вимагає необхідності осмислення (з урахуванням історичного досвіду) питань діалектики волі й соціальної відповідальності особистості в умовах його реформування.

Варто мати на увазі, що суспільні відносини стають реально відчутними для людини тільки в процесі його діяльності, у безпосереднім спілкуванні з іншими людьми, у колективі й через колектив. Це, у свою чергу, сприяє прояву людиною своєї неповторної індивідуальності, своєї волі й відповідальності. Особистість і народжується «... як вузлик, що зав'язується в мережі взаємних відносин, – пише Є.Ільєнков, – які виникають між індивідами в процесі колективної діяльності (праці) із приводу речей, створених і створюваних працею» [2, С. 393].

Тому й складається ситуація, при якій активна дія індивіда, як бумеранг «вертається» назад до нього, перетворюючись у дію, спрямовану вже через «іншого» на самого себе. При цьому індивід своєю дією як би сам створює свою особистість. Здатність особистості діяти вільно, зі свідомістю своєї відповідальності, відчуваючи почуття задоволення є важливою ознакою особистості, що сформувалася.

Разом з тим така особистість поряд з її здатністю виконувати певні суспільні функції, повинна володіти й відповідною активністю, яка відображає не тільки волю її дій, але також і високу моральну відповідальність як мотив і прагнення до діяльної творчої активності й ініціативи. Відповідальність людини дозволяє їй разом з іншими людьми й суспільством у цілому творити свою

історію. Воля, як пізнана необхідність, яка проявляє себе активною діяльністю, а також передбаченням результатів і наслідків своєї активності, відчуваючи при цьому емоційно-вольову напругу що викликає почуття моральної відповідальності й прагнення вдосконалювати свої особистісні якості. Така воля безпосередньо впливає на розвиток здатностей особистості, а, отже, і регуляцію характеру її активної діяльності, свідче про певний рівень стану моральної відповідальності, що дає можливість особистості бути вільною й діяти відповідно до необхідності, тобто в цілому соціально відповідально.

І, дійсно, практика підтверджує той факт, що чим глибше людиною усвідомлена необхідність, вільніше й відповідальніше діяльність, тим більше вона проявляє свою активність, самостійність і ініціативу [3, с. 137]. Формування ж високої відповідальності, глибоке переживання особистістю власної соціальної цінності її діяльності, надає діяльності стійку спрямованість, концентрує її здатності в певному заданому напрямку, що викликає емоційно-вольове прагнення до вдосконалювання підходів, прийомів, способів рішення тих задач яке ставить суспільство.

Розвинена воля й відповідальність особистості, проявляючись у високому рівні її активної діяльності – в ініціативі й творчій активності – у прогресивному суспільстві стає необхідністю її розвитку. При цьому особливо важливу роль грає моральна сторона соціальної відповідальності. Усвідомлюючи й відчуваючи відповідальність за своє майбутнє, за майбутнє своїх близьких, розуміючи, що це майбутнє, практично, невіддільно від розвитку конкретного суспільства, людина й прагне підвищувати свою активність, розвивати свої здатності й дарування як реальну можливість «наблизити» це майбутнє. Ініціатива й творча активність, як форми прояву волі й відповідальності, служать соціально-моральною якістю діяльності, що

впливає й сприяє розвитку суспільних відносин, змінюючи при цьому й необхідність [4].

У цьому зв'язку відносини необхідності з волею й відповідальністю мають і зворотний зв'язок, що виражається у тому, що історична необхідність у своїй соціальній формі прояву, як правило, не виникає й не розвивається без активної, творчої, вільної діяльності людей і, отже, у певному змісті виступає як результат їх вільної й відповідальної діяльності.

Однак варто помітити, що в будь-якому суспільстві, соціальній групі можливі й «розбіжності», і протиріччя між волею, необхідністю й відповідальністю особистості. Висока активність властива й людям з егоїстичною спрямованістю діяльності. Дана активність, що, по суті справи, виражає ілюзорну волю, у реальності є безвідповідальною діяльністю, що суперечить об'єктивній необхідності. Разом із цим недостатньо високі навички й уміння практичних дій можуть привести до розриву між словом і справою, що найчастіше виражається в пишній демагогічній фразеології, що веде до дискредитації моральних цінностей, до появи морального скептицизму, нігілізму або відвертого цинізму [1].

На противагу цьому глибоке і якісне усвідомлення особистістю об'єктивної необхідності відповідального відношення до справи, як відносини внутрішнього, що мають особистісний зміст, як виборчої духовної активності й моральної готовності до посиленних дій у процесі діяльності сприяє прояву ініціативи у реформуванні суспільства. Ці особистісні характеристики залежать, з одного боку, від ступені розвиненості взаємозв'язку необхідності, волі й відповідальності в суспільстві і її втілення в діяльність особистості, а з іншого боку – від перетворення цієї діяльності в особисту потребу, що відображає соціально значущий інтерес суспільства.

Висновки.

Таким чином, враховуючі вищесказане, ми можемо стверджувати що проблема співвідношення соціальної відповідальності, її компонентів, волі, необхідності, активності особистості багатогранна. Виділення між ними зв'язку, а також між мотивами, результатом і умовами у вчинках людини, між метою й засобами в поведженні в цілому далеко не вичерпують усього різноманіття зовнішніх і внутрішніх структурних зв'язків соціальної відповідальності як явища. Проявляючись різноманітно, соціальна відповідальність особистості може мати й зовнішні, і внутрішні перешкоди з боку самої особистості у вигляді різних ситуативних потреб, інтересів, спонукань, які вступають у протиріччя з корінними особистісними властивостями. Відповідальність виступає як форма прояву історичної необхідності.

Розвиток цивілізованого суспільства XXI століття, його реформування повинно відбуватися переважно при планомірному оволодінні й використанні людьми законів, як природи, так і суспільства, але оволодіння це повинне відбуватися тільки на основі усвідомлення своєї відповідальності за наслідки.

Література

1. Іваненко О. Визначення поняття, сутності та видів соціальної відповідальності: актуальні проблеми / О. Іваненко // Право України. – 2006. – № 1. – С.60-64.
2. Ільєнков Є. В. Філософія и культура / Є. В. Ільєнков. – М.: Политиздат, 1991. – С. 393.
3. Мигаль Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта у світлі етики майбутнього (на матеріалах аналізу колективної відповідальності) / Ю. С. Мигаль // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 37. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – С. 134 – 143.

4. Осокіна Ю. С. Моральна відповідальність у системі відповідальності соціального суб'єкта: сутність, структура, функції / Ю. С. Осокіна // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К., 2004. – № 3. – С. 110 – 115.
5. Шандра І. Соціальна відповідальність ділових кіл України: яскраві приклади минувшини та проєкції на сьогодення / І. Шандра // Історія України. – 2008. – № 38. – С. 1 –4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Абдулгалімов Р. М.** канд. пед. наук, доцент кафедри біофізики, інформатики і медапаратури, Дагестанська державна медична академія, професор РАЕ
- Абдулгалімова Г. Н** канд. пед. наук, доцент кафедри біології, Дагестанська державна медична академія
- Бабічев Є. Р.** канд. філософ. наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін, ХНТУСГ
- Бажинова О. А.** канд. наук з держ. управління, асистент кафедри філософії та політології, Харківський національний автомобільно-дорожній університет
- Байрачний В. О.** аспірант кафедри філософії, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
- Бондар Н. О.** к.і.н., доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Бородіна Г. І.** канд. філ. наук, доцент кафедри мовної підготовки, ХНТУСГ
- Везіров Т. Г.** докт.пед.наук, професор кафедри методики викладання математики та інформатики, Дагестанський державний педагогічний університет
- Волчок І. В.** канд.фіз.-мат. наук, доцент кафедри вищої математики та фізики, ХНТУСГ
- Воронянський О. В.** к.і.н., професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Голозубов О. В.** докт. філос. наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Гончаров Г. М.** канд. філософ.наук, доцент кафедри гуманітарних наук, Харківська державна академія фізичної культури
- Грабар Н. Г.** канд. наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри культури, ХНТУСГ
- Данченко І. О.** канд.пед.наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського

спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ

- Дорошкевич А. С.** канд. філософ. наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожний університет
- Жуков В. П.** старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
- Жукова В. П.** канд. наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій ХДАК
- Ємельянова Є. С.** канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки, ХНТУСГ
- Каліберда О. І.** доцент кафедри вищої математики та фізики ХНТУСГ
- Ільницька Л. В.** канд. філософ. наук, методист наукової лабораторії програмного забезпечення приватного дошкільного закладу, м. Київ
- Кобелєва Д. Л.** канд. філософ. наук, викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Лінецький Л. М.** к.і.н., доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Лупіка Л. І.** провідний бібліограф Наукової бібліотеки, ХНТУСГ
- Мазоренко М. О.** канд. філософ. наук, завідувач кафедри культури, ХНТУСГ
- Мамаєва О. С.** головний бібліограф Наукової бібліотеки, ХНТУСГ
- Мокрецова Н. Я.** канд. філософ. наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
- Мокроменко О. В.** канд. пед. наук, доцент кафедри мовної підготовки ХНТУСГ
- Моїсєєва Н. І.** канд. філософ. наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
- Морозова І. І.** канд. філол. наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту філософії НАН Білорусі
- Москальов Б. Г.** к.і.н., професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ

Москальов Н. П.	к.і.н., професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ, директор виставко-музейного центру ХНТУСГ
Новікова Т. Г.	директор Наукової бібліотеки, ХНТУСГ
Овчаренко В. М.	канд. філософ. наук, доцент, Українська державна академія залізничного транспорту
Омельченко Г. Ю.	старший викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
Пилипенко С. Г.	канд. філософ. наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
Піреєва Г. І.	канд. філософ. наук, доцент кафедри культури, ХНТУСГ
Погорєлова О. В.	провідний бібліотекар Наукової бібліотеки, ХНТУСГ
Пономарьов О. С.	канд. техн. наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХПІ»
Салтан Н. Н.	старший викладач кафедри гуманітарних наук, Харківська державна академія фізичної культури
Скиданова Н. В.	старший викладач кафедри мовної підготовки, ХНТУСГ
Скубій І. В.	к.і.н., асистент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ
Спольнік О. І.	докт. фіз.-мат. наук, професор кафедри вищої математики та фізики, ХНТУСГ
Сук О. Є.	старший викладач кафедри філософії і політології, Харківський національний автомобільно-дорожній університет
Тарасов В. В.	директор Серпневого НВК Валківської районної ради Харківської області, вчитель-методист
Тарасова Ю. В.	заступник директора з навчально-виховної роботи, Серпневий НВК Валківської районної ради Харківської області
Тетерич О. М.	канд.філософ.наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ
Фірсова Л. В.	канд.філософ.наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія

людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
ХНТУСГ

Цирфа Ю. А.

канд. політ. наук, завідувач відділу висвітлення питань
парламентської діяльності, історії та розвитку парламентаризму,
журнал Верховної Ради України «Віче»

Чумак М. П.

аспірантка, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Наукове видання

STUDIA SLOBOZHANICA:

Матеріали міжнародної науково-методичної конференції
«Слобожанський гуманітарій – 2014»
(Харків, ХНТУСГ, 31 жовтня 2014 р.).

Відповідальний за випуск – Н. П. Москальова
Комп'ютерна верстка – І. В. Скубій

Підписано до друку 20.10.2014 р. Формат видання 60x84/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк – ризограф. Ум. друк. аркушів 22,5.

Наклад 70 прим. Зам. № 478.

Комунальне підприємство «Міська друкарня».

61002, м. Харків, вул. Артема, 44

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 3613, от 29.10.2009 г.